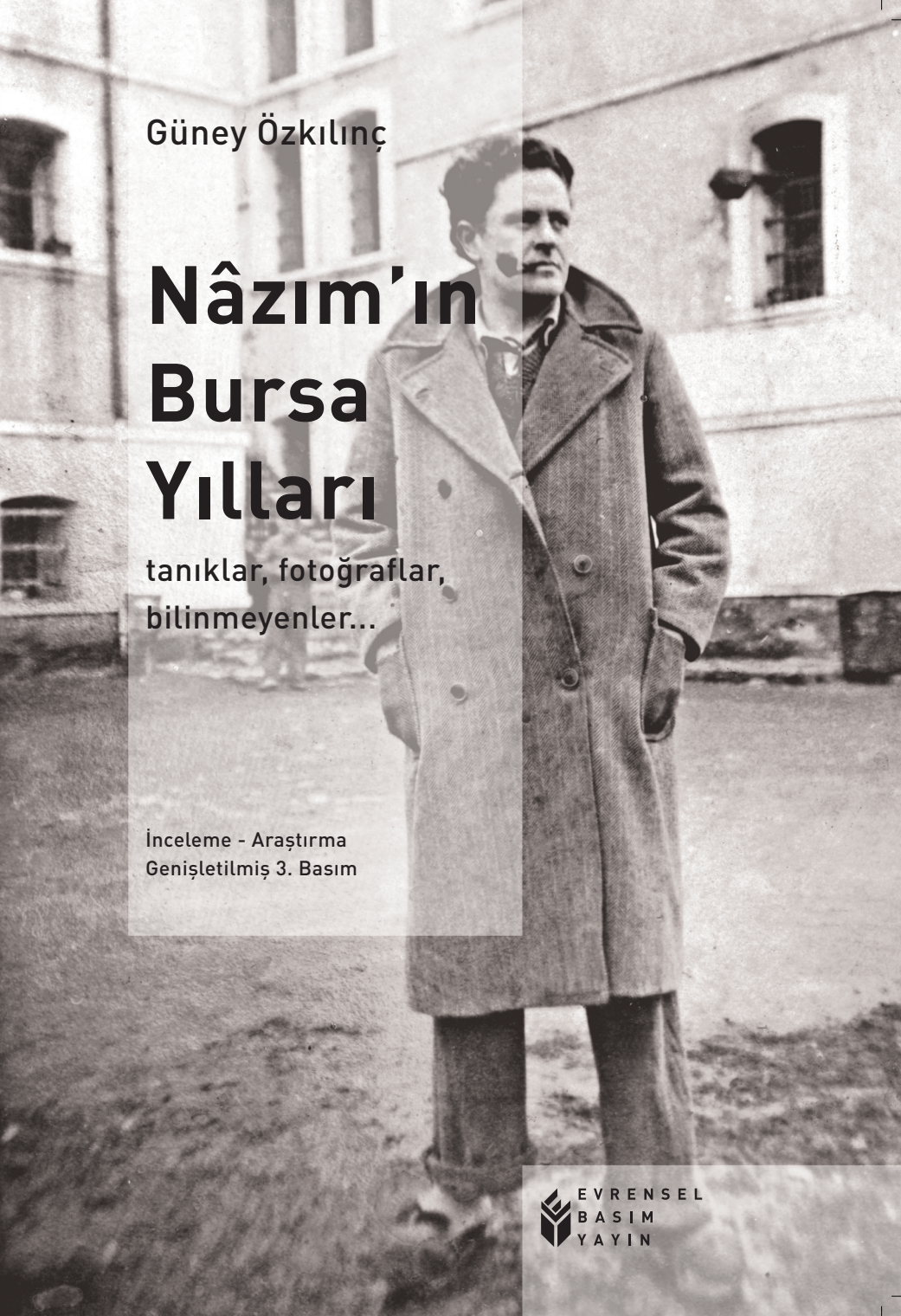

Güney Özkılınç

Nâzım'ın Bursa Yılları

tanıklar, fotoğraflar, bilinmeyenler...

İnceleme - Araştırma
Genişletilmiş 3. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Katkılarından dolayı şair-yazar Ataol Behramoğlu'ya,
kitabın okuyucuyla buluşmasında emeği geçen Evrensel Basım Yayın'a,
çalışmamın her aşamasında yanımda hissettiğim Bursa basınına,
Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı'na,
Memet Fuat arşivini açan Kenan Bengü ve Yeşim Bilge Bengü'ye,
Orhan Kemal fotoğrafları için Işık Öğütçü'ye, Hasan Tahsin Akıncı ailesine
sonsuz saygı ve sevgilerimi sunar, teşekkür ederim.

Güney Özkılınç

Nâzım'ın Bursa Yılları

tanıklar, fotoğraflar, bilinmeyenler…

İnceleme-Araştırma

Genişletilmiş Üçüncü Basım

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **391**

Nâzım'ın Bursa Yılları: Güney Özkılınç

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

Kapak Fotoğrafı: **Memet Fuat arşivinden**

ISBN **978-605-4156-27-6**

© Evrensel Basım Yayın **2012** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım: **Şubat 2010** - İkinci Basım: **Nisan 2010** - Üçüncü Basım: **Nisan 2012**

Baskı: Ezgi Matbaası **Sertifika No: 12142**
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna / İstanbul
T: 0212 452 23 02 - 654 94 18 - ezgimatbaa@mynet.com - www.ezgimatbaa.net

Nâzım'ın Bursa Yılları

tanıklar, fotoğraflar, bilinmeyenler...

İÇİNDEKİLER

Ustayla Güzelleşen Kent 18
Parmaklıklar Ardındaki Işık 20
Bursa'ya İlk Yolculuk 20
Enternasyonalin Celbi 21
Ernesto'nun Mektubundaki Şiir 24
N. Vahdeti'yle (Çakırhan) Aynı Kelepçede 25
Faik Bercâvi (Fayek) de Bursa'da 27
Senaryosunu Nâzım'ın Yazdığı İlk Köy Filmi Bursa'da Çekilir 33
Çalı'da Herkes Hâlâ Bu Filmi Konuşuyor 35
Senede Bir Gün Filmi de Nâzım'dan İzler Taşıyor 36
"Anlatılan Sanki Nâzım" 37
Amcabey'le Bursa'da Kelepçesiz Bir Gün… 38
Nâzım Hikmet Yeniden Tutuklanır 42
Çankırı'dan Bursa'ya… 43
"Ben Senin Kelepçeyi Açacağım…" 45
"Oda Arkadaşımın Adı Kemal..." 46
"Sen Roman Yaz Kemal!" 47
"Oğlun Olursa Adını Nâzım Koyarsan…" 53
Kirmasti Kaymakamı Abdülkadir Kemali Bey 55
İnsan Manzaraları'nın Şevki Bey'i 56
Safiye Ayla'nın Vefası 58
Safiye Ayla'dan Bursa Cezaevine Yardım 60
Kemal Sülker, Naci Sadullah ve Nâzım Hikmet Dostluğu 61
Hapishane İşliğe Dönüşüyor 62
Bursa Valisi Haşim İşcan: "Nâzım Kooperatif Üyesi Olamaz!" 63
Harp ve Sulh Çevirisi Nâzım Hikmet ile
Zeki Baştımar'a Verilir 65
Çanakkale Savaşı'ndan Bursa Cezaevi Müdürlüğüne Uzanan Yol 69
Şehnaz Hanım'ın Nâzım Sevgisi 74
Nâzım'ın Şiirlerini Saklayan Cezaevi Müdürü 76
Kuvâyi Milliye Bursa'da Tamamlanır… 79
Kartallı Kâzım 80
İsmet Bozdağ'ın Cezaevi Ziyareti 82
Nâzım'ın Gizli Hayranları… 87
Şinasi Beken'le Karşılaşma 88

Bursa Cumhuriyet Savcılarından İbrahim Halil Atacan 90
Nâzım Hikmet'ten Hatıra 93
Başgardiyan Muavini Hasan Basri 93
Antep Canavarı Bursa'da 96
Bursa'ya Sürgün ve Nâzım Hikmet'le Karşılaşma 98
Mahkûm Balaban'dan Ressam Balaban'a… 105
"O Dünyanın En Büyük İnsanı, O Benim Ustam…" 107
"Ben İmralı'dayken Ustam Nâzım'a Komplo Kurmaya Kalktılar!" 108
Kutsal Vasiyet 110
"Güneybudaklar'dan Mehmet'i Bul!" 113
Gedelekli Süleyman Reis 119
"Müslüman Ne Kadar Doğruysa Nâzım da O Kadar Doğruydu!" 121
"Elhasıl Bursa Sudan İbarettir" 122
İmparatoriçe Teodora, Nâzım Hikmet, Raşit Kemali 124
Çelik Palas da Nâzım Hikmet'e Sansür Koyanlar Arasında 125
Temmuzda, Kaplıcalı Otel Servinaz'da 126
"Önce Piraye Ardından Nâzım Geldi…" 128
Koza Han, Tuzpazarı, Kapalıçarşı 132
Bilecik Kumaş Pazarında Bir Küçük Tanık: Özhan Oral 134
Terzi ve Gezek Ruşen Eşref Bektöre 135
Bursalı Gazeteci Necati Akgün 138
Nâzım'la Bir Karede… 140
Cinayetten Şairliğe 141
"Nâzım'ın Şiirine Hep Bir Ağızdan Âmin!" 147
Sosyalist Muhtar Fevzi Kavuk… 150
"Tepemde Bir de Çınar Olursa…" 154
Niyazi'nin Adı Nâzım Olur… 156
Eğitmen Ahmet Çavuş 159
Kız Muallim Mektebi Öğretmenlerinden Cezaevine Ziyaret 162
"Geldim, Gördüm; Mesutmuş, Döndüm…" 167
"Melankolik Şehrin İçli Şairesi, Fakihe Odman" 169
Fakihe de Nâzım'ı Ziyarete Gidenler Arasındadır 171
Hitler'in Yenilgisi 173
Üç Günlük Hücre Cezası 174
Bursa'da Yazılan Dev Eser:
Memleketimden İnsan Manzaraları 174
Bir Destan Kahramanının Evinde… 181

Çerkez Köyü Muhtarı Sarı Seyfettin… 181
Bursa'daki "Güzel Gözlü Doktor" 185
Bursa'daki Nâzım Dostlarından Biri, Balcı Nuri 192
Cezaevi Ağalarından Laz Eyüp (Eyüp Ağa) 198
"Nâzım Hikmet'i Cezaevinden Kaçıracaktım" 202
Cellatoğlu Halil'in Öyküsü 203
İki Olay Karışınca… 205
Cezaevi Aşçısı Yakup Usta 208
Nâzım'la İlk Konuşma 210
Ali Kiraz'ın Yerini Yakup Usta Alır… 213
"O Benim Her Şeyimdi…" 214
Dünyanın Gözü Bursa'daydı 214
Demokrat Partiden Komünistliğe 215
Nâzım'ın Semiha'ya Verdiği Kol Saati 215
"Nâzım, Cezaevi Yönetiminden Babam İçin Pösteki İstedi" 216
Gemlik Kurşunlu Beldesi'nde Yıldırım Sokak 217
İnegöllü Sapmaz Kardeşler 217
"Gözlerime İyi Bakın, Onun Gözlerini Göreceksiniz…" 218
Maviş Kaptan 220
"Nâzım Hikmet'in Yetiştirdiği Tahrikçi Tutuklandı!" 221
"Gazilikten Değil Komünistlikten…" 221
Aydın Yetişen Bir Belde 223
Ninno Yârim'in Tanığı Hasan Susay 225
"Babam, Mücadele Ruhunu Nâzım'dan Almış Bir İnsandı…" 227
Yenişehir Köylerinde Nâzım İzleri 231
Âşkı Uğruna Hapsi Göze Alan Subay 232
Işıklar Lisesi Öğrencileri Nâzım Hayranıydı 233
Demirboğalı Çete Başı Celil Kumarslan 237
Köy Odasındaki Tablonun Öyküsü 239
Selanikli Ahmet Zeybek 240
Dokuma Tezgâhlarındaki Mübadil 241
Bursa'da Yazılan Saat: 21.00-22.00 Şiirleri 245
Bursa'dan Yazılan Mektuplar 250
Piraye'ye Mektuplar 251
"Oğlum Memet! Kitapları Hayatla
İlgilendirerek Okursan Akıllı Olurlar…" 257
"Tarihi Büyük İnsanlar Değil, Büyük İnsanları Tarih Yapar…" 259

Semiha Berksoy'a Mektuplar 263
Bursa'dan Kemal Tahir'e Yazılan Mektuplar 264
Kemal Tahir'in İsmet Bozdağ'la Sohbetleri 267
Vâ-Nû'lara Mektuplar 268
Münevver Yeniden Bursa'da 278
İnsan Manzaraları'nın Remzi'sine Destek 279
Celile Hanım'ın Bursa'daki Evi 279
Baskıların Arttığı Yıllar 282
Yılan Hikâyesine Dönen Af 283
Gazete Yöneticileri Bursa'da… 284
Yeni Bir Af Girişimi 285
Nâzım Hikmet Açlık Grevinde 286
Dünyadan Bursa'ya Mektup Yağmuru 287
Bursa'daki Son Günler… 288
Bursa'daki Son Tanıklar 292
Nâzım Hikmet Cerrahpaşa'da… 292
Nâzım Hikmet Açlık Grevini Bıraktı Mareşal Öldü… 293
Garip Akımı'ndan Garip Olmayan Bir Tavır 295
Nâzım'a Destek Veren İşçiler ve Yaşar Kemal Tutuklanır… 296
Celile Hanım Galata Köprüsü'nde 297
Şehnaz Hanım Nâzım İçin Destek İsteyenler Arasında 297
Cezaevi Yıkılmadan Önce… 299
Bursa Cezaevinin Belgelerdeki Tarihi 299
Tarihi Bursa Cezaevi Yıkılıyor! 301
Doğumunun 100. Yılında Nâzım'ı Bursa'da Yaşatmak… 303
Ankara'dan Gelen Telefon! 304
Uludağ'ın Eteklerindeki Nâzım Etkinliği 305
Bursa Nâzım'ın Şehridir 305
Nâzım'a Bursa'da Yer Açın! 306
"O Duvarınız Vız Gelir Vız…" 308
"Çınarın Yerini Kimseye Söylemeyiz…" 308
Kaynakça 311
Dizin 315

Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in hapis yattığı oda

GÜNEY ÖZKILINÇ'IN ÇALIŞMASI ÜZERİNE

Almanya'nın hangi kenti ve bu kentteki hangi oteldi, anımsamıyorum.

Fakat bir otelin, kendisini şu sözlerle tanıttığını biliyorum: *"Goethe'nin kalmadığı otel!"*

Yanlış okumadınız, "kaldığı" değil "kalmadığı"...

Büyük Alman şair ve yazarı Johann Wolfgang von Goethe, anımsadığımca gençlik yıllarında, bir Alman taşra kenti otelinde ya yer olmadığından ya da beğenmediğinden, kalmamış...

Şimdi bu otel, kendisini büyük yazarın kalmadığı otel olarak tanıtıyor...

Böylece de eninde sonunda, kendi adıyla büyük yazarın adını bir araya getirmiş oluyor...

Bu çarpıcı örnek, uygarlaşmış ülkelerde yazarlara, sanatçılara verilen önemin ilginç bir göstergesidir.

Bu gibi ülkelerden herhangi birine seyahat ettiğimizde bu olguya kendi gözlerimizle de tanık oluruz.

Yazarların, sanatçıların, değil uzun bir süre yaşadıkları, kısa sürelerde kaldıkları yerler bile kültür evlerine, müzelere dönüştürülmüştür.

Fazla uzağa gitmeye gerek yok: Paris Monparnass'ta bizim Yahya Kemal'imizin sıklıkla uğradığı Closerie des Lilas kahvesindeki masalardan birinde onun adını taşıyan plaket çakılıdır.

Bir ülkenin uygarlaşmışlık ölçütlerinden biri de o ülkede yazarlara, sanatçılara verilen değerdir.

Bizim ülkemiz bu alanda da uygar diye niteleyebileceğimiz ülkeler arasındaki sıralamada, korkarım ki en gerilerde yer almaktadır.

Söz gelimi İstanbul'umuzda, bu kentimizde yaşamış ve yaratmış; yazar, şair ve sanatçılarımızın adlarını taşıyan, kaç sokak, kaç cadde, onlar için kaç anıt vardır?

Yine söz gelimi, Orhan Veli'nin, Yahya Kemal'in hangi evlerde yaşadıklarını biliyor muyuz?

Kaç yazar, şair ve sanatçımızın, doğdukları, yaşadıkları evler müzeye dönüştürülmüş ya da hiç değilse bunlardan kaç tanesine bunu belirten plaketler konulmuştur?

Güney Özkılınç'ın *Nâzım'ın Bursa Yılları* adıyla kitaplaşan çalışması bu nedenle büyük ve örnek bir önem taşıyor.

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde geçirdiği, toplam olarak yaklaşık on bir yılın, büyük şairimiz ve edebiyatımız bakımdan ne kadar önemli olduğunu biliyoruz.

İlk kez otuzlu yaşlarında, ikinci kez kırkına yaklaşmışken kapatıldığı Bursa Cezaevinden ellisine merdiven dayamışken ve bozulmuş bir sağlıkla çıkan Nâzım Hikmet, buna karşın bu yıllar içinde, insanüstü bir erdem ve çalışkanlık örneği göstererek, başta *Memleketimden İnsan Manzaraları* olmak üzere en seçkin yapıtları arasında yer alan ürünler verdi.

Nâzım Hikmet'in Bursa yıllarına ilişkin yaşantılarını, kendi yapıtlarının yanı sıra eşi Piraye Hanım'la ve Kemal Tahir'le mektuplaşmaları, Orhan Kemal ve İbrahim Balaban'ın anıları başta gelmek üzere çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz.

Şimdi Güney Özkılınç, sabırlı ve bilinçli çalışması ile bu bilgilerimize yenilerini ekliyor.

Güney Özkılınç'ın çalışmasının bana kalırsa en önemli yanı, onun kendi sözleriyle "Nâzım'a Bursa'da yer açın!" çağrısıdır.

Bu çağrıyı "açacak" olursak, karşımıza şu sorular çıkacaktır:

Bursa'da büyük şairimizin adını taşıyan bir okul, kitaplık, kültür evi, bir cadde, meydan, park, sokak bulunmakta mıdır?

Onun adını taşıyan bir kültür evi, avlusunda büyük şairimizin bir anıtı ile bu kentimize yakışmaz mı?

Güney Özkılınç'ın çalışması bana bunları düşündürdü, bu soruları sordurdu...

Nâzım'ın Bursa Yılları, ülkemizin bütün kentlerini ve yörelerini kapsayacak bir genişlikte, bu kent ve yörelerimizde yaşamış sanatçı, yazar ve şairlerimiz için yapılması gereken çalışmalara örnek olacak niteliktedir.

Kaldı ki sadece kendi ülkemiz bakımından değil, sanatçı ve yazarlarımızın, önde gelen toplum önderlerimizin, ülke dışında yaşadıkları, bulundukları mekânlar bakımından da böyle araştırmalar yapılmalıdır.

Çocuklarımızda, gelecek kuşaklarda, yurtseverlik ve çağdaş insan olma bilincinin uyandırılıp geliştirilmesinde bu gibi çalışmaların ve sonuçlarının büyük katkısı olacağı kuşkusuzdur.

Ataol Behramoğlu

"…
Bir şey daha var yürek acısı
Utandırır insanı düşündürür
Öylesine başka bir kalp ağrısı
Alır beni ta Bursa'ya götürür

Yeşil Bursa'da konuk bir garip kuş
Otur denmiş oracıkta oturmuş
Ta yüreğinden bir türkü tutturmuş
Ne güzel şey dünyada hür olmak hür
…"

(Cahit Sıtkı Tarancı, Otuz Beş Yaş, Bir Şey, II. Bölüm, s. 117)

Bizler de duymaktayız bu yürek acısını aradan geçen zamana inat Cahit Sıtkı gibi... Belki de tarifini yapacağımız bir sokak, bir okul, onun kimliğine yakışır bir sanat evi, Nâzım diye adlandıracağımız bir bina yok diye Bursa'da... Sanki o burada, Bursa'da hiç yaşamamış, havasını solumamış, pazarlarında gezip kaplıcalarına gitmemiş gibi... Cezaevini bir okula çevirmemiş, onca insanı Bursa'da yetiştirmemiş, en güzel dizelerini Uludağ'ın üzerindeki bulutlara yükleyip dünyaya göndermemiş gibi...

Nâzım'ı görmezden gelmek ve unutturmak, Bursa'da görev bellenmiş...

Oysa her şiiri kestane ağaçlarının yapraklarından süzülerek uçuşmuş gökyüzüne...

Her şiirinde Bursa'dan bir parça, Bursa'dan bir doku, inceden inceye bir sızı...

"…
Tamam,
Sonbahar belki bugün bitti artık.
Yaban kazları hızla gelip geçti demin
herhal İznik gölüne gidiyorlar.
Havada serin
havada is kokusu gibi bir şey:
havada kar kokusu var
…"

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye)

USTAYLA GÜZELLEŞEN KENT

Bin dokuz yüz otuz üç. Yeşil bir dünya parçası… Güneşin verdiği sıcaklığın karlı dağların serinliğiyle ılıklaştığı; Keşişdağı'ndan akan sularla kırların, ovaların yıkandığı Bursa… Tarihe meydan okumuş evlerin, dağın yamaçlarına birer yıldız gibi serpildiği Bursa… Kırmızı yapraklı kestanelikleri, çınarları, erguvanları; bereketli sularla beslenen meyvelikleri; ipeğin kaynağı dutluklarıyla Bursa… Kaplıcalar şehri Bursa…

Hasan Ali Yücel'in deyimiyle: *Dışa doğru değil, içe doğru bir şehir,* Bursa…

Sürgünler şehri Bursa…

Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin'in sürgün şehri Bursa…

1860'ta Şinasi ile ilk Türk gazetesi Tercüman-ı Ahvâl'i çıkaran Agâh Efendi'nin sürgün şehri Bursa…

Süleyman Nazif'in, Aziz Nesin'in sürgün şehri Bursa…

Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin ve Yılmaz Güney'in tutsaklıklarının şehri Bursa…

Yağmuru, karı, lodosu ve güneşiyle dört mevsimi tam on bir kez yaşamış ustam; aydınların sürgün şehri, Bursa'da. Dile kolay, dört bin küsur gün aynı parmaklıklar arasından aynı manzarayı seyreylemiş gözlerin…

Ressam olmuş, insanlarını çizmişsin memleketinin... Anlatmışsın Balaban'ı, Başaran'ı, Balcı'yı, Yakup'u, Basri'yi; sonra Kiraz Ali, Eyüp Ağa, Seyfettin ve Kambur Kerim'i…

Memleketini şöyle doyasıya gezemeden, nehirlerinde yüzemeden, dağlarına çıkamadan, ovalarına inemeden görmüş gözlerin Anadolu'nun kederini ve sevincini…

Duymuşsun yanık benzin kokusunu, traktörlerin resmi bile çizilmeden… Söylemişsin türkülerini, daha onlar düzülmeden…

Kalesinde yattığın Bursa şehri yasını tutar. Kestane ağaçları şarkılarını söyler gecenin *yirmi biri, yirmi ikisinde*. O sonbahar ki seni hiç unutmadı… Pencerenden gördüğün o dağ parçası, o bulut hâlâ durur orada senin şiirlerinle yüklü…

"Dağın üstünde:
akşam güneşiyle yüklü olan bir bulut var dağın üstünde.
Bugün de:
sensiz, yani yarı yarıya dünyasız geçti bugün de.
Birazdan açar
kırmızı kırmızı:
gecesefaları birazdan açar kırmızı kırmızı.
…"

1 Ekim 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye s. 102)

Onu Piraye'siz bizi Nâzım'sız koyan, Bursa kalesini yıkıp üstüne kendi evlerini yapanların uzaklarda gördükleri sadece bir dağ, onların olmayan… O gözler, dağı görür ama üzerindeki bulutları göremez. Dağı görür ama ağaçları fark edemez. Tıpkı yıktıkları binayı fark edemedikleri gibi!

PARMAKLIKLAR ARDINDAKİ IŞIK

"Akşamları hapishane bahçesinde dolaşıyorum, benim de burada ağaçlarım, çiçeklerim ve bir de ta uzaklarda görülen bir dağım var. Ağaçlarımdan bir tanesi şeftali... Dinç, diri kırmızı kırmızı bir şey… Her tarafından sevinç ve iyilik ve biraz da kibir taşıyor, seni ilk gördüğüm günlerdeki hâline benzeyen bir fidan. Sonra merdiven başından revirin penceresine doğru tırmanmış bir asma var… Asmamı çok seviyorum, kalın kabuklarını soydum, karşıma senin ellerin gibi canlı çıkıverdi. Dağa gelince, Uludağ'ın karşısındaki tepelerden biri… Üzerinde beyaz bir şeyler pırıldıyor, bir köy filan olacak ve oraya gidersem, gidebilirsem seninle karşılaşacakmışım gibi bir his var…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 248)

Yanık bir Rumeli türküsü, Bursa'da iki tepe arasında gidip gelen rüzgârların da yardımıyla aşıp hapishane duvarlarını revirin demir parmaklıklarından sızarak Nâzım'ın kulağına ilişir:

Şu karşıki dağda bir fener yanar
Fenerin şavkına efendim aman şahinler konar
Herkes sevdiğine böyle mi yanar
…

("Şu Karşıki Dağda Bir Fener Yanar" Derleyen: Mehmet Özbek Kaynak: Hafize Gün (Besimova) Yöre: Rumeli Varna)

BURSA'YA İLK YOLCULUK

Nâzım Hikmet, 1933'te üçüncü kez kovuşturmaya uğrar. 1932 yılı sonlarında birkaç ille birlikte İstanbul'da caddelerde duvarlara bildiriler yapıştırılır. Bunları Adana, Bursa ve Edirne illerini de kapsayan gizli bir örgütün yaptığı, Nâzım Hikmet'in de bu örgütle ilişkili olduğu sanılır. Bu yüzden bazı kişilerle birlikte o da 18 Mart 1933 sabahı gözaltına alınır. Gözaltı önlemi, 7. Sorgu Yargıçlığında ifadesi alındıktan sonra aynı gün tutuklamaya çevrilir. Sultanahmet Cezaevine

gönderilen Nâzım Hikmet, Sorgu Yargıçlığının yetkisizlik bildirmesi üzerine 31 Mayıs'ta Bursa Cezaevine nakledilir.

(Asım Bezirci, Nâzım Hikmet, s. 28, 29)

Nâzım Hikmet, Bursa'ya geldiği günün ertesinde Piraye'ye bir mektup yazar:

"Hatçem,

Sağ salim Bursa'ya ulaştık. Rahatımız iyicedir. Mahkemenin ne zaman başlayacağı daha belli değil. Bu da tabii… Çünkü buraya geleli daha 24 saat bile olmadı.

Aramıza dağlar, denizler girdikten sonra hasret ve göreceklik bir kat değil kat kat arttı. Tez kavuşsak derim. Sen de öyle dersin, bilirim. Ama bakalım hadisat ne der?

Hapishane penceresinden, yığın yığın yeşillikler arkasında Bursa'nın beyazlıkları ve keşişin dumanlara karışan etekleri görünüyor. Ben seni düşünüyorum. Senin çocukluğun bu yeşillikler arasında, bu kocaman, karlı dağın yamacında geçmiş. Ne tuhaf şey değil mi? Senin bu en güzel günlerinin geçtiği bu gök altında benim şimdi, bir türlü bitmek, tükenmek bilmeyen saatlarım uzayıp gidiyor…"

1 Haziran 1933

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 12)

ENTERNASYONALİN CELBİ

Tutuklular, Bursa Cezaevine konmuştur. Nâzım Hikmet, temmuz ve ağustos ayları içinde Süreyya Paşa ve *Gece Gelen Telgraf* davaları için İstanbul'a götürülüp getirilmektedir…

Nâzım Hikmet'in idam talebiyle yargılandığı dava, yaklaşık iki ay sonra 27 Ağustos 1933 günü başlayacaktır.

Davayı o yıllarda henüz lise öğrencisi ve sonraki yılların ünlü

Bursalı gazeteci ve yazarı olarak karşımıza çıkacak İsmet Bozdağ da izlemektedir. Bozdağ, Heykel'deki adliye binasının önünde kalabalık meraklı topluluğu arasında "mavi gözlü hoş bir kişi olan mahkûmu" gördüğünde çevredekilere onun kim olduğunu sorar:

– Komünist Nâzım Hikmet!

O tarihte komünistliğin ne olduğunu bilmeyen Bozdağ, bunun bir marangozluk veya berberlik gibi bir meslek olduğunu düşünür... Bursa Ağır Ceza Mahkemesinde görülen dava oldukça renkli geçer. Konuşulanları pek anlamadığını ve hatırlayamadığını söyleyen Bozdağ, savcının sürekli Nâzım'a dönüp;

"Bu komünist!" diye hitap ettiğini hatırlıyor. İsmet Bozdağ'ın anlatımına göre; savcı elinde tuttuğu bir kâğıdı (Enternasyonal bildirisini) Nâzım Hikmet'in yüzüne doğru sallayarak *"Bu beyannameyi sen mi yazdın?"* diye sorar. Nâzım: *"Hayır!"* diye yanıt verir. Savcı, sormaya devam eder: *"Kim yazdı?"* Nâzım, *"Enternasyonal yazdı."* yanıtını verince mahkeme heyeti, *"Sanığa soruldu. Cevaben enternasyonal dendiği için müteakip celseye enternasyonalin celbine ve davanın ertelenmesine karar verildi…"*

(Raif Kaplanoğlu, "Nâzım Hikmet'in Sedası Bursa Semalarında" Bursa 2000 Pazar, 11 Haziran 2000, s. 3)

…

İlerleyen duruşmalarda daha da ilginç olaylar yaşanmıştır. Bir sonraki duruşmada savcı, adı duruşmaya sonradan eklenen Kadri isminde birinin üzerinde bulunan Karl Marx'a ait kitabı da Nâzım Hikmet'in yazdığını iddia etmiştir…

"Karıcığım,

Bugün duruşmaya çıktık. Senden hâlâ mektup yok. Son aldığım mektup 15 tarihli idi. Müstantik Bey de aynı maddeden tecziyemi istiyor. Fakat kararname çok garip... Mesela Kadri isminde, son defa yakalanan bir adamın üstünde, Karl Marks isminde bir âlimin bundan 60-70 sene evvel yazdığı meşhur bir kitabın el yazmasıyla Türkçesi çıkmış. Bu kitap bundan on sene evvel kadar da Türkçeye resmen tercüme

edilip resmen satılmıştı. Müstantik Bey şimdi bunun benim tarafımdan yazılmış olduğunu iddia ediyor…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 39)

İddianamede Türkiye Komünist Partisinden ayrı gizli bir örgütün kurulduğu özellikle işçiler arasında etkinlikte bulunulduğu Nâzım Hikmet'in de bu etkinliklere katılıp bazı bildirilerle broşürleri kaleme aldığı öne sürülmekteydi. TCK'nın 146 ve 147. maddelerine göre idamı istenen Nâzım Hikmet, suçsuz olduğuna inanmaktaydı...

(Asım Bezirci, Bütün Eserleri, Nâzım Hikmet, s. 29)

…

Nâzım Hikmet, herkesin dilinde olan *Karıma Mektup* şiirinin dizelerini, ilk Bursa esaretinde, 11 Kasım 1933'te yazacaktır…

Bir tanem!
Son mektubunda:
"Başım sızlıyor
yüreğim sersem!"
diyorsun.
"Seni asarlarsa
seni kaybedersem;"
diyorsun;
"yaşayamam!"
Yaşarsın karıcığım,
kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgârda;
yaşarsın, kalbimin kızıl saçlı bacısı
en fazla bir yıl sürer
yirminci asırlılarda
ölüm acısı.
…
Ben,
alacakaranlığında son sabahımın
dostlarımı ve seni göreceğim,
ve yalnız

yarım kalmış bir şarkının acısını
toprağa götüreceğim.

…

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü? ,"Karıma Mektup", s. 168)

ERNESTO'NUN MEKTUBUNDAKİ ŞİİR

Bursa'da yazılan *Karıma Mektup* şiiri, dünya devrimci hareketinin önderlerinden Che Guevara'ya kadar ulaşır... O, direncini ve umudunu tutsak olduğu hapishaneden anne ve babasına yazdığı 6 Temmuz 1956 tarihli mektupta, Nâzım Hikmet'in dizeleriyle sonlandıracaktır:

"Meksiko-6 Temmuz 1956

İçişleri Bakanlığına Ait Cezaevi

Sevgili Anne-Baba;

Ne olursa olsun, ister bu hapishanede kalayım, ister serbest bırakılayım, yeni yolumdan yürümek zorundayım. Hilda, yeni bir hükümetin siyasi af çıkardığı Peru'ya geri dönüyor. Anlaşılır nedenlerle yazışmalarımı sınırlayacağım; zaten Meksika polisinin de mektuplara el koyma gibi sevimli bir alışkanlığı var, bu yüzden sizden sadece normal ailevi meseleler üzerine yazmanızı rica ediyorum.

Ne kadar önemsiz olursa olsun, herhangi bir budalanın çok kişisel problemlerini öğrenmesi kimsenin hoşuna gitmez. Beatriz'i benim için öp, neden yazmadığımı ona açıkla ve şu anda gazete göndermesinin gerekmediğini ona söyleyin.

Haksız tutuklamaları ve bazı yoldaşlarımızın maruz kaldığı işkenceleri protesto etmek için süresiz bir açlık grevi başlatmak üzereyiz. Her şeye rağmen bütün grubumuzun morali iyi durumda…

Bundan sonra bana eve yazın. Eğer herhangi bir nedenle artık yazamazsam ve sonra belki de yenilen tarafta bulunursam pek cerbezeli olmasa da dürüst olan bu satırları veda mektubum sayın.

Tüm yaşamım boyunca sürekli duraklamalarla gerçeği aradım,

şimdi yoldayım ve yaşamaya devam edeceğim bir kızımla daireyi tamamlıyorum.

Şu andan itibaren ölümümü bir yenilgi olarak değerlendirmeyeceğim, aksine Hikmet gibi şöyle diyeceğim:

'yalnız yarım kalmış bir şarkının acısını toprağa götüreceğim…'

Hepinizi kucaklıyorum.

Ernesto"

(Ernesto Guevara Lynch, Oğlum Che, s. 23-24)

N. VAHDETİ'YLE (ÇAKIRHAN) AYNI KELEPÇEDE

1933 Ağustosunun yirmi yedinci günü Heykel'deki Bursa Ağır Ceza Mahkemesinin önü (şu anki Bursa Kent Müzesi) ana baba günüdür. Toplam yirmi beş mahkûm, jandarma gözetiminde ve ikişerli kelepçeli olarak Bursa Ağır Ceza Mahkemesine girerler. Nâzım, bir başka şairle N. Vahdeti'yle (Çakırhan) aynı kelepçeyi paylaşır. Nâzım'la ilk kez 1929 yılında Sirkeci-Cağaloğlu arasında bulunan Meserret Kıraathanesi'nde karşılaşan N. Vahdeti, şimdi Bursa'da yine onunladır. Nâzım Hikmet'in, 1932 yılında N. Vahdeti için yazdığı şiir sanki bu buluşma anı içindir…

Hoş geldin!
Kesilmiş bir kol gibi
omuz başımızdaydı boşluğun...
Hoş geldin!
Ayrılık uzun sürdü.
Özledik.
Gözledik...
Hoş geldin!
Biz
bıraktığın gibiyiz.
Ustalaştık biraz daha

taşı kırmakta,
dostu düşmandan ayırmakta...
...

1932 Birinci Teşrin 5. Çarşamba gecesi

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü? "Hoş Geldin", s. 122)

1910 yılında Ula'da doğan N. Vahdeti, 1925'te o dönem Tanpınar'ın da öğretmenlik yaptığı Konya Lisesinde okumuş, edebiyat ve siyasetle ilgilenmiştir. N. Vahdeti, *Halka Doğru* dergisinde yayımlanan *Alev Yağmuru* şiiri nedeniyle Konya'da gözaltına alındığında 17 yaşındadır. Bu şiir, onun Nâzım Hikmet'le dostluğunun başlangıcı olur. Nâzım Hikmet, bu şiiri *Hareket* dergisinde yayımlatınca N. Vahdeti hakkında soruşturma açılır...

Liseyi bitirip İstanbul'da önce tıp sonra hukuk fakültesine giren N. Vahdeti, okulu bırakır ve *Cumhuriyet* gazetesinde çalışmaya başlar. Nâzım Hikmet'le hazırladığı *1+1=1* adlı kitap yine o yıllarda yayımlanır.

1946'da üst yöneticilerinden birisi olduğu Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kapatılınca tekrar demir parmaklıklar ardına giren N. Vahdeti, hapisten 1950 yılında çıkar…

1970'ten sonra Akyaka'ya (Muğla) yerleşen N. Vahdeti, kıyı şeridinde beton yerine ahşap binalar inşa ederek çevreye saygılı mimariye öncülük yaptığı için 1983 yılında "Ağa Han Dünya Mimarlık Ödülü"ne değer görülür.

Cumhuriyet Dönemi aydın kuşağın son temsilcilerinden biri olan N. Vahdeti, 10 Ekim 2008'de doksan sekiz yaşında yaşamını yitirir. N. Vahdeti, çevreci yapılarıyla birlikte *Üç Hapishaneden Mektuplar, Tan Gazetesi Yazıları, Geleneksel Mimarinin Şiiri* gibi eserlerini, bizlere miras bırakır…

***

17 Ocak 1934'te okuduğu iddianamede savcı, Nâzım Hikmet'in 171. maddeye göre dört yıla mahkûm edilmesini ister. 25 Ocak'ta Avukat İrfan Emin, güzel bir savunma yapar.

31 Ocak 1934'te Bursa Ağır Ceza Mahkemesi, Nâzım Hikmet, Nail Vahdeti, Tosun Ömer ve Conga Ömer hakkında beş yıl mahkûmiyet kararı verir. İşte bu nedenledir ki Nâzım Hikmet, 26 Ekim 1933'te çıkarılan aftan hemen yararlanamaz. Çünkü bu af yasasıyla beş yılı geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm olanlar hakkında takibat yapılmamasına, üç yılı geçenlerin cezasının affına ilişkin düzenleme getirilmiştir. Söz konusu yasal düzenlemede değişik suçlar için de belli oranlarda ceza indirimi uygulanır.

Nâzım Hikmet, aldığı beş yıllık mahkûmiyet kararını temyiz eder. Yargıtay, 21 Haziran'da kararı bozar, cezayı dört yıla indirir. Mahkeme 4 Ağustos'ta dört yıllık mahkûmiyeti onaylar. Nâzım Hikmet, beş yılın altında mahkûmiyet aldığı için "aftan yararlananlar" kapsamına girer. Dört yıl hapis cezası alan Nâzım'ın cezasının üç yılı düşürülür. Fazlasıyla yattığı anlaşılan Nâzım Hikmet, yaklaşık bir buçuk yıl içerde kaldığından alacaklı olarak 5 Ağustos 1934'te dışarı çıkar.

(Asım Bezirci, Nâzım Hikmet, s. 29-30)

…

Nâzım Hikmet, Bursa'dan Yalova'ya gece hareket eder. O yıllar, 150 kuruş verilerek yapılan bu otobüs yolculuğu üç saat sürmektedir. Bir süre Yalova'da bekleyen Nâzım Hikmet, sabah saat altıda kalkan vapurla İstanbul'a geçer…

FAİK BERCÂVİ (FAYEK) DE BURSA'DA

1933'te yılsonu tatilinden yararlanarak eski bir aile dostu olan yaşlı karı kocayı ziyaret için Bursa'ya gelen ve geldikten iki gün sonra Bursa Emniyet Müdürlüğüne bağlı polislerce gözaltına alınan Beyrut doğumlu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencisi Faik Bercâvi (Fayek) de Nâzım'ın adamı olmak savıyla tutuklanır.

"Gecenin koyu karanlığı Bursa'nın üstüne çoktan çökmüştü. Saat yirmi üçü geçiyor. Sokaklarda hiçbir hareket yok. Caddelerdeki tek tük lambalar; ancak daracık bir alana soluk bir ışık serpiyor. Gece

bekçilerinin ara sıra duyulan düdük sesleri, ölüm uykusuna dalmış şehrin siyah sessizliği içinde boğulup gidiyor…"

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 31)

1934 yılının bu sessiz ve soğuk gecesinde Faik Bercâvi, Bursa'da sorgulanmaktadır. Bir haftalık polis sorgusunun ardından sorgu hâkiminin karşısına çıkarılır. Sorgu hâkimi: Faik Bercâvi, büyük bir suç işlemiş gibi, ondan "suçunu itiraf etmesini" ister.

Nâzım'ın belirttiğine göre Faik Bercâvi, "gerçekte itiraf edilecek veya edilmeyecek hiçbir suçu" olmadığını söyler ve hakkındaki kararın *zaten alınmış* olduğunu belirtir.

Onun da düşündüğü gibi hakkındaki "tevkif müzekkeresi" hazırdır. Gece yarısından sonra üç süngülü, tüfekli jandarmanın arasında, bileklerinde kelepçeyle onu Nâzım'a götüren cezaevinin yolunu tutarlar…

Faik Bercâvi, o yılların Bursa Cezaevini şöyle anlatır:

"Geldiğimin onuncu günü, hücremden dışarıdaki gün ışığına bakıyor ve karanlıklara bürünmüş olan geleceği yaslı yaslı düşünüyordum. Hava güneşli olduğu için mahkûmların bir kısmını avluya çıkarmışlardı.

Çoğu soluk benizli, köylü kılıklı, yaşları yirmi ile elli arasında değişen ve herhangi bir köyde rastlanan insanlara benzeyen bu mahkûmlar, tutuk adımlarla ileri geri dolaşıyorlardı.

Bir saat sonra; bu birinci grup tutuklular tekrar koğuşlarına kapatılmak üzere içeriye alındılar. Aradan bir çeyrek geçince avluda başkaları göründü. Bunlar kalabalık değildi, üstelik şehirlilere mahsus bir kılıktaydılar. Yüzlerinden kim olduklarını seçmek güçtü, çünkü avlunun dış duvarlarına yakın, yani diğer mahkûm koğuş ve hücrelerinden uzaktaydılar…

Bir saatlik hava alma süresinin bitimine yakın, hücrenin küçük penceresinin kıyısından hızla geçen iki ayaktan sonra, içeriye bir gazeteye sarılmış bir paketin düştüğünü gördüm. Birkaç dakika bekledikten sonra hücrenin ortasında duran paketi alıp açtım. İçinde bir iki Türkçe

mecmua ile Fransızca LU'nün son üç sayısı ve orak çekiç yanı kesilmiş, birkaç Humanite gazetesi vardı…

Fransızca mecmuaları karıştırırken birinin ortasında ve satırların arasında, el yazısı ile yazılı Fransızca bir cümle gördüm:

'Fayek kardeş, cesaretini kaybetme, kalplerimiz seninle beraber…'

Yazıyı dikkatle gözden geçirdim; bu Nâzım'ın el yazısı idi. Aynı günün akşamı, içinde bulunduğum karamsar durumu unutup, Nâzım'ın büyük bir cesaret göstererek bana kadar ulaştırdığı bu mecmua ve gazeteleri karıştırarak rahatça uyumaya çalıştım…"

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 34, 35)

Nâzım Hikmet'in arkadaşı, daha doğrusu onunla aynı örgüt üyesi olmak iddiasıyla tutuklanan Faik Bercâvi, ilk günlerde Nâzım'a ve diğer arkadaşlarına yaklaşmaz.

…

Aslında o daha lise yıllarındayken Nâzım'ın şiirlerini okumuş hatta okulda kurulan *Nâzım Hikmet'i Sevenler* adlı edebi grubun içinde yer almış fakat o güne kadar onunla başka bir ilişkisi de olmamıştır…

Faik Bercâvi, siyasilerle aynı yerde kalmak istemez. Ancak Bursa Başsavcısının isteği üzerine Nâzımların kaldığı koğuşa, cezaevinin batı kısmının son katına gönderilir. Faik Bercâvi'nin gelmesiyle otuz dört siyasi tutuklunun kaldığı bu bölümde sayı, otuz beşe çıkar.

"Martın ilk haftası… Saat on yedi. Ders zamanı. Herkes, Nâzım'ın bulunduğu dipteki büyük koğuşta... Bu koğuşta Nâzım, N. Vahdeti, Tornacı Ahmet, Bulgar Gavritch ve Ufak Ali yatıyordu. N. Vahdeti, Nâzım'ın en yakın arkadaşı sayılıyordu. Nâzım'la arkadaşları küçük bir Communaute hâlinde yaşıyorlardı."

Faik Bercâvi anılarında, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde kendisine, yırtıcı ve korkunç bir katilden bahsettiğini belirtir. Katil, Bursa köylerinin birinden, otuz-otuz beş yaşlarında, kısa boylu, tıknaz, koyu renk gözlü biriydi. Sakin biraz da aptalca bir hâli vardı. Miras yüzünden, enişteşi ve kız kardeşleriyle aralarında, kavgaya varan bir

anlaşmazlık olur. Bir gece, Süleyman denilen bu adam, herkes uykudayken kız kardeşinin evine baskın yapar. Önce enişteşiyle ablasını öldürür ve sıra üç küçük yeğenine gelince eli ve yüreği titremeden gırtlaklarını keserek onları da anne ve babalarının yanına yollar…

Nâzım Hikmet, Dağlı Süleyman'ı 1947 yılında yazdığı bir şiirinde dizelerine taşıyacaktır:

"Yedi yıldır Uludağ'la göz göze bakışıp dururuz.
Ne o kımıldanır yerinden,
ne de ben,
lâkin birbirimizi yakından tanırız.
Gerçekten yaşıyan her şey gibi gülmesini ve kızmasını bilir.
Bazan,
hele kışın, hele geceleri,
hele rüzgâr kıbleden estiği zaman,
karlı senaberlikleri, yaylaları, donmuş gölleriyle
uykusunun içinde şöyle bir kıpırdanır,
ve orda, en yukarda, en tepede oturan keşiş,
uzun sakalı darmadağın
ve etekleri savrularak
rüzgârın önünde haykıra haykıra iner ovaya.

(…)
Ve gün olur,
şalvarı sarı pırpıt bezinden, kara kaşlı dağlılarından biri
Mukaddes Mülkiyetin mihrabında kesip komşusunu
misafir gelir bize,
71'inci koğuşta on beş yıl yatmaya."

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 152)

"Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde verdiği dersler bir saatti. Her dersten sonra bir ihtilal şarkısı söylemek, gelenek hâline gelmişti. Bu şarkıların çoğu Bulgar ve Sovyet ihtilal şarkılarından Nâzım ve N. Vahdeti tarafından adapte edilmişti."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 53)

A. Faik Bercâvi, 26 Nisan 1934 tarihinde Bursa Ağır Ceza Mahkemesi Türk Ceza Kanununun 162. maddesine göre oy birliği ile beş yıl hapse mahkûm olur. Bercâvi, bu karar üzerine şu sözleri söyler:

"Sağ olsun Bursa şehri. Buraya geldik, fakat bir türlü bırakıp gidemedik."

Nâzım Hikmet, hemen o akşam avukatı İrfan Emin'e bir telgraf çeker. İrfan Emin Bey, iki gün sonra Bursa'ya gelir. Faik Bercâvi'nin vekâlet işlemleri için gerekenleri cezaevi müdürünün de yardımıyla yapar. İrfan Emin, Faik Bercâvi için temyize başvurur. Faik Bercâvi, Nâzım Hikmet'in ısrarları sonucu Cumhurbaşkanı ve Maarif Vekiline (Millî Eğitim Bakanı) birer mektup yazar.

Temyiz mahkemesi, Bursa Ağır Ceza Mahkemesinin Faik Bercâvi hakkındaki kararını bozar. Eylül 1934'te bir başka mahkemenin önüne çıkarılan Faik Bercâvi, savcının isteği üzerine tahliye edilir.

Faik Bercâvi, dışarı çıktıktan sonraki ilk günü şöyle anlatır:

"Dalgın dalgın Bursa sokaklarında dolaşıyordum, böylece Yeşil Cami'ye kadar geldim. Oradaki talebe kahvesinin bir köşesinde yer bulup oturdum. İçimde ne yas ne sevinç vardı. Sanki uzun, çok uzun yıllardan beri burada yaşıyormuşum gibi bir duygu genç varlığımı kaplamış bulunuyordu. Hayatım boyunca Bursa'ya gidip bu yerleri tekrar görmeyi ne kadar istemiştim. Her karar verişimde bir engel çıkmıştı ve ben Bursa'yı bir daha göremedim..."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 89)

…

3 Haziran 1963'te Paris'in banliyölerinden birinde Nâzım'ın ölüm haberini almıştır Faik Bercâvi… Ay ışığı altında jandarmaların tüfeklerinin arasından birlikte seyrettikleri Uludağ gelir gözünün önüne, inanamaz ustasının ölümüne…

"*Buna inanmak güçtü. Ölüm Nâzım'a yaklaşacak ve onu alıp götürecek kadar cesaretli olamazdı. Cesareti olsa bile, Nâzım'a, cellât elini sürmekten korkmalıydı. Nâzım'ın karşısında ölüm, ancak alçaklıkla*

muvaffak olabilirdi. Ölümün Nâzım'ı alıp götürmesi, kıskançlığın, haksızlığın, anlayışsızlığın; güzelliğe, derinliğe, her türlü insancıl büyüklük ve iyiliğe karşı öç almasından başka bir şey olamazdı…"

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 29)

Nâzım Hikmet için "Yaptıkları ve yaşamı, duygularına, yazılarına tastamam uyan bir şair. İnsanlık yönü; şiirlerindeki derinlik, insancıllık ve içlilik kadar engindi…" diyen Fayek, sonraki yıllarda İstanbul'a yerleşir. 1938 yılında gazeteciliğe başlar. Piraye'nin kardeşi Fehamet'in yakın arkadaşı Leman Hanım'la evlenir.

"Leman teyzeme insan olarak çok değer verirdi Nâzım, onu son derece yetenekli bulurdu. Faik Bercâvi'yi de beğeniyordu ki evlenmelerini uygun gördü.

O araya girmese herhalde bu iş olmazdı, çünkü Leman teyzem cinselliğini iyice geride tutan bir kadındı, ayrıca sanırım Faik Bercâvi'den daha yaşlı bir kadındı…"

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 240)

Faik Bercâvi'yle Leman Hanım'ın bir kızları olur. Faik Bercâvi'nin sık sık karısını bırakıp dış ülkelere gitmesi ve uzun süre ayrı kalmaları bu evliliğin ömrünü kısaltır.

"Faik Bercâvi ile de 1994'te birkaç kez telefonla konuştuk. Paris'e yerleşmiş, bir Fransızla evliymiş, resim yapıyormuş. Yayımlatmak istediği kitaplarından söz etti."

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 241)

…

Fayek, II. Dünya Savaşı'nda Hitler faşizmine karşı Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna'da savaşır. Yıllar sonra faşizme karşı mücadele azmi ve cesaretini kimden aldığını şu cümlelerle belirtecektir:

"İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmi yeryüzünden kazımak için yapılan büyük kavga sırasında, ben de üzerime düşeni büyük bir inanış ve dikkatle yapmaya, daha çok yararlı olmak için, geçirdiğimiz bütün tehlikelere rağmen hayatımı muhafazaya uğraştım.

Artık Türkiye'de değilim. Nâzım'ın haksız olarak mahkûmiyetini öğrenmiştim... Onun dost yüzü, çocuğumsu gülüşü, her gittiğim yerde ve her karşılaştığım tehlike karşısında bana yoldaşlık etti. Bu temiz ve insanlığın en cömert, en zengin kalpli ve en kabiliyetli çocuklarından biri olan kahraman arkadaşımın hatırası bir cesaret ve kuvvet sancağı gibi beni sarıyordu."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 89)

SENARYOSUNU NÂZIM'IN YAZDIĞI İLK KÖY FİLMİ BURSA'DA ÇEKİLİR

Bursa'nın on kilometre güney batısında sırtını Uludağ'a yaslamış bir yerleşim yeri Çalı… Eski fotoğraflarında çevresi ağaçlarla kaplı, Uludağ'dan gelen soğuk rüzgârlardan korunmak için birbirine sokulmuş evleri; hemen yanı başından geçen dereleri, pınarları görürsünüz. Birkaç yıl öncesine kadar belediyelik olan Çalı, günümüzde Nilüfer ilçesinin bir mahallesine dönüşmüş durumda… Sanayileşme burada da yeşilin bağrına saplanmış; yörenin geçmişteki birer ev sahipleri olan Osmanlı evleri, fabrikalar ve yerleşim sitelerinin yanında misafir kalmış…

Çalı, bir ilke imza atmış, Türkiye'nin ilk köy filmi *Bataklı Damın Kızı Aysel'e* ev sahipliği yapmış. Aslında bu filmle bir ilke imza atan Çalı değil sadece; Selma Lagerlöf, Nâzım Hikmet, Cahide Sonku, Cemal Reşit Rey, Feriha Tevfik de ilklerin insanları…

Sinemamızda bir dönemin efsane kadını *ilk star* gibi nitelemelerle anılan Cahide Sonku'nun (1916-1981) sinema serüveni de bu filmle başlar. Sonku, bu ilk filmiyle seyircinin beğenisini kazanmış, onun filmde başına bağladığı eşarp *Aysel* adıyla anılan bir modanın öncüsü olmuştur...

1929'da Müslüman kadınların ilk kez katıldığı yarışmada Türkiye Güzeli seçilen Feriha Tevfik (Negüz) de bu filmin başrol oyuncularındandır…

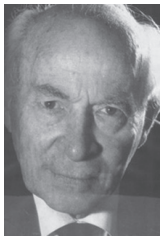

Cahide Sonku

Talat Artemel

Muhsin Ertuğrul

Aysel, Bataklı Damın Kızı film afişi, yönetmeni ve başrol oyuncuları

Filmin senaryosu, *Nobel Edebiyat Ödülü*'nü alan hem ilk kadın hem de ilk İsveçli yazar Selma Lagerlöf'ün (1858-1940) bir hikâyesinden yola çıkılarak Nâzım Hikmet tarafından yazılmıştır.

Efsane ve masallara dayanan yapıtlarıyla tanınan Lagerlöf'ün, en iyi eseri olan *Nils Holgerssons Underbara Resa Genom Sverige (Nils Holgersson'un Yabankazlarıyla Maceraları)* adlı kitabından yola çıkarak hazırlanan çizgi film dizisi, Türkiye'de *Uçan Kaz* adıyla gösterilmiştir.

Bu senaryonun öyküsüne 1933 yılında Nâzım Hikmet'le hapis yatan Lübnanlı yazar ve ressam A. Faik Bercâvi'nin anılarında da rastlamak mümkündür:

"… Aradan çok geçmedi, bir gün Nâzım: 'Fayek', dedi. 'Bana, Selma Lagerlöf'ün bir hikâyesini yolladılar, okudum, çok enteresan buldum. Bana yardım edersen ondan bir senaryo yaparız…'

'Ben size nasıl yardım edebilirim, üstadım. Bu işlerden zerre kadar anlamam. Sadece sekreterlik yaparım isterseniz…'

'Pekâlâ, pekâlâ, göreceksin zor bir iş değil…'

Olay, köyde geçiyordu; senaryonun başlığını bile koymuştu:

'Köy Kızı Aysel'

Bu senaryo Nâzım İpek Film Stüdyosu'nda çalışırken film hâline getirilmişti. Seneler sonra afişini gördüm: Aysel, Bataklı Damın Kızı..."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 73)

İlk opera sanatçımız Semiha Berksoy da Çalı'daki film setine gelmiş, ardından Bursa Cezaevinde Nâzım'ı ziyarete gitmiştir.

"… O sıralarda Nâzım hapse girmişti. Bursa Hapishanesinde yatıyordu. Cahide Sonku, Bursa yakınlarına Bataklı Damın Kızı Aysel filmi için gidecekti. Filmi Muhsin Ertuğrul yönetiyordu. Ben de rica ettim. 'Sizin filmin setinde bulunmak istiyorum' dedim. Filmi, Bursa yakınlarında çekiyorlardı…"

(Füsun Özbilgen, Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum, s. 53)

Yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul'un üstlendiği, *İpek Film Stüdyoları* tarafından hazırlanan 1935 tarihli film, birçok açıdan ilk olma özelliği taşır. Müziklerini Cemal Reşit Rey'in yaptığı Türkiye'nin bu ilk köy filminde rol alan diğer bazı oyuncular: Talat Artemel, Hazım Körmükçü, Sait Köknar, Behzat Butak, Mahmut Moralı, Galip Arcan ve Hadi Ün'dür.

ÇALI'DA HERKES HÂLÂ BU FİLMİ KONUŞUYOR

Çalı'ya film çekildikten yaklaşık seksen yıl sonra gittiğim. 15 Aralık 2011 tarihinde gördüklerim, duyduklarım şaşkınlığımı arttırmıştı. Bana bu araştırmada yardımcı olan Selim Deveci ve Turan Çalay'la filmin çekildiği mekânları geziyoruz. Araştırmanın en çarpıcı ve de heyecan verici yanı Turan Çalay'ın 1935 yapımı bu filmi, yıllardır evinde saklamış olmasıydı… Filmin bir kopyasını uzatırken bu filmde rol alan Çalı köylülerini isim isim sayan Turan Bey, aynı zamanda filmin geçtiği mekânları da en ince ayrıntısına kadar biliyordu.

Aynı zamanda Aysel'in (Cahide Sonku) evi olan Çalık deresinin yanı başındaki *değirmen* yıkılmış; ancak Ali'nin (Talat Artemel) evi öylece duruyordu. Filmde ekin biçilen yer, tek tük yapılaşma belirtisine rağmen neredeyse filmin çekildiği yıllardaki gibiydi. Bu sahnede; Çalı'dan Kara Mehmet, orak biçenlerin kâhyası rolünde oynamıştı. Filmde rol alan köylüler, bununla sınırlı değildi. Caminin önünde "sarı patates, sarı patates…" diye bağıran kişi köyden Kara Mehmet'ti. O yıllarda, ellili-altmışlı yaşlarda olan figüranlar Ali Yağlı, Hüseyin Demirel, Mehmet Girgin ve adları artık unutulmuş köylülerdi… Bir de çocuk figüranlar vardı: Ahmet Çalay, Emine Ferik, Yusuf Tokmak, Hüseyin Boztekin, Zeyniye Korkmaz, Mehmet Ali Ak, Hacı Hüseyin…

Çalı'da bir kahvede konuştuğumuz ve o yıllarda çocuk yaşta olan eski belediye başkanı Ömer Biltekin ve onun çocukluk arkadaşı Emin Öner, film setinin peşinde dolaşmışlardı… Emin amca, filmdeki bazı replikleri bile ezberlemişti:

"Biz Muhsin Ertuğrul'u tanıdık. Dört tarafı kapalı ortası bahçe bir hana yerleştiler. Film bitesiye dek köyde kaldılar. Cahide Sonku köyde filmde giydiği kıyafetlerle dolaşırdı. Hazım Körmükçü ve diğer bütün oyuncular çok iyi insanlardı. Muhsin Ertuğrul, biz oyuncuların peşi sıra giderken bile bize hiç kızmazdı. Halkla konuşurlardı. Önce toplanıp talim yaparlar sonra asıl yere giderlerdi."

SENEDE BİR GÜN FİLMİ DE NÂZIM'DAN İZLER TAŞIYOR

Yapı Kredi Yayınları, Nâzım Hikmet'in biyografisinden söz eden tanıtım yazısında onun İhsan Koza takma adını da kullandığını belirtmektedir.

Araştırmacı Haluk Oral; *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*'nde yaptığı tarama sonucunda –birçok kitap yazmış olmasına rağmen– İhsan Koza adının yalnızca bir kez geçtiğini, bu adın da Nâzım Hikmet'in takma adları arasında olduğunu saptamış.

Araştırmacı Haluk Oral, bu bilgiden yola çıkarak *NTV Tarih Dergisi*'nin Şubat 2010 tarihli 13. sayısında, İhsan İpekçi'nin 1946 yılında yazdığı ve üç kez filmi çekilen *Senede Bir Gün* adlı romanı, Nâzım Hikmet'in yazmış olabileceğini belirtiyor.

Eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in de babası olan İhsan İpekçi, Nâzım Hikmet'in dostudur. Nâzım Hikmet, İpek Film Stüdyosu'na senaryolar yazdığı 1933-34 yılları arasında aralarında *Cici Berber, Düğün Gecesi, Karım Beni Aldatırsa* ve Muhsin Ertuğrul'un yönettiği *Aysel, Bataklı Damın Kızı*'nın da olduğu pek çok filmin senaryosunu yazmıştır. Nâzım Hikmet'in *Aysel, Bataklı Damın Kızı* filminin senaryosunu 1933 yılında Bursa'da yazdığını belirten Haluk Oral'a göre Nâzım Hikmet'i İpekçilerle tanıştıran kişi de büyük olasılıkla daha önce Nâzım'dan senaryo isteyen Muhsin Ertuğrul'dur…

"ANLATILAN SANKİ NÂZIM"

Araştırmayı yapan Haluk Oral *Senede Bir Gün* kitabının ikinci sayfasında romanın film çekme hakkının Ferdi Tayfur'da (1904-1958) olduğunun yazıldığını belirtiyor. 1930'ların başında Nâzım Hikmet'in İpek Film'de seslendirme yönetmeniyken Ferdi Tayfur'un Nâzım'ın yardımcısı olduğun belirten Oral'a göre; Hikmet ve Tayfur ikilisinin arası son derece iyidir. İkilinin patronu, İhsan Koza'nın (İpekçi) bu notu kitabın ikinci sayfasına koymasını "Kuvvetle muhtemel Nâzım Hikmet istiyor" demektedir.

Senede Bir Gün'de hikâyenin anlatıcısı, Malatya'da yani o yıllarda Nâzım Hikmet'in yakın arkadaşı olan Kemal Tahir'in hapis yattığı şehirde çalışmaktadır.

Her yıl izne çıktığında Ankara'yı ve Bursa'yı yani Nâzım Hikmet'in hapis yattığı iki şehri ziyaret ettikten sonra İstanbul'a, Piraye ve oğlu Memet'in bulunduğu Çamlıca'ya gelmektedir…

"… Sonra, bizim burada mahkûmlar uykuya varıp
revirden el ayak çekilince

kalbim Çamlıca'da bir harap konaktadır
her gece,
doktor…"

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 165)

Anlatıcının Çamlıca'ya geldiği tarih ise Nâzım Hikmet'in özgürlüğe kavuşma tarihi olan Ağustos 1934'tür.

Araştırmayı yapan Haluk Oral, kitaptaki yer ve tarihlerin tesadüf olmadığını düşünüyor. Oral, Nâzım Hikmet sakıncalı olduğu için İhsan İpekçi'nin romanı, İhsan Koza adıyla yayımlattığını iddia etmektedir.

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde daha çok Balkan göçmenleriyle hapis yattığını ve filmdeki öykünün Bulgaristan'da, Türkiye sınırına altmış kilometre uzaklıktaki Yanbolu'da başladığını düşündüğümüzde bu iddianın temelleri daha da güçlenmektedir…

AMCABEY'LE BURSA'DA KELEPÇESİZ BİR GÜN…

1902' de Bursa'da yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Çağdaş Türk karikatür sanatının öncüsü Cemal Nadir (Güler), Bursa Lisesindeki öğreniminden sonra bir süre tabelacılık ve resim öğretmenliği yapar. İlk karikatürleri, Sedat Simavi'nin *Diken* adlı mizah dergisinde yayımlanır (1920). *Akbaba* dergisine gönderdiği karikatürü ilgi çeker. *Akşam* gazetesi sahibi Necmettin Sadak, 1928 yılında Cemal Nadir'i İstanbul'a çağırır ve ona iş verir. Cemal Nadir, *Akşam* gazetesinde 17 yıl boyunca çalışır.

Cemal Nadir'in en sevilen tiplemesi *Amcabey*'dir. Yuvarlak göbekli, kısa bacaklı, melon şapkalı, minicik şemsiyesini elinden düşürmeyen bir adam *Amcabey*… En çetrefil durumları bile kendine özgü bir espriyle yumuşatırdı.

Dalkavuk tipi, tek parti döneminin bir simgesi olur. Cemal Nadir, bu tiple demokrasiye inanmayan, zorba politikacıları, çıkar düşkünü bürokratları eleştirir. *Yeni Zengin* ve *Salamon* tipleri de Cemal

Nadir'in İkinci Dünya Savaşı'na özgü vurgunculuğu yermek amacıyla yarattığı tiplerdir. Bu iki tiple sömürünün insanlık dışı, yayılmacı ruhunu ortaya koymuştur. *Ak'la Kara* yine savaş döneminin getirdiği tipler olarak karşımıza çıkıyor.

Birbirine taban tabana karşıt iki siyasal cephe; iki karşıt tipte yansımasını bulur.

Kara, sevimli bir zenci olup ezilmişliğin, mazlumluğun simgesidir. Cemal Nadir, bu tipi hemen her olayda baskın çıkarır ve böylece mazlum devletlerin, zalimleri yeneceğini gösterirdi… Karagöz'ün de hemşehrisi olan bu usta karikatürist, yaşadığı yıllarda yeni Türkiye toplumunun bütün çelişkilerini, çarpıklıklarını, sorunlarını, sancılarını, hayallerini çizgilerine yansıtarak döneminin *Nasrettin Hoca*'sı olmayı başarmıştır…

Cemal Nadir'in *Akşam* gazetesindeki çizgileri arttıkça halkın yüzündeki çizgiler azalıyordu. Aynı gazetede *Orhan Selim* takma adıyla Nâzım Hikmet de köşe yazıları yazıyordu…

…

1936 yılının Mayıs ayında Cemal Nadir, memleketi Bursa'da karikatür sergisi açmaya karar verir.

O mayıs ayının bir pazar günü Nâzım Hikmet, bu kez *Akşam* gazetesinin muhabiri olarak Bursa'dadır. Sergiyi izlemeyi, haberini yapmayı, arkadaşlık ve gazetecilik görevi olarak gören Nâzım Hikmet, vapurla Yalova'ya, oradan da otobüsle Bursa'ya gelir.

Bugünün Bursası'nda hâlâ işlevsel olan, Tayyare Kültür Merkezi'nin sergi salonu, hıncahınç doludur. Nâzım Hikmet, arkadaşını öper, kutlar. Karikatürleri tek tek inceler, sergiye gelenlerle sohbet eder, yapılan konuşmaları dinler, not eder ve İstanbul'a döner…

Bu yolculuk; Nâzım Hikmet'in Bursa'ya *kelepçesiz olarak gelip kelepçesiz olarak gittiği* son yolculuktur…

Dönüşte, 23 Mayıs 1936 tarihli Akşam gazetesinde *Cemal Nadir'in Sergisi* başlığı altında Orhan Selim imzasıyla şunları yazar:

"Pazar günü saat: 17.00'da Bursa'da Cemal Nadir'in karikatür sergisi açıldı.

İlk sözü Cemal Nadir söyledi:

'Karikatür, dedi, tıpkı öteki sanat şubeleri gibi sadece eğlenmek, eğlendirmek ve sadece 'artistik bir tezahür' diye yapılmaz. Karikatür de tıpkı öteki sanat şubeleri gibi ciddi bir iştir. Yalnız sosyal bir verim değil, aynı zamanda sosyetede faal bir rol oynayan, muayyen bir vazife gören artistik bir faaliyettir,' dedi.

Tabii, Cemal Nadir sade bu sözleri söylemedi. Karikatürün dünyadaki ve bizdeki tarihini yaptı. Oynadığı faal sosyal rol ve tarih bakımından vesikalık değeri üstünde misaller getirdi.

Cemal Nadir'den sonra İlhan Şevket'in konferansını dinledik.

İlhan Şevket, 'düşünce ile gülmek ve ağlama'nın muhteva bakımından tarihi, sosyal karakterini çok güzel anlattıktan sonra, Cemal Nadir'in eserindeki hassasiyet üzerinde durdu. Bizzat karikatüristin yetişmiş olduğu sosyal, tarihi muhiti anlattı. 'Cemal Nadir, antiklerikal, antikodal ve antiemperyalist bir karikatüristtir. Biz, antiklerikal, antikodal ve antiemperyalist olduğu için onu seviyoruz. Ve yine bundan dolayıdır ki böyle olmayanlar ona kızıyorlar!' dedi. Bu görüşünü misallerle anlattı ve ispat etti.

İlhan Şevket'ten sonra Kâzım Nami'yi dinledik. O, karikatürün sadece güldüren değil, çok defa çok derin düşündüren ve hatta ağlatan bir sanat silahı olduğunu söyledi. Mizahla karikatürü, bilhassa Cemal Nadir gibi sosyal ve tarihî davasını apaçık ortaya atan bir karikatüristin eserlerini mizahtan ayırmak lazım geldiğini anlattı.

Ben sergideydim…

Belki 'Orhan Selim, ne söylemek istiyor?' diye merak edersiniz.

Söyleyeceğim şu:

Bursa'da açılan Cemal Nadir karikatür sergisi şimdiye kadar hiçbir sanat sergisinde görülmeyen bir kalabalık toplamıştı. Gerek kemiyet, sayı bakımından, gerekse keyfiyet bakımından bu sergiye gelenler dikkate değer.

Sayı bakımından kalabalık müthişti.

Keyfiyet bakımından: Bu müthiş kalabalığın müthiş bir ekseriyeti, talebeler, esnaflar, üstü başı işten yeni çıktığını belli eden 'halk'tı.

Cemal Nadir, sergisine böyle bir kalabalığı çekebildiği için bahtiyar olsun ve yarı yolda durmadan sonuna kadar götürsün işini!"

Nâzım Hikmet, bu yazısından yaklaşık altı ay önce 23 Kasım 1935'te *Amcabey* tiplemesini konu alan bir yazı kaleme almıştır:

"…

Bu yuvarlak göbekli minicik şemsiyeli yurttaştan önce, gazete ve dergilerin kâğıtlarında, çeşit çeşit çizgiler dile gelmek, kâğıtların üstünden fırlayıp evlerimizin içine, kaldırımlarımızın taşlarına, aramıza karışmak istediler. Fakat hiçbirisi bunu beceremedi. Niçin? 'Amcabey'in ötekilerden ayrılığı nedir, neresindedir ki onu bir çeşit Nasrettin Hoca gibi her günkü yaşayışımızın adamı yaptı?

Bu her şeyden önce, 'Amcabey'in filozof oluşundandır. O filozoftur, fakat 'ukala' değil. Onun filozofisi çok açıktır, herkesin anlayacağı kadar açık, fakat herkesin birdenbire bütün derinliğine ulaşamayacağı kadar 'etraflı'…

Bay Amca filozofide materyalisttir. Onun materyalizmi ile Şarlo'nunki arasında bir benzerlik vardır. İkisi de hayatı severler, ikisi de her şeyden önce maddeye inanırlar. Her ikisinin de bir tek kusuru vardır: Alaylarında septik oluşları. Onların ikisi de 'tenkit' ederler, fakat 'nasıl olması' gerek olduğunu göstermezler. İkisi de bu bakımdan, yarı yolda kalmışlardır. Ve işte bunun için 'işin içinden nasıl çıkılacağını' bilmeyen, kestiremeyen büyük birçokluğun ruhunu 'ifade' ederler.

Bey Amca alay eder, iğneler fakat kızmaz. Büyük birçokluk alay etmekte, iğnelemekte, 'hemfikir'dir. Gelgelelim 'iğneledikleri, alay ettikleri' nesnelerin nasıl düzeltilmesi gerek olduğunda 'hemfikir' değillerdir. Bay Amca, onların hemfikir oldukları basamakta kalır ve daha ileri geçmez. Bunun için de herkes ondan hoşlanır.

Diyeceksiniz ki 'Bu büyük bir kusurdur.' Doğru. Bunu ben de yukarıda söyledim. Fakat unutmayın ki bir 'aksiyon' adamı olmayan 'Amcabey'in bütün kurnazlığı buradadır.

'Amcabey' ortaya sadece 'meseleyi vaz eder', onun suret-i hâllini size bırakır. Ve siz de onu bunun için seversiniz."

NÂZIM HİKMET YENİDEN TUTUKLANIR

Nâzım Hikmet, 17 Ocak 1938 gecesi halasının oğlu Celaleddin Ezine'nin Nişantaşı'ndaki evinde Hilmi Ziya Ülken'in de bulunduğu yemekli sohbette, bir dergi projesi üzerinde konuştukları sırada, eve gelen polislerce gözaltına alınır. O gece Sirkeci'de, Sansaryan Hanı'ndaki İstanbul Emniyet Müdürlüğünde tutulur. Ertesi gün trenle Ankara Kara Harp Okuluna götürülür ve askerî mahkeme tarafından tutuklanarak bir hücreye kapatılır.

Kesinlikle beraat edeceğini umduğu bu dava, 29 Mart 1938'de *askerî kişileri, üstlerine karşı isyana teşvik* suçundan 15 yıl ağır hapis cezasıyla sonuçlanır. Nâzım Hikmet, temyiz bu cezayı onayladıktan sonra 28 Mayıs 1938'de Ankara Cezaevinden alınarak İstanbul'da Sultanahmet Cezaevine getirilir. Haziran ayı sonlarına doğru Donanma Komutanlığından gelen görevliler onu kelepçeleyip Köprü Kadıköy İskelesi'ndeki bir motora bindirerek Adalar açığında bekleyen Erkin gemisine götürürler. Nâzım Hikmet, önce bir ayakyoluna sonra sintine ambarına kapatılır…

Bu kez de Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesinde yargılanacaktır. 10 Ağustos 1938 günü başlayan davada karar, 29 Ağustos 1938'de açıklanır. Bütün itirazlar ve savunmalara rağmen üstelik ortada hiçbir tanık ve geçerli, önemli kanıt bulunmadığı halde Nâzım Hikmet 20 (Hikmet Kıvılcımlı 16, Kemal Tahir 15, Kerim Korcan 15'er) yıl ağır hapis cezası alır. Daha önceki mahkûmiyeti de hesaba katılarak cezası 28 yıl 4 aya çıkarılır. Oysa hukukçular, suçun gerçekleşmesi halinde bile cezanın, 8 yıl 4 ay olması gerektiğini belirtmektedirler...

Nâzım Hikmet, 31 Ağustos 1938'de İstanbul Tevkifhanesine götürülür. Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir de yanındadır. Askerî Yargıtaya başvurur. 29 Aralık 1938'de Askerî Yargıtaydan gelen onay son umutları da boşa çıkarır. 1940 Şubatında Çankırı Cezaevine gönderilir.

ÇANKIRI'DAN BURSA'YA…

5 Aralık 1940. Anadolu'da bir bozkır sabahı… Nerde başlayıp nerde bittiği belli olmayan bir rüzgâr ve uzayıp giden yolun kıyısında aralıklarla öbekleşmiş, yarılmaya karşı dirençli akasyalar… Akasyalar gibi dirençli onlarca yüreğin, onlarca nefesin attığı Çankırı Cezaevi…

Sabahın erken saatleriyle birlikte avluda bir hareketlilik başlar. Çankırı Cezaevinin nakil aracı bir iki marş sesinin ardından çalışır ve usulca yanaşır demir kapının önüne… Nâzım Hikmet, aldığı rapor gereği kaplıcalı bir kent olan Bursa'ya; bir başka deyişle duvarları arasında kesintisiz olarak dokuz yıl dört ay hapis yatacağı Bursa Cezaevinin beş yüz altı kilometrelik yolculuğuna o gün başlayacaktır…

5 Aralık 1940, cezaevi arabası durur, Nâzım Hikmet on yıl hapis yatacağı Bursa Cezaevine getirilir

Sağda, Nâzım Hikmet'i Bursa'ya getiren askerlerden Ömer Deniz (1940)

…

Bursa; dayamış sırtını Uludağ'a, ovada yeşillikler arasında, tayyare biçimindeki taş binaya girecek adamı bekliyordu. Mahkûmlar; memleketin dört bir köşesinden gelen âdembabaları, manzaralarını çizecek ressamın ustalığından habersiz, her günkü uğraşlarıyla koğuşlardaydı… Dışarıda esen lodos, mahkûmlara bir şeyler anlatmak ister gibi dağın en yüksek tepelerinden ovaya doğru ıslıklar çalarak kimi zaman alçalıp kimi zaman yükselerek ovada nerdeyse yalnız kalmış hapishanenin duvarlarına çarpıyordu…

Doruklarına yağan karı, suya dönüştürüp önce vadilerindeki derelere ardından da ovaya salan Uludağ, yamaçlarındaki Kızık köylerini, hemen altlarından geçen mahpus arabasını izlemekle görevlendirmişti... Gri-yeşil karışımı arabanın içinde, halkına sevdalı bir yürek, bir damdan bir başka dama taşınıyordu...

Bin dokuz yüz kırk kışının ilk günleri… Yaklaşık on yıl sürecek bu uzun film, başlamak üzereydi…

O yıllarda nüfusu yüz bin olan şehrin uzağındaki Bursa Cezaevi, en meşhur mahpusunu içine almak için bekliyordu…

"BEN SENİN KELEPÇEYİ AÇACAĞIM…"

Araba durdu. Şair, bir subay ve iki askerle arabadan indi... Askerlerden biri Mustafakemalpaşa'ya (Bursa) bağlı Koşuboğazı köyünden 1917 doğumlu Ömer.

Zekiye Deniz, 1938 yılında askere giden babasının 1940 yılında Çankırı Cezaevinde jandarma olarak görev yaptığını belirtiyor. Ömer, Koşuboğazı köyünde herkese anlatmış Nâzım'la geçirdiği günleri:

"Nâzım Hikmet'in Bursa'ya gideceği kesinlik kazanınca komutanım, 'Aileni de görüp gelirsin' diyerek beni, Nâzım Hikmet'i Bursa'ya götürecek ekipte görevlendirdi. Çankırı'dan ilkin Ankara'ya, Nâzım Hikmet'in dayısının yanına gittik. Burada bir gece kaldıktan sonra Bursa'ya doğru yola çıktık." Ömer Deniz, dünyanın en büyük şairlerinden biriyle yapılan birkaç günlük yolculuğu, gururla anlatmış yıllarca…

"Ben senin kelepçeyi açacağım. Senin zararlı biri olmadığını biliyorum. Kaçmayacağını da biliyorum" demiş Ömer. *"Bunu yaparım ama trenden inip arabaya bindiğimizde ona karışamam. O beni aşar"* diye de eklemiş…

Köyün bir dönem muhtarlığını yapan Naif İşlek, bu yolculuğu Ömer'den dinleyenlerden biri: *"Ömer askerliğini bitirip geldi. Burada yıllarca anlatıp durdu bize Nâzım'ı. Nâzım'ın boyunu bosunu, saçlarını sonra ne mühim bir adam olduğunu. Paşanın yeğeni olduğunu…"*

(Kaynak kişi: Zekiye Deniz, Avukat Necati Yentürk, Bursa Barosu)

***

Nâzım Hikmet'in cezaevine geldiği haberini Meydancı Bobi Niyazi verir: "*Üstat geldi üstat!*" Daha önce Nâzım Hikmet'le hapis yatan mahkûmlardan "Necati, Koço, Koca Üsen" istiflerini bozmazlar; ama onu tanımayanlarda bir telaş başlar… Bir devlet yetkilisi gelmiş gibi toparlanırlar. Onunla daha önce Sultanahmet Cezaevinde hapis yatan Necati, Nâzım Hikmet'le ilgili sorulara cevap verdikçe ortalık durulur.

…

Cezaevindekiler, Nâzım'ın komünistlikten içeri girdiğini duyduklarında kulaktan dolma bilgilerle öğrendikleri şeyleri düşünüyorlardı. *Nâzım Hikmet, zenginden alıp fakire dağıtacakmış, arazilerimizi birleştirecekmiş; köyün kadınlarını diğer köyün erkeklerine verecekmiş!* Arazileri varmış gibi… Çok zenginlermiş gibi…

"ODA ARKADAŞIMIN ADI KEMAL..."

Raşit Kemali (Orhan Kemal); 1939'da "Maksim Gorki ve Nâzım Hikmet kitapları okumak", "yabancı rejimler lehine propaganda ve isyana muharrik" suçundan yargılanıp beş yıla hüküm giymiş, Kayseri ve Adana'daki cezaevlerinden sonra Bursa Cezaevine gönderilmişti. Bir süre tecrit koğuşunda kalır. Cezaevi idaresi, bir süre sonra onu –eğitimini, bilgisini dikkate alıp– hapishane kalemine gönderir. Bursa Cezaevinde hükümlülerden seçilen kâtiplere herhangi bir ücret ödenmezdi ama onların ziyaretçileriyle daha rahat koşullarda görüşmeleri, cezaevinde daha rahat koğuşlarda kalmaları sağlanırdı.

Altta soldan sağa Mehmet Ali Bey (kâtip), Nâzım Hikmet, Orhan Kemal (Bursa Cezaevi)

…

Hapishane kâtibi, 1940 yılının bir kış gününde Raşit Kemali'ye:

"Ooo…" der, *"Haydi gözün aydın, üstadın geliyormuş!"*

Ardından, güzel haberin

doğruluğundan kuşku duyan Raşit Kemali'ye sevk evrakını gösterir. Evrakta Nâzım Hikmet'in siyatiklerindeki rahatsızlık nedeniyle kaplıcalardan yararlanmasının uygun görüldüğü belirtilmektedir.

…

Onun, Bursa Cezaevine getirildiğini öğrenen Raşit Kemali'nin, içi içine sığmamıştır o gün. Raşit Kemali, Bursa Cezaevinde şiirle uğraşan Necati ve İzzet'e (Çakaloğlu) daha doğrusu önüne gelene haber verecektir, Nâzım Hikmet'in getirildiğini...

Nâzım Hikmet'i, Bursa Cezaevindeki ilk gününde o ağırlar. Raşit Kemali'nin kaldığı koğuşta pişirilen sucuklu yumurta, Nâzım Hikmet'in Bursa'da yediği ilk şey olur. O gün, cebindeki son iki buçuk lirayı Raşit Kemali'ye veren Nâzım, masraflara ortak olma teklifinde bulunur.

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde onunla tanıştığı günü, Çankırı'daki dostu Kemal Tahir'e yazdığı mektupta, şu cümlelerle anlatacaktır:

"Bursa'dayım. 1933 senesinden beri Bursa Hapishanesinin duvarları, pencereleri, malta boyları değişmemiş. Ne eskimişler ne yenileşmişler. Hatta o zamandan kalma bir iki mahkûma dahi rastladım. Yalnız onlar beni, ben onları biraz ihtiyarlamış bulduk.

Sana burasını birçok defalar anlatmıştım, tayyare biçimi bir bina. Benim oda kuyrukta, üçüncü katta, sol tarafta. Ordaki odadan biraz küçük. İçinde iki kişi yatıyoruz. Oda arkadaşımın adı Kemal... Evet 'Kemal' senin adın gibi. Sana yalnız adı benzemiyor, senin gençliğine benzeyen tarafları da var. Şiire meraklı, heyecanlı…"

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 15)

"SEN ROMAN YAZ KEMAL!"

Uzun zamandır sabırsız bir bekleyiş içinde olan Orhan Kemal, pek beğendiği şiirlerini günler sonra Nâzım Hikmet'e göstermeye karar verir.

Soldan sağa Orhan Kemal (M. Raşit Öğütçü), Abdülkadir Kemali Bey, Sıtkı Öğütçü (1943)

Nâzım Hikmet, Orhan Kemal'i dinlemek ister. Orhan Kemal – *heceyle ve taşkın hislerini samimiyetle insan gibi değil de ilahileştiğini iddia edenlerinkine benzetip onlar gibi komikleştirerek dile getirdiği*[1] – şiirlerini okur…

Nâzım Hikmet, şiirleri beğenmediği gibi *"berbat, rezalet"* gibi ifadeler kullanarak değerlendirmelerde bulununca Orhan Kemal'in gözleri kararır. Nâzım Hikmet, şöyle bir değerlendirme yapar: *"Bütün bu laf ebeliklerine, hokkabazlıklara, affedin tabirimi, ne lüzum var. Samimiyetle duymadığınız şeyleri niçin yazıyorsunuz? Bakın aklı başında bir insansınız… Duyduklarınızı, hiçbir zaman duyamayacağınız bir tarzda yazıp komikleştirmekle kendi kendinize iftira ettiğinizin farkında değil misiniz?"*

…

1 Bu cümle Orhan Kemal'in ifadesidir.

Aynı cezaevi avlusu, aynı gökyüzü altında günler, geceler geçer. Fransızca öğrenmesi için ona destek verir ve kendi bilgisini onunla cömertçe paylaşır… Nâzım Hikmet, bir yandan roman ya da öykü yazması yönünde Orhan Kemal'e telkinde bulunurken, diğer yandan onun yazdıklarını değerlendirir.

…

Bir gün Nâzım Hikmet'in eline, Orhan Kemal'in yazmış olduğu bir roman parçası geçer. Okur ve okuduktan sonra Orhan Kemal'in yanına gelerek *"Bunu sen mi yazdın?"* diye sorar. Orhan Kemal *"Evet"* der. O gün, Orhan Kemal'in usta roman yazarlığının başlangıcı olmuştur…

Bursa Cezaevinde edebiyatımızın, dilimizin en önemli roman yazarlarından biri yetişecektir. Orhan Kemal, ileriki yıllarda kaleme alacağı; *Baba Evi, Arkadaş Islıkları, Gurbet Kuşları, Yalancı Dünya, Hanım'ın Çiftliği, Bir Filiz Vardı, 72. Koğuş…* kitaplarıyla edebiyatımızdaki yerini alacaktır…

Nâzım Hikmet, yeşil bir Bursa sabahında öğrencisi Orhan Kemal'in yüzüne bakıp şu dizeleri mırıldanır usulca:

"*Yüklü yemiş dallarıdır kollarımız,*
silkeler durur düşman, silkeler durur bizi.
…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 260)

…

Orhan Kemal, *Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl* adlı kitabında o yılların Bursa Cezaevinde hemen hemen her gün bir bıçaklama olayının yaşandığını anlatır:

"O dönemde Bursa Cezaevinde esrar ticareti, kumar, pusu kurup adam öldürme işlerini yürütenlerin başında bulunan Balıkçı Nezir, Çamur Şevket, Antepli Tekkol Hasan, Feriköylü İsmail, Konyalı Deli Mehmet, yoksulluk ve açlık içinde kıvranan mahkûmlar üzerinde ikinci bir tahakküm kurmuşlardı."

Piraye'yi, Nâzım Hikmet'i ziyaretleri sırasında yakından tanıyan

Orhan Kemal, onun maddi bakımdan çok zor durumda olduğunu belirtmektedir:

"Onun, annesiyle kız kardeşinden gördüğü yardım yalnız kendisine yetiyordu, o da kıt kanaat… Hâlbuki hiçbir yerden yardım görmeyen karısı vardı, arkadaşı Kemal Tahir vardı. Piraye, son zamanlarda gelen mektuplarında bu kış odun alamayacaklarından, kızının verem olması ihtimaline karşı onu tedavi ettiremeyeceğinden bahsediyordu."

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 47)

Nâzım Hikmet gerek Piraye'ye gerekse Kemal Tahir'e maddi destek sunabilmek ama aynı zamanda yoksul mahkûmların cezaevi ağalarının tuzağına düşmelerini önlemek amacıyla koğuş arkadaşı Ertuğrul'un önerisiyle dokuma tezgâhları alıp bu işle uğraşmaya karar verir…

"Bu tezgâh işinin ne sermayesinde, ne de tasarısında hiçbir ilgim olmadığı hâlde, Nâzım bana da pay ayırmıştı. Bir pay bana, bir veya iki pay Kemal Tahir'e, bir pay Ertuğrul'a, iki pay Piraye Yenge'ye, bir pay da kendisine…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 48)

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde birçok badire atlatır. Onun cezaevinde yatan mahkûmlara alternatif bir geçim kaynağı yaratmış olması, cezaevi ağalarının tepkisine neden olur.

Nâzım Hikmet'i öldürme planları yapılır. Ancak onun cezaevinde kurduğu dostluklar; yardımseverliği ve insancıllığı, tüm bu planları boşa çıkarır…

Orhan Kemal, Bursa'daki mahkûmluğunun özellikle son yıllarında cezaevi dışında yol inşaatlarında da çalıştırıldıklarını anlatıyor:

"Şehrin kenar mahallelerinin birinde, yol işlerinde çalıştırılıyorduk. Bir ikindi üstü küçük bir çocuk bir tavşan yavrusu getirdi. Bir pamuk yumağına benzeyen tavşan yavrusunun pembe şurup rengi gözleri vardı…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 81)

Günümüzde artık Bursa'yla iç içe geçmiş, on kilometre uzaklıktaki Kestel ve civarındaki Deli Çay da Orhan Kemal'in ayak bastığı Bursa mekânlarındandır. Orhan Kemal ve arkadaşı Marmara Şakir, Deli Çay'da buldukları güzel bir taşı "Şair Baba"larının işine yarar düşüncesiyle yerinden söküp cezaevine getirirler…

"… Nâzım Hikmet'in lale resmi yaptığı taşı biz Marmara Şakir'le beraber Kestel tarafındaki Deli Çay'dan almıştık…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 103)

…

Hitler orduları ilerlemektedir; ancak Nâzım Hikmet emindir. *"Almanların zaferi tarihin geriye akışıdır. Tarih seyrini değiştirmeyecek…"* diye düşünmektedir. Orhan Kemal, o yıllarda Bursa Cezaevinde kalan mahkûmların abartısız yüzde sekseninin Almanların zaferinden yana olduklarını, mahkûmların radyoyu hep birlikte dinlediklerini ve sonra "aklı eren"lerin açıklamalarını beklediklerini belirtiyor…

"Yakası kürklü, kalın gocuklarına sıkıca sarılmış, bilmem ne köylü ne ağalarla, 72. 'adembaba' koğuşunun yalınayaklı mahpusları ve bu iki zıt kutup arasında, hâl ve vakit itibariyle birbirinden farklı insanlar, bazen otuz, bazen daha çok sayıda bir kalabalık hâlinde birikir, kulaklarını radyoya, gözlerini yere veya birbirlerinin gözlerine dikerek ekseriya pek de bir şey anlamadan dinlerlerdi. Radyo vereceği haberleri verirdi."

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 55)

***

Nâzım Hikmet, Orhan Kemal'e "şiir yazma!" demişti; ama o, beş yılını geçirdiği mapus damından ve üç buçuk yıl birlikte kaldığı ustasından ayrılıp memleketi Adana'ya gitmeden bir gün önce 25 Eylül 1943 gecesi Bursa'nın tanıklığında ona şöyle seslenmişti:

"…

26 Eylül 1943
Seni yalnız bırakıp hapishanede
bir üçüncü mevki kompartımanda pupa yelken
koşacağım memlekete.
Ve tren
bir güvercin gibi çırpınarak istasyona girecek,
gözü yaşlı bir genç kadına
beş senenin ardından
kocasını getirecek.

O dem –ki boş verip istasyon halkına–
yanaklarından öperken sevgilimi
sen neşeli mavi gözlerinle bakacaksın
içimden bana

O dem –ki yürekten her şey atılacak–
EKMEK-KİN-HASRET
fakat NÂZIM HİKMET
…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 92)

Orhan Kemal, şiirin devamında sürüp giden II. Dünya Savaşı'nın seyrini dinledikleri o geceleri hatırlayacak ve Nâzım Hikmet'in öğretmenliğini onaylayacaktır:

"…
Unutabilir miyim seni?
Tahtakurusu ayıkladığımız hapishane gecelerini
Ve radyoda şark cephesinden haber beklediğimiz
müthiş anların küfrünü!
Radyonun yanındaki duvara
kurşunkalemiyle abûs insan yüzleri çizmiştin

Unutabilir miyim seni?
Hâlâ beton malta boylarında duyuyorum
takunyaların sesini!

Unutabilir miyim seni hiç?
Dünyayı ve insanlarımızı sevmeyi senden öğrendim,
hikâye, şiir yazmayı
ve erkekçe kavga etmeyi, senden!"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 93)

Orhan Kemal, yüreğinin büyük parçasını Bursa Cezaevinde bırakıp her günü paylaşımla dolu dostlukları Adana'ya, evine götürüyordur…

"OĞLUN OLURSA ADINI NÂZIM KOYARSAN…"

Orhan Kemal, Adana'ya gitmiştir ama Nâzım Hikmet'le aralarındaki dostluk eskisi gibi devam etmektedir. Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde başladığı *yazma eğitimini*, Orhan Kemal'e yazdığı mektuplarında da sürdürecektir:

"Sen yazı yazmayı reca ederim ihmal etme. Her fırsatta değil, mümkün mertebe, fedakârlıklar pahasına da olsa, muntazam ölçülerle yazı yaz. Seni çok göresim geldi. İyi arkadaş, iyi dost, mükemmel kardeş ve yaratmasını bilen insan hapishanede hapis adam için hürriyetin yarısıdır. Bir kere daha yazdım galiba, sana ait bir tek nahoş hatıram yok. Kafamın içinde pırıl pırıl bir insansın."

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 115)

…

Sistemin en ufak bir muhalefete tahammül edemediği o yılların Türkiyesi'ni düşündüğümüzde her türlü karalama kampanyalarına karşı Bursa'da Nâzım Hikmet'le hapis yatmış, onu tanımış, onun hakkında babasının, dedesinin anlattıklarını dinlemiş insanların, onun hakkında olumsuz bir cümle kurduğuna tanık olmadım. Birbirinden farklı dünya görüşlerine sahip Nâzım Hikmet'in birinci kuşak, ikinci kuşak tanıklarının bulunduğu bu kentte Nâzım Hikmet, yüreklerde yer etmişti…

…

Nâzım Hikmet, Orhan Kemal'e yazdığı bir mektupta doğacak oğlunun adını, Nâzım koymasını ister:

"Bana bak Raşit (Orhan Kemal), senden ve kızımdan bir recam var, biraz utanıyorum ama kusura bakmayın, hani peşin söyleyeyim ki herhangi bir sebepten dolayı olmasa da gücenmem, mesele şu, eğer yeni doğacak çocuğun oğlan olursa ismini Nâzım koyun. Ama dedim ya, önceden verilmiş sözünüz ve başka icaplar varsa, isteğimden vazgeçerim. Ama mahzur yoksa senin ve kızımın oğluna benim adımın konması beni sahiden tasavvur edemeyeceğiniz kadar bahtiyar edecek."

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 114)

***

Orhan Kemal, yeni doğan çocuğuna Nâzım diye seslenecek, bu durumdan "bahtiyar" olan Nâzım Hikmet, Bursa'dan yazdığı bir mektupta sevincini Piraye ile paylaşacaktır:

"Sevgilim,

Raşit'in bir oğlu oldu. Adını Nâzım koymuş. Sana karı koca çok çok selam ederler."

…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 106)

Memleketimden İnsan Manzaraları Bursa'da yazılmaktadır. Nâzım Hikmet bir yandan birlikte hapis yattığı mahkûmların hikâyelerini dinlerken diğer yandan dışarıdaki arkadaşlarından bilgiler alarak yazdıklarını onlarla paylaşıyor, ufkunu daha da genişletmeye çalışıyordu. O, öğretirken aynı zamanda öğrenmeye çalışıyordu…

"Senden bir recam daha var. Benim 'Manzaralar'da bir işçi Fuat vardır, onun eser icabı tahliyesi ve Adana'ya gitmesi, orada tesviyecilik etmesi gerekiyor. Sen kendini onun yerine koy ve bana mektuplarında onun ağzından muhitine ve insanlarına dair bir iki şey yaz. Ben onları işler, 'Manzaralar'da kullanırım…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3, 5 Yıl, s. 114)

…

Varlık dergisinin 1946-Temmuz sayısında, Orhan Kemal'in imzasıyla yayınlanan *İnci'nin Hikâyeleri-Gurbette* adlı öykü, hem memleketi Adana'dan hem de hapis yattığı Bursa'dan izler taşır:

"İnci'nin babası günün birinde, çalıştığı fabrikadan ayrıldı. Bu bir 'izzeti nefs' meselesi yüzünden olmuştu…

Günlerce iş aradı, sarı sıcaklarda kan tere bata çıka taban tepti. 'Resmî', yarı resmî, hususi bütün iş yerlerine başvurdu, hiçbir netice alamayınca çoluğunu çocuğunu topladı, dokuma fabrikasıyla meşhur bir Orta Anadolu vilayetine göç etti…"

(Orhan Kemal, Varlık, Temmuz 1946, s. 13)

KİRMASTİ KAYMAKAMI ABDÜLKADİR KEMALİ BEY

Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemali; İstiklal ve Çanakkale madalyalarına sahip, Birinci Dünya Savaşı öncesi genç bir idareci olarak Kirmasti'de (Mustafakemalpaşa-Bursa) kaymakamlık yapmış siyasetçi ve hukuk insanıdır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kastamonu Milletvekili olarak görev alan Abdülkadir Bey, Kozan'da (Adana) kurulan İstiklal Mahkemesinde Reis sıfatıyla görev yapmıştır. O, İcra Vekilleri Heyetinde Adalet Bakanıdır. Birinci Mecliste sürüp giden tartışmaların sonunda onun payına muhaliflik düşmüştür. Şükrü Kaya'nın İçişleri Bakanlığına getirilmesinden tutun da birçok konuda Mustafa Kemal'le karşı karşıya gelmiştir. Bundan dolayı Mustafa Kemal, İkinci Büyük Millet Meclisinde görmek istememiştir onu... Ceyhan'a (Adana) dönen Abdülkadir Kemali, burada *Toksöz* gazetesini; *Toksöz* kapatılınca da *Ahali* gazetesini çıkarmıştır…

Abdülkadir Kemali, safını belirlemiştir: *Cesur bir halkçılık!* Halkçılığında o kadar pervasızdır ki *Cumhuriyet Halk Fırkası*

Hükümeti onu, bir dönem başkanlığını yaptığı İstiklal Mahkemesine sanık sıfatıyla göndermiştir…

Mustafa Kemal'in ikinci kez çok partili demokrasiye geçişi denediği 1930 yılında *Serbest Cumhuriyet Fırkası*'nın kurulmasına izin verilince Kemali'nin kapısı, siyasete girmesi için bir kez daha çalınır. Fakat o, Serbest Fırkacılarla Mustafa Kemal arasında bir muvazaa olduğu kanısındadır. Bu nedenle adı geçen siyasi oluşumdan uzak durur. 29 Eylül 1930'da *Serbest Cumhuriyet Fırkası*'nın içinde görev alan Adana'daki arkadaşlarıyla *Ahali Fırkası*'nı kurar. Bu parti de kapatılır ve kurucuları takibata uğrar.

Abdülkadir Bey, tutuklanmamak için 24 Aralık 1930'da Suriye'ye kaçar. *Ahali Fırkası*'nın diğer kurucuları sürgüne gönderilir.

Orhan Kemal, Adana'daki ortaokulundan ayrılmak zorunda kalır. Kemali ailesi bir süre Beyrut'ta yaşar, sonrasında Halep'e yerleşir…

İNSAN MANZARALARI'NIN ŞEVKİ BEY'İ

Nâzım Hikmet, Abdülkadir Kemali Bey'i, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın sayfalarına taşır. Bu dev eserdeki Şevki Bey'le Abdülkadir Kemali Bey'in öyküsü neredeyse aynıdır.

"…
Şevki Bey Birinci Büyük Millet Meclisinde de
–bundan yıllarca evvel–
yine böyle dev gövdesiyle yükselir
ve sağ kolunu yine öyle fırlatıp öne doğru
her nutkunun sonunda
–fakat böyle Kuran'dan âyet değil–
şu beyti okurdu:
'Nâmı insaniyete, imân ü vicdan nâmına,
hakkı hürriyet yolunda fışkıran kan nâmına…'
Grupların dışında muhalifti.
Cesurdu Topal Osman'ı bile şaşırtacak kadar.

Onu ikinci seçimde mebus çıkarmadılar.
Dövüştü.
İstiklal mahkemesine düştü,
çıktı hapisten.
Halep'e kaçtı kavgaya dışardan devam için,
ve belki de Topal Osman'ı şaşırtacak kadar cesur değildi artık,
belki de biraz şantaj edası vardı bu kaçışta

Halep'te çoluk çocuk aç kaldılar
Ve Şevki Bey:
Anlaşılmamış bir kahramanın ölüsü yüreğinde
Ve hâlâ bu ölüden bile korkarlar, diye bir teselli,
Ve koltuğunda Protestan bir Kuran'la döndü memlekete
Halep'ten.
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 342-343)

…

Abdülkadir Kemali'nin çocukları, babalarının sürgünlüğünü unutmaz… Bu yaşanmışlığın unutulmamış öfkesi, Abdülkadir Kemali'nin çocuklarından birini daha derinden etkiler… Öyle ki bu etki Orhan Kemal'in Bursa Cezaevinden dışarı çıktıktan sonra yazdığı ilk romanı *Baba Evi*'nde de kendini gösterir. Orhan Kemal, çocukluk yıllarında yaşadığı o acılı günleri, bu romanında anlatacaktır.

Orhan Kemal'in 1949 yılında Bursa Cezaevindeki yoldaşına gönderdiği bu roman taslağı hakkında Nâzım Hikmet, 15 Şubat 1949 tarihinde şu satırları yazacaktır:

"Raşit, Evladım,

… Gelelim romanına. Onu alır almaz bir hamlede ve gözlerim yaşararak okudum. Sonra aradan bir hafta geçti, bir daha okudum, sonra bir daha. Boru mu bu, Raşitimin neşredilen ilk romanı…

Evvela, bana kalırsa birinci cildin baş iki kısmına nazaran son üçüncü kısmı yani Adana'ya Suriye'den döndükten sonraki fasıl biraz

zayıf ve biraz uzun. Hâlbuki uzunluk daha ziyade babanın gazetecilik ve fırkacılık bahsinde olabilirdi. Hâlbuki o taraf çok kısa ve çok az insan var. Biliyorum, nihayet bunlar bir çocuğun daha doğrusu bir çocukluk devrinin hatıralarıdır fakat ne de olsa o kısmın biraz daha işlenmesi iyi olurdu sanıyorum…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 121, 122)

SAFİYE AYLA'NIN VEFASI

Safiye Ayla, 1907 yılında Kadırga'da (İstanbul) mütevazı bir evde doğar. Hafız Abdullah Bey'in kızıdır. Kendisini, dünyaya gelmeden bırakıp giden, hiç tanımadığı babasını yaşamı boyunca bağışlamaz. Dört yaşındayken de annesini yitirir. Safiye Ayla, kimsesiz kalınca Çağlayan Darüleytamına (yetimler yurdu) bırakılır. İlkokulu burada bitiren Safiye Ayla daha sonra Birinci Dönem Bursa Milletvekili, aynı zamanda Diyarbakır İstiklal Mahkemesi Başkanı Şeyh Servet Efendi tarafından evlatlık alınır. Şeyh Servet, onu Bursa Muallim Mektebine yazdırır. Safiye hem okuldaki tutum ve davranışlarından hem de çeşitli rahatsızlıklarından dolayı Bursa, Konya ve Adana'daki okullar arasında mekik dokur. Bursa'dan öğretmeni olan ve onu çok seven Gevher Hanım'ın da desteğiyle önce Halıcıoğlu'da, ardından Eyüp'te bir ilkokula öğretmen yardımcısı olarak verilir. *Parasızlıktan, bazı geceler Eyüp Cami'nin musalla taşı üzerinde sabahlamak zorunda* kalır…

Müziğe küçük yaşta piyano çalarak başlayan Safiye Ayla, Hafız Mustafa Sunar ve Yesari Asım'dan (Arsoy) müzik dersleri alır. Safiye Ayla, Darüttalim Musiki Heyetinin konserlerine katıldıktan bir süre sonra öğretmenlikten ayrılır ve ilk plağını Colombia şirketinden çıkarır. Onun anlatımına göre *her şey bir ay içinde olmuştur*…

Yesari Asım Bey'in *Bekledim de Gelmedin* ve *Sevda Yaratan Gözlerini* adlı besteleri, ona şöhret kapılarını aralar. Safiye, Hafız Ahmet Irsoy, Selahattin Pınar, Saadettin Kaynak ve Udi Nevres Bey'in müzik bilgilerinden de yararlanır.

1932'de İstanbul Vali Yardımcısı Nuri Bey'in evinde verilen bir davette, Mustafa Kemal'in huzurunda ilk kez şarkı söyler ve şans yüzüne güler... O günden sonra Mustafa Kemal'in en beğendiği seslerden biri olur. Safiye Ayla, artık Çankaya, Florya, Marmara köşkleri ile Dolmabahçe Sarayı'ndaki forum sofralarında, Bursa Çelik Palas'ta Mustafa Kemal'in huzurunda şarkılar söyleyecektir...

Safiye Ayla, 1950'de besteci Şerif Muhittin Targan ile evlenir. Başta İstanbul Radyosu olmak üzere Türkiye radyolarında sayısız konserler verir, beş yüzden fazla plak doldurur.

O, artık ünlü bir şarkıcıdır… Ünü sayesinde krallar ve cumhurbaşkanlarının gözdesi olan Safiye Ayla; Rıza Tevfik, Yahya Kemal, Kemal Tahir, Nâzım Hikmet, Halikarnas Balıkçısı, Çallı İbrahim, Cemal-Ekrem Reşit Rey kardeşler, Saadettin Kaynak, Babıâli'nin ünlü gazetecisi Naci Sadullah ve daha birçok ustanın dostudur...

Safiye Ayla, *Musalladan Şöhrete Safiye Ayla* kitabının yazarı Nalân Seçkin'e yaşamının bundan sonraki yıllarını şöyle anlatır:

"Benim arkadaşlarım arasında gazeteciler çoğunluktaydı… Kemal Tahir, Halikarnas Balıkçısı, Doğan Nadi, Mehmet Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul, Naci Sadullah… Onlarla âdeta ayrılmaz bir bütün gibiydik…

Naci Sadullah'ın bana olan aşkı dillere destandı. Bu, özelliği olan bir öyküydü. Naci Sadullah (Danış), İzmirliydi. Ata'nın eşi Latife Hanım'ın dayısının oğluydu…

Tanıdığımda ve bana âşık olduğunda gazeteciydi ama ondan önce değişik işlerde çalışmıştı. Sanırım ailenin tek çocuğu olmasından astığı astık, kestiği kestik biriydi. Galatasaray Lisesinden mezun olmadan ayrılıp askerî liseye girmiş, ondan da vazgeçip Paris'e giderek eczacılık fakültesini bitirmişti. Sonra o mesleği beğenmemiş, Hâkimiyeti Milliye'de gazeteciliğe başlamış, ardından da Demokrat İzmir'e başyazar olmuştu."

Safiye Ayla'nın Naci Sadullah'la ilk karşılaşması, o dönemde klasik Türk müziğinin radyolarda yasaklanması olayına rastlar:

"İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 'Atatürk böyle istiyor' diyerek Türk musikisine karşı savaş açmış, klasik Türk müziğini radyodan kovalamıştı. Bu karar, baskıyla yavaş yavaş benimsetilince halk, tepki gösterip homurdanmaya başlamıştı.

İşte o günlerde Taksim Talimhane'deki Halk Apartımanı'nda bulunan Safiye Ayla'nın kapısını genç bir gazeteci çalmıştı.

Bu gazeteci, bir kadının aklını başından alacak kadar yakışıklıydı. Uzun boyu, uzun kara kirpikleri, simsiyah saçları vardı. Kendinden çok emin, ateşli fakat gururlu bir gençti. İlk gördüğüm anda kor gibi kalbime düşüverdi.

Naci Sadullah, Şükrü Kaya'nın kararıyla ilgili anket yapıyordu. Özel yaşantımda bunalımlı olduğum bir dönemde karşıma çıkan Naci Sadullah'a kapılıverdim.

…

Naci Sadullah, Kemal Tahir ve Ömer Rıza Doğrul üçlüsü artık her akşam bizim evde toplanıyorlar; masa kuruluyor, sohbet koyulaştıkça koyulaşıyordu. Üç öfkeli, üç heyecanlı gençtiler. Sürekli sosyalizmi savunuyorlardı…"

(Nalân Seçkin, Musalladan Şöhrete Safiye Ayla, s. 28-34)

SAFİYE AYLA'DAN BURSA CEZAEVİNE YARDIM

Safiye Ayla'nın Nâzım Hikmet'le tanışması, Naci Sadullah ve Kemal Tahir aracılığıyla olur. Safiye Ayla, Nalân Seçkin'le yaptığı görüşmede, kendisini çirkin bulan kişinin Mustafa Kemal değil Nâzım Hikmet olduğunu belirtir:

"Beni çirkin bulan Nâzım'dı, Nâzım Hikmet… Ben onu da tanıdım ve çok sevdim. Ona vurulan damga aklıma geldikçe hâlâ daha çok üzülüyorum. Vatan hainiymiş! Bir şair, vatan haini olabilir mi? Olmaz!"

Safiye Ayla, Nâzım Hikmet'le İpekçilerin film stüdyosunda da sık sık karşılaşırmış. Onun anlattığına göre Nâzım da onun konserlerini dinlemeye gidermiş. Ta ki o yeniden cezaevine girene kadar…

"Nâzım'ı Bursa Hapishanesine tıktılar. Kemal Tahir'i de Çankırı'da içeri kapamışlardı. Dostlarımın ikisi elimden uçmuş, Ömer Rıza ve Naci Sadullah'la kalakalmıştım. Bu dönemde Naci de Dr. Rıza Nur'a hakaretten sekiz aya hüküm giydi. Soluklarımızı tutmuş temyizin kararı onaylayıp onaylamayacağını bekliyoruz. Naci, temyiz bu kararı onaylayacak düşüncesiyle kalktı, Bodrum'a Halikarnas Balıkçısı'nın yanına gitti. Ben o zaman büyük bir boşluğun içine düştüm. Bu insanların bana neler verdiklerini o dönemde çok daha iyi anladım. Hiç kimse dostlarımın yerini tutamıyordu.

Bir haber aldım ki Nâzım, Bursa Hapishanesinde parasızlıktan çok sıkıntıda. Ayrıca ciğerlerinden de hasta.

İzmir eşrafından Halim Alanyalı adında bir hayranım vardı. Bana sık sık tenekelerle yağ, çuvallar dolusu erzak ve sabun yollardı. Ben de bir gün tuttum, hepsini Bursa'ya Nâzım'a gönderdim. Aradan birkaç gün geçti, bir sabah sivil bir polis gelerek beni Birinci Şube'ye götürdü. O gün Naci'nin hükmü kesinleşmişti. Polis, benden kendisini soracak sanıyordum. Onun için ne heyecanlandım ne de korktum.

Orada bana hiç beklemediğim bir konuyu, Nâzım Hikmet'e erzak gönderip göndermediğimi sordular. Hiç çekinmeden, 'Gönderdim, gene göndereceğim' dedim. Komiser, ummadığı bu cevap karşısında sinirlenerek 'Bana bak Safiye Hanım, sen komünistleri mi besliyorsun?' diye bağırmaya başladı. Ben de sinirlendim ama bozuntuya vermedim. 'O, sizin tarifinizle komünist olabilir. Ben komünistlik momünistlik nedir bilmem. Böyle şeylere de inanmam. Arkadaşım hasta ve parasız. O nedenle gönderdim. İhtiyacı olduğunu duyarsam gene gönderirim' dedim."

(Nalân Seçkin, Musalladan Şöhrete Safiye Ayla, s. 28-34)

KEMAL SÜLKER, NACİ SADULLAH VE NÂZIM HİKMET DOSTLUĞU

Kemal Sülker, Naci Sadullah ve Nâzım Hikmet'le olan dostluğunu anılarında şöyle anlatacaktır:

"Burada, Nâzım'la tanışmamızı ve yakınlığımızı da anlatmak isteriz. Nâzım Hikmet hakkında onun sanatının ve yapıtlarının incelenmesine ağırlık veren bir çalışma yapmaya 1943 yılında başlamıştım. Nâzım Hikmet Bursa Cezaevinde idi. Ben İstanbul'da Tan gazetesinde muhabirdim. Tan gazetesi fıkra yazarlarından Sayın Naci Sadullah Danış, Nâzım'la mektuplaşırdı. Bir gün Nâzım'dan çok sitem dolu bir mektup aldığını ve bunu bize okuyacağını söyledi Sayın Naci Sadullah. Nâzım'dan gelen bir mektubu dinlemek biz muhabirlerin arayıp da bulamadığı bir nimetti. Naci, içtenlikle dolu mektubu gözleri zaman zaman yaşararak okudu. Nâzım, istediği bazı kitapları Bursa Cezaevine göndermediği için bu değerli dostuna sitem ediyordu. Ama Naci Sadullah o günlerde o kadar çok şeyle uğraşıyordu ki, ancak akşam vakti rahmetli Ömer Rıza Doğrul'la, benimle, Said Kesler'le Sirkeci'de bir lokantada bir iki kadeh bir şey içmeye vakit ayırabiliyordu. O saatlerde kitapçılar kapalı olduğu için istenen eserleri bulması gerçekten güç oluyordu. Onun için ben; 'Ağabey', dedim, 'Nâzım'ın istediklerini ben bulup alayım, göndereyim.' Naci; 'Hay yaşayasın'ı bastırdı. Ertesi gün istenen kitaptan aldım. Naci'nin tanıtıcı mektubu ile birlikte gönderenin benim olduğumu yazarak normal posta ile kitapları Bursa'ya, Nâzım'a yolladım…"

HAPİSHANE İŞLİĞE DÖNÜŞÜYOR

Nâzım Hikmet'le birlikte Bursa Cezaevi bir işlik haline gelir. Nâzım'ın koğuşu, tayyare biçimini andıran cezaevinin üçüncü katında, sol taraftadır. Koğuşunun penceresinde karanfil ve ıtır saksılar, masada Kemal Tahir'in verdiği daktilo; duvardaki kafeste kanaryası "Memo"…

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde mahkûmların resmini yapar; el işi sandık, tepsi yapımı ve oymacılıkla uğraşır. İpek dokur; tül perde, havlu ve çorap üretip cezaevi müdürünün izniyle ürettiklerini dışarıda satar. Başta Piraye olmak üzere annesi Ressam Celile Hanım,

Nâzım Hikmet'in hapis yattığı, diğer mahkûmlarla futbol oynayıp şiirlerini mırıldandığı Bursa Cezaevi avlusu

Kemal Tahir ve Vâ-Nû'lara Bursa Cezaevinden yazdığı mektuplarda bunlardan bahseder. Onlardan, hapishanede üretilen eşyaların satılması için yardım ister.

BURSA VALİSİ HAŞİM İŞCAN: "NÂZIM KOOPERATİF ÜYESİ OLAMAZ!"

1940'lı yıllarda Bursa Cezaevine giren dokuma tezgâhlarında, perde dokumacılığının yanı sıra havlu dokumacılığı da yapılır...

Nâzım Hikmet bundan dolayı Bursa Havlucular Kooperatifi ile de bağlantı kurar.

Bursa Valisi Haşim İşcan'ın; dokumacıların yıl sonu kârlarından alacakları payları, kurduğu *Bursa'yı Güzelleştirme Cemiyeti*ne aktarması üzerine Nâzım, dönemin valisinden şikâyetçi olur. Mahkûmlar,

o yıllarda dokuma tezgâhları ve pamuk ipliğini Ticaret Bakanlığının emriyle alıyorlardır. Nâzım Hikmet'in dokuma işçisi ve kooperatif üyesi olarak yaptığı şikâyet, Ticaret Bakanlığına ulaşmış ve olayın yerinde incelenmesi için müfettiş görevlendirilmiştir. Bakanlık müfettişi Taha Toros hem vali hem Nâzım Hikmet'le görüşmek ve şikâyeti yerinde incelemek üzere Bursa'ya gönderilir…

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevindeki dokuma işini o yıllardaki koğuş arkadaşı Alaaddin Özedar'la birlikte yürütmektedir.

"Cezaevinde dokumacı mahkûmlardan, Nâzım Hikmet'le Alaaddin Özedar aynı odada kalıyordu. İkisi de Batı dillerine aşina, kültürleri renkli kişilerdi.

Benim müfettiş olarak şikâyetlerini dinlemek üzere gittiğimde Nâzım Hikmet, arkadaşı Alaaddin Özedar'ın portresi üzerinde çalışıyordu."

(Taha Toros, Nâzım Hikmet, s. 151)

"Vagonlar geliyorlar sallanarak.
'-Usta!..'
Alaeddin döndü kömürcü İsmail'e
'-Ne var İsmail?'
'-Usta ne olacak bu harbin sonu?'
'-İyi olacak.'
'-Nasıl yani?'
'-Yemekli vagonda rakı içeceğiz.'
'-Biz mi?'
'-Biz.'
'-Kömürü kim atacak?
Kim sürecek makineyi?'
'-Onu da biz.'
'-Alayı bırak usta,
Kim Kazanacak?'
'-Biz.' "
…

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 30)

Nâzım Hikmet ve arkadaşlarına kooperatif üyesi oldukları için iplik veriliyordu. Vali Haşim İşcan ise mahkûmların kooperatif üyesi olamayacaklarını öne sürüyordu. Kooperatife üye olabilmek için hüküm giymemiş olmak şartları aranıyordu.

Nâzım Hikmet, kooperatif üyesi olamayacağı iddiasına karşı çıkıyordu…

HARP VE SULH ÇEVİRİSİ NÂZIM HİKMET İLE ZEKİ BAŞTIMAR'A VERİLİR

Nâzım Hikmet, Bursa'da kitap çevirisi ile uğraşır. Öyle ki Millî Eğitim Bakanlığının verdiği, Tolstoy'un *Harp ve Sulh (Savaş ve Barış)* kitabının çevirisini Zeki Baştımar'la birlikte yapar. Nâzım; çeviri işini, 30. 12. 1942 tarihinde Malatya Cezaevindeki dostu Kemal Tahir'e yazdığı mektupta şu sözlerle anlatır:

"Maarif Vekâleti, Zeki Baştımar ile bana Tolstoy'un Harp ve Sulh'unu tercüme etmek işini verdi. Birinci cildi –eser dört cilttir– nisanda tercüme edeceğiz ve birinci cildin tercüme parasını alacağız. Birinci cildin sonu 240 sayfa, bana ait. 1943 yılının ikinci günü işe başlıyorum. Fakat daktilo ile istedikleri için şimdi taksitle bir külüstür yazı makinesi peşindeyim.

Sana bir şey söyleyeyim mi Kemal, bu kitabı ben 22 yaşındayken okumuştum. Fakat ancak şimdi 40 yaşında tekrar okuduğum zaman azametini anlıyorum. Sonra çok garip bir keder düştü içime, ben de böyle bir kitap yazabilirdim, Kemal, yani Tolstoy çapında bir yazıcı olabilirdim, fakat hesabıma göre kaybolmuş 18 senem var. Bu 18 sene memleketlerimiz arasındaki sosyal şart farklarından geliyor. Yani ben 22 yaşımda, Tolstoy'un yaptığı işi 40 yaşımda anladığım gibi apaçık anlayabilseydim, şimdi o ayarda bir iki kitabım olurdu. Niye anlayamadım? Sebebini söyledim. Mamafih, ahdettim bu 18 seneyi, beş altı sene içinde aşmaya çalışacağım. 'Manzaralar' bittikten sonra birinci romanı cesaretle ve umutla yazmaya söz veriyorum."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 156)

…

1944 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikasında işçiyken Türkiye Komünist Partisine (TKP) üye olmak, yönetimine katılmak savıyla tutuklanan ve 141. maddeden üç buçuk yıl hüküm giyen Zihni Anadol, Soğukkuyu Askerî Cezaevinde Zeki Baştımar'la karşılaşmasını ve *Harp ve Sulh*'un çevirisine tanıklığını şöyle anlatır:

"... Ne oldu acaba? Neden gardiyan beni eski yerime bırakmıyor? Yoksa şaşırıp yanlışlıkla mı getirdi, tereddüdüyle düşünürken odalardan birinin kapısını açtı, girdim içeri. Başka bir görevliye de seslenerek eski odamdaki yatak yorganımı istedi.

O daracık odanın iki yanına sığdırılıp yerleştirilen karyolaların birinde yatan, sırtını pencereye vermiş gözlüklü, uzunca burunlu, pijamalı bir adam kitap okuyordu. Sol eliyle gözlüklerini kaldırıp daha iyi görebilmek için yarım doğrularak:

– Geçmiş olsun arkadaş, bugün mü getirdiler? dedi, bana.

Ben ise soru soran bu dost bakışlı, sevecen aydın kişiyi tanıyamadım. Nerden tanıyacaktım ki? İçerde aynı davadan yatan altmış beş kişiydik…"

Bu iki insan birbirlerinin kim olduğunu bilmeden sohbet etmeye başlarlar. Zihni Anadol'un *Fontamara*'dan söz etmesi Baştımar'ın ilgisini çeker. Yataklarının arasındaki masanın üzerinde duran kitaplara özenle bakar. Kitapların hemen yanındaki dağınık formaların kenarlarına çizilmiş işaretlere, harflerle sözcüklere, cümlelere bakarak *"Bunlar nedir, bu dağınık kitap sayfaları?"* diye sorar. Baştımar, şu yanıtı verir:

"Bunlar Tolstoy'dan çevirdiğim 'Harp ve Sulh' romanının formaları. Matbaaya gidecek, sen de bana yardımcı olursun istersen."

Geldiğinden beri kim olduğunu çözmeye çalıştığı kişinin Millî Eğitim Bakanlığınca yayınlanan *Harp ve Sulh*'un birinci cildini Nâzım Hikmet'le birlikte çeviren Zeki Baştımar olduğunu öğrenen Zihni Anadol, şaşkına döner. Çünkü o, eserin birinci cildini okumuştur...

Nâzım Hikmet, *Harp ve Sulh*'un birinci cildinin Millî Eğitim

Bakanlığınca basıldığını; ancak alması gereken parayı henüz alamadığını 3. 11. 1943 tarihli mektupta Raşit Kemali'ye (Orhan Kemal) de yazmıştır:

"Kardeşim Raşit,

…

Manzaraların üçüncü kitabının son tarafında bin satır yazdım. Sonra yine tercüme işini ele almak gerekti. Ha, 'Harp ve Sulh' romanının birinci cildini Maarif Vekâleti basmış. İstedim gönderecekler. Sana yollarım. Fakat hâlâ parasını alamadım. Bak aklıma gelmişken hemen söyleyeyim, hiç olmazsa işlerin düzelene kadar, buradaki tezgâhlardan hisseni sana muntazaman göndereceğim. Ne de olsa bütçenize yardımı dokunur…"

(Nâzım Hikmet, Yayınlanmamış Eserler, s. 337)

Harp ve Sulh'un ikinci cildini de Nâzım Hikmet'le birlikte çeviren Zeki Baştımar, yeni hapishane arkadaşı Zihni Anadol'a şunları söyler:

"… İşte şimdi de ikinci cildini yapıyorum. Onu da hapishanede tashihini yaparken okumuş olursun. Önümüzdeki Cumhuriyet Bayramına yetiştirmek istiyor Hasan Ali Yücel. Bir kısmının çevirisini Nâzım Hikmet yaptı. Bursa'dan, hapishaneden gönderdi, işte bunları…" diyerek bir tomar pelür kâğıda yazılmış Nâzım Hikmet'in daktilo edilmiş çevirisini Anadol'a uzatır ve sözüne devam eder: *"Hasan Ali'ye çeviriyi Nâzım'la birlikte yapacağımızı söyledim, kabul etti. Fakat onun adını kitaba koymayacağını bildirince durumu Nâzım'a anlattım. O da zararı yok, yeter ki kitap çıksın da kimin adıyla olursa olsun, dedi. Ama ben onun çeviri hakkını gene gönderiyorum…"*

(Zihni T. Anadol, Truva Atında İlk Akşam, s. 74-77)

Zeki Baştımar, Zihni Anadol'a çeviri hakkındaki kanaatini sorar. Anadol, Baştımar'a; şimdiye kadar böyle antika bir çeviriyle karşılaşmadığını söyler. Nâzım Hikmet'in devrik cümleler kullanması, Zihni Anadol'a garip gelmiştir:

"… – Vallahi dedim, ben şimdiye kadar böyle antika bir tercüme

görmedim. Nâzım bunu nasıl yapmış, şaştım doğrusu. Oturaklı bir cümle bulamadım şöyle iç açıcı dört başı mamur.

– Öyle geliyordur sana. Bana da ilkten öyle gelmişti. Ben onun bu üslubu için onunla üç gün Bursa Hapishanesinde tartıştım. O, ısrar etti, ben ısrar ettim, sonunda bir orta yol bulduk. O, devrik cümle taraftarıydı, ben ise tersini savundum. Şimdi elinde düzeltmesini yaptığın o tartışmadan sonra yapılan çeviridir. Mademki dilde devrimcilik istiyoruz, Nâzım, burada haklıydı. Sen de bir iki kez okursan tadına varacaksın.

Gerçekten de öyle yaptım, yepyeni, tertemiz bir üslupla karşılaştı kulağım, dilim…"

(Zihni T. Anadol, Truva Atında İlk Akşam, s. 80)

…

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde yaptıkları bununla sınırlı değildir. O, İpek Film Stüdyolarına senaryo yazar. Bursa'da kaldığı süre içerisinde yazdığı şiirler; *Mazhar Lütfi, İbrahim Sabri, Nurettin Eşfak* takma adlarıyla yayımlanır. 1938-40 yılları arasında *Yeni Edebiyat*, 1938 ve aralıklarla 1946 yılları arasında *Ses*, 1943- 44 yılları arasında *Yürüyüş*, 1945'te *Gün* (Nâzım Hikmet adıyla) 1946'da *Söz* ve *Yığın*, 1946-48 yılları arasında *Baştan ve Yeni Baştan* dergilerinde yayınlanır.

Cezaevindeki mahkûmlarla öğrencileriymiş gibi ilgilenen Nâzım Hikmet, o yıllardaki yirmi dört saatini şöyle anlatır:

"*… Belki sizi ilgilendirir diye, normal yirmi dört saatimi yazıyorum: Sabah yedi yataktan kalkmak, yedi kırk beş radyoyu dinlemek, sekiz buçuktan on ikiye kadar Tolstoy'un Harp ve Sulh romanını tercüme. İkiden dörde kadar dokuma atölyesinde çalışmak. Dörtten yediye kadar, adını henüz koyamadığım ve bir türlü bitmeyen kitabıma çalışmak. Yedide radyoyu dinlemek… Sekizden on bire kadar, küçüklü büyüklü şiir yazmak. On birden on ikiye kadar kitap okumak. Yemekleri ne zaman yediğim malûm. Bu şartlar içinde bazen günlerin yirmi dört saatten ibaret olduğuna içerliyorum.*"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 26)

Nâzım Hikmet, ülkesinde ve dünyada yayımlanan dergileri, gazeteleri takip eder. Bursa Cezaevinde kaldığı süre içerisinde yüzlerce kitap okur. Okuduklarını, başta Kemal Tahir olmak üzere diğer aydınlarla birlikte hapis yattığı mahkûmlarla paylaşır. Ülkemizde Türk ve dünya edebiyatıyla ilgilenenlerin Nâzım Hikmet'in, cezaevinden, arkadaşlarına yazdığı mektuplardan elde edecekleri çok şey vardır.

"Kemal kardeşim,

Sana bundan iki gün önce gönderdiğim on beş lirayı bu mektubumla aynı zamanda alırsın. Alınca bildir.

…

Orhan Veli'nin kitabını buldurup sana yollarım. Bende vardı, daha doğrusu vermişlerdi, okudum, iade ettim. Bak Kemal, anhası minhası ben her sanat eseri için, edebiyat olsun, mimari olsun, musiki olsun, hepsi için şu suali soruyorum: 'Ne demiş? Nasıl demiş?' Bu iki soruyu bir birlik hâlinde soruyorum, öyle bir birlik ki esası 'Ne demiş?' Yani tayin edici unsur bu soru olmak üzere ve nasıl demişi soruyorum. Aldığım karşılığa göre de o sanat eserini kendimce değerlendiriyorum. Elbette ki bu soruyu konkre olarak sormak gereklidir. Hangi devirde, nerde sorusunu da unutmamak icap ediyor.

…"

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 291)

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN BURSA CEZAEVİ MÜDÜRLÜĞÜNE UZANAN YOL

…
Yüzbaşı sordu:
- Saat kaç?
- Beş.
- Yarım saat sonra demek...
98956 tüfek

ve şoför Ahmet'in üç numrolu kamyonetinden
yedi buçukluk şnayderlere, on beşlik obüslere kadar,
bütün âletleriyle
ve vatan uğrunda,
yani, toprak ve hürriyet için ölebilmek kabiliyetleriyle
Birinci ve İkinci ordular
baskına hazırdılar.
Alaca karanlıkta, bir çınar dibinde,
beygirinin yanında duran
sarkık, siyah bıyıklı süvari
kısa çizmeleriyle atladı atına.
Nurettin Eşfak
baktı saatine:
- Beş otuz...
Ve başladı topçu ateşiyle
ve fecirle birlikte büyük taarruz...

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 87)

1890 yılında İznik'te dünyaya gelen Hasan Tahsin Akıncı, Anadolu'ya Kafkaslardan göç eden Cambazlar Mustafa'nın dört çocuğundan biridir. İstanbul'da hukuk öğrenimi görürken eğitimini yarıda bırakıp 1 Nisan 1915'te Çanakkale Savaşlarına gönüllü olarak katılır. Üçüncü Kolordu Süvari Bölüğünde savaş bitinceye kadar savaşır. Savaş sonucunda *Harp Madalyası* ile ödüllendirilerek teğmenliğe terfi ettirilir.

Daha sonra Kafkasya Cephesindeki savaşlara katılır. Cesaret ve başarılardan dolayı Gümüş *Liyakat Madalyası* verilerek üsteğmenliğe yükselir.

Buradan Suriye Cephesine gönderilir. İngilizlere karşı ön saflarda savaşır. Osmanlı Ordusu'nun Filistin-Kanal Harekâtı sırasında esir düşer. İngilizlerin elinde bulunan İskenderiye Esir Kampı'nda sekiz ay tutsak kalır.

1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu serbest bırakıldıktan sonra İznik'e döner.

Anadolu'nun işgali bu genç yurtsever subayı tekrar harekete geçirir. İznik Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurar ve başkanlığını yapar. Aynı yıllarda topladığı İznikli gençlerle ilk Kuvâyi Milliye birliği olan, *Millî Targan Bey Taburu*'nu oluşturur.

Mustafa Kemal'in Kuvâyi Milliye birlikleri içindeki subayları, *düzenli orduları oluşturmak* için Ankara'ya davet etmesi üzerine Ankara'daki *Karargâh Muhafız Süvari Bölüğüne* katılır.

Batı Cephesinde savaşlar başlayınca 41 ve 24. Alaylar içinde Yunanlılara karşı savaşır. Yüzbaşılığa terfi eder. Bu savaşlar sırasında o dönem Batı Cephesi Komutanı olan Ali Fuat Cebesoy'un yaverliğini yapar. O, Ali Fuat Paşa'dan sonra bu göreve getirilen İsmet İnönü'yle de yakın temas içindedir…

Hasan Tahsin Akıncı, Afyon-Dumlupınar Savaşlarında yine ön saflardadır. Büyük Taarruz'un ardından savaşlarda gösterdiği üstün çaba nedeniyle TBMM tarafından *Takdirname* ve *İstiklal Madalyası* ile ödüllendirilir.

…

Tüm bu yaşanılanlar ileriki yıllarda Memduh Ün'le beyaz perdede ölümsüzleşecektir...

Senaryosunu Oğuz Özdeş'in yazıp yönetmenliğini Memduh Ün'ün yaptığı başrollerde Orhan Günşiray, Nebahat Çehre ve Pervin Par'ın oynadığı *Dağ Başını Duman Almış* adlı 1964 yapımı film, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan İstihbarat Teşkilatı içine girmek için görevlendirilen Yüzbaşı Hasan Tahsin Akıncı'nın öyküsünü anlatmaktadır…

…

Savaşların bitmesi üzerine Bayındırlık Bakanlığında Daire Müdürlüğü görevine getirilen Hasan Tahsin Akıncı, ardından onun Nâzım Hikmet'le tanışmasını sağlayacak Bursa Ceza ve Tevkif Evi Müdürlüğü görevine getirilir.

"Karıcığım,

Bursa'ya geldiğime dair çektiğim telgrafı herhalde almışsındır. İşte telgraf gibi bir mektup daha… Rahatım iyidir. Müdürümüz kibar bir zat. Dayımın vaktiyle yanında çalışmış.

Seni beklemekten başka işim yok. Doğru hapishaneye gel. Öyle hasretim ki sana…

Anneme telefon edip Bursa'ya geldiğimi bildir. Ona da ayrıca mektup yazacağım sonra..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 200)

…

Nâzım Hikmet Bursa'da hapistedir. Cezaevi Müdürü Tahsin Akıncı, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde hep yanındadır. Akıncı, Nâzım'ın özellikle siyatiğinden kaynaklı tedavisi için cezaevi dışındaki kaplıcalara gitmesini sağlar. Tahsin Akıncı'nın bu tavrı sadece Nâzım'ın dayısı Ali Fuat Paşa'yla savaşlara katılmış olmaktan kaynaklı değildir. O, insan olarak da duygusal bir kişiliğe sahiptir. Tahsin Akıncı, Bursa Cezaevinde özellikle yokluk ve yoksulluk içindeki mahkûmların durumunu yakından gözlemekte; fakat elinden bir şey gelemediği için üzülmektedir.

Bursa Cezaevi Müdürü Hasan Tahsin Akıncı, ailesi ve çocuklarının bakıcısı ile

Hasan Tahsin Akıncı'nın çocuklarından biri olan havacı Şahin Akıncı'nın oğlu –adını dedesinden alan– torun Hasan Tahsin Akıncı'yla 2008'in Ekim ayında görüşmüştük…

Yer, Nâzım Hikmet'in adına şiirler yazdığı İznik Gölü kıyısı. Torun Akıncı'nın evi Nâzım Hikmet'in anılarıyla doluydu. Nâzım Hikmet, hapis yattığı yıllarda cezaevi müdürü olan Tahsin Akıncı'nın da portresini yapmış... Torun Akıncı'nın, tabloyu bana gösterirken duyduğu coşku ve heyecan, anlatılacak gibi değildi…

Akıncı'nın elinde, dedesi

Solda Tahsin Akıncı, Naci Sadullah Danış, ortada Nâzım Hikmet, Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Abidin Dino'nun Bursa Cezaevi avlusunda çektirdikleri bir fotoğraf

ve Nâzım Hikmet'in olduğu bir fotoğraf vardı. Fotoğrafta ünlü ressamımız Abidin Dino ile Nâzım'ın Babıâli'den gazeteci arkadaşı ve yakın dostu Naci Sadullah Danış, 1946'da Türkiye Sosyalist Partisinin liderliğini yapan (Dönemin İmralı Cezaevi müdürü) hukuk adamı Esat Adil Müstecaplıoğlu da vardı. Bursa Cezaevinde çekilmiş bu anlamlı fotoğrafı görünce aynı heyecan benim de tüm bedenimi sarmıştı...

Nâzım Hikmet, bu fotoğrafın bir kopyasını o yıllar Çankırı Cezaevinde hapis yatan Kemal Tahir'e 7 Haziran 1941 tarihinde yazdığı bir mektubun içinde göndermişti:

"Kemal kardeşim,

29 4 1941 tarihli mektubuna cevaptır. Evvela havadisler: Naci Sadullah, Abidin, İmralı Asri Cezaevi müdürü Esat Adil ziyaretime geldiler. Sana, hep beraber çektirdiğimiz bir fotoğrafı yolluyorum.

Naci'nin yanındaki bizim müdür Tahsin Bey'dir, benim yanımdaki Esat Adil, Abidin'in yanındaki dişçimiz. Sana ve müdürünüze çok çok selam ederler…"

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 63)

Tahsin Akıncı'nın evi, Abidin Dino'nun orijinal tablolarıyla doluydu. Torun Akıncı hem dedesinin hem de Dino'nun tablolarının öyküsünü şöyle anlatıyordu:

"Dedem, Bursa Cezaevi Müdürlüğü sırasında Nâzım'ı çok tutar ve onu ziyarete gelenlere kolaylık sağladığı gibi yakınlık gösterirmiş. Hatta birçoklarına göre onun Bursa Cezaevi Müdürlüğünü bazı siyasetçilerden gelen şikâyet üzerine bıraktığı söylenirdi. Dedem bu görevden sonra Bursa Hava Yolları Müdürlüğü yapar ve 1949 yılında da yaşamını yitirir.

Tablolara gelince; halam Şehnaz, Nâzım Bursa'dayken onun hayranıydı. Şehnaz halam Nâzım'dan edebiyat dersleri almış, onun şiirlerinden bazılarını dışarı çıkarırmış. Kız Enstitüsü mezunu olan Şehnaz halamın tayini ilk olarak Antalya'ya çıkmış. Sonraki yıllarda İstanbul'a yerleşen halama, Nâzım Hikmet'in yakınları; fakat bunlar içinde özellikle Baştımar ailesi sahip çıkmış.

Öğretmenliği bırakan halam, terziliğe başlamış ve daha sonraki yıllarda Paris'e yerleşmiş. Orada halama, Bursa'da Nâzım Hikmet'i ziyarete geldiği zaman tanıştıkları ünlü ressam Abidin Dino sahip çıkmış. 2004 yılında kaybettiğimiz Şehnaz halama bu tabloları bizzat Abidin Dino vermişti…"

ŞEHNAZ HANIM'IN NÂZIM SEVGİSİ

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı bir mektupta Bursa Cezaevi Müdürü Tahsin Akıncı'nın kızı Şehnaz için yardım ister. Nazife Cemgil, Adnan Cemgil'in eşi ve bir dönemin gençlik önderlerinden Sinan Cemgil'in de annesidir.

Nazife Cemgil, TİP içinde saygınlığı olan biridir. 68'in gençlik

Şehnaz Akıncı (soldan ikinci), Bursa Necatibey Kız Enstitüsü öğrencisi olduğu yıllarda arkadaşlarıyla birlikte

önderlerinden Hacı Tonak, yakından tanıdığı Nazife Cemgil için şunları söylemişti: *"TİP içinde farklı anlayışlar vardı. Düzenlenen toplantılarda kimi liderler konuşurken çeşitli protestolar olurdu. Ancak Nazife Cemgil konuştuğunda herkes dinlerdi… O, iyi bir hatip, oldukça donanımlı bir kadındı."*

…

Şehnaz Hanım'ın Bursa'dan Ankara'ya gidip okuması ve Nazife Hanım'ın öğrencisi olmasında Nâzım Hikmet'in de katkısı olmuştur:

"Karıcığım,

Uzun mektubunu aldım, canıma can katıldı. Evvela işleri konuşalım:

1- Müdür Beyin kızı bize geçen yıl göndermiş olduğunuz şartlara haizdir. Bursa Necatibey Kız Enstitüsü'nün üçüncü sınıfını bu yıl bitiriyor.

Şartlardan biri buydu. Tamam. 8.8.928 yılında, İzmir'de doğmuştur, yaşı müsait. Adı: Şehnaz Akıncı... Adresi: Bursa Cumhuriyet Caddesi No: 300. Girmek istediği yer: Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'ne leyli olarak…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2 s. 44-45)

Ne tesadüftür ki Şehnaz Hanım'ın 1940'lı yıllarda okuduğu okul, şu an benim de sınıflarında ders anlatıp koridorlarında gezdiğim, bahçesindeki sedir ağacının altında dinlendiğim okuldu…

…

Sabiha Sertel, *Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefesi* adlı kitabını Nâzım'a göndermek ister. Nazife Cemgil, bu nedenle öğrencisine bir mektup yazarak babası aracılığıyla kitabın iletilmesini sağlar. Daha sonra okulda yapılan bir aramada mektup, Şehnaz Akıncı'nın dolabında bulununca Nazife Cemgil, kovuşturmaya uğrayıp sürgüne gönderilir...

NÂZIM'IN ŞİİRLERİNİ SAKLAYAN CEZAEVİ MÜDÜRÜ

Adalet Ağaoğlu'nun 30 Temmuz 2010 tarihli *Radikal* gazetesinde, *Nâzım: 'Yatardı Bursa Kalesinde'* başlığıyla '*İlhan Başgöz'e yazdığı mektupta*' Nâzım Hikmet'in şiirlerinin dışarı çıkış öykülerinden biriyle daha karşılaşmıştım… Adalet Ağaoğlu'nun yazısını okuduktan sonra İlhan Başgöz'ün 21 Temmuz 2010 tarihli yazısını okumak, gereklilikten öte artık bir zorunluluk olmuştu…

"Ben, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde öğrenci iken (940-44 arası öğrencilik, 48'e kadar doktora) Nâzım Hikmet hapiste idi. Kendi deyişi ile 'Yatardı Bursa kalesinde'. Nâzım, hapiste idi amma şiirleri Ankara'da bize ulaşırdı. Nasıl ulaşırdı anlatayım. Nâzım, hapishane müdürünün kızına Fransızca dersi verirmiş. Bu kızın adı Nazan veya Nalan gibi bir şey olacak. Nazan veya Nalan, Nâzım Hikmet'in yazdığı her şiiri alır, Bursa'da Sıdıka Umut'un ağabeyi Necmi Umut'a veya bir solcu tanıdığa verirmiş. Necmi Umut ziraat mühendisi idi, olgun bir

aydındı. Genç yaşta öldü. Bu Sıdıka, daha sonra Ruhi Su'nun eşi olan rahmetli Sıdıka Su'dur. Felsefe öğrencisi ve bizim fakültede arkadaşımız idi. Şiirleri ondan alırdık, daktilosu olan birkaç öğrenci, bu şiirleri ince pelür kâğıtlarla çoğaltır, arkadaşlara dağıtırdı. Ben, bana gelen kopyaları ezberler, yırtardım. Yanında veya evinde Nâzım Hikmet'in şiirini bulundurmak suçtu o vakit. Hapsi boylardınız…"

(İlhan Başgöz, Radikal, 21. 07. 2010)

Adalet Ağaoğlu, İlhan Başgöz'ün 21 Temmuz 2010 tarihinde yine *Radikal* gazetesinde yayınlanan ve yukarıda bir bölümüne yer verdiğim yazıdan yola çıkarak bir yazı yazar.

Yazılar arasındaki polemiği bir yana bırakıp her iki yazının cezaevi idaresi-Nâzım Hikmet ilişkisini irdeleyen bölümlerine baktığımızda, cezaevi müdürlerinin Nâzım'a duydukları hayranlığı bir kez daha görürüz.

"… 1946-47'de aynı fakülteye girebilmemden önce, Ankara Kız Lisesinde Nâzım Hikmet şiirleriyle el altından-sıra altından tanışabilmişliğim var. Hani neredeyse Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine sanki genel geçerden farklı fikir ve duruşlarınızdan ötürü sizlere duyduğum hayranlık duygusuyla dalmışım. Şiirlerde aklınızda kalanlara doğru ilerlerken şöyle devam etmektesiniz: (...) Nâzım Hikmet hapiste idi. Kendi deyişiyle 'Yatardı Bursa kalesinde'. Nâzım hapiste idi amma şiirleri Ankara'da bize ulaşırdı. Nasıl ulaşırdı anlatayım. Nâzım hapishane müdürünün kızına Fransızca dersi verirmiş. Bu kızın adı Nazan veya Nalan gibi bir şey olacak. Nazan veya Nalan, Nâzım Hikmet'in yazdığı her şiiri alır, Bursa'da Sıdıka Umut'un ağabeyi Necmi Umut'a veya bir solcu tanıdığa verirmiş. Necmi Umut ziraat mühendisi idi, olgun bir aydındı. Genç yaşta öldü. Bu Sıdıka, daha sonra Ruhi Su'nun eşi olan rahmetli Sıdıka Su'dur. Felsefe öğrencisi ve bizim fakültede arkadaşımız idi…

Ah İlhan Bey, bilmez miyim? Behice Boran'lar, Mübeccel Kıray'lar, Sıdıka Su'lar, Pertev Naili Boratav'lar, onlar gibi olabilmeye özendiğim ablalar, abilerim, siz, sizler... '1946 darbesini' yemişler... Böylece artık dönüp geliyorum Bursa Cezaevindeyken Nâzım Hikmet'in yeni yazdığı

her şiirin dışarı çıkarılma, daktiloyla gizlice pelür kâğıtlara yazılarak el altından, el üstünden sizlere, bizlere kadar ulaşabilme bahsine…

Efendim, ilk söyleyeceğimi sona bırakmış oldum. Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinden çıkarılan şiirleriyle ilgili olarak yakından bildiklerim var: Bu cezaevinin 1946-50 yılları arasındaki müdürünü tanıdım. Saadettin Görel Bey, annemin üç kız kardeşinden birinin, Fitnat teyzemin kocasıdır. Bir çifti ikiz üç kızla iki de oğulları olmuştur. İkizlerin adı: Handan ve Nalan. İkiz kızlara bu adların konmasının nedeni 'kadın yazar'larımızdan Kerime Nadir'in romanı 'Hıçkırık'. Nalan için diyeceğim yok da, Handan'ınkinin Halide Edip'in 'Handan' romanından mülhem olduğunu bilmekteyim.

Annemin teyzelerinin anne babalarıyla hayatları apayrı bir roman! 1912'de başlayan Balkan Savaşları sırasında 1914'lerde Bosnalı Müslümanların sürgüne uğratılmış bulunmalarıyla ilgili bir destan, Bursa Cezaevi Müdürü Saadettin Bey'in oğullarının ve ilk kız çocuğunun değil de ikiz kızlarının, hele Handan'ın Nâzım Hikmet'e karşı duyduğu büyük ilgi ve yakınlık...

Bugün artık ölenler ölmüş, gidenler gitmiş, kalanlardan her birimiz de bir yerlerdeyiz!.. Ama Handan ve Nalan'la çok geniş aralıklarla buluşup konuşuyoruz. Yazınızdan sonra şaşılası bir rastlantı, Berlin'den yaz tatili için Antalya'ya gelmiş Handan'ı buldum… Buradaki şiirlerini yazarken Handan'ı rica eder, gerçekten de Fransızca dersi verir, yeni şiirlerini el yazısıyla Handan'a yazdırırmış. Handan bunları gün gibi hatırlıyor, kendi el yazması ve müdür babasının sansüründen geçmiş şiirleri, (yalnız onlar dışarı çıkarılabilirmiş) bunlardan bazılarını Bursa'da yakın tanış oldukları birine verdiğini de hatırlıyor, ancak bu kişinin kim olduğunu bilemiyor.

Annesinin sık gittiği evlerden birinde bir genç kız da biliyor, ama adını değil, 'Sıdıka Su!' deyivermiş ona. Bursa Cezaevi Müdürü Saadettin Bey, Nâzım Hikmet'in okuması için kendisine verdiği şiirleri hep saklamış. Şair kendisine vermiş, çünkü eserlerinin yayımlanması yasak.

Yok olup gitmeleri de mümkün. Şiirler, resmî evrak olarak müdür dosyasında. Bunun böyle olduğunu biliyorum, ölümünden önce, büyük şairin eserlerini ne yapacağını bilemeyip şaşkınlığa düştüğünü de...

Handan açıkladı. Babasının ölümünde hepsi olduğu gibi durmaktaymış. Çocuklarına miras. Açıklama bu kadar…"

(Adalet Ağaoğlu, Radikal, 30 Temmuz 2010)

KUVÂYİ MİLLİYE BURSA'DA TAMAMLANIR…

Kuvâyi Milliye, 1939-1941 yılları arasında İstanbul Tevkifhanesi, Çankırı ve Bursa hapishanelerinde yazılmıştır. Destanın yazılışı bittikten sonra da şairin eser üzerinde sürekli olarak çalıştığı kimi sözcükler, cümleler ve dizelerde değişiklikler yaptığı birtakım yeni dizeler eklediği ya da kimi dizeleri, sözcükleri ve cümleleri çıkardığı yayımlanan parçalardan, eserlerden ve eldeki müsveddelerden anlaşılmaktadır.

(Basıma hazırlayan: Cevdet Kudret, Kuvâyi Milliye, s. 129)

Balaban, 1950 yılında Nâzım Hikmet'in İstanbul'daki evinde, şairin destanı tamamlamaya karar verdiğini belirtir. *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda yer alan bazı bölümleri üslubunca alıp *Kurtuluş Savaşı Destanı*'na katarken Şair Babası'na Kambur Kerim'i sorar:

"… Kambur Kerim'i sordum Şair Baba'ya:

Bursa Mahpushanesi'nde 'ihtilas'tan ceza yiyip revirde sıhhiye olarak çalışan, mahkûmlara iğne yapan Kâzım Bey değil mi o?

Evet, ta kendisi!

O, senin 'Kambur Kerim' olarak destana kattığın Kambur Kâzım'ı ben, 'Kambur Melek' gibi biri sanıyordum. Ve bayram günleri ona baklava bile ikram ediyordum. Çünkü revirin ecza dolapları onun elindeydi. Grip olursam ban aspirin falan verebilirdi…"

Nâzım'ın yazdığı *Destanın* bazı parçaları, hem hapiste kaldığı dönemde hem de sonraki yıllarda, çeşitli dergi ve kitaplarda yayımlanmıştı. Bu önemli eser, *bir bütün olarak* ilk kez 1965 yılında *Kurtuluş Savaşı Destanı* adıyla yayımlanmıştır.

Şair, Bursa Cezaevinden Kemal Tahir'e Eylül 1941'de yazdığı bir

mektupta destanı yazmaya devam ettiğini belirtmiş, destanın sonraki nüshalarında bulunmayan ve Bursa'da yazdığı *Zafere Dair* başlıklı şiiri Kemal Tahir'e göndermiştir.

Kambur Kerim, hem *Kuvâyi Milliye Destanı*'nda hem *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda adı geçen Bursa Cezaevi revirinin hastabakıcısıdır. Nâzım, Şubat 1942'de Bursa'dan gönderdiği mektupta Piraye'nin de tanıdığı Kerim'den söz etmektedir.

Kuvâyi Milliye'de sadece Kurtuluş Savaşı'ndaki macerası anlatılan Kerim; *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda üçüncü mevki tren yolcularından biridir. Kambur Kerim'in portresinin çizildiği sayfaların ardından onun 510 numaralı vagondaki diğer yolcularla olan ilişkisi ve yaşamının Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki dönemi anlatılmıştır.

(Nâzım Hikmet, basıma hazırlayan: Cevdet Kudret, Kuvâyi Milliye, s. 140)

KARTALLI KÂZIM

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde birlikte hapis yattığı Kartallı Kâzım hem *Kuvâyi Milliye* hem de *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserlerde adı geçen Kurtuluş Savaşı kahramanıdır… Gerçek adı İbrahim Göleber olan Kartallı Kâzım, Pendik (İstanbul) ilçe sınırları içinde –bugünlerde artık bir mahalle olan– Yayalar köyünde 1895 yılında doğmuştur:

"Kartallı Kâzım
yahut Yayalar köylü Kâzım Ağa
yahut İstanbullu Kâzım Efendi
(45 yaşlarında ve kurda benzeyen bir adam)
Şakir'e: '- Bir cigara yak,' dedi.
Sakaryalı Şakir
(karnından on kova su çıkan)
tuz ve tütün bastırır gibi açılmış bir yaraya
çiyor cigarayı."

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 48)

İstanbul'un işgali üzerine Kuvâyi Milliye saflarına katılan İbrahim Göleber, İstanbul ve Adapazarı bölgelerinde işgal güçlerine karşı yürütülen mücadelenin içinde görev alır. Bir süre sonra Gebze'de İngilizler adına istihbarat yapan Şakir Mansur adlı işbirlikçi, İbrahim Göleber'i fark eder ve onu öldürmek için bir plan yapar. İbrahim Göleber, planı öğrenir ve kendisine pusu kuranlardan daha erken davranarak bu ölüm planından kurtulur...

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde İbrahim Göleber'in de portresini yapmıştır. Bahçıvanlığın yanı sıra demiryollarında da çalışan İbrahim Göleber, ülkesi işgal altındayken hiç kimsenin bilmediği gizli bir kahramandır. Onun direnişe katkısını, tarihe tanıklığını ve kişiliğini şiirleştiren Nâzım Hikmet; Bursa'da tamamladığı *Kuvâyi Milliye Destanı'nda* onu ölümsüzleştirmiştir.

Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye Destanı 6. Bap'taki* dizelerinin son bölümü, İbrahim Göleber'in (Kartallı Kâzım) öyküsünü anlatır:

"…
Namussuzun biriydi Mansur,
muhakkak.
Düşmana satılmıştı,
orası öyle.
Kaç kişinin başını yedi,
malûm.
Ama ne de olsa
mehtapta herif beygirin üzerinde uyumuş geliyordu.
Demek istediğim,
böyle günlerde bile böyle bir adamı bile bu çeşit öldürüp
ortalık durulduktа, yıllarca sonra mehtaba baktığın vakit
üzüntü çekmemek için,
ya insanlarda yürek dediğin taştan olacak,
yahut da dehşetli namuslu olacak yüreğin,
Kâzım'ınki taştan değildi çok şükür,
fakat namuslu.
Ne malûm? Dersen:

Dövüştü pir aşkına,
yaralandı birkaç kere
ve saire.
Ve kavga bittiği zaman
ne çiftlik sahibi oldu, ne apartıman.
Kavgadan önce Kartal'da bahçıvandı,
kavgadan sonra Kartal'da bahçıvan..."

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 67)

İSMET BOZDAĞ'IN CEZAEVİ ZİYARETİ

1933 yılında Nâzım Hikmet'in ilk Bursa tutsaklığı sırasındaki duruşmaya tanıklık eden gazeteci İsmet Bozdağ, yıllar sonra Nâzım'ın Bursa Cezaevine ikinci gelişinde (1940) bu kez temsilcisi olduğu Vatan gazetesi adına 1941 yılında Nâzım Hikmet'le ilgili haber yapmak isteyince belediyedeki işinden olur… İsmet Bozdağ, cezaevi ziyaretini 1941 yılında gerçekleştirdiğini belirtir, Nâzım Hikmet de Piraye'ye yazdığı bir mektupta bu ziyaretten söz eder; ancak bu ziyaretin 1941 değil, 23 Ocak 1943'te gerçekleştiği ya da yapılan ziyaretlerin ilki olduğunu da düşünebiliriz.

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 263)

İsmet Bozdağ bu olayı, anılarında şöyle anlatır:

"Yıl 1941.

Bursa Belediyesi, Yazı ve Zat İşleri Müdürüyüm.

Telefon çaldı, karşımda Ahmet Emin Yalman. Yalman, Amerika'da gazetecilik okumuş ünlü bir başyazar. Gazetesi Vatan, bir yazısından ötürü 'süresiz' kapatılmıştı; Başvekil Saraçoğlu'na yalvar yakar olmuşlar, Ahmet Emin'i bağışlatmışlar. Vatan'ın, yeniden yayınlanmaya başlayacağını bana haber veriyor. Çünkü ben de Vatan'ın Bursa muhabiriyim.

Telefonda Yalman, bana:

Aman İsmet Bey, bu ay içinde yayına giriyoruz, size, Haberler Müdürü Faruk Fenik'i gönderiyorum. Hapishanede Nâzım Hikmet ile görüşüp ondan Millî Mücadele Destanı'nın yayın hakkını almaya çalışacak! Kendisi genç ve mahcuptur, yardım edin' dedi.

Öğleden sonra Faruk Fenik Bursa'da olacak diye, randevuları ve izinleri ayarlıyordum. Önce, 'Hapishane Müdürü'nü buldum. Faruk Fenik'in Nâzım Hikmet ile görüşeceğini, sabahleyin saat 10'da geleceğimizi haber verdim. Sonra Başsavcı Hayrettin Perk'i bulup yarın Nâzım Hikmet'i ziyaret etmek için izin almaya çalıştım.

Ertesi günü Faruk Fenik, hapishanede Nâzım Hikmet'le dört saat süren sohbet sırasında ağzını bile açmadı. Ben, Nâzım'la tanışacağım için heyecanlıydım. O yıl 'Gönderilmemiş Mektuplar' adı ile bir şiir kitabım yayınlanmış, bir nüshasını da Nâzım'a göndermiştim. 'Her hâlde okumuştur, bakalım ne diyecek?' diye merak içindeyim. Tam saat 10'da hapishaneye geldiğimiz zaman Müdür Tahsin Bey ve güzel kızı Şehnaz, bizi dış kapıda bekliyorlardı. Aldılar ve müdürün odasına gittik.

Köşedeki koltukta iri-yarı bir adam oturuyordu; resimlerinden tanıdım bu Nâzım Hikmet idi. Hiçbir şey konuşmadan kucaklaştık, öpüştük ve konuşmaya başladık.

Nâzım Hikmet, Bursa'da popülerdi. Doktoru Neşati Üster, dostum olduğu için hem yazdığı şiirleri okuyor hem de yaptıklarından haberim oluyordu.

Haftada bir gün Çekirge'de Hayat Oteli'nde banyo yapmasına izin vermişlerdi: Hayat Oteli, hayattan birkaç saat çalacaklar için elverişli bir yerdi.

Nâzım, kırk yıllık dostmuşuz gibi bizi karşıladı. İki satırlık hatır soruşturmasından sonra, 'Mahpus damında sizin gibiler pek ele geçmez; şiir dinleyecek babayiğit bulduk mu hemen başına çökeriz! Ne dersiniz başlayalım mı?' diye sorunca, 'ne devlet, sen aman'ı bilir misin?' dedik. Benim bu Orta Anadolu ağzı cevabımdan pek hoşlandı.

İleride Memleketimden İnsan Manzaraları adı ile anılacak şiirlerini okumaya başladı. Çok etkili bir sesle okuyordu.

Müdürün kızı Şehnaz, hıçkırmaya başlayınca Nâzım odadan çıktı; az sonra döndüğü zaman gülüyordu. 'Neden kötülüklerin bizi ağlattığı yetmiyormuş gibi güzellikler de bizi ağlatır? Bu Şehnaz kızımın gözyaşına dayanamıyorum!' dedi.

Yeniden başladı okumaya ve tam dört saat yani, üç defter dolusu şiir tükenene kadar okudu. Başımız dönüyor, kulaklarımız uğulduyordu. Bu arada belki 10'ar bardak da çay içmiştik. Çayları yetiştiren Orhan Kemal'di.

Müdür Tahsin Bey, yemek hazırlatmıştı ama Faruk Fenik, Mudanya'dan İstanbul'a döneceği için vakti yoktu.

Ben söze girip 'Üstat' dedim. 'Ahmet Emin Bey'in, Rezzan Hanım'ın selam ve saygıları var. Vatan yeniden çıkmaya başlayınca istiyorlar ki toplumun ilgilenebileceği bir yazı dizi yayınlasınlar! Türkiye'nin bu savaş günlerinde sizin yazdığınız Kuvâyi Milliye Destanı'nın yayınlamasına izin verir misiniz' deyince...

Nâzım da şu yanıtı verdi: 'İsmet Bey, gördünüz, dinlediniz, bende 'Kuvâyi Milliye Destanı' diye bir şiir yok! 'Memleketimin İnsan Manzaraları'nı yazıyorum. Daha bitmedi, ne zaman biteceği de belli değil. Vatan gazetesi bu şiirlerimi yayınlasın desem; size yazık olur! Bu şiirlerin içinden Kuvâyi Milliye günlerine ait olanlarını ayırıp size versem bu sefer, bana yazık olur! İyisi mi, ne siz böyle bir teklifte bulunmuş olun, ne ben bu cevabı vermiş olayım. Rezzan Hanımefendi'ye, Ahmet Emin Beyefendi'ye, şükranlarımı ulaştırın... Bu teklifleri ile beni ihya ettiler! Her hâlde, şiirlerinin gazetede yayınlanması istenen ilk şair ben olacağım! Duyan olsa, rekorlar kitabına yazar! Ama ne yapayım, elim mahkûm!

Gitmek üzere kalkmıştık. Artık Nâzım'la vedalaşacağız. Bir türlü kitabımı nasıl bulduğunu soramıyorum. Odanın kapısında vedalaşırken: 'Bir şiir kitabı göndermiştim, üstat acaba, elinize değdi mi?' diye konuştum, gülümsedi 'Gönderilmemiş Mektuplar' dedikten sonra, 'Neden dünyada aşktan da başka şeyler olduğunu düşünmezsiniz, İsmet Bey' diye konuştu: 'Kılıç ile ekmek doğruyorsunuz; oysa kılıç savaşmak içindir.'

…

Ertesi gün erkenden belediyedeki odama girdim; masamın üstünde iki zarf var. Açtım ikisi de Belediye Başkanı tarafından imzalanmış ve şahsıma yazılmıştı. Birisinde; 'Dün görevinize gelmediniz. Görev saati içinde' nerede olduğunuzu... Belediye Memur ve Grevlileri Kanunu... Falan maddesi gereğince 24 saat içinde başkanlığımıza bildirmeniz tebliğ olunur' diye yazıyordu. İkinci zarfı açtım, bir tayin emri idi: 'Görülen lüzum üzerine, Belediye elektrik işletmesi, tahakkuk memurluğuna tayin edildiniz. Hemen görevinize... başarılar dilerim.'

Bursa Belediyesi'nin Başkandan sonra gelen yetkilisiydim; beni belediyenin değil bir işletmesinin tahakkuk memurluğuna veriyorlardı! Bundan daha basit memuriyet yoktu. Sabahtan akşama kadar alt alta yazılmış rakamları toplayacaktım!

Nâzım Hikmet ziyareti beni Belediyedeki işimden etti. Sonradan öğrendim. Dostum Savcı Hayrettin Perk, benim Nâzım Hikmet'i ziyaret için kendisinden izin aldığımı Vali Fazlı Güleç ile Parti Müfettişi Zühtü Durukan'a bildirmiş. Durukan, hemen Belediye Başkanı Sadık Tahsin Arsal'ı bularak durumu haber vermiş. Sonra da 'Def edin bu adamı' demiş! Başkan, yine de bana acıdığından işime son vermemiş de kötü bir memuriyete tayin suretiyle cezalandırmış! Duraksamadan istifa ettim ve Emekli Sandığı keseneklerimin geri verilmesini istedim. Çünkü bir aile geçindiriyordum ve bir hafta dayanacak param bile yoktu…"

Araştırmacı-yazar Raif Kaplanoğlu arşivinden yararlanarak aktardığım bu olaydan sonra Bursa gazeteleri, Nâzım Hikmet'le ilgili haber yapmaya çekinirler.

…

Bursa'da, 30 Kasım 1946 tarihinde *Yarın Pazar* adlı haftalık bir gazete yayınlanır. Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü ünlü tarihçi Sabahattin Selek'tir. 5. sayısından sonra ise Bursa'nın ünlü ailelerinden Memduh Sami Gökçen, gazetenin sahibi olur. Sorumlu müdür yine Sabahattin Selek'tir. *Yarın Pazar*'ın 5. sayısında, içinde Nâzım Hikmet'in geçtiği bir yazı yayınlanır. Bursa Cezaevi ile ilgili dizi yazının bir bölümünde gözler Nâzım'a takılmış gibi yapılır.

Yazıda Nâzım Hikmet, *o tarihte mahkûmlardan tecrit edilmiş vaziyette* üst kattaki bir odada oturuyordur. Ancak muhabir Nâzım'ın koğuşunda bir de kuş kafesi olduğunu görmüştür…

(Raif Kaplanoğlu, "Nâzım Hikmet'in Sedası Bursa Semalarında"
Bursa 2000 Pazar, 11 Haziran 2000, s. 3)

…

İsmet Bozdağ'ı, bin dokuz yüz kırklı yıllarda başta Dr. Neşati Üster olmak üzere Bursa'da yaşayan birçok sanatçı ve aydınla halkevinde görmek mümkündür: *İsmet Bozdağ, Dr. Neşati Üster, Celal Sılay, Orhon Murat Arıburnu, Namdar Karatay, İsmet Kür, Fakihe Odman;* Bursa Halkevinde kurulan çeşitli komitelerde veya etkinliklerde görev alırlar.

Bursa Halkevinde o yıllarda kurulan komitelerden bazıları şunlardır: Kütüphane ve Neşriyat Komitesi, Köycülük Komitesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Komitesi, Dil-Edebiyat-Tarih Komitesi…

"Tarih kolu, Dil-Edebiyat-Tarih Komitesinden 1942 yılında ayrılıp Tarih-Müze ve Sergi Komitesi kurulur. 1950 yılında bu komitenin başkanı olarak Neşati Üster'i görürüz."

(Dr. Mine Akkuş, Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi, s. 68-69)

"1945 yılında Halkevlerinin 'Edebiyat Geceleri' isimli toplantılarının sonuncusunda ise 'Bugünkü Türk Şiiri' konusu üzerinde durulmuş, gecenin sonunda genç şairler, şiirlerinden örnekler okumuşlardır.

Edebiyat gecesi bağlamındaki toplantılar dışında, İsmet Bozdağ'ın 'Bugünkü Edebiyat' ve Suat Salih Arsal'ın 'Şiir Telakkimiz' sunumları da yapılmıştır."

(Dr. Mine Akkuş, Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi, s. 104-105)

…

Bursa Halkevinde faaliyet yürüten Bursalı gazeteci İsmet Bozdağ'ı, ilerleyen yıllarda Demokrat Parti saflarında görürüz.

İsmet Bozdağ, Bursa'da 1 Ocak 1950 tarihinde yayın hayatına başlayan ve Hayri Terzioğlu'nun sahibi olduğu, *Hâkimiyet Milletindir* gazetesinin y*azı işlerini de fiilen idare edecektir.*

NÂZIM'IN GİZLİ HAYRANLARI…

1 Mart 1943'te Bursa-Demirtaş'ta doğan Rasim Tüfek, 1959-1960 öğretim yılında Eskişehir Yunus Emre İlköğretmen Okulundan mezun olur. 1961 yılında Bursa Altıparmak semtinde kurulu, günümüzde kaymakamlık binası olarak kullanılan Bursa Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümüne girer.

Bu okuldaki eğitimini 1963 yılının Eylül ayında tamamlayan Rasim Tüfek, aynı ayın sonlarına doğru Zonguldak Merkez Ortaokulunda göreve başlar. Burada, Zonguldak'ta matematik öğretmenliği yapan günümüz yazarlarından Pınar Kür'ün babası Behram Kür'le tanışır.

Bu tanışmadan önce bir otel odasında kalan Rasim Tüfek, Behram Kür'ün teklifi üzerine onun evinde kalmaya başlar. Başta Celal Bayar olmak üzere dönemin birçok siyasetçi ve aydınıyla tanışma olanağı bulan Rasim Tüfek, Zonguldak'ta sekiz yıl görev yapar. O, bir yandan öğretmenlik yaparken diğer yandan İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine girmek için çalışır. Sonunda istediği olur ve hukuk fakültesini kazanır. Tüfek, öğretmenlik yaparken aynı anda hukuk eğitimini de sürdürür.

1971 yılı Kasım ayında İstanbul Çapa'da Fındıkzade Ortaokuluna atanan Rasim Tüfek, 1972-1973 öğretim yılında hukuk fakültesini bitirir. 1975 yılından itibaren Bursa'da avukatlık yapmaya başlar.

Haftanın iki günü İstanbul'da öğretmenlik; diğer günler ise Bursa'da avukatlık yapmaya başlayan Rasim Tüfek, bir yazıhane kiralamak ister. Onu, Nâzım Hikmet'le ilgili kişilerle tanıştıracak süreç de böylece başlamış olur… Tüfek, sonraki yıllarda öğretmenlikten istifa eder…

Rasim Tüfek, bir dönem Bursa Cezaevinde nam salmış Eyüp Gültekin'in (Laz Eyüp) kardeşi Avukat Mustafa Naci Gültekin'le yıllar öncesinden tanışmaktadır.

Bir dönem Bandırma Cumhuriyet Savcılığı da yapmış Mustafa Naci Gültekin'in, kardeşi Eyüp'ü birçok kez koruyup kolladığını anlatan Rasim Tüfek, sözlerine şöyle devam eder:

"Mustafa Naci Gültekin'le Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde olduğu dönemin Bursa Cumhuriyet Başsavcı Başmuavini Şinasi Beken, aynı yazıhanede ortak olarak çalışıyordu. Ben hukuk fakültesini bitirmek üzere olduğum için kendime kiralık bir yazıhane arıyordum. Tuzpazarı Yenihan'a (Belediye binasının karşısında Garanti Bankası'nın karşısı) yöneldim. Biraz dolaştıktan sonra kapısı açık bir yazıhaneden içeri girdim. Hayatın beni, Şinasi Beken'le tanıştıracağı varmış…"

ŞİNASİ BEKEN'LE KARŞILAŞMA

"1975 yılı Haziran ayı onun yazıhanesine gittim 'Ben müptedi bir avukatım' dedim. Şinasi Bey, 'O ne demek?' dedi. 'Siz bilirsiniz, göreve yeni başlayan bir avukatım ve yazıhanenize talibim' dedim. Yüzüme baktı, anahtarları uzattı ve 'Yazıhane senin' dedi…

Yirmi beş yıl boyunca hemen hemen her gün ondan kiraladığım yazıhaneye geldi. Onunla iyi dost olduk. Çevresiyle tanıştım ve beni yönlendiren kişi oldu. O aynı zamanda çok iyi bir ceza avukatıydı. Eyüp Gültekin'in idam cezasından kurtulmasında büyük payı vardı.

Bana sık sık Nâzım Hikmet'i anlatırdı. Ankara'dan gelen ricalar üzerine Nâzım Hikmet'i Bursa'daki kaplıcalara jandarma eşliğinde gönderirdi. Şinasi Beken, Nâzım Hikmet'in bir faytona binerek önce Heykel'de muayenehanesi bulunan cezaevi doktoru Neşati Üster'e oradan da Servinaz Otel'e gittiğini anlatırdı. Ayrıca cezaevinden gönderilen ve cezaevine gelen mektuplara fazlaca müdahale etmediğini söyler, Nâzım Hikmet'i görmeye gelen ziyaretçilere zorluk çıkarmadığını belirtirdi. Hatta cezaevi müdürü Hasan Tahsin Akıncı'dan sonra bu göreve gelen müdürün Nâzım'a baskı uygulaması ve yerini değiştirmesi karşısında Şinasi Beken, müdüre: 'Dünyayı Bursa'ya toplarsınız' diye çıkıştığını anlatırdı. Şinasi Ağabey'i 3 Temmuz 2000 tarihinde kaybettik…"

…

Doğum yılı 1909 olan Şinasi Beken'in, nüfustaki kaydı 1911,

Solda avukat Rasim Tüfek ve 1940'lı yılların Nâzım'dan sorumlu Başsavcı Başmuavini Şinasi Beken

Vodina (Selanik yakınlarında bir kasaba). Mübadele sonucu ailesiyle Bursa'ya göç eden Şinasi Beken, Bursa Erkek Lisesini bitirdikten sonra Darülfünuna girmiş, bu okul İstanbul Üniversitesi adını aldıktan sonra Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur.

Şinasi Beken; Bergama ve Burdur'da görev yaptığı yıllarda dönemin Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu'ya yazdığı mektupta, ailesi Gemlik'te oturduğu için tayininin Bursa'ya çıkarılmasını talep eder. Bunun üzerine önce İnegöl Cumhuriyet Savcılığına, ardından Bursa Cumhuriyet Başsavcısı Hayrettin Şakir Perk'in emrine, Cumhuriyet Başsavcı Başmuavinliği görevine getirilir.

Rasim Tüfek'in anlatımına göre; Nâzım Hikmet ve Adalet Bakanlığı arasındaki ilişkiyi sürdüren asıl yetkili Şinasi Beken'dir.

Şinasi Beken, 1949 yılında siyasi nedenlerden dolayı Akçakoca'ya sürgün edilir.

…

Rasim Tüfek, Bursa Barosuna bağlı bir avukat olarak mesleğine hâlâ devam ediyor. Tüfek'in hukuk bürosu, Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın, Nâzım'a daha yakın olmak için Bursa'da ev kiraladığı eski Bursa Cezaevinin hemen arkasındaki Abdal Caddesi'ndedir.

Tüfek'in bürosunda gördüğüm Şinasi Beken'in kullandığı Torpedo marka daktilo, Beken'den kalan kitaplık ve albümdeki fotoğraflar, Nâzım'ı bizlere daha bir yakınlaştırmıştı…

BURSA CUMHURİYET SAVCILARINDAN İBRAHİM HALİL ATACAN

"*Ben Vedat Atacan*" diyordu, telefondan gelen ses. "*Nâzım'ın Bursa Yılları adlı kitabınızı duydum. Babam Halil Atacan, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde hapis yattığı yıllarda Cumhuriyet savcısıydı…*"

Buluşacağımız günü kararlaştırıp kapadık telefonları. Nâzım'la ilgili her telefonda, onun yakınlarından biri aramış gibi heyecanlanır, Nâzım'ı görmüş veya onun anılarıyla büyümüş birini göreceğim için gururlanırdım…

Bir Bursa sabahı, buluşma saatinden daha erken bir saatte yola çıktım. Nelerle karşılaşabileceğimi düşleyerek beklemeye başladım.

Orta yaşı geçkin, neşeli, dünya tatlısı Vedat Atacan, makamının ağırlığına aldırmadan o sıcak ellerini uzatıp "*Nerelerdesin hocam. Aylardır arıyorum seni…*" diyerek içtenlikle karşılamıştı beni. Yetiştiği Harran Ovası'nın derinliği vardı gözlerinde, gülüşünde, sözcüklerinde… Babasını anlatmaya başladı, sevgi ve saygı cümleleriyle…

"*Babam, 1331 (1915) Urfa doğumlu. O tarihlerde soyadı kullanılmadığından 1930 yılında düzenlenen ilkokul şahadetnamesinde (diplomasında) Halil Efendiye... İfadesi kullanılmıştı. İlkokula on bir yaşında başladığını söylerdi. 01.06.1935 tarihinde Urfa Nüfus İdaresince verilen T.C. nüfus hüviyet cüzdanının aile ismi, yani lakap ve şöhreti bölümüne Aylesel yazılmıştı…*

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevi yılları; Savcı Yardımcısı İbrahim Halil Atacan (sağda)

Bursa Asliye 2. Hukuk Yargıçlığının 27. 11. 1948 tarih ve 1562/623 numaralı ilamıyla soyadımız Atacan olarak tasdik edilmişti."

1930'da Urfa Kurtuluş İlk Mektebini, 1936'da Urfa Ortaokulunu, 1938'de Gaziantep Lisesini bitiren İbrahim Halil Atacan; yüksek öğrenimini 1942 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamlar…

1944 yılında yedek subay olarak İstanbul Askerî Hâkimliğine, 1946 yılında Nâzım Hikmet'in tutsaklığını yaşadığı Bursa'ya, Cumhuriyet savcısı olarak atanır…

Sonraki yıllarda Ürgüp ve Ünye Ceza Hâkimliği, Kütahya Ağır Ceza Hâkimliği, Akşehir Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı, Bursa Ceza Hâkimliği, Konya Hâkimliği görevlerinde bulunur. 1977 yılında Konya'da emekli olur. Seksen yıl süren yaşamı, 1995 yılında Bursa'da son bulur.

"Babam, büyük şairimizle ilgili anılarını uzun yıllar bizimle paylaşmadı. Yıllar sonra ondan dinlediklerimiz şunlardı: Nâzım Hikmet, resim çalışmaları ve diğer uğraşları için gerekli olan malzemelerin

siparişlerini babama iletirmiş. Babam da Nâzım Hikmet'in isteklerini karşılarmış. Onunla bir savcı-mahkûm gibi değil bir dost gibi görüşmeler yaptığını anlatan babam, tüm samimiyete rağmen Nâzım Hikmet'le saygı çerçevesinde bir ilişkide olmayı yeğlediğini; asla 'bey'siz ifade kullanmadığını vurgulardı.

Nâzım Hikmet'le yapılan görüşmeler, cezaevi müdürünün odasının yanı sıra kimi zaman onun bulunduğu koğuşta da olurmuş. Bu görüşmelerden birinde Nâzım, babama şunları söylemiş: 'Halil Bey, en çok neyi istiyorum biliyor musunuz? Üç gün dışarı çıksam, hiç uyumadan Bursa'yı dolaşsam, sonra da dağın tepesinden şehre baksam… Bunu çok istiyorum.'

Ben ayrıca cezaevi arabasının şoförü Lak Lak Ali'yi de tanırdım. Ali, uzun yıllar cezaevinde şoförlük yaptı ve yanılmıyorsam, bu görevden emekli oldu. Nâzım Hikmet'le ilgili olarak annemin de hoş bir anısı vardır: Babam, apandisit ameliyatı için hastaneye yatırılır. Günümüzün Memleket Hastanesinin karşısında o yıllarda Ahmet Vefik Paşa hastanesi bulunmaktaydı. (Memleket Hastanesinin temeli 24 Mart 1947 tarihinde atılmış, 1951 yılında Haşim İşcan döneminde hizmete açılmıştır.)

Babamın ameliyatını gerçekleştirecek olan doktor, hastanede başhekimlik ve operatör doktorluk görevlerinde bulunmuş İbrahim Öktem'dir. Öktem, Bursa milletvekilliğinin ardından Millî Eğitim Bakanlığı görevlerinde de bulunmuştur.

Hastane koridorları hareketli... Annem Nimet Atacan, yanındakilere bu hareketliliğin nedenini sorar. Orada bulunan bir görevli bu soruyu: 'Nimet abla, Nâzım Hikmet'i getiriyorlar!' diye yanıtlar. Annem gerisini şöyle anlatır:

'Upuzun bir boy, kıpkızıl arkaya taranmış ama saçlarının her telinde bir egemenlik havası varmış gibi vücut ile orantılı şekilde, dimdik iki jandarma askerinin arasında yürüyen bir kişi. Sanki jandarmalar onu değil de o jandarmaları koruyormuş gibi bir görüntü... Kendinden emin olarak koridordan geçti…'

Annem Nimet Atacan, ilkokul mezunu. Ancak, yaşadığı bu olayı anlatırken duyduğu heyecan ve yaptığı tasvir, beni öylesine hayran bırakır ve mutlu ederdi ki...

Şair'in Piraye'ye 'hastalandığını belirtip cezaevi savcısının girişimi ile tedavisinin hastanede yapıldığından' söz ettiği mektuplarındaki kişi dönemin cezaevi savcısı sevgili babam: Halil Atacan'dır."

NÂZIM HİKMET'TEN HATIRA

Nâzım Hikmet; Halil Atacan'a, çok sevdiği kasımpatılarının resmini çizip hediye etmiş; ancak kendi imzası yerine İbrahim Balaban'ın ad ve soyadının ilk harfleri olan "İ. B." imzasını atmıştı.

Vedat Atacan, bunun nedenini babasından aktardığı şu cümleyle açıklıyordu: *"O yıllarda bir savcının Nâzım Hikmet imzasını taşıyan tabloyu bulundurması bir riskti…"*

Vedat Atacan, bu tabloyu yıllarca saklamıştı. Çünkü o tablo, hem babasının hem de Nâzım'ın izlerini taşıyan önemli bir hatıraydı…

BAŞGARDİYAN MUAVİNİ HASAN BASRİ

"*9-2-43 Salı*

Bu sabah revir matlasında Başgardiyan Muavini Basri Efendi'nin gürültülü konuşmasıyla uyandım.

-Hasan da ölmüş.

Dünden beri, yani on sekiz saat içinde, âdem babalardan bu üçüncü kurban. Ölülerden birisini dün çöp arabasıyla götürmüşlerdi. İkincisi bizim odanın bitişiğindeki eczanede. Hasan deliydi. Yetmiş ikinci koğuş insanlarındandı."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 10)

Nâzım Hikmet'in 1943 yılında Piraye'ye yazdığı mektupta bahsettiği Başgardiyan Muavini Basri 1896 İstanbul doğumludur. İstanbul'dan Bursa'nın Karacabey ilçesine zabit kâtibi olarak atanan Hasan Basri, buradaki görevinin ardından Bursa Cezaevine gönderilir.

Ayakta Mehmet Ali Bey (kâtip), Harun Tabakoğlu (kâtip),
Hasan Basri Acar (Başgardiyan Muavini)

…

Hasan Basri Acar'ın seksen bir yaşındaki oğlu Necmettin Acar, on üç-on dört yaşlarından itibaren ablası Necmiye ve küçük kardeşi Suzan'la Bursa Cezaevine gitmiş, Nâzım Hikmet'i görmüş ve onun tavsiyelerini dinlemiştir. Nâzım Hikmet, okulu bırakmak isteyen Necmettin'e çok kızmıştır:

"Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde sürekli babamın girişteki odasına gelirdi. Hatta ziyaretçilerinin çoğuyla burada görüşürdü. Ben ve ablam Necmiye Çulfa (Acar) sık sık babamın yanına giderdik. Nâzım Hikmet, küçük kardeşim Suzan'ı kucağına alır, severdi. Ona bol bol domates yemesi gerektiğini tembihlerdi. Hiç unutmam, bir gün ona 'okulu bıraktım, ben sanata gidiyorum' demiştim. O da bana 'okulu bırakmakla hiç iyi etmedin Necmettin' demiş ve çok kızmıştı. Babamın Nâzım Hikmet'le

diyaloğu çok çok iyiydi. Onunla sürekli çay içer ve sohbet ederdi. Bu nedenle diğer mahkûmlar idareyi 'komünist olmakla' suçlarlardı."

Seksen üç yaşında olan abla Necmiye Çulfa (Acar) ise Nâzım Hikmet'in içerde tül perde işiyle uğraştığını hatırlıyor:

"Babam cezaevinden bana tül perdeler getirirdi. Nâzım Hikmet'i cezaevine her gittiğimde, babamın odasında görürdüm. Babamın onu çok sevdiğini hatırlıyorum. Daha sonraki senelerde de bize ondan bahsedip durdu. Babamı 1958 yılında kaybettik."

Necmettin Acar araya girer:

"Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde imtiyazlıydı. Babam da Nâzım Hikmet gibi paşa soyundan geldiği için onu tutardı. O dönem cezaevinde idamlık mahkûmlar da vardı. Babamla fotoğrafı olan Hulusi adlı mahkûm sonradan Heykel Meydanı'nda asıldı.

Bizde Nâzım Hikmet'e ait çok eşya vardı. Ondan kalan, onun yaptığı resimler, yazdığı şiirler… Babam ölmeden önce Nâzım Hikmet yurtdışına çıktığı vakit, bir de Demokrat Parti dönemi olduğu için, evimize gelirler, bizi de komünistlikle suçlarlar düşüncesiyle Nâzım Hikmet'ten kalan eşyaları yok etti. Bir kısmı 1980 dönemine kadar evimizin altındaki bodrumda olan eşyalar, çürüdü gitti. Şimdi sadece babamın fotoğrafları bir de Nâzım Hikmet'in babam için yazdığı bir şiir var elimde. Şiiri babama Nâzım Hikmet vermişti. Babam kendisi için yazılan bu şiiri elinde tutmayı riskli bulmuş ve ezberlemişti, sürekli okurdu, kendi yazısıyla bir kâğıda yazmıştı. Ben de ondan duyup ezberledim."

Bursa, Maksem semti, iki bin dokuz yılının soğuk bir ocak günü, gecenin dokuzu, çalan telefonum, arayan yine Nâzım yine Nâzım yine Nâzım. Anılarla fotoğraflarla şiirlerle dolu tanıklar. Her biri bir destan kahramanı: Necmettin Bey ve Necmiye Hanım…

Necmettin Bey, Nâzım Hikmet'e ait olduğunu söylediği ve kendisine babası tarafından verilen şiiri, benimle paylaşmaya karar vermişti. İlk kez bu sayfalarda okuyacağınız şiirde, Hasan Basri Acar ve cezaevi müdürü Hasan Tahsin Akıncı, Nâzım Hikmet'in gözüyle anlatılmaktadır:

Anlatayım size cezaevini
Hem mahkûmu hem idare şeklini
Muhterem müdürü orta yaşlıdır
Derin zekâlı ağırbaşlıdır

Ağaran saçların bir modası var
Kızdırmaya gelmez ağır bir sopası var
İçtiği sigara takımı pek bir güzeldir
Kırk ikilik Alaman topuna benzer

Sandalyeci Mustafa kumarbaz
Beş lira kaptı mı başka oynamaz
Müdürü, mahkûmu hepsi asildir
Başgardiyan muavini Hasan Basri'dir

Hem yazar hem okur hem vakur
Mahkûmun kalbini gözünden okur
Bundan daha iyi idare olmaz
Böyle gardiyanın eşi bulunmaz

ANTEP CANAVARI BURSA'DA

Ümit Yayınları'ndan çıkan bir kitap: *Azrail'in Öbür Adı,* Turhan Temuçin imzasını taşıyor. Temuçin; Nisan 1995'te yayımlanan bu kitapta, yaşamının üçte ikiden fazlasını hapishanelerde geçiren Abdullah Palaz'ı anlatmış. Daha doğrusu "Abdullah Dayı"ya yaşamını, başından geçenleri anlattırmayı büyük bir emek harcayarak başarmış.

Değerli ağabeyim araştırmacı-yazar Aslan Kavlak'ın önerisiyle arayıp bulduğum bu kitabı, bir nefeste okumuştum.

…

Antep Canavarı olarak anılan Abdullah Palaz, 740 yıl hapis cezasının yanında dört kez idam cezası almış, 38 ayrı cezaevinde toplam

kırk sekiz yıl hapis yatmıştı. Kayıtlara geçmiş cinayet sayısı kırk üç. Yaralama 300-500 rakamları arasında. Abdullah Palaz, kırk sekiz yıl kaldığı cezaevlerinden 1991 yılında çıkmış, dışarıda ancak kırk sekiz gün yaşayabilmişti.

Yaşamını yitirdiği gün, tüm cezaevlerinde fotoğrafları asılıp ağıtlar yakılan Abdullah Palaz, Türkiye'nin bütün cezaevlerinde bir efsaneye dönüşmüştü…

...

Babası, Kurtuluş Savaşı yıllarında Antep yöresinde Fransızlara karşı çarpışan Şahin Bey'in adamlarından biri olan Abdullah Palaz; aynı zamanda kan davalarının bitip tükenmediği, varlıklı bir ailenin çocuğu… Kendini kötüleri öldürmekle görevlendirmiş bir kabadayı…

Nâzım'ın Bursa Cezaevinde tamamladığı *Kuvâyi Milliye Destanı*'nın şu bölümlerinde onun okudukları ve başka başka insanlardan dinlediklerinin yanı sıra Antepli Abdullah Palaz'dan dinlediklerinin payı da var mıdır?

"…
Antepliler silâhşor olur,
uçan turnayı gözünden
kaçan tavşanı ard ayağından vururlar
ve arap kısrağının üstünde
taze yeşil selvi gibi ince uzun dururlar.
Antep sıcak,
Antep çetin yerdir.
Antepliler silâhşor olur.
Antepliler yiğit kişilerdir.
…"

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 17)

…

Abdullah Palaz, yalnızca dönemin Antep Valisini öldürmekle kalmamış; kötü olduklarına inandığı cezaevi ağalarını, mahkûmları;

cezaevi yöneticilerini de ölüm listesine eklemişti. Palaz; 1986 yılındaki son cinayet olayında oğlu Ali'yi öldürenlerin izini sürüp cinayetten sorumlu tuttuğu kişiyi ailesiyle birlikte öldürecek ve mahkeme salonunda şunları söyleyecekti:

"… Mademki benim oğlumu bunlar öldürdü, neden onları yakalayıp da idam etmediniz de şimdi beni idam etmek için uğraşıyorsunuz? Üstelik siz artık beni asamazsınız. Geçmiş ola hâkim beyler, geçmiş ola! Çünkü ben 65 yaşımı doldurdum. 65 yaşını dolduranlar asılamaz…"

BURSA'YA SÜRGÜN VE NÂZIM HİKMET'LE KARŞILAŞMA

Abdullah Palaz, 1940 yılında Konya Cezaevinde işlediği cinayetlerden dolayı on bir arkadaşı ile birlikte Afyon Cezaevine sürgün edilmişti.

Afyon Cezaevinde koşulların çok ağır olduğunu belirten Palaz, cezaevini şu sözlerle anlatıyordu: *"Haksızlıklar diz boyu olmuş. Yerli mahkûm acımasız, alabildiğine yabancıları ve yoksulları eziyorlardı…"*

…

Geçen günler içinde hem cezaevi idaresi hem de yerli mahkûmların Abdullah ve arkadaşlarının üzerine gelmesi, Abdullah'ı ve arkadaşlarını önlem almaya itmiş, onların şu kararı almalarına neden olmuştu: "*Cezaevinde görevli Antepli bir askerden sağlayacakları silah ve bıçaklarla gözlerine kestirdikleri koğuşu, tıpkı Konya'da olduğu gibi basıp cezaevindekilere gözdağı vermek...*"

…

Koğuş, bir ezan vakti basılır. Geride elli dokuz yaralı ve bir ölü vardır. Abdullah ve arkadaşları ayakları prangaya vurularak hücrelere kapatılır. Gece yarısından sonra da apar topar yeni sürgün yerleri Bursa'ya doğru gönderilirler. Yıl, bin dokuz yüz kırk birdir…

…

Sabaha karşı Bursa'ya ulaşan mahkûmları, tarihi binanın önünde onlarca polis ve jandarma beklemektedir.

Bursa Cezaevine girer girmez üstleri soyulup tek bir donla kala kalan Abdullah ve arkadaşları, cezaevinin zemin katında bulunan kanalizasyona atılırlar. Küfürler, hakaretler…

Palaz, Bursa Cezaevinde o günkü ortamı şöyle anlatır: *"Burada artık insanlık yoktu. O, koca devlet de yoktu. Burada Allah da yoktu. Burada yalnız bok, pislik ve vahşet vardı."*

Kanalizasyonlardan alınıp boş bir koğuşa çırılçıplak bir hâlde bırakılan Abdullah ve arkadaşlarına bu muamelenin yapılmasının bir nedeni de diğer mahkûmlara gözdağı vermekti… Abdullah, o günün intikamını almaya söz vermiş, bunu gardiyanların yüzlerine karşı da açık açık söylemiştir…

…

Demir parmaklıklara dayanıp var gücüyle bağırır Abdullah: *"Bir maşrapa su verin bari Allahsızlar!"*

Bu feryat figandan sonra şunlar yaşanacaktır: *"Tam o sırada, ileriden asker bozması kaputtan bir paltoyu omuzlarına atmış, saçları karmakarışık, gözleri çakmak çakmak, dev gibi bir adam demir parmaklıkların önüne geldi. Demir parmaklıklara tutunup içeriye baktı, sonra hiç ses çıkarmadan koşarak gitti. Biraz sonra elinde bir testi ve bir bardak ile geri geldi. Testinin parmaklıklar arasından girmesine imkân yoktu. O da bardağa su doldurup içeri uzattı. Acele ile Konyalı Cafer'in yanına gittim. Yüzünü yıkadım, ağzını çalkalattım. Ben de susuzluktan yanıyordum ama onlar, yani yerde yatan arkadaşlar bok yutmuşlardı. Ağızları bile bok içindeydi. Onun için önce onların hacetini görmem gerekiyordu.*

O dev gibi adamın, parmaklıklar arasından doldurup doldurup verdiği bardakla diğer fenalaşmış arkadaşları da temizledim. Sonra da bizler elimizi, yüzümüzü yıkayıp birer bardak da su içtik.

Sağol ağbi dedim, o dev gibi adama, sağol, Allah razı olsun.

O, bir şey demeden cebinden yeşil renkli bir sigara paketi çıkarıp içinden üç tane kendine ayırdı, gerisini bize verdi. Köylü sigarasıydı

verdiği. Kibritini çıkarıp sigaramı yaktı. Ben de diğer arkadaşların sigaralarını, benim sigaradan yaktım. O sigara bize sanki cennet taamı gibi geldi. On beş saattir ağzımıza hiçbir şey girmemişti. Sigaraları yer gibi içiyorduk.

'Geçmiş olsun ağalar' dedi. O dev gibi adam. 'Geçmiş olsun, gene görüşürüz.'

Arkasını döndü gitti. Ben, arkasından öyle bakıyordum. Tam o sırada bir mahkûm geçiyordu. Bağırdım:

'Baksana arkadaş! Şu giden adam kim?'

Mahkûm, o dev gibi adamın arkasından baktı:

'O mu? Şairdir, yazardır, tarihçidir. Aynı zamanda da vatan hainidir.'

Mosmor oldum. Titremeye başladım, ağzımdan salyalar akıyordu:

'Adı ne lan?'

Adam korktu, hızlı adımlarla uzaklaşırken arkasına dönüp bağırdı:

'Nâzım Hikmet! Komünist Nâzım Hikmet!'

Ben de arkasından avazım çıktığı kadar bağırdım:

'Ulan puşt! Hiçbirinizin kıçı sıkmadı bize bir yudum su vermeye. O verdi de onun için mi vatan haini oldu? Ben buradan çıkarım, sana da bunun hesabını sorarım.'

…"

Şair nedir, yazar nedir, hele hele komünist nedir bilmeyen Abdullah, bu kelimeleri o zamana kadar duymamıştır... Ama öyle yiğit bir adam için 'vatan haini' denmesi onun ağrına gitmiştir. Arkadaşlarına uygulanan muameleyi düşünüp kendisini katil eden nedenlerin bunlar olduğunu düşünmüş ve bunun hesabını sormak için kendi kendine bir kez daha söz vermiştir. Çünkü kanalizasyondan alınıp revire götürülen mahkûm arkadaşlarından ikisi, yaşamını yitirmiştir.

…

Günler sonra cezaevi idaresi Abdullah'ı çağırıp görüşür. *"Abdullah, yaşın kadar adam öldürmüşsün. Yaralama yapmışsın. İdamlıkları*

kaçırmışsın. Vali vurmuşsun. Ama burası, oralara benzemez. Şimdi bana söz vereceksin. Burada hiçbir olay istemiyorum…"

Herhangi bir olay çıkartmamaları karşılığında iyi bir koğuşta kalma vaadinde de bulunan cezaevi idaresi, Abdullah'tan yanıtla birlikte şeref sözü vermesini de ister. Abdullah, bu teklifi arkadaşlarına sorup bilgi vereceğini söylese de idare bunu kabul etmez ve ondan hemen yanıt ister. O, tam kalkıp gitmek üzereyken geri döner ve bu teklifi tek bir şartla kabul edeceğini söyler. Müdür, Palaz'a şartını sorar:

"Nedir o şart?"

"O adamı bizim koğuşa vereceksin."

"Hangi adamı?"

"O şair, yazar, tarihçi olan adamı. O adamı bizim koğuşa verirsen, sana söz veririm hiçbir şey yapmayız. Vermezsen, bak müdür bey, bu cezaevinde öyle şeyler yaparım ki tarih bunu yazmamıştır, yazamaz da. Bursa Cezaevinin tarihini kanla yazarım. Hepsi bu kadar işte…"

Müdür, ayağa fırlar ve büyük bir kızgınlık ve öfkeyle:

"Olmaz, onu verememe sizin yanınıza. Onun bahçeye çıkması bile yasak. Ancak maltada dolaşır o" der.

Abdullah'la tartışmaları sonucunda çaresiz kalan müdür, savcıyla görüşeceğini ancak savcı kabul ederse böyle bir şeye izin vereceğini belirtir.

…

Birkaç gün sonra cezaevine gelen Bursa Savcısı, Abdullah'ı müdürün odasına çağırtır. Mahkûmlardan uzak bir koğuşta kalmaları, Nâzım Hikmet'in şiirlerinin dışarı çıkarılmaması ama aynı zamanda içeriye ona herhangi bir yazı, haber getirilmemesi şartıyla Nâzım Hikmet'le aynı koğuşta kalmalarına izin verileceğini söyler. Abdullah Palaz, bundan sonrasını şöyle anlatır:

"Savcının yanından çıkınca koğuşa gittim. Baktım ki bizim eşyalar yeni koğuşa taşınmaya başlanmış bile. Yeni koğuşa taşındığımızda, Nâzım Baba da biraz sonra eşyalarıyla geldi. Zaten pek bir eşyası da yoktu. Kalktım, elini öpmek istedim, vermedi, boynuma sarılıp öptü.

'Abi,' dedim. 'Senin suçun ne? Niye yatarsın burada?'

'Benim suçum kalemimdir. Şiirlerimdir. İnsanları sevmemdir. Memleketimi de çok severim.'

'Peki, abi biz yazmasını bilmeyiz ama biz de insanları severiz. İnsanlara kötülük gelmesin diye bunca işler yaptık. Haksızlığa tahammül etmeyiz, haksızlığa uğrayanın yanında oluruz. Benim atalarım da bu memleket için savaşmıştır. Cenk etmiştir. O zaman bizim bunlardan da suçumuz olması mı gerekir?'

'Yok, sizin bunlardan suçunuz olmaz. Size bundan bir şey demezler, bize derler. Bu yüzden de bana ceza verirler.'

'Neden?'

'Çünkü bana bunlardan dolayı komünist diyorlar.'

'Komünist ne demek ağam?'

'İşte bu anlattıklarım, yazdıklarım, düşüncelerim komünistlik oluyor.'

'O zaman demek ki ben de komünistim de haberim yokmuş.'

'Yok, olmaz öyle şey. Çünkü sen haksızlıkların üzerine silahla gidiyorsun. İnsan sevgini, haksızlık yapanı öldürerek göstermek istiyorsun. Ben bu işi kalemimle yapıyorum. Kalemimle anlatıyorum. Senin silahın patladığı yerde kalır. Benim kalemim ise bu haksızlıkları anlatarak bir gün bu düzeni patlatır, anladın mı?'

Hiçbir şey anlamamıştım ama bu dev gibi adamı çok sevmiştim…

Artık koğuşta çok iyi bir halimiz olmuştu. O geçmiş acıları unutmaya çalışıyoruz… Odamıza idareciler gelmeye başladı. Onları da ağırlıyoruz… Yalnız diğer mahkûmlarla pek görüşmüyoruz, içeride neler oluyor, neler bitiyor pek haberimiz yok. Nâzım Baba, günde on dakika konuşuyorsa on beş saat yazı yazıyor. Bize okuyor yazdıklarını. Okuduklarını yavaş yavaş da anlamaya başladık. Söylediği sözler çok hoşumuza gidiyor. Bu arada ben avukatım vasıtasıyla Nâzım Baba'nın yazdığı bazı yazıları dışarı çıkarıyorum, söylediği adrese ya da kişilere göndertiyorum. Savcıya söz verdiğimiz için, diğer mahkûmlar arasına karışmıyorduk. O nedenle de neler oluyor neler bitiyor pek haberimiz olmuyordu."

…

Bu arada Abdullah ve arkadaşlarının kulağına; cezaevini haraca kesen, fitilli ocakları kiraya veren, cezaevi berberini kendi adına çalıştıran, fakir mahkûmları ezip parasını alan Feriköylü İbrahim adı gelir, dayanır…

Abdullah ve arkadaşları; hem 'Nâzım Baba'yla aynı koğuşta kaldıklarından hem de savcıya verdikleri sözden dolayı bu durum karşısında bir şey yapamamaktadırlar. Ta ki Adalet Bakanlığından gelen emre kadar…

Adalet Bakanlığı, gönderdiği emirle Nâzım Hikmet'in Abdullah Palaz'ın koğuşundan alınmasını istemiştir…

Bunun üzerine, savcıyla yapılan anlaşmayı bozulmuş kabul eden Abdullah ve arkadaşları, önce kendilerine yapılanların intikamını almayı; ardından da Feriköylünün saltanatına son vermeyi kararlaştırırlar. Bu kararı almalarından birkaç gün sonra o güne kadar Nâzım Hikmet'ten çekinip Abdullahların koğuşuna gelmeyen Feriköylü, bir gün adamlarıyla birlikte koğuşa gelip gözdağı verir ve idarenin verdiği fitilli ocağı da alıp tehditler savurarak gider…

O an hazırlıksız olan Abdullah, sesini çıkarmadan ama büyük bir ıstırap içinde dinlemiştir Feriköylüyü.

Fitilli ocağın Abdullahlardan alındığını duyan Nâzım Hikmet, idareye bir dilekçe vererek ocağın geri verilmesini ister. İdarenin gönderdiği adamlara ocağı vermeyen Feriköylü, bir de küçük bir isyan çıkararak voltaya çıkıp adamlarıyla birlikte bağırır:

"Komünistlere, Türkiye aleyhine casusluk yapanlara ocak verilmez."

…

Günler gelir geçer. Abdullah ve arkadaşları derin bir hazırlık içindedirler… Abdullah'a memleketten gelen pekmez tenekesinin içinde, bir silah, üç de kama gönderilmiş, Feriköylüyle hesaplaşma günü gelmiştir… Koğuşta bulunan hemen hemen herkesin Feriköylüyle görülecek bir hesabı vardır…

Abdullah'ın ısrarlı talebine rağmen onu öldürecek kişinin, çekilecek kura sonucu belirlenmesine karar verilir. Kura Trabzonlu Ali'ye

çıkmıştır. Abdullah ısrarında devam eder. Ama Trabzonlu kura gereği bu işi kendisinin yapacağını, aksi bir durumun, kendi şanına yakışmayacağını belirtir.

…

Trabzonlu Ali, Abdullah'ı da yanına alarak voltaya çıkarken tesadüf bu ya Feriköylü ve adamları da idare tarafından gelmektedirler. Bir iki söz düellosunun ardından Ali, kamasını çeker ve Feriköylüyü oracıkta öldürür…

…

İbrahim Balaban, *Şair Baba ve Damdakiler* adlı kitabında Bursa Cezaevindeki hâkimiyet savaşı ve Feriköylüden şu cümlelerle bahseder:

"Bursa damı üç bölüm olduğundan, her bölümde bir post vardı: Büyükçüler (her koğuşta da ufakçılar)... İkinci bölümün üst katında, Anteplilerin postu. Orta katta Karadenizlilerin postu serili. Birinci bölümde Balıkesirlilerin... Tutuklular bölümünde Konyalıların postu seriliydi. Her bölümde kumar, demokrasi usulüyle oynanıyordu.

…

Feriköylü İbram, İmralı'dan kayıkla kaçmış. Balıkesir'de yakalayıp getirdiler Bursa damına.

Mapusane idaresi mi zayıftı yoksa Feriköylü mü cesurdu? Tüm gardiyanlar korkuyordu ondan…"

Feriköylünün öldürülmesini Abdullah Palaz'dan daha farklı anlatır Balaban. Turhan Temuçin'e göre bu farklılığın nedeni, Abdullah'ın kaldığı koğuşla Balaban'ın kaldığı koğuşun değişik nitelikteki suçlardan içeri giren mahkûmlardan oluşmasıydı.

"Lazlar, Çerkezler ve Balıkesirliler birleşip bir plan kurdular (Anteplilerle Konyalılar katılmadılar)... Tam yedi kişiydiler… Bellerinde, ikişer bıçaktan tam on dört bıçak. İkinci bölümün dip katını tuttular önce. Sonra ikişer ikişer, bölündüler pusudakiler.

…

Feriköylü, meydan yeri kapısında…

Gardiyan Galip, kapıyı açmak için yürüdü…

İlk cesareti Balıkesirli Hilmi gösterdi. Kapının açılmasını bekleyen Feriköylünün kollarını arkadan kaptı. Feriköylünün kolları, ansızın çaresiz kaldı. Kilitlendi. Altı bıçak birden indi Feriköylünün göğsüne ve göbeğine…"

Feriköylü öldürülmüştür ama kumar ve fakir mahkûmlara eziyet devam etmiştir. Kumar, cezaevinin artık her koğuşunda oynatılmaya başlanmıştır. Abdullah bu duruma da el atmayı düşünmüştür düşünmesine ama önce kendilerine eziyet çektiren idarecilerden hesap sormayı kafasına koymuştur.

…

Bursa'nın ileri gelen ailelerinden biri olan, Kasapbaşı Mustafa'nın oğlu Şadan da Abdullah'la aynı koğuşta kalmaktadır. Şadan ve diğer mahkûmların koğuşları, kumar oynadıkları bir gün idareciler ve gardiyanlar tarafından basılır. Ağır hakaretler, küfürler edilir… Bu hakaret ve küfürleri kaldıramayan Şadan belinden silahı çıkarır ve bir idareciyi vurur. Kargaşa büyür. Abdullah, elindeki kamayı gaddar diye nitelediği gardiyanların vücutlarına saplar. Bir idareci ölmüş, üç gardiyan yaralanmıştır.

…

Şadan, adam öldürmekten idamla yargılanırken Abdullah, işbirliği yapmaktan on beş yılla yargılanacaktır. Olaydan altı ay sonra Şadan idam edilir; Abdullah, on arkadaşıyla birlikte İzmir Cezaevine sürülür…

MAHKÛM BALABAN'DAN RESSAM BALABAN'A…

"İşte seyreyle gözüm, hünerini Balaban'ın
İşte şafak vakti, Mayıs ayındayız.
İşte aydınlık:
akıllı, cesur, taze, diri, insafsız.
İşte bulut:

kaymak gibi lüle lüle.
İşte dağlar:
hem de mavi, hem de serin.
İşte sabah seyranı tilkilerin:
uzun kuyruklarında ışık,
sivri burunlarında telâşları…
…”

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 159)

Nâzım Hikmet, 31 Aralık 1949 tarihinde Balaban’ın yaptığı tabloya bakarak yazacaktır bu dizeleri…

Balaban, 1921 yılında Bursa Seçköy’de dünyaya gelir. Doğduğu köyün üç yıllık okulunu bitirir. 1937 yılının son günlerinde, henüz 16 yaşındayken Hint keneviri yetiştirmek suçundan cezaevine girer. Altı ay hapis ve on altı bin lira para cezasına çarptırılır. Ancak para cezasını ödeyemeyince üç yıl cezaevinde kalır. Cezasının bitmesine

İbrahim Balaban, Bursa-Seçköy'de doğup büyüdüğü evin önünde

az bir zaman kala dört mahkûmun saldırısına uğrayan Balaban, cezaevinden çıktıktan sonra evlendiği gün, düğün evini basan hasmını öldürür ve yeniden cezaevine girer. 1942-1945 ve 1948-1950 yılları arasında Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'le hapis yatar.

"Bursanın Seçköyünden Ali'nin kızı
harman yerinde su döküyor dombaylara.
Dombaylar kapı gibi,
dombaylar kızgın tuğladan,
dombaylar kırmızı, kara."
…

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 197)

"O DÜNYANIN EN BÜYÜK İNSANI, O BENİM USTAM…"

Balaban, Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde hapis yatan ve yaşayan en önemli Bursalı tanık; Orhan Kemal'le birlikte usta şairden feyz alan iki önemli isimden biridir.

Kendisiyle 20 Eylül 2008'de yaptığım ilk görüşmede söylediği: *"O dünyanın en büyük insanı, o benim ustammm…"* cümlesi, ancak o kadar derinden, o kadar yürekten çıkabilirdi ağızdan… Onun Nâzım'a duyduğu sevgi sonsuzdu… Balaban'ın, resimlerini çizdiği insanlar dile gelmiş; insanların yüzlerindeki sıcaklık tüm dünyaya yayılmıştı…

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde 28 Aralık 1949 tarihinde İbrahim Balaban'ın "*Mapusane Kapısı Tablosu*" için şu dizeleri yazacaktır:

Altı kadın vardı demir kapının önünde,
beşi toprağa oturmuş, ayakta biri;

sekiz çocuk vardı demir kapının önünde,
besbelli henüz öğrenmemişler gülmeyi.

Altı kadın vardı demir kapının önünde,
Ayakları sabırlı, ellerinde keder,
…

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 159)

Nâzım Hikmet'le ilk kez cezaevi berberinde karşılaşan Balaban, ondan resim tekniğini öğrenir. Sadece resim tekniğini öğrenmekle kalmaz, Nâzım Hikmet'ten sosyoloji, felsefe ve ekonomi-politik dersleri alır. Vatan gazetesinde Nâzım Hikmet'in de desteğiyle şu haber çıkar:

"Cezaevinde yetişen ressam"

Bunun yanı sıra Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta Balaban için şunları söyleyecektir:

"Ben burada bir ressam Yunus Emre keşfettim. Köylü, orta köylü, köy mektebinde okumuş, on sene cezası var, berberlik ediyor içerde. Ben resim yaparken başımdan ayrılmaz; nihayet bir gün boya istedi, verdim ve ilk iş olarak aynada kendi resmini yaptı. İkinci portre bir şaheserdi ve şimdi üç aydır şaheser portreler yapmakla meşgul. Bütün boyalarımı ona verdim. Yaptığı resimleri Burhan Toprak'a yolladım. Müdeiumumi (savcı) *de ilgilendi. Sahici milletimle bir kere daha sahiden övündüm. Kabil olsa sana, yaptığı portrelerden birini göndereceğim.*

Mânâ, ifade, kompozisyon, renk, hacim falan filan bir harika. Şiir yazmaya, okumaya da dehşetli merakı var. Hayranım köylüme..."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 213)

"BEN İMRALI'DAYKEN USTAM NÂZIM'A KOMPLO KURMAYA KALKTILAR!"

Balaban'ı ilk dinlediğimde onun heyecanı ve coşkusuna hayran kalmıştım. Balaban'ı dinleyen biri Nâzım'ın hâlâ yaşadığı duygusuna kapılır. O, "şair baba"sını öylesine sıcak sözcükler kullanarak anlatıyordu ki… Nâzım Hikmet'in ölümünün ardından geçen kırk beş yıl

değildi hatta Nâzım ölmemişti sanki... Nâzım, Balaban'ın gözlerinde, Balaban'ın yüreğinde yaşıyordu hâlâ…

Balaban, daha önce hiçbir kitapta yayınlanmadığını söylediği bir anısını şöyle anlatır:

"İmralı'dayım. Cezaevinden çıkmak üzereydim. İçerde deyyusun biri –ki bu zat– benim o dönemin önemli gazetecilerinden Sadi Borak'la arkadaşlığımı bilerek bana yanaştı. Ben o dönem resim yapıp para kazanıyordum. Durumum iyiydi. Bu zat bana Sadi Borak'ın selamıyla geldi. Paraya ihtiyacı olduğunu söyleyerek benimle ilişki kurdu. Ben de hiç düşünmeden ona para verdim.

Fakat çok sonra öğrendim ki birtakım insanlar bir plan dâhilinde, organize bir biçimde suç işleyip ağzımdan laf almak için İmralı Cezaevine gönderiliyorlardı. O sırada Bursa gazetelerinde çeşitli haberler çıktı. 'Nâzım birtakım gençleri aldatıyor' diye. Ve sanki bunları ben söylüyormuşum gibi…

Bu gazeteleri bana, o borç verdiğim deyyus gönderiyordu üstelik. 'Dünyanın en büyük insanı, benim ustam' hakkında anti-propaganda yapıyorlardı. Ben o gazeteleri alıp yırttım. Sonrasında bakanlık müfettişleri bu 'komünizm propagandası' meselesini araştırmak üzere İmralı Cezaevine geldiler. Geldiler, mahkûmlarla görüştüler ve bu propaganda meselesinin asılsız olduğuna dair rapor tutup gittiler.

Aslında ustam yani Nâzım, beni onlarla temas etmemem konusunda çok uyarmıştı. Fakat tanıdıklarımı, arkadaşlarımı referans göstererek yanıma yaklaşan bu deyyuslar sistemli bir anti-Nâzım propagandasının birer parçalarıydı. Bu olaylar beni öylesine üzmüştü ki anlatamam…

Daha sonraki yıllarda beni 'komünizm propagandası' yapıyor iddiasıyla Bursa Cezaevine sürdüler. 1947 yılıydı.

Ben Nâzım'ın avukatları M. Ali Sebük ve İrfan Emin Kösemihaloğlu ile görüştüm. O, beni Vâlâ Nurettin, Müzehher Vâ-Nû ve birçok ziyaretçisiyle tanıştırırdı. Bunlardan bazılarıyla cezaevinden çıktıktan sonra da görüşmeye devam ettim.

Bursa Cezaevinde herkes beni görür ve bilirdi: Ben Nâzım Hikmet'in

talebesiydim. Nâzım Bursa'daki kaplıcalara, Kapalıçarşı'ya jandarma eşliğinde gider, gelirdi.

Dışarıda ona en çok yardım eden kişi Balcı Nuri'ydi (Nuri Doğaç). Cezaevindeki dokuma tezgâhlarının malzemelerini sağlar ve cezaevinde Nâzım'a bal, süt, peynir getirirdi.

Yıllar sonra Hasan Çakır ve İsmail Başaran ve Fevzi Kavuk'la birlikte Müşküle köyüne bir çınar diktik. O çınarın başında Nâzım'ın bir şiirini okumuştum:"

"Bizim avludan mı kalkacak cenazem?
Nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan?
Asansöre sığmaz tabut,
merdivenler daracık

Belki avluda diz boyu güneş ve güvercinler olacak,
belki kar yağacak çocuk çığlıklarıyla dolu,
belki ıslak asfaltıyla yağmur.
Ve avluda çöp bidonları duracak her zamanki gibi.
…"

(Nâzım Hikmet, Son Şiirleri, s. 177)

KUTSAL VASİYET

İbrahim Balaban'ın doğup büyüdüğü, Bursa'ya otuz kilometre uzaklıktaki Seçköy, 2006 yılında yine Nâzım Hikmet ve çınar ağacıyla bazı gazete ve televizyonların gündemine gelir.

Seçköy, Gemlik yolu üzerinde ve ana yoldan on iki kilometre kadar içeride kalan iki yüz haneli, nüfusu bin civarında olan; köy muhtarı Hasan Ali Balaban'ın (İbrahim Balaban'ın yeğeni) anlatımına göre şeftali, zeytin, üzüm, kiraz, incir ve caneriğinin bolca yetiştiği bereketli topraklar üzerinde kurulmuş şirin bir köy…

Sekiz yüz yıllık çınar ağacının bulunduğu köy meydanındaki kahvehanede, köylülerin sıcak gülüşleriyle karşılanmıştım.

Sabah çayımızı yudumlarken yanı başımıza *"hoş geldiniz!"* diyerek oturan köylülerle sohbete başladık… Bir süre sonra Muhtar Hasan Ali Balaban, elinde İbrahim Balaban'ın yaptığı, gün ışığına ilk kez çıkan resimlerle daha önce kararlaştırdığımız saatte çıkageldi... Elli altı yaşındaki yeğen Balaban, bir yandan resimleri gösterip öykülerini anlatırken diğer yandan Nâzım Hikmet ve çınarla ilgili olarak köyde yaşananları anlatmaya başlamıştı:

"Müjdat Gezen'in ve Nâzım Hikmet Vakfının başlattığı ve her isteyene verebileceklerini açıkladıkları 'Nâzım Hikmet bu çınarın altında yatıyor' yazılı pirinç levhayı amcaoğlu Hasan Nâzım Balaban (İbrahim Balaban'ın oğlu) aracılığıyla Seçköy'deki çınar ağacına çakmak ve Nâzım'ın vasiyetini yerine getirmek istedik. Levhayı, birkaç hafta önce köye getirdik ve çınar ağacına çaktık. Ertesi gün köylülerden bazıları 'Adımız komünizm köyüne çıkar' diye itiraz ettiler. Bazıları ise 'ağacın yanında gerçekten Nâzım Hikmet'in yattığını düşünen kişilerin define aramak için ağacın altını kazabileceğini, bu nedenle de çınarın kuruyabileceğini' öne sürdüler. Bunun yanı sıra köydeki çocukların, 'Nâzım Hikmet kim?' sorularına köylülerin çekincelerle yaklaşmaları ve cevap vermekte zorlanmaları sonucu levha, çınar ağacında bir gün kalabildi..."

'Anlatabilseydik...'

Muhtar Balaban *"Biz Nâzım'ı iyi anlatamadık, anlatsaydık bunlar yaşanmazdı"* diyordu… O, bunları söylerken köyünde bir gün Nâzım'la ilgili kalıcı bir eser bırakma isteği gözlerinden okunuyordu...

Balaban, resimlerin öyküsünü anlatmaya devam etmişti. Bu resimler içerisinde en önemlisi Muhtar Hasan Ali Balaban'ın henüz küçük bir çocukken 1953 yılında amcası İbrahim Balaban tarafından tahta üzerine yapılan resmiydi…

Muhtar Balaban, henüz küçük bir çocukken evde; babası Ali Balaban, annesi Hatice Balaban, ninesi Ayşe Balaban, en önemlisi amcası İbrahim Balaban'ın Nâzım Hikmet'le ilgili anılarıyla yetişmişti…

"Amcam Balaban Bursa Hapishanesinde yattığı sırada, onun ziyaretine giden Ali Balaban ve Hatice Balaban'dan değer verdiği ve onun yaşamını değiştiren Nâzım'ın elini öpmelerini istiyor. Nâzım Hikmet, bu duruma çok kızıp kesinlikle elini öptürmüyor... Amcam İbrahim Balaban'ın eniştesi Hüseyin Sevinç, Bursa Hapishanesine giriyor. İbrahim Balaban, onun resmini yapmak için model olmasını istiyor. Soğukta uzun süre bekleyen Hüseyin Sevinç, zatürreeye yakalanıyor ve hapishaneden çıkıp köye geldikten kısa bir süre sonra hastalıktan yaşamını kaybediyor."

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndaki Bethoven Hasan'la Hüseyin Sevinç'i mi anlatmak istemiştir bilinmez ama *Manzaralar*'daki Ali, İbrahim Balaban'dır:

Sonra boya istedi Halil'den
ve bir tahtanın üstünde kendi resmini yaptı aynaya bakarak.
İnanılmaz şeydi eser.
Hemen İstanbul'dan resme dair kitap getirttiler.
Bir gecede ve hiçbir şey anlamadan okudu Ali.
Ve ertesi gün sordu Halil'e:
"-Hocam, akademi çalışmak ne demek oluyor?"
"-Akademi demek,
yani çıplak insan resmi yapmak.
Bu mutlak lazım sana Ali, mutlak."
Ali anladı
ve üç gün sonra zatürreeden revire yattı Bethoven Hasan.
Çünkü koğuşta çırılçıplak
(yalnız edep yeri örtülü)
oturtmuştu Hasan'ı açık pencerenin önüne Ali.
Ve akademi çalışmıştı.
Bethoven'i ölümden zor kurtardılar.
…

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 444)

Seçköy'de toprağın bereketi yansımış yüzüne insanların. İnsanların

yüzleri Balaban'ın resimlerindeki gibi sıcak, Balaban'ın resimleri gibi aydınlık...

Balaban, yıllar sonra *"Şair Baba"* diye çağırdığı Nâzım Hikmet için: *"Bir güneşti ve ben o güneşin içinden doğdum"* diyecektir…

"GÜNEYBUDAKLAR'DAN MEHMET'İ BUL!"

Daha önce çeşitli zamanlarda görüşüp bilgi aldığım, yaşayan en önemli Nâzım tanığı İbrahim Balaban'la ikinci kez yan yana gelmiştik… Bursa'daki evinde görüştüğüm Balaban, Nâzım Hikmet adının geçtiği her cümlede ayağa kalkıyor, o yılları, resmedercesine anlatıyordu. Balaban, sadece dudaklarından çıkan sözcüklerle değil; bütün bir bedeniyle anlatıyordu Nâzım'ı… Balaban'ın sesi, duygusal bir hâl alıyor; doksan yaşında bir insandan beklenmeyecek hafızaya sahip zihniyle ezbere okuyordu Nâzım'ın şiirlerini...

Onunla sohbetimiz bitmiş, çaylarımızı yudumlamaya başlamıştık… Balaban, konuşmasına ara vermişti. Sonra aniden ayağa kalktı, pencereye doğru biraz yürüdükten sonra dönüp *"Güneybudaklar köyünden Mehmet'i bul!"* dedi… Öylece kalakalmıştım…

…

Balaban'a verdiğim sözü yerine getirmek bir de yeni bir Nâzım Hikmet tanığıyla tanışmak ümidi ve heyecanı ile Uludağ'ın öte yüzündeki Güneybudaklar köyüne gitmeye karar vermiştim…

Mehmet Öydeş (Özdeş), Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde; Balaban'la hem Bursa hem de İmralı Cezaevinde hapis yatmıştı.

…

Bursa-Keles yolunun kırk beşinci kilometresinden sola döner dönmez Osmanlı evleriyle bezeli tepenin yamacında, ıssız bir köy… Çıt yok… Yeşil mi yeşil bir tabiat… Köy meydanında soru soracağım birini bulmakta güçlük çekiyorum. Diğerlerine göre daha yeni bir binanın ikinci katındaki köy kahvesine girip gördüğüm ilk insana, Mehmet Öydeş'i aradığımı söylüyorum. Soruyu sorduğum kişi, beni

Mehmet Öydeş'in portresi oğlu Rıza Öydeş'in ellerinde (2010)

şöyle bir süzdükten sonra kısık bir sesle şu yanıtı veriyor: *"Ben Rıza Öydeş, onun oğluyum, buyurun…"*

…

Mehmet Öydeş, oğlu Rıza Öydeş'in anlatımına göre daha çocuk denecek yaşta, bir iftira sonucu girmişti hapishaneye… Rıza Öydeş, babasının yaşının müştekilerin itirazı sonucu, mahkeme kararıyla büyültüldüğünü iddia etmişti…

"O yıllarda Bursa'da Adli Tıp bulunmamaktaydı. Babam, yaşıyla ilgili itirazlardan dolayı sık sık İstanbul'a Adli Tıp'a götürülüyordu. Pazartesi yapılacak muayene için cuma gününden yola çıkılıyor, cumartesi ve pazar günleri kötü koşullarda hücrede bekletiliyordu.

1937 yılında içeri giren babam, cinayet iddiasıyla idamla yargılanıp hafifletici nedenlerden 30 yıl hapis cezası alır. O, fazlaca konuşmayı sevmeyen, sakin bir insan olduğu için diğer mahkûmlarca çok sevilirmiş."

…

Mehmet Öydeş'e, İbrahim Balaban'ın anılarında da rastlamaktayız:

"… Adada mahpus olan iki arkadaşım vardı: Selçukgazili Ahmet'le Güneybudaklı Mehmet. Onlara yakındım. Bursa Mahpushanesi'ne sürülmek mi yoksa çöpçülük yaparak resim yapma olanağını da elde etmek mi?"

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 63)

Mehmet Öydeş, 20 Mayıs 2004'te, Balaban'ın doğduğu Seçköy'e komşu olan Selçukgazi köyünden Ahmet Örenler ise 2010 yılında yaşamını yitirir.

…

Bursa Cezaevinde hapis yatan mahkûmlar *"iyi hâl"*den dolayı İmralı'ya gönderiliyorlardı. İmralı'da işçi mahkûmluk yapan hükümlülerin bir yılı, iki yıl yerine geçiyordu. Bursa'da *"iyi hâl"*de kabul edilen her mahkûm, öyle kolayca götürülmüyordu İmralı'ya. Kimi zaman aksaklıklar çıkıyor, bu aksaklıkların giderilmesi için dilekçe yazılması gerekiyordu. Rıza Öydeş, babasının İmralı Cezaevinde işçi mahkûmluk yapabilmesi için Nâzım Hikmet'in dilekçe hazırladığını belirtmişti:

"Babam, Nâzım Hikmet'in hafızasının çok güçlü olduğunu söylerdi. Mahkûmların sorunlarını not almadan dinler, daha sonra onlara bir daha sormadan adları ve soyadlarını yazarak dilekçe hazırlardı.

Nâzım Hikmet ve Balaban'la çok zaman geçiren babam, Nâzım Hikmet'in Balaban'ı yetiştirmek için elinden geleni yaptığını anlatırdı. Balaban'ın resimden resim çizmesi karşısında Nâzım Hikmet, 'Resimden resim yapma Balaban! Sen kendin çiz.'

Marangoz ve dokuma atölyelerinden de bahsederdi babam, hem Bursa hem İmralı'da varmış bunlardan. Bir de sebze meyve bahçelerinden. Babam, İmralı'da mahkûmların ekip başıymış…"

"…

Ekip başı Mehmet, ayağını değiştirip gözlerini kısarak nişan alır gibi bir vakit baktı rol yapan Cavit hocaya:

Seni şeytan aldatmış, sen de beni aldatacaksın, öyle mi?
Gülüşmeyin yahu! Ben sizin gibi gezemem…
Gezemezmiş şuna bak! Bu gezdiklerin ne?
Günahı ekip başının boynuna…"

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 200)

Rıza Öydeş'le köy kahvesinde otururken, babasının yaşamış olduğu evi ve fotoğraflarını görmek istediğimi söyledim. Kahveden kalkıp evlerine doğru yürümeye başladık.

Köyün daracık sokaklarında evlerinin önünde çalışan kadınların üzerinde Osmanlı köy kıyafetlerinin olması dikkatimi çekmişti. Rıza Öydeş, babadan kalma mütevazı bir evde oturuyordu. İçeri girdik, sanki bir yerden aniden Nâzım veya Balaban'ın dokunduğu bir resim, bir fotoğraf veya bir belge çıkacaktı… Meraklı gözlerle inceliyordum evi… Aslında böyle bir şey bulmama da gerek kalmamıştı. Nâzım ve Balaban, bu köy evine düşünceleriyle girmişler ve dost sohbetlerinde yıllarca konuşulmuşlardı…

Ayakkabılarımızı çıkarıp salona buyur edildik. Eve henüz girmiştim ki gözüm, daha önce birkaç evde rastladığım, duvardaki tabloya takıldı. Tahminen 50x70 ebadında tahta çerçevelerin içinde bir portre. Portrenin hemen arkasında demir parmaklı pencere… Üst çerçevede kanaviçe işli bir örtü, sağ alt köşede İ. Balaban-10. 9. 1944 yazısı…

İbrahim Balaban, Güneybudaklı Mehmet Öydeş'in resmini yaptığı o günü *Şair Baba ve Damdakiler* kitabının iki yüz on üçüncü sayfasında da anlatmıştı…

O günü, o anı düşündüm. Bir anın resmedilişini, önce dinlemiş sonra görmüş ve Balaban'ın satırlarından okumuştum…

"… İbram Ali de özgür sayılır. İşte bak, resim yapıyor çünkü: Güneybudaklı Mehmet'i almış karşısına… Mehmet, sabahtan akşama dek model durdu kıpırdamadan. İbram Ali, en mutlu günlerinden birini yaşadı o gün…

Resim bitti, akşam oldu…"

Günler gelir geçer… Adalet Bakanının İmralı'ya geleceği haberi üzerine, cezaevi müdürü İzzet Akçal teftişe çıkar.

"… Müdür İzzet Bey teftişe çıktı. Arkasında idare amiri, başgardiyan, gardiyanlar, nöbetçi amiri, nöbetçi ekip başı vardı… Önce çiftçilerin binasına geldiler. 1. koğuşa girdiler…

Sonra 4. koğuşa girildi. Duvarda yağlıboya bir portre gördüler:

'Fevkalade!' dedi Müdür İzzet Bey: 'Ekip başı Mehmet'in portresi değil mi bu?'

'Evet, ekip başı Mehmet'in resmi... İbram Ali yaptı' dediler, geridekiler.

'Güzel yapmış aferin, alın bu resmi, Ali'yi de getirin bana.'

…"

Müdür İzzet Akçal o gün, aralarında Balaban'ın yaptığı Mehmet Öydeş portresi dâhil tüm resimleri toplatmıştır.

…

Rıza Öydeş'in evindeki tek iz bu tablo değildi. İbrahim Balaban ve Mehmet Öydeş'in İmralı'da çekilmiş 1947 yılına ait fotoğrafı, ceviz camekânda bir zarfın içinde, altmış yılı aşkın bir süredir bekliyordu.

…

Mehmet Öydeş'in Nâzım Hikmet'le ilgili önemli bir anısı da vardı. O, İmralı'da hapis yattığı yıllarda Balaban'dan Nâzım Hikmet'e bir mektup götürmeye çalışmış; fakat yakalanmıştır.

"Merhaba Mehmet bugün erken gelmişsin."

"Ben yarın Bursa'ya gidiyorum."

Ali, Bursa adını duyunca birden canlandı:

"Nasıl, Bursa'ya gitmenin imkânı var mı?"

"Ben bir yol buldum gitmek için."

"İyi öyleyse, Ustama bir mektup yazayım da götür."

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 236)

Mehmet Öydeş'in bulduğu yol çok ilginçtir: Revirdeki sıhhiyeyle

anlaşarak gerekmediği halde birkaç iğne vurulacak, ardından fenalaşıp doktor çağrılacaktı… Bunun sonucunda Mehmet'i tedavi eden doktor, çaresiz kalınca Mehmet'i Bursa'daki hastaneye sevk edecekti…

Plan, bir bir işler… Sabah, doktor gelir, hastayı görür ve *"On iki saat zarfında, hastanın Bursa hastanesine yetiştirilmesine…"* karar verir.

…

İskelede üstü aranan Mehmet'in cebinden çıkan mektuplara el konulur. Mektuplardan biri Nâzım'a gidecek mektuptur. Mektubu bulan Gardiyan Nuri'dir…

"Gardiyan Nuri, mektupları okudukça, yeni bir keşifte bulunmuş gibi, kara suratındaki ak dişlerini göstererek sırıttı. Elindeki mektupta: 'Ustam Şair Baba' deyimini birkaç kere okudu. Sonra mektupları birer muska gibi dürüp koydu iç cebine…"

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 239)

Mehmet Öydeş, Balaban'ın mektubunu Nâzım Hikmet'e ulaştırmayı başaramaz. Ancak Bursa Cezaevine gidip Nâzım Hikmet'le görüşür. Balaban'ın selamını söyler. Nâzım Hikmet'le sohbet eder. Nâzım'a başına gelenleri, Balaban'ın gönderdiği mektubun gardiyanlarca nasıl alıkonduğunu anlatır:

"Ali, sana bir şey söyledi mi ayrıca?"

"Söyledi. 'Günden güne arkadaşlarım çoğalıyor' dedi. 'Her gece deniz kıyısında toplanıyoruz' dedi…"

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 241)

Nâzım Hikmet, Balaban'ın mektubunun ele geçmesinden kaygı duymuştur. İleriki günlerde duyduğu kaygıda haklı olduğu ortaya çıkacak, Balaban, yeniden Bursa Cezaevine gönderilecektir…

…

Babasının çiftçilik ve marangozluk işini, dışarı çıktıktan sonra da devam ettirdiğini belirten Rıza Öydeş, babası Mehmet'e Nâzım Hikmet'in söylediği bir sözü hatırlar:

"Tüm dünya makineleşiyor, Türkiye hâlâ öküzün kanlı gözyaşından ekmek bekliyor. Bunu göremiyorlar mı?"

1950 affıyla dışarı çıkan Mehmet Öydeş, köye uyum sağlayamaz, küfürlü konuşmalardan, insanların küçük şeyler uğruna birbirine zarar vermesinden rahatsızdır. 1970'li yıllarda köyün muhtarlığına seçilir. Köy girişine, gelen geçen insanların su içmesi için bir çeşme yaptıran Mehmet; yine aynı yere, gelen geçenin yemesi için küçük bir meyvelik diktirir.

Geçen zaman içinde, bir zamanlar içeride olan mahpushane arkadaşlarıyla dışarıda sık sık görüşürler. Mehmet Öydeş, başta Balaban olmak üzere, Müşküle köyünden İsmail Başaran'la, Fidyekızık'tan Eyüp Gültekin'le, Selçukgazi köyünden Ahmet Örenler'le görüşmeye devam eder. Öyle ki bu dostluk çocuklara da aktarılır…

Güneybudaklar'dan Mehmet'in oğlu Rıza Öydeş; Başaran, Balaban ve Gültekin'in çocukları ile arkadaş ve dosttur…

GEDELEKLİ SÜLEYMAN REİS

Gedelek; Orhangazi'nin (Bursa) yanı başında bir köy… Turşu denince akla gelen, İznik Gölü kıyısında bir mübadele köyüdür Gedelek…

Balaban'ın *Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl* adlı kitabında adı geçen Süleyman da Gedeleklidir.

Gedelekli Süleyman (Ersöz), 1910 yılında doğar. Anne-babasını çok genç yaşta kaybeder. Köyünde çiftçilikle uğraşır.

İkinci Dünya Savaşı yılları… Köyde ailesel nedenlerle çıkan kavgada birini öldüren Süleyman, on iki yıl hapse mahkûm olur. Yedi yıl hapis yatar. Bursa Cezaevi ve İmralı'da geçirdiği hapislik yıllarında Nâzım Hikmet ve İbrahim Balaban'la tanışır. Askerliğini bahriyeli olarak yaptığından İmralı Cezaevinde denizle ilgili işlerde çalıştırılır.

"Adanın üstü böylesine canlı ve kıpırtılıyken denizin yüzü cam gibi durgundu. Balık ekibinden iki kayık, güvercinli su açıklarında sardalye

Süleyman Ersöz (sağda), Gedelekli, 1960'lı yıllar

avına çıkmışlardı. Kayıkların içlerinde tayfalar, bırakmışlar kürekle-rini. En ufak bir kıpırtı yapmadan sessiz bekliyorlardı, dua dinler gibi Süleyman Reis'ten gelecek emri. Gedelekli Süleyman, direğin üstünde, karakaşlarının altından keskin gözlerle bakıyordu mavinin içindeki gü-müşsü kıpırtılara…"

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 204-205)

İbrahim Balaban, doğup büyüdüğü Seçköy'e komşu köyler-den insanlarla cezaevinde de komşu olmuştur. Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in sohbet ettiği, esinlendiği bu insanlar; onun, Bursa Cezaevinde –dönemin Türkiyesi ve dünyasında– daha rahat nefes al-masını sağlamıştır…

"Hatır sormaya geliyorlar İbram Ali'nin tanıdıkları: İşte Altıncı köyden Osman, İkinci köyden Selçukgazili Ahmet, Üçüncü köyden Göreli Recep, Beşinci köyden Güneybudaklı Memet, Birinci köyden Uzun Yavuz, balık ekibinden Gedelekli Süleyman Reis…"

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 205-206)

…

Onuruna düşkün ve dürüst bir insan olan Gedelekli, cezaevinden çıktıktan sonra bir daha köyüne dönmez ama geride Nâzım Hikmet'i ve onun düşüncelerini daha yakından tanıyan köylüler bırakır…

"MÜSLÜMAN NE KADAR DOĞRUYSA NÂZIM DA O KADAR DOĞRUYDU!"

Bursa Cezaevi kantinini uzun yıllar (50 yıl) işleten Hamdi Baba'yla (Laz) cezaevine mal götürürken tanışır Ömer Faruk Aydınlar…

"İşte Nâzım'ı da bu vesileyle görür ve cezaevinde gelişen olaylar hakkında bilgi sahibi olurdum. O yıllarda Bursa'da Nâzım Hikmet hakkında konuşmak cesaret isterdi. Adamı komünist diye atarlardı içeriye…"

Ömer Faruk Aydınlar, şu an bile bu çekingenliğini atamamış, Nâzım Hikmet'le ilgili konuşurken öyle temkinli davranıyordu ki…

Bursa'nın ilk yerleşim birimlerinden olan Pınarbaşı Mahallesi'ndeki Çamlıca Süthanesi'nin sahibi olan Aydınlar, 1933 doğumlu… Süthaneyi oğluyla birlikte işletiyor. Aydınlar, 1943-1950 yılları arasında halasının oğullarına ait Sütman Kardeşlerin dükkânında çalışmış...

Bursa'nın köklü ailelerinden olan Sütmanlar, Nâzım Hikmet'in cezaevinde olduğu yıllarda da Bursa Cezaevinin süt, peynir, bal vb. gıda gereksinimlerini karşılamaktaydılar (Sütmanlar ailesinin bir bölümü bugün hâlâ aynı işi sürdürmektedir). Sütman ailesinden biri de o yıllarda cezaevinde Nâzım Hikmet'le hapis yatmaktadır…

Ömer Faruk Aydınlar, o yıllarda cezaevi çevresinde doğru dürüst ev olmadığını, cezaevi civarında ceviz ağaçlarının bulunduğunu, Uludağ'dan gelen derelerin ovaya doğru kol kol akıp gittiğini belirtiyor:

"O zamanlar cezaevinin aşağı bölgesinde külhanbeyler kol gezip kumar oynatırdı. Bursa'nın önde gelen ağalarından biri olan Ferit Bey'in evi de oradaydı. Bu nedenle birçok insan, oralara gitmekten çekinirdi."

Ömer Faruk Aydınlar, Bursa Cezaevinde yatan kabadayılarla Nâzım Hikmet'in iyi anlaştığını söylerken Nâzım Hikmet'i şu sözlerle özetliyordu:

"Müslüman ne kadar doğruysa Nâzım Hikmet de o kadar doğruydu. Halamın oğlu Abdurrahim Sütman da bir olaydan dolayı üç yıl Nâzım Hikmet'le hapis yattı. Yine İstanbul'dan Kaptan lakaplı biri Nâzım Hikmet'i çok tutardı. Cinayetten içeri giren Hulusi, Heykel'de idam edilmişti. Maksem semtinden Sami Adıgüzeller, onunla uzun yıllar yatmış ve cezası çok olduğu için sonraki yıllarda akli dengesi bozulmuştu. O, şu an hâlâ Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde yatmaktadır. Bursa'dan Çerkez Musa ve Sandalyeci lakaplı bir Bursalının da onunla cezaevinde kaldığını biliyorum."

…

Başgardiyan Muavini Hasan Basri'nin oğlu Necmettin Acar'ın bana verdiği şiirin Nâzım Hikmet tarafından yazıldığı düşüncesi, Ömer Faruk Aydınlar'ın anlattıklarıyla daha da güçlenmişti:

"Sandalyeci Mustafa kumarbaz
Beş lira kaptı mı başka oynamaz
Müdürü, mahkûmu hepsi asildir
Başgardiyan muavini Hasan Basri'dir"

"ELHASIL BURSA SUDAN İBARETTİR"

Evliya Çelebi, yüzyıllardır su kenti olarak bilinen Bursa için bu güzel sözü söylemiştir. Uludağ'ın eteklerine kurulmuş olan Bursa'nın hem soğuk hem de mineralli sıcak su kaynakları bakımından zengin oluşu, çeşitli dönemlerde çok sayıda hamam yapılmasına olanak sağlamıştır. Bursa'da Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemlerinde kesintisiz bir kaplıca kültürü yaşanmıştır. Kentin şifalı suları, Çekirge ve Kükürtlü'de iki ayrı termal su kaynağından çıkmaktadır.

Günümüz Bursa'sında hâlâ kullanılan bu kaplıcalar arasında en tanınmışları; Kükürtlü, Servinaz, Boyugüzel, Hüsnügüzel, Kara Mustafa Paşa, Eski Kaplıca ve Yeni Kaplıca'dır.

Asırlardır hastalara derman olan Bursa kaplıcalarının suları, yüksek enerjisiyle iyileştirici etkisi olduğuna inanılan kehribara benzetilir.

"…

Vedat konuşuyor:
'-Hiçbir yere benzemez Bursa hamamları.
Hele 'Ferahfeza'.
Bahçe içinde bir otel.
Müşteriler temiz.
Vizite üç papel.
Biri patrona kalıyor.
Geçen sene bir Ermeni kızı götürdüm.
Kurnazdır Ermeni milleti
Bizim Türklere benzemez."

...

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 21)

Nâzım Hikmet, 1941 yılından itibaren yanında jandarmalarla izinli olarak Bursa'nın Çekirge semtindeki kaplıcalı otellere götürülür. Ona bu iznin verilmesini, dayısı Ali Fuat Paşa sağlamıştır. Ancak o, jandarmalar eşliğinde ve kelepçelenerek banyolara götürülmekten hoşnut değildir. Piraye'ye yazdığı mektuplardan birinde bu durumdan rahatsızlık duyduğunu belirtecektir:

"…

Burada otel meselesiyle alakadar oluyorlar. Bir iki gün sonra kati cevap verecekler. Annem dayıma mektup yazsa, Dayı Paşa da Vali'ye mektup yazsa çok iyi olacak. Çünkü ben bir defa banyoya gittim. Fakat kelepçeli ve iki jandarma ile. Müdür bey çok üzüldü. Jandarmaya benim şerir, serseri olmadığımı anlatamadı. Ne yapsın adamcağız."

…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 207)

İlerleyen aylarda Nâzım Hikmet'in kaplıcalara daha rahat gitmesini sağlayacak izin çıkar. Nâzım, kaplıcalarda kimi zaman tek başına kimi zaman Piraye ile birlikte kalır. Piraye'ye gönderdiği bir mektupta ona şu maniyi yazar:

Bursa'da bir otel var
İçinde bir güzel var
…

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 80)

İMPARATORİÇE TEODORA, NÂZIM HİKMET, RAŞİT KEMALİ

Sağda Raşit Kemali (Orhan Kemal) Yusuf İzzet Çakaloğlu (ortada), 1940'lı yılların başında Bursa Cezaevinde

Bizans döneminden günümüze ulaşan Eski Kaplıca, Roma İmparatoru Justinyen'in eşi Teodora'nın dört bin asker eşliğinde gelerek banyo için bir süre oturduğu Çekirge (Fitya) semtindedir.

Nâzım Hikmet'in Raşit Kemali (Orhan Kemal) ile gittiği Bursa'nın en büyük kaplıcası olan Eski Kaplıca, Bursa'da Çekirge meydanından aşağı doğru inen yolun hemen sağındadır. Nâzım Hikmet 6 Mayıs 1941 tarihinde yazdığı mektupta Piraye'ye, Eski Kaplıca'ya gittiği o günü anlatır:

"Karıcığım,

…

Ben geçen gün Raşit Kemali ile beraber Eski Kaplıcaya gittim. Yıkandım. Dişlerimin tedavisi devam ediyor. Seni çok göresim geldi."

…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 217)

Bu kaplıcaya geçmişte, yerinde Bizanslılara ait bir hamam kalıntısının bulunmasından dolayı Eski Kaplıca adı verilmiştir. Sultan I. Murat, kaplıcayı çifte hamam olarak yaptırmıştır. Ortada küçük

bir havuzu bulunmaktadır. Ilıklığın üzeri ise sekiz sütunun ve bunları birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerin taşıdığı bir kubbe ile örtülmüştür.

ÇELİK PALAS DA (ASRİ KAPLICA) NÂZIM HİKMET'E SANSÜR KOYANLAR ARASINDA

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevindeyken gittiği kaplıcalı otellerden biridir. Mülkiyeti Emekli Sandığına ait olan Çelik Palas Oteli, özelleştirme politikalarından payına düşeni almıştır. Otelin giriş bölümünde ve internet sitesinde otelde kalan ünlülerin fotoğraflarına yer verilirken Nâzım Hikmet ve yakınlarına sansür konmuş, adları bile anılmamıştır…

Çelik Palas, önceki adıyla Asri Kaplıca, Çekirge Caddesi üzerinde bulunan tarihi bir oteldir. Bursa'nın ilk termal oteli olan Çelik Palas, Mustafa Kemal'in isteği üzerine onun gösterdiği yerde 1935 yılında kurulmuştur. Çelik Palas Oteli'nin projesini, Beyoğlu'ndaki St. Antuan Kilisesi'nin ve Karaköy'deki Yapı Kredi Bankasının da mimarı olan İtalyan asıllı Giulip Mongeri ile yardımcısı Hüsnü Tümer çizmiştir. Otel, 26 Temmuz 1935'te işletmeye açılmıştır.

Mustafa Kemal'in de kaldığı otel geçmişte Catherine Hepburn, Semiha Berksoy, Cahide Sonku, Peride Celal, Piraye gibi birçok ünlü isme ev sahipliği yapmıştır.

"Canım karıcığım,

Mektubunu aldım. Zaten iki gün önce sana bir mektup ve 25 lira yollamıştım. Yarın da 10 lira yolluyorum. Birkaç güne kadar da daha topluca bir miktar yollayacağım. Paraları aldıkça bana yazarsın. Benim ipek broşürlerinin sahibi bugün Bursa'ya geldi. Kendisine telefon ettim. Çok yakında paramı vereceklerini söyledi. Yarın da herifin başına bizim müdürü tebelleş edeceğim. Velhasıl artık o parayı koparacağız. Ve sen de eline birkaç yüz lira geçince işini bitirir, buraya birkaç günlüğüne olsun gelirsin. Burada Çelik Palas'ta kalırsın. O işi

temin ettim. Bizim Doktor Bay Neşati oranın doktoru. Sana çok ucuza yemek, içmek, ısınmak dâhil oda temin edecek. Oda paranı ben ayrı bütçeden vereceğim. Yani burada soğuk otel odalarında aç bî ilaç sürünmene tahammülüm yok artık."

…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 28)

Piraye; bir kez gittiği bu otele, nedeni bilinmemekle beraber bir daha gitmek istememiştir.

"Sevgili karıcığım,

Mektubunu aldım. Dünyalar benim oldu. Çelik Palas Oteli'ne gitmemek için yaptığın protestoyu yüzüm kızararak aldım. Haklısın karıcığım, zaten her zaman, her yerde hepimizden iyi düşünensin."

…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 29)

TEMMUZDA, KAPLICALI OTEL SERVİNAZ'DA

1942'nin Temmuzu. Bursa'ya hayat veren Uludağ ve bu dağın eteklerindeki kaplıcalı otellerden biri olan Servinaz Otel; geçmişte 1. Murat'ın vakıf köyü olan Çekirge semtinde yine Nâzım ve Piraye'nin anılarıyla dolu Hüsnügüzel Çay Bahçesi'nin hemen bitişiğindeki oteldir. Otelin ilk sahibinin kadı yazmalarında geçen adı, Mehmet Molla'dır.

Şu an hâlâ hizmet veren bu oteli, o yıllarda Bursa'nın köklü ailelerinden birine mensup Emin Peynirci işletiyor. Otelin muhasebe işlerini ise "Kâtip" lakaplı, yirmi yaşlarında, tıp hayalleri kuran Galip Uzunca yürütüyor.

Sonraki yıllarda Eftel Kumla tarafından satın alınan otelde şu anda Çekirgeli Arabacı İzzet'in oğlu Sait Sargın (55) çalışıyor.

"Karıcığım,

Mektubunu aldım. Mahmudiye Oteli'nde sana pazartesi günü için

Galip Uzunca ve Nâzım'la Piraye'nin kaldıkları Servinaz Kaplıcalı Otel

yer tutsunlar diye bugün haber gönderdim. Orda yer yoksa 'Servinaz'da vardır. Esasen söylendiğine göre oteller pek dolu değilmiş bu günlerde…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 225)

Servinaz Otel'e Semiha Berksoy'un anılarında da rastlamaktayız. Nâzım Hikmet, 26 Ekim 1941 tarihinde Semiha'ya gönderdiği mektupta şunları yazar:

"*… Bursa'ya gelince cezaevine telefon edip beni iste. Ben rahat, ümitli ve kuvvetliyim. Sabretmesini öğrendim. Hasretle…"*

(Füsun Özbilgen, Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum, s. 154)

Bu mektupla birlikte kareli kâğıda yazılmış bir notta:

"… Ziyaretime gelirsen sevinirim. Yalnız gelmeden önce mektup yaz, geleceğin günü bildir, sana burada bir otelde oda hazırlatalım…"

(Füsun Özbilgen, Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum, s. 154)

"Bu mektuptan sonra Semiha Bursa'ya gider ve Nâzım, Servinaz

Otel'de ona bir oda ayarlatır. Kendisi de bu otelin kaplıcalarına gelmektedir. Semiha'nın gittiği gün yine iki jandarma refakatinde kaplıca için otele gelir... Nâzım ve Semiha otelde buluşur, konuşur, birlikte olurlar…"

(Füsun Özbilgen, Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum, s. 154)

"ÖNCE PİRAYE ARDINDAN NÂZIM GELDİ…"

Kendisiyle birçok kez görüşme olanağı bulduğum Galip Uzunca, o temmuz gününü şöyle anlatıyor:

"Ben dayımın işlettiği otelde her zamanki olağan işlerimi yapıyordum. Dışarıda bir fayton sesi işittim. Yanında üç çocuğuyla bir hanım faytondan indi ve bana otelde boş oda bulunup bulunmadığını sordu. Ben de var dedim. O kayıt için içeri girdiğinde bana dayımın kayınvalidesi Şadiye (Gezerayak) Hanım'ı sordu ve onunla görüşmem lazım dedi. Şadiye Hanım'la bu hanım akrabalarmış. Şadiye Hanım'a haber yolladık ve geldi, iki kadın sarmaş dolaş öpüştüler. Meğer bu hanım meşhur Nâzım Hikmet'in eşi Piraye imiş. Daha bavullar odaya taşınır taşınmaz kapıda bir taksi durdu. Bir jandarmayla kıvırcık saçlı, mavi gözlü, oldukça yakışıklı kırk yaşlarında bir zât, taksiden inerek bana 'Ben Nâzım Hikmet' dedi. Kâtip olarak hüviyetlerini kayıt ettikten sonra otelin 4 numaralı odasına girdiler. Dikkatimi çeken şey, Nâzım Hikmet'in her gün farklı jandarmalar tarafından getirilmesiydi. Bunun nedeni öğrendiğimde çok şaşırmıştım. Onunla fazla zaman geçiren jandarmaların ondan etkileneceğinden korkuluyordu…

On-on beş dakika sonra iki sivil polis beni yazıhaneye çekerek Nâzım Hikmet'le siyasî içerikli konuları konuşmamamı ve onunla fotoğraf çektirmememi önemle tembihlediler.

Piraye abla ve çocuklar on beş gün kaldılar. Bu süre içinde Nâzım Hikmet, her sabah saat dokuzda otele gelip bahçede Piraye ve çocuklarla zaman geçirip saat beşte giderdi. İşim gereği Nâzım'a ihtiyaçlarını

sorar ve gerekli hizmeti sunmaya çalışırdım. Bu münasebetle zaman zaman bazı konularda tartışırdık fakat ben kuvvetli bir lise mezunu olmama rağmen onunla girdiğim fikir tartışmalarında zayıf kalırdım.

1943 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini kazandım yaz tatilinde dayımın yanında çalışmaya devam ediyordum. O yaz, Piraye abla ve çocukları yine geldiler. Fakat dayım polisin sıkıştırmalarından rahatsız olduğu için ona oda vermememi tembihlediğinden ben de onları Servinaz Otel'in hemen karşısındaki Mahmudiye Oteli'ne (şimdiki Küçük Yıldız Oteli) yerleştirdim. 1943'ten sonra ben de Şadiye Hanım'ın kızıyla evlendim ve Piraye ablayla akraba olduk fakat sonraki yıllarda onların ayrıldıklarını duydum, onları o günden sonra hiç görmedim…"

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı mektuplardan anlaşıldığı üzere Servinaz Oteli'ne kimi zaman yalnız gitmiştir:

"Karıcığım,

Kısacık mektubunu aldım. Yine de sevindim. Yine mektupların gecikti diye üzülüyordum. Bugün galiba altı aydan beri ilk defa dışarı çıktım. Servinaz'a gittim. Banyo yapacaktım. Doluymuş, banyo yapamadım. Mamafih senin belki yakında geleceğini söyledim. Sonra kooperatife uğrayıp iplik aldım. İplikleri sırtıma yüklenip getirdim. Bütün bu dolaşma bir buçuk saat sürdü. Kunduram ayağımı vurdu. Servinaz'a gitmek yaralarımı deşti. Velhasıl şimdi sana bunları yazarken pek mahzunum…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 282)

1922 Bursa doğumlu olan Dr. Galip Uzunca'nın çocukluğu o yıllarda "Bursa'nın misafirhanesi" adıyla anılan Çekirge semtinde geçer. Dr. Galip Uzunca; eski Mudanya-Bursa treninin Paşa Çiftliği'ndeki istasyonda indirdiği yolcuların, faytona binip kaplıcalar için Çekirge'ye geldiklerini belirtiyor.

…

Galip Uzunca, 1949 yılında tıp fakültesini bitirir ve Nâzım'ın Bursa Cezaevinde doktorluğunu yapan Bursa Verem Savaş Dispanserinin kurucusu Dr. Neşati Üster'in stajyeri olur…

Servinaz Otel'in 1940'lı yıllardaki kâtibi Dr. Galip Uzunca, yanında Güney Özkılınç

Dr. Galip Uzunca 1981 yılında Verem Savaş Dispanserinin başhekimliğine atanır ve 1985 yılında emekli oluncaya kadar burada çalışır. Şu ana kadar dokuz kitabı yayınlanmış ve çeşitli dergilerde yazıları çıkmış Dr. Galip Uzunca hâlen Bursa Veremle Savaş Derneği müdürü olarak görev yapmaktadır.

O, Piraye ve Nâzım Hikmet'i gördüğü ilk günü anlatan *Gönülden Nağmeler* adlı kitabındaki Nâzım'ın *Pirayesi* şiirinin de sahibidir:

Bin dokuz yüz kırk iki yılı Temmuz ayında
Liseyi bitirdiğim henüz gençlik çağımda
Servinaz Oteli'nde sekreterlik yaparken
Dayımın yanında tıp hayalleri kurarken

Üç çocuklu bir hanım bana boş oda sordu
Garip bir tesadüf o gün boş odalar boldu
Hemen yerleştirildi bavullar bir odaya
Ve hanım başladı bana sorular sormaya

Meşhur Nâzım Hikmet'in eşi Piraye imiş
Büyük bir heyecanla eşini bekler imiş
Şadiye Hanım yok mu diye sorunca bana
Ben de haber gönderdim hemen geldi yanıma

İkisi öpüşüp kucaklaştılar hasretle
Meğer akrabalarmış konuştular vüs'atle
Şadiye Hanım dayımın kayınvalidesi
Sonra benim de oldu o zamanla aynısı

Hoş bir taksiden indi aniden iki adam
Birisi kıvırcık saçlı mavi gözlü bir endam
Meşhur Nâzım Hikmet'miş eşiyle sarıldılar
Diğeri bir jandarma yıllarca anıldılar

İki kişi gelip oturdu karşı masaya
Polis olup görevleri uymakmış yasaya
Nâzım Hikmet'i kontrol için geldik dediler
Samimi olmamamı da tavsiye ettiler

Nâzım sabah dokuzda gelip akşam giderdi
Her gün değişik bir jandarma eşlik ederdi
Böyle on beş gün sürdü bu tarihî ziyaret
Gün geldi bu macera hitam buldu nihayet

Aynı polisler her gün göreve devam etti
Nâzım Hikmet de onların farkındaydı belki
O'nunla bir hayli münakaşalara girdim
Yazık ki hemen hemen çoğunda ben kaybettim

Üvey bir kızı vardı on altı yaşlarında
Bir Memet vardı on bir-on iki yaşlarında
Bir de küçük kız vardı iki-üç yaşlarında
Meşhur Piraye-Nâzım çiftinin başlarında

…

Nâzım Hikmet'in Çekirge semtinde gittiği kaplıcalı otellerden biri olan Hayat Otel'i, birkaç yıl önce yıkılmıştı. Aynı son bugün içinde Nâzım'ın kaldığı, onun mektuplarında adı geçen Servinaz'ı da beklemektedir.

Servinaz'ın bugünkü sahibi, Bursa'nın önemli sanayicilerinden olan Sönmez ailesidir. Nâzım Hikmet, Piraye, Memet Fuat ve daha birçok kişinin anılarıyla dolu bu otel; tüm önerilere rağmen yakın bir gelecekte yıkılacak, yerine büyük bir otel inşa edilecektir.

KOZA HAN, TUZPAZARI, KAPALIÇARŞI

Tarihi İpek Yolu'nun üzerinde yer alan Bursa, 15. yüzyıldan 21. yüzyılın başlarına kadar ipeğin Anadolu'daki merkezlerinden biriydi. Tarihi Kapalıçarşı ve Koza Han, 1970'li yıllara kadar koza alım satımının yapıldığı önemli ticaret bölgeleriydi.

Bursa'da Ulu Cami ile Orhan Cami arasında bulunan Koza Han 1491'de II. Bayezid tarafından dönemin mimarlarından Abdül ula bin Pulat Şah'a İstanbul'daki eserlerine vakıf olarak yaptırılmıştır. Koza Han eskiden ipek böceği kozalarının satışının yapıldığı bir yerdi. Kozalardan elde edilen ipek kumaşlar, Bursa'nın tekstil merkezi olmasında ilk rolü oynamıştır.

O dönemde, özellikle Çekirge semtindeki evlerin neredeyse tümünde kadın emeğiyle yetiştirilen kozalar tohuma ayrılır, diğer bölgelerdeki kozalar ipliğe gönderilirdi. Tohumlar, ticaret odasından paketle alınırdı.

Tarihte, İpekyolu'nun Anadolu'daki önemli duraklarından biri olan Çarşı Han'ın üst katında hâlen ipek ticareti yapılırken alt katında, çınarların serinliğinde sıcak sohbetler edilir…

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde dokuma işiyle uğraşırken jandarma eşliğinde Kapalıçarşı ve Koza Han'a gelip iplik vb. dokuma malzemeleri alırdı. Cezaevinden çıkamadığı durumlarda bu alışverişi, Bursa'daki dostları aracılığıyla yapardı.

"Ben burada çorap makinası değil iki adet dokuma el tezgâhı kurdum. Tezgâhları krediyle temin ettim. Ceste ceste parasını ödeyeceğim. Fakat asıl mesele iplik meselesi: Onun için de İktisat Vekâleti'ne Dayı Paşa vasıtasıyla bir istida yazdım. Eğer lazım geldiği kadar iplik alabilirsem, sen ve ben sıkıntı çekmeden geçinebileceğiz. Haydi hayırlısı."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 237)

Nâzım Hikmet dokumada kullanacağı ipliklerin bir bölümünü de Bursa'da hâlâ faaliyette bulunan Kültürpark civarındaki İpekiş fabrikasından temin etmektedir.

"Benim İpekiş'ten alınacak iplik, ipek işi yine sarpa sardı. Ama uğraşıyorum. Dayımdan da henüz bir haber çıkmadı, onun da peşini bırakmayacağım."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 232)

Bursa'da Koza Kooperatifinin tanıtım broşürlerinin resimlerini de hazırlayan Nâzım Hikmet, buradan kazandığı parayı, Piraye ve Kemal Tahir'e göndermiştir.

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı 27 Eylül 1942 tarihli mektupta broşürlerden alacağı parayı ona göndereceğini belirtmektedir.

"… İpek işi yolundadır. Dün Muhiddin geldi. O koza kooperatifinin idare meclisi reisi imiş. Konuştuk. Broşürlerin parasını doğrudan doğruya sana yollayacaklar."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 348)

Nâzım'dan Piraye'ye gönderilen mektupta adı geçen Muhiddin, Koza Kooperatifi İdare Meclisi Reisliğinin yanı sıra Bursa'da belediye başkanlığı yapmış, Paşa Çiftliği'nin sahibi Muhiddin Dinçsoy'dur.

…

Nâzım Hikmet ve Bursa dendiğinde onun alışveriş için sık sık getirildiği Koza Han ve Kapalıçarşı'yı en başlarda anmak gerekir…

BİLECİK KUMAŞ PAZARINDA BİR KÜÇÜK TANIK: ÖZHAN ORAL

Kapalıçarşı Fidan Han civarında Bilecik Kumaş Pazarı'nın sahibi Fahrettin Oral; on üç-on dört yaşındaki oğlu Özhan Oral'a, iki jandarma arasındaki, uzun boylu, kıvırcık saçlı adamı göstererek *'Bak oğlum işte bu Nâzım Hikmet'* demişti.

"Birinci Kumaş Pazarı"nın o yıllardaki sahibi Özhan Oral: "Nâzım Hikmet'i Kapalıçarşı civarında jandarmalarla birlikte sık sık görürdüm"

Özhan Oral, 2008 TÜYAP Bursa Fuarı'nda Nâzım Hikmet'le ilgili bir söyleşi sonrasında yanıma gelerek kendini tanıtmış, bu küçük ama değerli anısını benimle paylaşmıştı:

"Nâzım Hikmet'i, 1946 veya 47 yılı olacak bir kez de dükkânımıza yakın Tuzpazarı civarında gördüm" diyordu. "*İleriki yıllarda onun Bursa Cezaevinde ipekle ve kumaşla ilgili işler yaptığını öğrenince neden buraya getirildiğini daha iyi anladım.*"

TERZİ VE GEZEK RUŞEN EŞREF BEKTÖRE

1905 Bursa doğumlu, felsefe ve bilim kitapları okumaya meraklı, maceraperest; yaşamı boyunca en büyük tutkusu Paris'e gitmek olan Ruşen Eşref, Fransız edebiyatı ve Fransız kültürü hayranıdır... Bursa'nın tarihi semtlerinden biri olan Maksem'deki evi, Fransız edebiyatının kitaplarıyla doludur…

Emile Zola, Moliere, Victor Hugo ve Jean Jacques Rousseau'nun neredeyse Fransız edebiyatının tüm kitaplarını okumuştur Ruşen Eşref.

Ruşen Eşref hem Bursa gezeğinin hem de Bursa'daki Dağcılık Kulübünün müdavimlerinden biri. O, aynı zamanda Karagöz oynatan hayali bir ortaoyuncudur…

O, ortaokul son sınıftayken babasının Kestel'deki taş ve kireç ocaklarında çalışır. İçindeki özgürlük tutkusu, daha küçük yaşlardayken kendini gösterir. Babasının işinde çalışmak istemez. Bursa'da bir Ermeni terzinin yanında işe başlar. Terziliği geliştirmek; ama aslında Paris'e gitme düşünü gerçekleştirmek için İstanbul'a yerleşir. 1930'lu yılların başında, babasının ricası üzerine yeniden Bursa'ya yerleşir. Paris düşü yarım kalan Ruşen Eşref, Bursa'da Tahtakale semti civarında İnebey Hamamı'nın hemen yanında terzi dükkânı açar**…**

O, İstanbul'da kaldığı yıllarda birçok kişiyle tanışmıştır. Ruşen Eşref, Nâzım Hikmet'in o yıllarda yayınlanmış kitaplarını da alıp okumuş ve beraberinde Bursa'ya getirmiştir.

Kelimenin tam anlamıyla *alaylı* olan Ruşen Eşref, Cemal Nadir ve Nâzım'ın dostu Doktor Neşati Üster'le de arkadaştır.

…

Ruşen Eşref, terziliği geliştirmiştir artık... İlk dükkânını kapatır, Tuzpazarı civarında terzi Ramis'le birlikte ikinci dükkânını açar. Terzihane, kısa sürede Bursa'daki aydınların uğrak yeri olur. Savcılar, hâkimler… En çok da öğretmenler gelir, Tuzpazarı'ndaki terzihaneye...

…

Yalçın Bektöre ve kardeşi Nuran, babalarını anlatmakla bitiremiyorlardı… Tanışmamıza konu olan *Nâzım'ın Bursa Yılları* adlı kitabımdan haberdar olmuşlar ve kendi deyimleriyle eşe dosta haber salıp babalarını, babalarının Nâzım'la ilişkisini anlatmak için beni aramışlardı…

"Nâzım Hikmet'in Bursa'ya getirildiğini öğrenmişti babam. İstanbul'da kaldığı yıllarda hem onun kitaplarıyla hem de bazı dostlarıyla tanışmış; *1930'larda Darülbedayi'de* (İstanbul Şehir Tiyatrosu) *onun 'Kafatası' adlı oyununu izlemişti.*

Babamın ilk dükkânı bir zamanların Bursa'daki önemli otellerinden biri olan Ulucami civarındaki Luca Palas Oteli'ne çok yakındı. O yıllarda Luca Palas'ın altında öğretmenler kıraathanesi vardı. İstanbul'dan Nâzım Hikmet'i görmeye gelen akrabalarına ve dostlarına bu otelde yer ayırtır, onlara yardımcı olurdu. Luca Palas'ta yer bulunmadığında Ada Palas oteline de ziyaretçi götürürdü. Nâzım Hikmet'i cezaevine gidip ziyaret eden babam, onun İnebey Hamamı'na da getirildiğini anlatırdı. Nâzım Hikmet, babama 'Ruşen Usta' diye seslenirdi.

Babam, Nâzım Hikmet'e kıyafet dikerdi. Babam, onun uzun süre giydiği kaputlardan birini de içeride üşümesin diye özene bezene diktiğini anlatırdı bize…"

…

Ruşen Eşref, ortaokuldan sonra eğitimini sürdürmez ama dünyaya gelen dört çocuğu çeşitli üniversiteleri bitirir. Bunlardan artık hayatta olmayan Gürhan, felsefe; Elgin, İngiliz dili ve edebiyatı okur. Yalçın, kimya; Nurhan, ziraat okur.

Bektöre kardeşler, yüreklerindeki aydınlığın gözlerinden okunduğu iki güzel insan... Babalarının yanı sıra onun özelliklerini taşıyan kardeşleri Gürhan'ı ve annelerini; ölümleri üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen hâlâ gözyaşı içinde, yüzlerine yansıyan büyük kederle anımsıyorlardı… Yaptığımız görüşmede anneleri, kardeşleri Gürhan ve babaları için şunları söylemişlerdi:

"Annem, Kırım'da yaşayan Tatarlardan… 1911 doğumlu Fevziye Gökçora, Rehber-i Tahsil Muallimesi ve Millet Mektepleri Başmuallimlerinden biri.

Gürhan, bir yıldızdı…

Babam, ateşten bir toptu… Babam, yerinde durmazdı. O, her yerdeydi. Bir gün Dağcılık Kulübünde Karagöz gösterisi yapar, diğer gün halkevinde sanatsal bir faaliyette bulunur; kurucularından olduğu Acar İdmanyurdu Spor Kulübüyle ilgilenir; Bursa gezeklerinin gecelerine katılırdı…"

Ruşen Eşref ve ailesinin yaşamlarında gezeğin önemli bir yeri vardı. Yalçın ve Nuran Bektöre, şöyle anlatıyorlardı gezeklerin öyküsünü:

"Babamlar 'gezek'i Eşrefiler Caddesi'nde bulunan Temenyeri Parkı'nda kurmuşlar. O yıllarda babam ve arkadaşları sık sık o parka gider ve değişik konularda tartışmalar yaparlardı. İnsanların kültür düzeylerini, bitirmiş oldukları okullara bakıp değerlendirmek doğru değil. Gezeklerde kırk-kırk beş kişi olurdu. Öğretmeni, doktoru, subayı, işçisi, esnafı, işsizi; Ermenisi, Yahudisi, Türk'ü, Rum'u…

Bursa, bir zamanlar bir kültür mozaiğiydi. Gezekler, cumartesi günleri toplanırdı ama öncesinde müthiş bir hazırlık yapılırdı. Erkekler, üst katta oturup şarap içer, şarkı söyler; kadınlar, pasta, börek hazırlardı. Komşular, gezeğin yapıldığı evin etrafında toplanırdı.

Gezekler, tam bir dayanışma kurumlarıydı. Gezekten biri öldüğü zaman, diğer üyeler onun çocuklarının eğitimiyle ilgilenir, onlara harçlık verirlerdi. Bir dönemin çok ünlü ses ve saz sanatçıları da evimizdeki gezeklerden geçmiştir. Bunlar arasında en ünlüleri; babamızla yakın ilişkileri olan Bursa Musiki Cemiyetinin de kurucularından olan Recep Birgit ve Bursalı ünlü keman sanatçısı Cahit Peksayar'dı. Babamızın çaldığı 'tef'in arkasında her ikisinin de imzası vardır."

Ruşen Eşref'in tefi yıllarca saklanmıştı. Tefin arkasında Cahit Peksayar ve Recep Birgit imzası bu tanışıklığı kanıtlar gibiydi…

BURSALI GAZETECİ NECATİ AKGÜN

1925 yılında Pazaryeri'nde doğan Necati Akgün, ilkokulu bitirdikten sonra Bursa Erkek Lisesi orta kısmına girer. Asker dönüşü hâlâ sürdürdüğü gazetecilik mesleğine, kendi gazetesini çıkararak başlar. *Pazaryeri* adlı gazetenin ardından 1955 yılında Yalçın Kaya ile birlikte *Çivi* gazetesini yayınlar. Akgün, ilerleyen yıllarda *Hürriyet* gazetesi Bursa temsilciliğini yürütür. O, bir yandan da Bursa'da yayınlanmakta olan *Yeni Ant* gazetesinde çalışır. 1965'te *Milliyet* gazetesine geçer. 1 Ocak 1970'te *Bursa'nın Sesi* gazetesini çıkarır.

Bursa Gazeteciler Cemiyeti Başkanlığını on yıl boyunca sürdüren Akgün, Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı görevinde de bulunur. Basın Şeref Kartı sahibi olan Akgün, *Bursa Olayları ve Yüzyıl*, *BTSO'nun Tarihçesi* adlı iki kitabın da yazarıdır. İçinde

Bursa Cezaevi bahçesi, önde oturan Bursalı gazeteci Necati Akgün, arkada ortada Orhan Kemal ve Nâzım Hikmet

bulunduğumuz günlerde *Kimler Geldi, Kimler Geçti* başlıklı bir kitap üzerinde çalışmalarını sürdüren bu usta çınar, Bursaspor ve Uludağ Üniversitesinin kurucuları arasında da yer alır.

Yılların emektar gazetecisi Necati Akgün'le 2008'in bir sonbahar günü Bursa Gazeteciler Cemiyetinde buluşup çaylarımızı içerken bir yandan da sohbete başlamıştık.

"Nâzım Hikmet'i 1941-42'den beri tanırım. Cezaevinde çeşitli işlerin yanı sıra çorap işiyle de uğraşıyordu. Cumartesi günleri jandarma eşliğinde Bursa Koza Han'a gelir, Hafız Yahya Laleoğlu'dan iplik alır, hesap görürdü.

Laleoğlu'nun oğlu İsmail benim sınıf arkadaşımdı. Ben, gençlik yıllarımda ve yazları Kapalıçarşı'da çalışırdım. İsmail, Bursa Cezaevine iplik götürürken ben de onunla giderdim. Yedi sekiz kez gitmişimdir. O, Orhan Kemal'le beraberdi. Nâzım, bu kısacık anlarda dahi bizimle sohbet eder ve yazdıklarını okurdu. Hiç unutmam bir gün sarı kâğıtlar üzerine yazdığı 'Memleketimden İnsan Manzaraları' başlıklı bir yazısını verdi ve benden bu yazıdaki anlamını bilmediğim kelimelerin altını çizmemi istedi. Yazıyı okumuş ve anlamadığım çok az kelimenin olduğunu görmüştüm. Belki de onun bu önemli eserini ilk okuyanlardan biriydim.

Bir başka gidişimde bana Sait Faik'i okumamı öğütlemişti. Nâzım, o dönem yazarlarını iyi takip ederdi. Çok kitap okurdu. Yalnızca Necip Fazıl'ı hiç sevmezdi. O dönem Bursa Cezaevinde faşistler de kalıyordu.

Nâzım, mahkûmlarla futbol oynardı. Mahkûmlar onu 'üstat' diye çağırırlardı. Doktor raporuyla siyatik olduğu kanıtlandığından sık sık Çekirge'deki kaplıcalara götürülüyordu. En sık gittiği kaplıcalar Şifa ve Servinaz Otel kaplıcalarıydı.

Ne ilginçtir ki 1959 yılında bir yazımdan dolayı Nâzım'ın hapis yattığı cezaevinde ben de hapis yattım. Nâzım'ın dokuz yıl önce çıktığı bu cezaevinde onun herhangi bir izini bulabilir miyim diye koğuşları, depoyu, arşivi gezdim. Bulduğum tek şey depoda eski bir ziyaretçi kayıt defteriydi.

Bu defterde Nâzım Hikmet'i ziyarete gelenler kaydedilmişti. O dönem bu bölümde Millî İstihbarattan emekli olan Mehmet Ali Bey görevliydi. (Mehmet Ali Bey'in adı Balcı Nuri'nin anlatımında da geçiyor.)

O dönemlerde Nâzım Hikmet'le en çok Laleoğlu'nun tezgâhtarı Ahmet (Yeşil Mahallesi'nde oturur) muhatap olurdu.

Nâzım Hikmet, benim de yağlıboya resmimi yapmıştı; fakat 1980 darbesinde o da yakıldı. Nâzım'ı en son 1950'de cezaevinden çıktıktan sonra Beyoğlu'nda Ağa Cami'nin önünde gördüm. Bana, İpek Film Stüdyolarında 'Allah'ın Cenneti' adlı filmi çektiklerini söylemişti.

Nâzım, çok yönlü bir insandı. Şiir, resim, tiyatro vb. sanat dallarıyla uğraşıyordu. Siyasetçilerden Atatürk'ü sever ama İnönü ve Fevzi Çakmak'ı sevmezdi. Bir de şimdi aklıma geldi, Nâzım Hikmet sütü çok severdi, hatta ona birkaç kez ben de süt götürmüştüm…"

NÂZIM'LA BİR KAREDE…

Necati Akgün'ün, Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet ve Orhan Kemal'le çekilmiş ve gün yüzüne çıkmamış bir fotoğrafı olduğunu, gazeteci-yazar Hacı Tonak'ın bir yazısında okumuştum. Hacı Tonak, o fotoğrafı kaybettiğini söylemişti. Yeri gelmişken Necati Akgün'e sorayım dedim:

"Necati Ağabey, Nâzım Hikmet ve Orhan Kemal'le çektirdiğiniz bir fotoğraf var, hâlâ sizde duruyor mu?"

"Evet."

Sonraki günlerde Necati Akgün'ün evine gitmiş ve fotoğrafı almıştım. Bu fotoğraf, gün yüzüne çıkmamış, Bursa'daki bir Nâzım Hikmet tanığının evinde yıllarca saklanmıştı… Ayakta ortada Orhan Kemal ve Nâzım Hikmet. Her ikisinin sağında ve solunda adlarını anımsamadığı birer kişi. Önde oturan Necati Akgün… Dünyanın en önemli şairlerinden biriyle aynı karede olmak, muhteşem bir duygu olmalıydı…

CİNAYETTEN ŞAİRLİĞE

Bursa-İstanbul karayolunun kırkıncı kilometresinden sağa İznik yoluna döndüğünüzde evlerini dağa serpiştirmiş Karsak köyüyle karşılaşırsınız.

Evliya Çelebi'nin "Bu gölde yetmiş çeşit balık bulunur" dediği, etrafı dağlarla çevrili İznik Gölü'nün kıyısında, gümüş zeytinlikler boyunca canlı bir yaşamın devam ettiğine tanık olursunuz.

Yaşam canlıdır İznik kıyılarında. Yolun sağ tarafında zeytin toplayan kadınları, çocukları; sol tarafında artık az da olsa yaşamını gölden sağlayan balıkçıları görürsünüz. Yolun yükseldiği yerlerden insanı büyüleyen bir göl manzarasıyla karşılaşırsınız. Bir tarafınız göl, bir tarafınız zeytin denizidir…

İznik Gölü, bilir ama konuşamaz. Yüzyılların sırrını gömmüştür derinliklerine. Durgundur sanki bir gün dile gelecek gibi bekler sabırla… Çevresinde yaşananların tanığıdır… Üzerine şiirler yazılan büyülü bir kadındır İznik Gölü… Bir masal gölüdür…

Bektaşi ve Sünni köyleriyle bir kültür mozaiğidir… Mübadele hüznünü de yaşamış olan İznik; sürgünleri de bağrında yaşatmıştır.

…

İznik Gölü'nün güney sahilini çevreleyen Katırlı Dağları'nın yamacında, göle hâkim bir tepe üzerine kurulmuştur Müşküle. Yer yer Osmanlı evlerinin bulunduğu köy sokaklarından, barışı simgeleyen zeytinlikleri ve mavi atlasa benzeyen İznik Gölü'nü seyreder, kendinizi gölün anlattığı masala kaptırırsınız… Müşküle, doğuda Mustafalı ve Göllüce köyleri; kuzeyde İznik Gölü; batıda Narlıca beldesi; güneyde Süleymaniye köyleriyle çevrilidir.

Müşküle, yirmi birinci yüzyılın ilk yarısına kadar dünyaca ünlü üzümüyle anılırken bakımsızlık ve ilgisizlik yüzünden bu ününü yitirmiş; sökülen bağların yerine zeytin ağaçları dikilmiştir.

Gölden esen rüzgârlar, yalnızca Müşküle'de yetişen zeytinlere ayrı bir tat vermekle kalmamış, insanına da çok şey kazandırmıştır…

Müşküleliler, yakın zamanda ülke hatta dünya gündemine –birkaç

haftalığına da olsa– düşen muhtarlığa aza seçimiyle de kanıtlamışlardır farklı bir köy olduklarını.

Mevcut köy muhtarı Emin Tektaş, Bursalarda gününü gün ediyordur. Azalar, muhtara söz geçiremeyince istifa ederler. Yeni aza seçimi için İznik İlçe Seçim Kurulu 29 Ekim 2006 tarihine gün verir. Muhtar Emin Tektaş, istifa etmediği gibi aza listesini –köylüye rağmen– kendi başına belirlemeye kalkışınca Müşküleliler, ülkenin ve dünyanın görmediği bir tepki verir…

Halk, köydeki delileri aza seçer… Yaklaşık bin kişi, tepki amacıyla oy kullanmazken akli dengesi bozuk olan yeni azalar, yüz ile iki yüz arasında oy almış, muhtar Emin Tektaş'ın listesi seksenli oylarda kalmıştır…

Bu olaydan kısa bir süre sonra muhtar Emin Tektaş, muhtarlık binasında kendini asarak yaşamına son vermiştir…

Üzümü, zeytini ve yakın zamanda deli azalarıyla tanınan bu şirin İznik köyü, o yılların deyimiyle *Nâzım Köyü* 1980'li yıllara kadar sosyalistleriyle de Türkiye'nin gündemine taşınmıştır.

…

1910 yılında İznik'e bağlı Müşküle köyünde doğan İsmail Başaran'ın yaşamı, göl kıyısında, zeytin ağaçları arasında geçer. Kendi deyimiyle *"Bir çınar ağacının kökleri gibi toprağa bağlanmış"*tır.

Komşusu Ömer Sarı'yı vurup 3 Mart 1941 tarihinde ağabeyiyle Bursa Cezaevine giren Başaran, yedi yıl hapis yatar. Hapisliğinin bir kısmını Bursa Cezaevi, bir kısmını da İmralı'da geçirir. Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'le iki buçuk yıl hapis yatar. Nâzım Hikmet'le karşılaşmasını şöyle anlatır:

"Ben hapse düşmeden önce de 'sol'dan az buçuk haberim vardı. Tunceli'deki askerlik görevim sırasında Pötürgeli Halim Bey adında bir öğretmenle tanıştım. Halim Bey, bana okumam için romanlar, destanlar, halk masalları verirdi. Karakol komutanım da ilerici bir askerdi. Kitapları okumama ses çıkarmazdı. Askerliğimi bitirip köye döndüğümde düşüncelerimde değişiklikler olmuştu. Ne bulursam okuyordum.

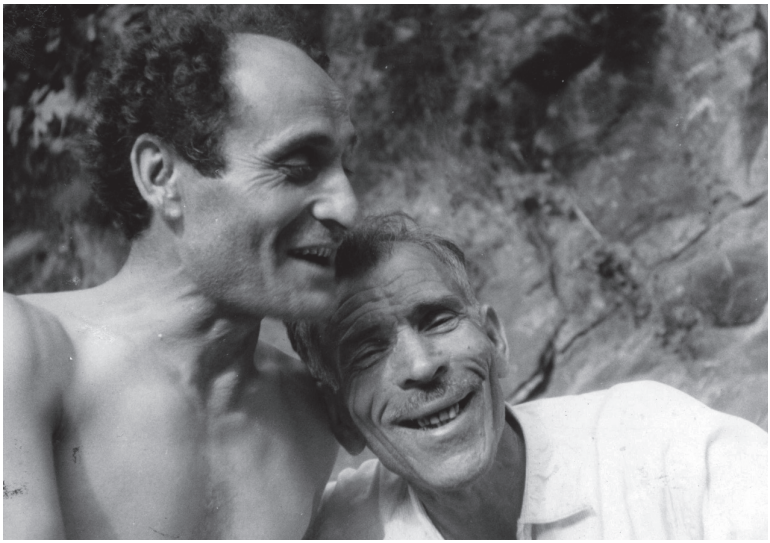
Nâzım'ın adını hep duyuyordum ama şiirlerini kitaplarından değil, dostlar arasında elden ele dolaşan kopyalarından okuyabiliyordum. İlk okuduğum şiiri: 'Açların Gözbebekleri' adlı şiiriydi. Bu şiir, beni çok etkilemişti. Sonra 'Salkımsöğüt', 'Bahri Hazer' gibi şiirlerini okudum. 1933 Mart ayında Nâzım'ın tutuklandığını sonra da Bursa'ya gönderildiğini öğrendim…

Dama düştüğümde ilk önce Alamancı Hayrettin'i tanıdım. Alamanlara casusluk etmekten yatıyordu. Alamancı Hayrettin, komünisttir falan diyerek Nâzım'ı kötülüyordu bana. Mahkûmlar arasında da Alman sempatizanlığını yaymaya çalışıyordu ama Nâzım'ın etkisinin daha baskın olduğu anlaşılıyordu. Durumu iyice anlayınca başladım Nâzım'ı aramaya. Öğrendim ki ikinci katta, revir odasında kalıyor. Hem de Orhan Kemal'le birlikte. İlk fırsatta revire varıp kendimi tanıttım. Nâzım, 'Hoş geldin, buyur, otur' diyerek tabureyi gösterdi. Hiç unutmam, kırmızı yollu bir pijama giymişti. Kalın abavi bir palto vardı omuzlarında. O kış dehşetli soğuk geçmişti. Nâzım, içeri neden girdiğimi sordu. Anlattım. Sonra köyümü sordu, neler ekip biçtiğimizi, neler ürettiğimizi; mülkiyet ilişkilerinin nasıl olduğunu uzun uzun anlatmamı istedi. Şiire düşkün olduğumu, yazmaya çalıştığımı söyleyince ilgilendi benimle.

Nâzım'a ulaşmak o kadar kolay değildi. Çünkü kilit kilit üstüne bir sürü kapı vardı… Nâzım, mahkûmlara öyle iyi davranırdı ki çok kişi onun komünist olduğuna inanmazdı. O zamanlar komünist sözü, insanların gözünde 'kötülük timsali' idi. Ama Nâzım herkesin sorunuyla ilgilenirdi. Biri hastalansa idareyi harekete geçirir, tedavi edilmesini sağlardı. Temyiz dilekçesi yazdıracak olan, doğruca ona giderdi… Nâzım en çok köyümü sorardı bana. Ben ona Müşküle'yi ama en çok da Müşküle'nin girişindeki yüz yıllık çınarı, dibindeki çeşmeyi anlatırdım. O zaman bana: 'O çınarın altında güzel içilir be Başaran, göle karşı güzel şiir yazılır' derdi.

…

Ben zaman zaman şiirlerimi ona götürür, 'muayyene' ettirirdim. Bir okuyuşta görür, söylerdi aksayan yerleri. Şurayı şöyle burayı böyle

İbrahim Balaban ve İsmail Başaran İznik-Müşküle köyü yakınlarında

düzelt, derdi. Sonra 'Devam Başaran!' derdi. 'Şiiri bırakma.' Ben de yazı yazma alışkanlığı olmadığı için dediklerini not etmezdim. Bana bir keresinde Gorki'nin kitaplarını verdi. Nâzım, daha çok Orhan Kemal'le tartışırdı. 'Büyük dostlar' diyorum ben onlara. Kaydırak oynayan çocuklar gibi yakındılar birbirlerine. Her şeyi paylaşırlardı. Orhan Kemal, müthiş okurdu. Zaten Nâzım'ın odası, kütüphane gibiydi. Karyolasının üstünde, yastığının ucunda kitaplar, mektuplar görürdüm hep. Köşede eşyalarını koyduğu dolapta da bir sürü kitap vardı. Dolabın bir kapağı olmadığı için bunlar göze çarpardı.

…

Nâzım'ın hâlinden, şiir kurduğu anlaşılırdı. Böyle anlarda, hızlı adımlarla bir aşağı bir yukarı gider gelir, gider gelir, mırıldanırdı.

İki buçuk yıl Nâzım'ın sıcak elini sıktım. Üzerimde ödenemez hakkı vardır. Onun yazdığı temyiz dilekçesiyle cezamdan altı yıl indirildi. İmralı Cezaevine naklimi de o sağladı. O zamanlar İmralı'nın müdürü

Esat Adil Müstecaplıoğlu idi. Nâzım'la arkadaştılar. İmralı'nın geniş bir kütüphanesi olduğunu, orada güzel kitaplar okuyabileceğimi söyledi. Gerçekten iyi kitaplar okudum orada. Müstecaplıoğlu'nun da yardımlarını gördüm."

İsmail Başaran, köyüne gelir gelmez gençleri göl kıyısında toplayıp onlara Nâzım Hikmet'i anlatır ve onun şiirlerini okur…

Sedirde al yeşil, dal dal Bursa ipeklisi,
duvarda mavi bir bahçe gibi Kütahyalı çiniler,
gümüş ibriklerde şarap,
bakır lengerlerde kızarmış kuzular nar idi.
Öz kardeşi Musayı ok kirişiyle boğup
yani bir altın leğende kardeş kanıyla aptest alarak
Çelebi Sultan Memet tahta çıkmış hünkâr idi.
Çelebi hünkâr idi amma
Âl Osman ülkesinde esen
bir kısırlık çığlığı, bir ölüm türküsü rüzgâr idi.
Köylünün göz nuru zeamet
alın teri timar idi.
…

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, s. 229)

Şiir, gençlerin hoşuna gitmiştir… Başaran devam etmiştir okumaya:

"Bu göl İznik gölüdür.
Durgundur.
Karanlıktır.
Derindir.
Bir kuyu suyu gibi
içindedir dağların.
Bizim burada göller
dumanlıdırlar.
Balıklarının eti yavan olur,
sazlıklarından ısıtma gelir,
ve göl insanı
sakalına ak düşmeden ölür.

Bu göl İznik gölüdür.
Yanında İznik kasabası.
İznik kasabasında
kırık bir yürek gibidir demircilerin örsü.
Çocuklar açtır.
Kurutulmuş balığa benzer kadınların memesi.
Ve delikanlılar türkü söylemez.
Bu kasaba İznik kasabası.
Bu ev esnaf mahallesinde bir ev.
Bu evde
bir ihtiyar vardır Bedreddin adında.
Boyu küçük
sakalı büyük
sakalı ak.
Çekik çocuk gözleri kurnaz
ve sarı parmakları saz gibi.
Bedreddin
ak bir koyun postu üstüne
oturmuş.
Hattı talik ile yazıyor
'Teshil'i.
Karşısında diz çökmüşler
ve karşıdan
bir dağa bakar gibi bakıyorlar ona.
…"

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, s. 230)

Bursa-İznik yolunun Müşküle ayrımında, yüzyıllara meydan okumuş çınarın gölgesinde, gölden esen rüzgârlar eşliğinde okunan şiirler, gölle her gün göz göze gelen gençleri büyülemiştir ama gençlerin aklında bir soru kalmıştır: "Bedreddin kimdir?" Başaran, Nâzım'dan öğrendiklerini anlatır: *"Yüzyıllar öncesinde Şeyh Bedrettin, Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa, yakın arkadaşlarıyla birlikte İznik'te sürgün olarak yaşarken kurdukları bir tarikatla, Anadolu ve Rumeli'de düşüncelerini yaymaya başlamışlardı. 'Yârin yanağından gayrı her*

şeyin insanlar arasında ortak, paylaşılabilir' olmasını bir eşitlik ilkesi olarak görmüş; Osmanlı toprağında yaşayan halklar arasında, dini ayrımcılığın kaldırılmasını savunmuşlardı…"

Köyün yaşça büyüklerinden Hasan Çakır ve Müşküleli gençler: Fevzi Kavuk, Emin Alper, Mehmet Başaran ve köyün öğretmeni Seyfi Alp; anlatılanları hayranlıkla dinlerken Başaran, benzer düşünceler uğruna bir başka Bursa sürgünü Nâzım Hikmet'in, Bursa'da yüzünü görmediği insanları nasıl da etkilediğini düşünüyordur… İleride yeşerecek başakların tohumlarını atmıştır Başaran.

Yıl, bin dokuz yüz elli, aylardan Nisan idi…

"NÂZIM'IN ŞİİRİNE HEP BİR AĞIZDAN ÂMİN!"

"Bir gün köyde, değirmenin orda toplanmış yemek yiyoruz. Bilirsiniz köylerde, özellikle topluca yemek yendiği zaman şükür duası edilir. Biz yemek yedikten sonra aramızda bulunan hoca yemek duası okudu. Âmin denilip eller inmeden, 'Durun!' dedim. 'Ben de bir dua okuyacağım.' Ve ezberimden, 'Meşin Kaplı Kitap'ı okumaya başladım. 'Kureyşi Muhammed'e kucak açtı Medine/Bir ateş oldu Kerbela, Hüseyin'e...' dedim. Âdem ile Havva dedim. Nuh dedim. İsa, Musa, Muhammed dedim. 'Efendiler, ağalar, evliyalar, keşişler/Ebedi karanlığın boğulsun kollarında/Artık temiz ruhların aydınlık yollarında/Sade bir din, bir kanun, bir hak:/işleyen-dişler…' dedim. Ve herkes, 'Âmin!' diyerek ellerini yüzüne sürüp indirdi…"

…

Buğday Direniyor adlı bir şiir kitabı yayınlanan İsmail Başaran; *Yön, Edebiyat 76, Güney Sanat* ve *Edebiyat 81* gibi dergilerde de yazılar yazmıştır.

Hapisten çıktığında on yedi yaşındaki oğlu Ali'yi vuran Mehmet Özdemir'i öldürmeyi aklından bile geçirmeyen Başaran, söylediklerinde ne kadar samimi olduğunu ispatlamıştır.

BİR SABAH

"Bir sabahın arkasında ölüm.
Bir sabahın arkasında dirim.

Yine çağırır olan sabaha.
O kara günleri
at arkaya

İnsan yıkanıp tıraş olacak
Özgür insanın düşünceleri bu.

Sesini kesecek insan
Bir zaman

Uygun gelmiyor silahların patlaması"

İsmail Başaran (Buğday Direniyor)

Bursa Cezaevinde birlikte hapis yattığı Nâzım Hikmet'ten insanları sevmeyi, insanların kişisel hırslarının esiri olmaması gerektiğini öğrenir Başaran... Umudu öğrenir ondan, sosyalizmi öğrenir…

ELİMDE BİR KİTAP VAR

"İşçim, köylüm
Elimde bir kitap var
Ya sosyalizm ya ölüm

Dünya alev alev yanıyor
Korkudur her vakit zulüm
Bir iken iki üç oldu
Yüküm ağır
Her gün hatır gönül sorar
Selamün aleyküm
Canımı yaktı

İşçim, köylüm
Elimde bir silah var
Ya sosyalizm ya ölüm

Çobanın biri Uludağ'dan
Biri Civanyaylasından geldi,
Haber vurdu, selam verdi
İşçi, köylü meclisine

İşçim, köylüm
Elimde bir kitap var
Ya sosyalizm ya ölüm"

İsmail Başaran (Buğday Direniyor)

Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet, Orhan Kemal ve Balaban'la hapis yatan Başaran, dışarı çıktıktan sonra yaşamının geri kalanını Müşküle'de geçirir. 1989 yılında yaşamını yitiren Başaran, geride ustası Nâzım Hikmet için bir de şiir bırakmıştır:

CAN DOSTU

"Umutlar koptu
Kara hafta bu sefer
Gümbür gümbür davul çalar
Derebeyi…
Çat diye kırıldı şimşir değnek
Haber vurdu
Elem verdi canıma…
BAL ŞEKER USTA
Büyük şair
NÂZIM HİKMET…"

İsmail Başaran (Buğday Direniyor)

SOSYALİST MUHTAR FEVZİ KAVUK…

Türkiye sosyalist hareketinin önemli köy önderlerinden biri olan Fevzi Kavuk, belgesele konu olacak yaşamını bana ilk anlattığında tarih, iki bin altı yılını gösteriyordu. Fevzi Kavuk'la art arda dört görüşmem daha oldu. Bu görüşmelerden beni en çok etkileyeni kuşkusuz Müşküle köyünde ve Nâzım Hikmet için diktikleri –şu an kesilmiş olan– çınarın yanı başında yaptığım görüşmeydi.

Bursa'da Nâzım Hikmet veya Türkiye İşçi Partisi (TİP) denince akla ilk gelecek yer İznik'in Müşküle köyüdür. İsmail Başaran'ın etkilediği ve siyasi yönden gelişmesi için girişimlerde bulunduğu; onda ışık ve liderlik özellikleri gördüğü köylü gençlerin en başında geliyordu Fevzi Kavuk.

Başaran, bir sohbetinde onu: *'Sen gençler arasında sevilen bir insansın, bunun değerini bil. Bugün delikanlı başı olan kişi yarın köyün lideri olur, muhtarı olur'* diyerek cesaretlendirmişti.

Başaran, içeri cinayetten girmişti. Köyde kan davalılarının yanı sıra Demokrat Partililer ve Halk Partililer arasında da sık sık kavgalar çıkıyordu. Bu durumu tersine çevirecek bir şeyler yapmak gerekiyordu. İsmail Başaran, Hasan Çakır, Fevzi Kavuk ve köyün aydın öğretmeni Seyfi Alp bir araya gelip köyde bir *Dostluk Spor Kulübü* kurmaya karar verirler. Muhtarla konuşup bir dükkân tutarlar. Kulüp aynı zamanda gençlerin bilinçlenmesini sağlayan bir kütüphaneye dönüşür. Zamanla gençler arasındaki anlaşmazlıklar, kan davaları ve kavgalarda azalmalar görülürken gençler arasında dayanışma ve dostluk duyguları güçlenir…

Fevzi Kavuk, dernek başkanı olmuştur. Dernek, köy öğretmeninin de desteğiyle bir piyes çıkarır. *Yarım Osman* adlı bu piyeste Fevzi Kavuk başrolü oynar. Oyun, köylüler arasında çok beğenilir…

İlerleyen yıllarda Başaran'ın dediği olur… 27 Mayıs müdahalesinin ardından 25 Ağustos 1960 tarihinde askerin ısrarıyla köy muhtarı olan Fevzi Kavuk, 1963 yerel seçimlerinde TİP'in adayı olur. Karşısında Adalet Partili Sezai Ersöz olmasına rağmen seçimi büyük bir farkla kazanan Kavuk, 1980 yılına kadarki tüm seçimleri

Fevzi Kavuk, Nevzat Şenol'un TRT'de hazırlayıp sunduğu Köy Kahvesi programında

kazanarak muhtar olur. Kavuk'un muhtarlığı, 12 Eylül sabah saat altıda iki askerin gelip onu gözaltına almasıyla sona erer. Artık o da Bursa Cezaevindedir…

***

Fevzi Kavuk, 1960'lı yıllarda TİP'in İzmir'deki I. Kongresini yaşamış; burada Cemal Hakkı Selek, Yaşar Kemal, Şükran Kurdakul, Fethi Naci ve daha birçok aydın ve sanatçıyla tanışmış, yeni dostluklar kurmuştur.

Onun Müşküle'de gösterdiği başarı, sosyalist hareket içinde büyük sempati toplamış, parti içinde tanınmasını sağlamıştır.

***

Fevzi Kavuk, 1965 yılında gerçekleştirilen TİP Bursa Kongresini şöyle anlatmaktadır:

"*TİP'in Bursa Başkanı Emin Canpolat'tı. Kongre, Setbaşı (Bursa)*

civarındaki Saray Sineması'nda yapılacaktı. Genel Başkan Yardımcısı Cemal Hakkı Selek'in Divan Başkanlığında toplanan kongre sırasında Komünizmle Mücadele Derneği Bursa Şubesi üyeleri dışarıda toplanıp 'Komünistler Moskova'ya!' sloganları atarak salonun kapısını zorlamaya başladılar. Kapıyı Müşküleli Rıfat Talan tutuyordu. 1965 yılının Bursa Valisi Vefa Poyraz, kongreye katılanları arabalara bindirip uzaklaştırmamış, sinemanın arka kapısında pusu kuran kalabalığın kucağına atmıştı. Kongreye katılan Nihat Behram, Setbaşı Köprüsü'nden dereye atlamış, Adnan Cemgil feci şekilde dövülmüş, Cemal Hakkı Selek yerlerde sürüklenmişti…"

Sonraki yıllarda Bursa Valisi Vefa Poyraz, terfi ettirilerek İstanbul Valiliğine atanmış ve 1969 yılında gericilerin, Amerikan 6. Filosunu protesto eden ilericileri katlettiği *'Kanlı Pazar'* olayının da mimarlarından(!) biri olmuştur…

***

1965 genel seçimleri yaklaşmaktadır. Fevzi Kavuk ve diğer Müşkülelilер, TİP'in İznik, Orhangazi, Gemlik, Yenişehir ilçeleri başta olmak üzere Bursa'da örgütlenmesi için seferber olurlar. Müşkülelilер; TİP'in Bursa'daki diğer ilçe yönetimlerinde de görev alarak TİP'in Bursa'da seçimlere girme hakkı kazanmasını sağlarlar.

Bu çalışmalara; Mimar Emin Canpolat, Saygı Yağmurdereli, Metin Güven, Gürbüz Akkök, M. Tankut Sözeri, Engin Özpınar, İbrahim Balaban, Nâzım'ın dostu ve doktoru Neşati Üster, Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde hapis yatan Yakup Yıldırım ve daha birçok kişi, var güçleriyle katılır.

Fevzi Kavuk'un dostları olan Nihat Behram ve Ataol Behramoğlu, Bursa'daki sanatsal ve politik çalışmalara destek verirler.

Genel seçim öncesi TİP'in Bursa'da milletvekili adayı belirlemek için gerçekleştirdiği ön seçimde Fevzi Kavuk ilk sırayı almasına rağmen Parti Genel Merkezi, Adnan Cemgil'i birinci sıraya, Fevzi Kavuk'u ikinci sıraya yerleştirir. Bursalılar buna tepki gösterir ama Kavuk, aydın kimliği ve çalışkanlığına tanık olduğu Adnan Cemgil'in birinci sıraya konmasına kızmaz. Çalışmalarına devam eder…

Fevzi Kavuk, daha sonraki yıllarda Bursa'daki çalışmalar sırasında yakından tanıdığı ve zekâsına hayran olduğu Adnan Cemgil'in oğlu Sinan Cemgil'in Nurhak Dağlarında öldürülmesine çok üzülecektir…

…

1965 seçimleri sonucunda Fevzi Kavuk seçilemeyecekti ama Müşküle, TİP'in en yüksek oy aldığı bir köy olacak, bu tarihi seçim sonucunda TİP, 15 milletvekiliyle Meclise girecektir…

…

Fevzi Kavuk; 1966 yılında Malatya'da yapılan TİP Kongresine İbrahim Balaban, Avukat Şükrü Akmansoy ve Gürbüz Akkök'le Bursa delegesi olarak katılmış, kongre sonucunda TİP Genel Yönetim Kuruluna; Mehmet Ali Aybar'ın istifası sonrasında ise Şaban Yıldız Başkanlığındaki Merkez Yönetim Kuruluna girmiştir. Kavuk, bu göreve sonraki dönemlerde üç kez daha seçilecektir.

…

Fevzi Kavuk, 1982 yılında darbecilerin yaptığı Anayasa oylamasında Müşküle köyünden yüzde doksan hayır oyu çıktığını anlatırken günümüzün siyasal durumundan, gençlerin içinde bulunduğu yozlaşmadan rahatsızlık duyduğunu belirtmiş, ama asla umutsuz olmadığını söylemiştir.

İlerlemiş yaşına rağmen her eylem ve etkinliğe en önde giden yirmi birinci yüzyılın önemli köy aydını Fevzi Kavuk ile Müşküle'de *Dostluk Spor Kulübü* yanındaki kahvehanede buluştuk. Nâzım Hikmet'in şiirlerini ve düşüncelerini Müşküle semalarına serpiştiren İsmail Başaran'ın mezarını ziyaret ettikten sonra ona, 1964 yılında Nâzım Hikmet'in *Vasiyet* şiirinden yola çıkarak arkadaşlarıyla birlikte çınar diktikleri yere gitmek istediğimi söyledim…

Çınarı diktikleri yerin yanı başında, İznik Gölü'nü tepelerden seyreden kayalıkları gösteren Fevzi Kavuk: *"Balaban buraya Nâzım Hikmet'in büyük bir resmini yapacaktı ama zeytin ağaçlarının bulunduğu bahçenin sahibi çekindiği için yapamadı…"* derken hüznü gözlerinden okunuyordu…

"TEPEMDE BİR DE ÇINAR OLURSA…"

Müşküle'ye Nâzım Hikmet'in ölüm haberi geldiği gün karar verilmişti aslında bu çınarın dikilmesine. 4 Temmuz 1964 günü, Nâzım'ın vasiyetine uyularak Bursa-İznik yolu, Müşküle ayrımına yakın, zeytin ağaçlarıyla kaplı Rıfat Talan'ın arazisinde; İbrahim Balaban, Mimar Emin Canpolat, İsmail Başaran, Fevzi Kavuk, Emin Alper ve diğer Müşküleliler bir araya gelirler.

İznik Gölü de Bedreddin de tanıktır şairin yoldaşlarına… Balaban, savurur dizeleri rüzgâra…

…
İznik gölünde akşam oldu.
Bedreddin eğildi suya
avuçlayıp doğruldu.
Ve sular
parmaklarından dökülüp
tekrar göle dönerken
dedi kendi kendine:
"— O âteş ki kalbimin içindedir
tutuşmuştur
günden güne artıyor.
Dövülmüş demir olsa dayanmaz buna
eriyecek yüreğim...

Ben gayrı zuhur ve huruç edeceğim!
Toprak adamları toprağı fethe gideceğiz.
Ve kuvveti ilmi, sırrı tevhidi gerçeklendirip
biz milletlerin ve mezheplerin kanunlarını
iptâl edeceğiz..."

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, s. 232)

Fevzi Kavuk ve diğer Müşküleliler çınar dikeceklerini önce Yaşar Kemal'e söylerler. Yaşar Kemal'in *"İyi olur"* demesi üzerine Müşküle'ye onu da davet ederler. Yaşar Kemal, bu törene katılamaz.

Çınar dikilir bu Anadolu toprağına. Tutmaz derler ama tutar ve

Fevzi Kavuk'la İznik Gölü kıyısında Nâzım için diktikleri çınarın önündeyiz (2010)

boy verir çınar. *Vasiyet* şiirindeki yerde Osman'la Ayşe'nin yanı başındadır çınar… Traktörlerle türkülerin geçtiği yerde…

…
Yoldaşlar, nasip olmazsa görmek o günü,
ölürsem kurtuluştan önce yani,
alıp götürün
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni.
Hasan beyin vurdurduğu
ırgat Osman yatsın bir yanımda
ve çavdarın dibinde toprağa çocuklayıp
kırkı çıkmadan ölen şehit Ayşe öbür yanımda.
Traktörlerle türküler geçsin altbaşından mezarlığın,
seher aydınlığında taze insan, yanık benzin kokusu,
tarlalar orta malı, kanallarda su,
ne kuraklık, ne candarma korkusu.
…

(Nâzım Hikmet, Yeni Şiirler, s. 21)

Çınar dikilmiştir… Onun seslendiği yoldaşlar dikmiştir çınarı.

Çınarı duyanlar koşar ziyarete gelirler mayıslarda, haziranlarda… Kimler yoktur ki gelenler arasında: Sadun Aren, Nihat Sargın, İbrahim Balaban, Şükran Kurdakul, Kemal Tahir, Samiye Yaltırım (Nâzım'ın kız kardeşi), Ataol Behramoğlu, Turgut Kazan, Şahap Bakırsan, Kıymet Coşkun… Onlarca, yüzlerce, binlerce insan…

Onun dirisine tahammül edemeyenler, olmayan mezarı başındaki çınarına da tahammül edemezler... Jandarma, çınarı ziyarete gelenlerin yolunu kesip onlara baskı yapar. Arazi sahibi Rıfat Talan, zeytinlere gölge düştüğünü söyleyerek ama aslında baskılara dayanamayıp oğlu Ali'ye çınarı kestirir. Yıl, bin dokuz yüz yetmiş sekizdir… Ali, 11 Haziran 1995'te ölen babası Rıfat Talan'ın cenazesinden sonra Fevzi Kavuk'la yaptığı bir konuşmada itiraf edecektir bunları…

…

Fevzi Ağabey, "Sonra ne oldu?"

"Sonra kök tekrar filizlendi. Büyüdü. Yeniden geliyorlardı 1 Mayıslarda. Jandarma yine yolları kesip çınarı bekliyordu. Çınarı tekrar kestiler. Bu sefer üzerinde bir de ateş yaktılar..."

NİYAZİ'NİN ADI NÂZIM OLUR…

Uludağ'ın eteklerinde, köpük köpük bulutlara komşu bir köy, Kıranışıklar… Bursa-Keles'in (Bursa) yedi kilometre kadar güneyinde, aykırı bir köy…

Kıranışıklar'ın isyanı Kurtuluş Savaşı yıllarına dayanıyor. İşgale karşı direnişin simgesi olan Topal Saadettin Efe; dağ müfrezelerinden biri ama aynı zamanda bir efe başıdır. Halkın efsaneleştirerek anlattığı efelere, dilden dile dolaşan türküler yakılmıştır:

"Şu Keles köşe başı
Saadettin Efe başı
Kabakçı'yı sorarsan
Dağ ardında binbaşı
…"

Yakın bir zamana kadar adını kan davalarıyla duyuran köy, seksenli yıllardan sonra siyasi yapısıyla dikkatleri çeker…

Köyün isyanı, ileriki yıllarda da sürer. Türkiye genelinde yüzde doksanın üzerinde "evet" oyuyla kabul edilen 1982 Anayasası'na, Kıranışıklar köylüleri "hayır" der… Tıpkı Müşküle köyü gibi… Köyün bu tutumu, hükümetlerce dayatılan ve halkın ihtiyaçlarına yanıt vermeyen sonraki referandum ve seçimlerde de devam eder.

…

Ahmet Atak, Osmanlı döneminde Kocahüseyinoğullarından Sarı Ahmet lakaplı bir ailenin çocuğu olarak 1908 yılında Kıranışıklar (Keles) köyünde dünyaya gelir. Askerliğini, Ankara'da Muhafız Alayında çavuş olarak yaptığından köyde onu, Ahmet Çavuş diye çağırırlar. Atak ailesinin üçü kız, ikisi erkek beş çocuğu olur. Bu çocuklardan hikâyemizin asıl kahramanı olan Niyazi'nin doğum tarihi: 27 Şubat 1942'dir.

…

Yıl, bin dokuz yüz kırk üç. Gün battı batacak. Kiremit tarlasını andıran çatıların hemen üzerinde kara kara bulutlar, iç içe geçmiş beklemekteler... Köyden uzak tepelerdeki çobanlar, sürülerini önlerine katıp sessiz evlerine çoktan çekildiler…

Tarlasından dönmekte olan Selim Göksu (Tavşan Selim), kararan havaya aldırmadan her zamanki gibi iri kayaların kapladığı kestirme yola koyulur. Biraz ilerledikten sonra aniden durur. Kulağına belli belirsiz sesler gelmiştir. O, duyduğu sesi pek ciddiye almadan yürümeye devam eder. Tarlaya gelirken çamların altından toplayıp bir çuvala yerleştirdiği kozalakları eve götürmeyi düşünmektedir…

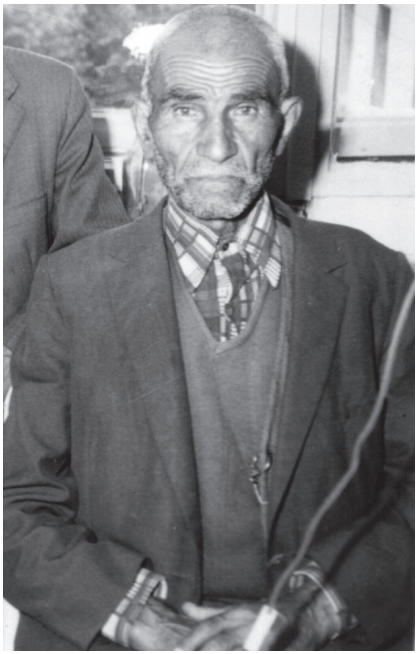
Doğa, kötü gün hazırlığını yapmışçasına Tavşan Selim'i bekliyordur. Gökyüzü, kararıp yere inmiş; yeşil elbiselerini çoktan soyunan ağaçlar, birazdan yaşanacak olaya tanık olmamak için dallarının yardımıyla yüzlerini kapamış; çobanlar ve koyunlar barınaklarına çekilmiş, ortalığı derin bir sessizlik kaplamıştır.

…

Kimliği belirsiz kişilerce öldürülüp Uludağ'ın eteklerinden akıp gelen Kocasu nehrinin sularına bırakılan Tavşan Selim'in elleri o kozalak çuvalına değemeyecektir…

Yosun tutmuş bir kayaya takılı cesedini, elleri iki yana açık –akıp giden suyun, kıyafetlerine sokulmasıyla oluşan hareket ve dalgalanmayı saymazsak– kıpırtısız hâlde bulurlar.

…

Ahmet Atak

Tavşan Selim'i öldüren kişi veya kişiler bulunamayınca onunla önceden sorunu olan dört beş köylüyle birlikte Ahmet Atak da gözaltına alınır. Çıktığı ilk duruşmada tutuklanan Ahmet Atak, Bursa Cezaevine gönderilir. İki buçuk yıl süren yargılanma sonucunda suçsuz olduğu anlaşılıp 1945 yılının sonuna doğru serbest bırakılır. Üç yıla yakın bir zaman cezaevinde kalan Ahmet Atak; yaşamının bu kesitini "kaybedilmiş" değil, "kazanılmış" yıllar olarak değerlendirir. Çünkü o içeride, Nâzım Hikmet'le tanışmış, onun öğrencisi olma onuruna erişmiştir.

…

Ulusal basının, Bursa basınının Nâzım Hikmet adından söz etmeye çekindiği; Nâzım'la hapis yatıp dışarı çıkanların "komünizm propagandası" yaptıkları iddiasıyla yeniden içeri alındıkları bir dönemde Ahmet Atak, üç yaşına yeni giren oğlu Niyazi'nin adını Nâzım olarak değiştirir… Yıl, bin dokuz yüz kırk beştir…

EĞİTMEN AHMET ÇAVUŞ

Ahmet Atak, geçen zaman içinde köye muhtar olur. O yıllarda köy çocuklarını yetiştirmek için belli bölgelerde eğitmenlik kursu açılmıştır. Eğitmenlik için her köyden bir kişi istenir. Önce Himmet adlı köylüye verilen bu görev, onun vazgeçmesi ve kimsenin bu görevi kabul etmemesi üzerine Ahmet Atak'a kalır. Köylüler, Ahmet Atak'ın geride kalan çocuklarına bakma sözü verip eğitmen olması için onu, Zeytinbağı'na (Trilye) gönderir.

Mudanya'ya bağlı Zeytinbağı (Trilye) köyünde altı ay boyunca eğitim gören Ahmet Atak, köylülerin anlatımına göre takım elbise, kravatla köye döner. O, artık bir eğitmendir… Nâzım Hikmet, içeride mahkûmları eğitirken, Ahmet Çavuş dışarıda köy çocuklarını eğitecektir, otuz iki koca yıl boyunca…

…

Nâzım Amca'nın adını duyup da Kıranışıklar köyüne gittiğimde, gördüklerim beni şaşkına çevirmiş, bir o kadar da hayran bırakmıştı. Köy kahvesinde Nâzım Amca'yı beklerken yaşları yetmiş-seksen arasında değişen köylülere Ahmet Atak adını sormuştum. Aldığım yanıtlar, eğer istenirse bir insanın bile birçok şeyi değiştirebileceğini kanıtlar nitelikteydi. Köylülerden Ahmet Ferik ve Halil Ala, *"Bizler, Ahmet Atak'ın ilk talebeleriyiz. 1949-1950 yıllarıydı, bize okuma-yazmayı o öğretti. Bu köye çok hizmet etti…"* diyerek sözlerine devam etmişlerdi…

Ahmet Çavuş'un yaptıkları, yalnız bununla sınırlı değildi. O, başta köylüleri olmak üzere çevresindeki herkese yıllarca Nâzım Hikmet'i ve onun düşüncelerini anlatmıştı. Köyde karşılaştığı olumsuzluklarda *"Nâzım Hikmet olsa böyle yapardı, o olsa böyle derdi"* diye düşünür, yanıtını bulur, yol gösterirdi. Ağaca, ormana değer verirdi. Köyün çıkışındaki çam ormanı da onun çabasıyla dikilmişti…

…

Adını Nâzım Hikmet'ten alan Nâzım Atak, babasından dinlediği Bursa Cezaevi yıllarını ve babasını şu sözlerle anlatıyordu:

"Babam, Bursa Cezaevinde terzilik yaparken aynı zamanda Nâzım Hikmet'in kurdurduğu dokuma tezgâhlarında da çalışıyormuş. Babamın anlatımına göre o yıllarda içeride on iki dokuma tezgâhı varmış. Nâzım Hikmet dokumadan kazandığı paraları gariban ve kimsesizlerle paylaşır, onlara sahip çıkarmış.

Nâzım Hikmet'ten ihtiyaç dâhilinde babam da faydalanmış. Suçsuz olduğunu kanıtlamak için mahkemeye verdiği dilekçeyi Nâzım Hikmet hazırlamış. Suçsuzluğu anlaşılıp salıverilen babam, sık sık Bursa Cezaevine Nâzım Hikmet'i ziyarete gitmiş. Bu ziyaretlerin birinde Nâzım Hikmet, babama: 'Dışarısı nasıl Ahmet?' diye sorduğunda babam: 'Nâzım Bey, pek değişiklik yok, eskisi gibi' diye cevap verir. Nâzım Hikmet bunun üzerine elleriyle demir parmaklıkları sıkarak: 'Bu sömürü düzen böyle gitmeyecek, bir gün olacak…' diye hiddetlenmiş. Babamın en sevdiği Nâzım Hikmet şiiri sonraki yıllarda yazdığı 'Vatan Haini' şiiriydi. Babam bu şiiri ezbere bilirdi. Ben de biliyorum…

Babam Nâzım Hikmet'le yaptığı başka başka konuşmaları da anlatırdı. Bir gün babam, Nâzım Hikmet'e sorar: 'Siz saray çocuğusunuz, niçin kendinizi bu kadar yoruyorsunuz?' Nâzım Hikmet bu soru üzerine şunları söylüyor: 'Zaten bu yüzden üzülüyorum ya. Ben karşı çıkıyorum, insanlar habersiz…' "

Biz, kahvede çaylarımızı içip sohbet ederken kahvedekilerden bazıları Nâzım Amca'ya *'O komünist değil miydi?'* diye sorunca Nâzım Amca, sırtını dönüp *"Ne var komünistlik kötü bir şey değil ki…"* diye yanıt vermişti... Nâzım Amca'yı tanıyıp da hayran olmamak mümkün değildi. İlerlemiş yaşına inat bedenindeki enerji, coşku ve ters giden şeyleri değiştirme isteği ve heyecanı… Birçok gencin, birçok insanın örnek alması gereken türdendi…

Köyde dört dönem muhtarlık yapan Nâzım Atak, babası Ahmet Atak'ı 1989 yılında kaybettiklerini belirtiyor:

"Babamdan bana aktarılanlar sayesinde Nâzım Hikmet'i tanıdım. Ben de öğrendiklerimi, duyduklarımı köye aktardım. Geçen zaman içinde babam, toplumun gidişatına bakarak Nâzım Hikmet'in

haklılığına daha da fazla inandı. Sonraki yıllarda hacca da gitti; ama halktan yana, emekten yana, çalışandan yana olduğu için öldüğü güne kadar Nâzım Hikmet hayranlığı devam etti. Köyde Nâzım Hikmet'in fikirlerini çok tartıştık. Köylü, bizi haklı bulmuş ki dört dönemdir muhtar seçildik. Onun kitaplarını okudum. Nâzım Hikmet'te beni en çok etkileyen davranış, dokumadan kazandığı paraları mahkûmlarla paylaşmasıdır…"

Ahmet Atak'ın torunu Mustafa Atak'ın söyledikleri, Nâzım Hikmet'in sesinin Uludağ'ın diğer yanındaki köylere ulaştığını kanıtlar gibiydi:

"Babam, dedemden önce öldü. Düşüncelerimin oluşmasında babamdan çok dedemin emeği vardı. Bana mayayı veren Nâzım Hikmet'le hapis yatan, dedemdi…"

…

Kıranışıklar köylüleri, Nâzım Hikmet'in 110. doğum yılında onun mezarının, köylerine getirilmesi için bir kampanya başlatmışlardı. Bu çerçevede imza toplayan köy halkı, Nâzım için bir de çınarlık dikmişti. Sanatçı, gazeteci, yazar ve siyasetçilerin de katıldığı etkinliğe ilgi, beklenenin üzerindeydi...

13 Ocak 2012 Cuma günü sabahın erken saatlerinden itibaren büyük bir heyecan vardı köyde… Karlı dağlarla kaplı Uludağ'ın öte yüzünde başta muhtar Ali Işık olmak üzere; Raif Yiğit, Ahmet Kabaca, Nâzım Atak ve diğer Kıranışıklılar yoğun emek harcamışlardı…

Köylüler, Nâzım'ın *Vasiyet*'ine uyarak onun mezarının Anadolu'da bir köy mezarlığına, Kıranışıklar'a getirilmesini istiyorlardı… Mezarın yeri hazırdı… Moskova'dan toprak da getirilmişti. Saat 14.00'da başlayan çınar dikme etkinliğinin ardından Kıranışıklar İlköğretim Okulunda sazlar çalınıp türküler söylenmiş, Nâzım şiirleri okunmuştu.

Bu güzelim köyün sesini, civar köyler, Bursa, Türkiye duymuştu. Onlar, Nâzım'a olan sevdalarını, bulutlara yükleyip göndermişlerdi yeryüzüne…

KIZ MUALLİM MEKTEBİ ÖĞRETMENLERİNDEN CEZAEVİNE ZİYARET

Nebahat Sütunç'la 19 Ağustos 2010 tarihinde Bodrum'daki yazlığında buluşmuş, daha önce bir dergide okuduğum anılarını bu kez Nâzım'ın mavi gözlerini gören, onun Bursa Cezaevinde kaldığı odayı gezen Nebahat Sütunç'tan dinlemiştim. Doksan yaşını aşmıştı Sütunç ama bir genç kadın gibi heyecanlıydı. Nâzım Hikmet'ten söz ederken sesi titriyor, gözleri yaşarıyor, arada duraksayarak anlatmaya devam ediyordu…

Sütunç, 1920 Mirgün (İstanbul) doğumlu. Asker bir babanın kızı… Kendi deyimiyle aceleci, heyecanlı bir insan…

"Öğretmenliğimde yazılı-yoklama yaptığım günün ertesi günü yazılı kâğıtlarını öğrencilere dağıtırdım. Bekleten insan olmadım hiç… Çıkardım randevularıma hep zamanından erken giderdim. Bununla övünmem lazım mı bilemem ama hep bekleyen insan oldum.

Bursa Kız Muallim Mektebi (Bursa Anadolu Kız Lisesi) bahçesinde, Nebahat Sütunç (ortada) ve öğrencileri

Üniversiteyi bitirdim. Ankara'ya gittim. Bakanlıkta tanıdığım kimse yoktu, bir de çekiniyordum. Belki de bundan dolayı seferber olup benimle yakından ilgilendiler. Aman dediler tayinini aybaşına kadar Bursa Kız Muallim Mektebine (Günümüzün Bursa Anadolu Kız Lisesi) *yapalım. Kararnamemi verdiler. İstanbul'a geldim. İstanbul'dan Bursa'ya en yakın yol hangisi diye sorduğumda, Karaköy dediler. Karaköy'den kırk kişilik bir otobüse bindim ama otobüste elli kişi vardı ve otobüse otobüs demek için şahit lazımdı. Sallana sallana Bursa'ya kadar geldim. Yanımda Türk Kuşundan bir beyefendi oturuyordu. Kendisi de Bursalıymış.*

30 Nisan 1944 yılıydı. Bursa'da otobüsten indim. Vali bey, bir fayton çağırıp beni okula gönderdi. O yıllarda Kız Muallim Mektebi, Mahkeme Hamamının karşısında ahşap bir binaydı. Geldiğim günün ertesi günü maaş günüymüş. Bütün öğretmenler okuldaydı. Bu nedenle öğretmenlerin tümüyle tanışmıştım. Ben, o kadar acemiyim ki bunu bilmiyordum. Ama çok utanmıştım. Daha çalışmadan nasıl maaş alınır, diye düşünmüştüm. Sonra bir öğretmen arkadaşımın ısrarı sonucu maaşımı aldım."

…

Nebahat Sütunç, o gün öğretmenler arasında bulunan pedagoji öğretmeni Şevki Bey'in bir ayrıcalığının olduğunu sezinler. O, bunları düşünürken; Şevki Bey, öğretmenler odasında öğretmenlere yaklaşarak –gizliden gizliye– bir şeyler konuşmaktadır. Konuşulma sırası Sütunç'a gelmiştir. Şevki Bey, etrafına şöyle bir bakındıktan sonra Nebahat Sütunç'a yaklaşarak fısıldarcasına:

"Cezaevini ziyaret etmeyi düşünür müsün?"

"Tanışabilecek miyiz?"

"Amaç o. Ben ara sıra gidiyorum."

Nebahat öğretmen heyecanlanmış ve soluğu okulun bahçesinde almıştır. O, Nâzım Hikmet'in siyatiği nedeniyle Çankırı'dan Bursa'ya getirildiğini işitmiştir işitmesine ama Nâzım'ın adını anmanın büyük suç sayıldığı o yıllarda kimselere bir şey soramamıştır.

…

Sütunç, cezaevine gideceği anı beklerken öğrencilik yıllarına, Nâzım Hikmet'le ilgili anılarına dönmüştü:

"Her şey öylesine sis arkasındaydı ki... Nâzım Hikmet kimdi? Onun adı geçince neden bir sessizlik kaplardı ki ortalığı? Neden herkes birbirine gözlerini kaçırarak bakardı? Komünisttir ve çok tehlikelidir deniyordu. Bu tehlikeli olan komünizm neydi? Nâzım neden komünist olmuştu? Yanıtını bulamadığım pek çok soru!.. Az da olsa Eflatun Cem Güney'de bir ipucu yakalamıştım. O yıllarda hocamın Afyonkarahisar Lisesinden Kütahya Lisesine gönderilmesini, sol görüşte olmasıyla yorumlayanlar vardı fısıltılar hâlinde. İnanmayanlar ise çoğunluktaydı. Sevdiğimiz hocamıza, o gün leke olarak gösterilen bu damganın vurulmasına gönlümüz razı olmuyordu sanırım. Gerçek olan da şuydu ki böyle bir konuya değinmekten, sol sözcüğünü kullanmaktan herkes kaçınırdı. Sadece bir gün, çok kısa da olsa Nâzım Hikmet'ten söz etmişti Eflatun Cem.

1935-1938 yılları arasında Kütahya Lisesinde öğrenciydim. Edebiyat öğretmenimdi o. Hani halk masallarını ilk derleyip toplayan bir program hazırlayıp İstanbul Radyosunda sunan, bugünkü kuşağın masal yazarı olarak tanıdığı Eflatun Cem Güney. Öğrencilerine okuma zevkini ve alışkanlığını veren gerçek bir öğretmen…

Böyle bir günde söze nasıl geldiyse anımsayamıyorum:

'Biliyor musunuz?' dedi ve durakladı; sonra devam etti:

'Nâzım Hikmet kadar memleketini, halkını seven insan azdır. Üst üste gelen savaşlarla harabeye dönen memleketin, büsbütün yoksul düşen halkın, savunduğu fikirlerle selamete çıkacağına inanmıştır.' "

…

Nâzım Hikmet'i ziyaret günü gelmiştir. On kişilik bir öğretmen grubu, 1944 yılı Mayıs ayının güneşli bir pazar günü, ovanın bir köşesinde kurulu cezaevine doğru yola çıkmışlardır.

Nâzım Hikmet, cezaevi bahçesinde '*Ninno yârim ninno*' türküsünü mırıldanırken cezaevinin demir kapısı açılmış; kaygı, merak ve

heyecanı bir arada yaşayan yüzleriyle Bursa Kız Muallim Mektebi öğretmenleri, Nâzım Hikmet'i ziyarete gelmişlerdir.

"Taş binanın asık suratlı, soğuk görüntüsü, biz yaklaştıkça ve Nâzım'la tanışma anı yakınlaştıkça yumuşuyor gibiydi.

On beş basamakla çıkılan sahanlıkta, giriş kapısının yanında, sırtını duvara yaslamış, bir bacağını diğerinin üzerine hafifçe atmış, ince, uzun boylu, sarı bıyıklı, şakaklarına kır düşmüş dalgalı sarı saçlı, bize kayıtsız ama uzakları önemseyen, gözleriyle gökyüzünü boyayıp alnı ile havayı temizleyen bir kişi:

'İşte, Nâzım Hikmet benim!' der gibi duruyordu. Golf bir pantolon, dirsekleri deri yamalı, iki yanı yırtmaçlı ekose gri bir ceket giymişti. Mintanı da ceketine uygundu.

Biz sahanlığa çıkınca göğsünün üzerine çaprazlama kavuşturduğu kollarını yavaşça çözdü, nazik bir tavırla:

'Hoş geldiniz' dedi.

İçeri girdik. Cezaevi müdürü Tahsin Akıncı'nın odasına buyur edildik. Odanın tam karşısında çay ocağı vardı. Nâzım, ocağın önündeki tezgâhın bir köşesine ilişmişti. Yüzü bize dönüktü.

Müdür:

'Nâzım, buraya, yanımıza gel!' dedi.

'Benim yerim burasıdır, efendim.'

Yanıtı net ve kesindi. Karşı konamayacağı, ısrar edilemeyeceği belliydi. Bir sözcüğü ile sayfaları susturacak kadar da etkili ve anlamlı ses tonu vardı.

Çay ocağında, bir ay sonra özgürlüğüne kavuşmayı bekleyen al yanaklı, telaşlı bir delikanlı hizmet veriyordu. Cezaevinde kısa bir süre kalmış olduğu yanaklarının solmamış olmasından anlaşılabiliyordu. İki hükümlü de diğer köşede, çeneleri göğüslerinde, yardım için bekliyordu. Arada sırada bir işaret almak için başlarını kaldırdıklarında Nâzım'ın onları insanca okşayan bakışlarıyla karşılaşıyorlardı.

Çaylar geldi, içildi. Müdür, koğuşları gezebileceğimizi söyledi. Nâzım yerinde yoktu. Nasıl da sessizce sıvışmıştı!

Loş, rutubetli, küf kokan koridorları geçtikten sonra bir dokuma atölyesinin önüne geldik. Bizi orada bekliyordu. Günün koşullarına göre, hatta daha da iyi, temiz, düzenli, tıkır tıkır çalışan bir dokuma atölyesi. Her tezgâhın başında, sorumluluğunu içine sindirmiş, bizlere gönülleri ile biraz da kıskanarak bakan birer hükümlü vardı. Belli ki artık işlerinin ehli olmuşlar. Bu ustalıkları bizim onları suç işlemiş insanlar olmaktan ziyade kader kurbanları olarak görmemizi sağlıyordu sanki…

İçimizden biri Nâzım'a:

'Dokuduğunuz kumaşları nereye satıyorsunuz?' diye sordu.

Nâzım kendine özgü bir güven ve bir rahatlıkla:

'Karaborsaya' dedi.

Şevki Bey, hemen söze karıştı:

'Yani Nâzım, karaborsaya hizmet ediyorsunuz.'

Onun yanıtı yine kısa ve netti:

'Bize hammaddeyi karaborsa sağlıyor, biz de ona satıyoruz.'

'Patronluğu iyi başarıyorsun Nâzım.'

Şevki Bey'in ona adıyla hitap etmesi ve senli konuşması aralarında bir samimiyetin olduğunu gösteriyordu. Nâzım nasırına basılmışçasına:

'Patronluğu kaldırma iddiasında olan patronluk yapabilir mi? Eşit koşullarda çalışıyor, eşit olarak paylaşıyoruz.'

Yere sağlam ve kararlı basan, adımlarını biraz içeri doğru atan, kendine has bir yürüyüşü vardı. Kapısı açık bulunan odasının birkaç saat önce temizlenmiş olduğu, yayılan sabun kokusundan belliydi. Ancak sabun, rutubet ve küf kokusunu gidememişti. Oda kapısının yanında, komutanlarına saygılı bir er ifadesi ile duran iki hükümlü, biz yaklaşınca birkaç adım geriledi. Nâzım belli belirsiz sırtlarını sıvazlamayı ihmal etmedi.

Açıkça görüyorduk ki konuşmasa da fiziği, davranışları, bakışlarıyla cezaevi müdüründen kürek hükümlüsüne kadar herkesi etkilemiş durumdaydı.

Odası çok sadeydi. En ince ayrıntısını bile gözden kaçırmıyorduk. Tabandan oldukça yüksekte, yaklaşık 80x50 santimetre çapında demir parmaklıklı bir pencere, kapının karşısındaki duvara paralel, hâki battaniye ile örtülü bir portatif karyola, karyolanın sol karşısında önünde bir tahta iskemle bulunan tahta kare masa, üzerinde N. H. markasını taşıyan yazı makinesi. Kapının karşısındaki duvarda kırmızı kalemle işaretlenmiş Orta ve Doğu Avrupa haritası. Her gece 22.30 radyo haberlerini dinler, Hitler ordusunun girdiği yerleri işaretler, sonra yatarmış.

Karyolasının başında annesi tarafından yapılmış iki yağlı boya tablo. Oda kapısının sol köşesinde tavandan sarkan bir telin ucuna asılmış küçük ve sade bir kafes, içinde kuyruğu yarı kopuk bir kanarya. Adını 'Memo' koyduğu ünlü kanaryası…"

Birlikte çaylar içilmiş, sohbetler edilmiş ve ayrılık vakti gelmiştir... Bursa Kız Muallim Mektebi öğretmenlerinin o gün oraya gitmesini ve Nâzım'la tanışmalarını sağlayan Şevki Bey, yeni ders yılı başında, okuldaki görevinden alınmıştır...

"GELDİM, GÖRDÜM; MESUTMUŞ, DÖNDÜM…"

Nebahat Sütunç, Bursa Cezaevi ziyaretinden sonra Nâzım Hikmet'i görmek için birkaç girişimde daha bulunacaktır:

"Nâzım Hikmet'ten öylesine etkilenmiştim ki sonraki zamanlarda da onu görmek istedim. Bir seferinde Nâzım'ın hastaneye götürüleceğini duydum. Hasta olmadığım hâlde okul idaresine gidip sevk aldım ve hastanenin (Sütunç'un bahsettiği hastane, Ahmet Vefik Paşa Hastanesidir. Bu hastane, şimdiki Memleket Hastanesinin tam karşısındaydı) yolunu tuttum. Bunu birkaç kez denedim ama maalesef onu göremedim.

Nâzım Hikmet'in hastane dışında bir de Çekirge'de bulunan kaplıcalı otellerden Servinaz'a götürüldüğünü öğrenmiştim. O yıllar, genç bir hanım öğretmen olan ben; hem evli hem de adı komünistlikle

anılan bir adamı görmek için bir otele gidiyordum… Çok tehlikeli bir davranıştı… Ama her şeyi göze alarak gittim. Servinaz'ın kapısında durdum ve kulağıma gelen seslere doğru yöneldim. Nâzım, eşi Piraye ve yanlarında küçük bir çocuk. Öylesine tatlı sohbet ediyorlardı ki girip saadetlerini kaçırmak istemedim. Bir süre izleyip geri döndüm…"

Nebahat Sütunç, Servinaz ziyaretini şu çarpıcı cümleyle bitiriyordu: *"Geldim, gördüm; mesutmuş, döndüm…"*

…

Bugünkü adı Bursa Anadolu Kız Lisesi olan okulda, iki binli yılların hemen başında öğretmenliğe başladığımda Nebahat Sütunç adını duyar duymaz okulun müzeye dönüştürülen bölümünde yıllıkları incelemiş, aradığımı da bulmuştum. Bir zamanların Kız Muallim Mektebi Coğrafya Öğretmeni Nebahat Sütunç ve diğer öğretmenlerin sararmaya yüz tutmuş siyah-beyaz fotoğrafları, yıllıklardaki yerini hâlâ korumaktaydı.

…

Nebahat Sütunç'un sonraki yıllarda üç kitabı yayınlanmıştı:

Bir Öğretmenin Kaleminden Nâzım Hikmet, *Palyaço'ya Selam* ve *Bodrum'dan Pırıltılar*.

Palyaço'ya Selam adlı şiir kitabının son bölümünü, *Nâzım Hikmet'e Sesleniş* adı altında Nâzım'la ilgili şiirlerine ayıran Sütunç, Nâzım için on iki şiir yazmıştı. O, *Nâzım'a Özlem* şiirinde unutamadığı şair ve şehri içli duygularla anlatacaktı:

"NÂZIM'A ÖZLEM

Özlem var
Kozasında yatan meyvesiyle
kestane ağacında
Titreyen yapraklarıyla inleyen
kavaklarda
Beyaz üstüne bürünen
Uludağ'da
Sislenince denize dönüşen

Bursa ovasında
özlem var
Özlem var
Cezaevi duvarlarındaki baba yankısına
Elinin sıcaklığına
Güç veren tavırlarına
İçe seslenen bakışlarına
özlem var
Kaleminden dökülen inci tanelerine
O dokunaklı o etkileyici sesine
Fırçanın büyüsüne
özlem var"

(Nebahat Sütunç, Palyaço'ya Selam, s. 78)

Nebahat Sütunç, Bursa Cezaevi ziyaretini düzenleyen pedagoji öğretmeninden de çok etkilenmiştir:

"Şevki Bey, cana yakın bir insandı. Okulda özellikle öğrenci ve hizmetlilere karşı müthiş özverili biriydi. Herhangi bir durumda hep onlardan yana tavır alırdı. Ben okulda göreve başladıktan kısa bir süre sonra, buradan gitmiş veya gönderilmiş olmasından dolayı onunla bir daha görüşemedim…"

"MELANKOLİK ŞEHRİN İÇLİ ŞAİRESİ, FAKİHE ODMAN"

Fakihe Odman, (1898-1967) Bursa doğumludur. Edebiyat öğretmenliğinin yanı sıra şair ve yazardır. Cemil Bey'le Naciye Hanım'ın kızıdır. İlk ve ortaöğrenimini Bursa ve İstanbul'daki değişik okullarda tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girmiştir. Bu okulu 1935 yılında bitiren Fakihe, *yüksek muallim* olur.

"Fakihe Odman'ın aile kökeni, baba tarafından Bursa Ticaret ve Sanayi Odası kurucu başkanı fabrikatör Osman Fevzi Efendi'ye, anne tarafından Kâmil Paşa'ya uzanır. Kâmil Paşa'nın torunu Kayseri'de on

dokuzuncu yüzyılda hiciv şairi olarak yerel bir şöhret edinen 'Hicviyeci Kör Kâmil'dir. Bu heccav şairin kızı Naciye Hanım'ın Cemil Bey ile olan evliliğinden Fakihe Hanım dünyaya gelir.

Fakihe Hanım'ın Burdurizade olarak anılan baba tarafı Bursa'da varsıl bir hayat sürdürmektedir. Lâkin 1920'deki Yunan işgali, bütün Bursalılar gibi Fakihe Hanım'ın ailesinin üzerine de bir karabasan gibi çöker. Malhatun İlkokulunu bitiren Fakihe, dönemin dağdağasından dört yıl öğrenimine ara vermek zorunda kalır. Bu arada eline geçen kitapları yutarcasına okuyarak edebi zevkini geliştirir. Bu dönem okudukları arasında Ahmet Mithat tercümesi Kamelyalı Kadın'a özel bir değer verir. Belki de ileride yapacağı roman çalışmalarına bu kitaptan aldığı ilhamlar yol açmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında babasından ayrılmış annesi ve kardeşi Ferit'le ekonomik ve psikolojik yönden nispeten daha zor bir yaşamı sürdürmeye başlarlar. 1924'te erişkin bir genç kız olarak Bursa Amerikan Kız Kolejine (Bu okul, Piraye'nin de eğitim gördüğü okuldur) *yazılan Fakihe Hanım, edebiyata olan düşkünlüğü sebebiyle edebiyat hocası Mümtaz Bey'den ilgi görür. Onun teşvik ve ısrarı ile İstanbul Erenköy Kız Lisesine naklen kaydolur.*

… 1930'da girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesindeki hocalarından bazıları: Ömer Ferit Kam, Fuat Köprülü, Ahmet Caferoğlu ve Ali Ekrem Bolayır'dır…

(Nevzat Çalıkuşu, 5. Bursa Edebiyat Günleri-İpek Şehrin Günlüğü, s. 98-99)

…

Fakihe Odman, Kayseri ve Konya'da öğretmenlik yaptıktan sonra Bursa'ya, Kız Muallim Mektebine atanmıştır. *Sevgi ve Saygı* (1935), *Benim Romanım*, *Kır Saçlı Yalancılar*, *Çiçek ve Güneş* (1940), *Leyla ve Süheyla (*1946), *O ve Ben* (1954)" adlı romanlarının yanı sıra mani ve taşlamalarıyla o dönemin edebiyat çevresinin ilgi odağı olmuştur. Şiir kitabı, *Âşık ve Mâşuk*'u 1953 yılında İstanbul'da yayımlamıştır.

FAKİHE DE NÂZIM'I ZİYARETE GİDENLER ARASINDADIR

Nebahat Sütunç, Nâzım Hikmet'i ziyarete giden Kız Muallim Mektebi öğretmenleri arasında duygularını, hatta gözyaşlarını saklayamayan kırk yaşını aşmış olmasına karşın hâlâ genç bir kız heyecanını taşıyan edebiyat öğretmeni Fakihe Odman'ın da olduğunu anlatmıştı…

Bursa Kız Muallim Mektebi edebiyat öğretmeni, şair-yazar Fakihe Odman

Cumhuriyet döneminin önemli aydınlarından olan Bursa Kız Muallim Mektebi edebiyat öğretmeni Fakihe Odman; elinde bir kitap, altı kırmızı bir kalemle çizilmiş bir satırı Nâzım Hikmet'e gösterir: *Akşam* gazetesinin düzenlemiş olduğu anket sonucunda Türk şairleri arasında en büyük şair olarak Nâzım Hikmet'in gösterildiği bir yazıdır bu…

Nâzım, 'İltifat etmişler efendim' der ve yürür. Övülmekten hoşlanmamıştır... O önde ziyaretçiler arkada, koridorlardan geçerek odaya doğru ilerlerler…

…

Fakihe Odman; o yıllarda Bursa Halkevi, Dil-Edebiyat Komitesinde de görevlidir. Halkevindeki aktif görevi nedeniyle hem Nâzım'ın dostu Dr. Neşati Üster hem de gazeteci İsmet Bozdağ'la tanışmaktadır. Fakihe, Nâzım Hikmet'i ziyaretinden birkaç hafta sonra "*25 Mayıs*

1944'te Bursa Halkevinde 'Türk Edebiyatı Devirleri' konulu bir konferans" verecektir…

(Dr. Mine Akkuş, Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi, s. 104)

Bursalı yazar Nevzat Çalıkuşu'nun, Bursa 5. Edebiyat Günleri'nde yer alan *Fakihe Odman* bildirisi şu cümlelerle biter:

"Onun kişiliği hakkında epey ipucu taşıyan uzunca bir hicviyesi okunursa ne denli hassa bir ruh karşısında olunduğu daha iyi anlaşılır:

KIZDIĞIM ŞEYLER

Her an 'besmele' demek,
Bir gün 'Allah' dememek,
Dini bir maske yapmak,
Bu maskeyle yer kapmak.
Elde tesbihle gezmek,
Fikri zulümle ezmek.
Hep 'Vallah, Billah!' demek,
Zulme 'Eyvallah' demek.
…
En kızdığım şey elbet!
Bizden hisli hayvanlar,
Ne güler, ne ağlarlar.
Daha neler neler var,
Fakat almaz kitaplar.

Fakihe Hanım'ın hususi hayatında başından bir nikâh, bir nişan geçer ama vuslata eremez. Birlikte yaşadığı annesini de kaybedince Bursa'daki evinden Mudanya'daki yalısına geçer. 1967'de o evde bir gün 'son perde'yi çeker.

Bu melankolik şehrin içli şairesi, mahzun prensesi! Sen değil miydin 'Anneme Mektup'ta 'İnsan ölür eseri/Hayvan ölür semeri/Hiçbir şey bırakmayan/Hayvanlardan da geri…' diyen?.."

(Nevzat Çalıkuşu, 5. Bursa Edebiyat Günleri-İpek Şehrin Günlüğü, s. 101, 104)

HİTLER'İN YENİLGİSİ

Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının ülkedeki ve dünyadaki gelişmeleri dinlediği radyo, Dr. Neşati Üster başta olmak üzere birçok önemli ismin faaliyet gösterdiği Bursa Halkevinden gönderilmiştir.

"Sekiz lambalı ve 39 modeliydi turunç bahçesindeki radyo.
Ve pırıl pırıldı isimleri istasyonların,
peri padişahının gizli memleketi gibiydi.
Dört lambalı ve 29 modeliydi hapishanede radyo.
On beş gün önce yolladılar halkevinden.
Ve koridorda kurdular.
Dışarıda soğuk ve cam gibi bir gecenin altında
tüyleri diken diken, kaskatı donmuş bozkır.
İçerde, hapishane, uykusundadır.
İçerde yalnız dört kişi uyanık:
Nöbet yerinde gardiyan
(taşlığa ateş yakmış ısınmakta)
ve radyo başında Halil, Ressam Ali ve Bethoven Hasan.
Sesi kısmışlar.
Ve beş yüz kilometre güneylerinde turunç bahçesini
dolduran senfoniyi
dinliyorlar binlerce kilometre kuzey doğularındaki
Moskova'dan."

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 41)

7 Mayıs 1945'te öğle radyosunun verdiği haber, Bursa Cezaevinin dört bir yanını kaplar, koğuşlarda yankılanır. Mahkûmlar sessiz, hapishane sessiz, Uludağ sessizdir…

Duymak değil de görmek ister gibi sesin geldiği yere bakarlar. Radyo tekrar eder: *"Almanya kendi topraklarında kayıtsız şartsız teslim olmuştur!"*

Nâzım'ın sesiyle dağılır sessizlik: *"Yaşasın! Yaşasın! Dünya kurtuldu!"*

Nâzım Hikmet, bu habere sevinmiştir; fakat Bursa Cezaevi revirinde sıhhiye göreviyle çalıştırılan bir Türk hükümlü, sinir krizleri geçirmiştir. Daha sonra bu kişinin Almanya adına casusluk yapan bir teğmen olduğu ortaya çıkar. Alman faşizminin ilerlediği yıllarda önüne gelene çay ısmarlayıp sigara dağıtan bu casus, gelen haber üzerine sinirli sinirli tırnaklarını yemeye başlar. O sırada bir mahkûm; teğmenin bu hâline bakıp *"Casus teğmen şimdi tırnaklarını yiyor, onları bitirince bakalım ne yiyecek?"* diye alaya alır. Bu sözleri sataşma sayan casus teğmen, mahkûma tekme tokat girmeye başlar. O sırada Nâzım Hikmet, dövüşmekte olan bu iki mahkûmu ayırmaya çalışırken casus teğmenden iki de tokat yer. Bu durumu gören diğer mahkûmlar araya girerek casus teğmeni yaptığına yapacağına pişman ederler…

ÜÇ GÜNLÜK HÜCRE CEZASI

Açılan soruşturma sonucunda Nâzım Hikmet ve casus teğmene üçer gün hücre cezası verilir. Nâzım, ileriki yıllarda bu olayı şöyle anlatacaktır:

"Üç günlük tecrit cezasını bitirdik, Allah kahretsin böylesi cezayı hiç yatmamıştım. Herifin tokadından zavallı genci kurtaralım derken başımıza, başımıza değil yanağımıza neler geldi? Almanya sevdalısı beyzadelerin yarattığı ortamda hiç yoktan 28 yıl hapis yedik. Bu yetmemiş gibi, şimdi de faşizme, casusluğa teşebbüs edenlerin adam dövmelerine engel olduk diye hem bir faşistin iki sillesini yedik, hem üç gün tecride atıldık. Bu kadar kanunsuz, bu kadar adaletsiz işlem olur mu?"

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 16)

BURSA'DA YAZILAN DEV ESER: MEMLEKETİMDEN İNSAN MANZARALARI

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserini 1939 yılında yazmaya başlamış ve 1947 yılında Bursa'da tamamlamıştır.

Bu dev eser ancak 1966-1967 yıllarında yayımlanabilmiştir. Yani yazılışından 19-20 yıl sonra…

Nâzım Hikmet, eserini başlangıçta on iki bin dize ve dört kitap olarak tasarlar. Her kitap dediğine göre üç bin dizeden meydana gelecektir. Önceleri *Manzaralar* olarak adlandırdığı bu destanda Türkiye'nin dünya savaşına girişten sonraki gelişmeleri anlatılacaktır. Nâzım Hikmet, birinci kitaba: *Haydarpaşa Garı ve 510 Numaralı III. Mevki Vagon*, ikinci kitaba: *Haydarpaşa Garı ve Ekspres*, üçüncü kitaba: *Bozkırda Bir Hapishane ve Bir Hastane*, dördüncü kitaba ise *Yol ve İstanbul* adlarını koymayı düşünüyordu.

(Asım Bezirci, Nâzım Hikmet, s. 183)

"*Bu destanda önce emperyalizm dönemini ele alacak, bunu yirminci yüzyılın başlangıcı olan emperyalist savaşlar izleyecek, onu da Ulusal Kurtuluş Savaşımız karşılayacak; giderek kapitalizmin yıkılışı konu edilecekti. Bu arada Balkan ve Birinci Dünya Savaşı ön plana çıkarılarak işlenecekti…*"

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 68)

Nâzım Hikmet, *Manzaralar* eserini, hapis yattığı diğer cezaevlerinin yanı sıra daha çok Bursa'da birlikte hapis yattığı mahkûmlardan edindiği izlenimler ve seçtiği karakterlerle işleyecektir.

"…
Kapının yanındaki Tatar yüzlü adam
(Bursa köylüklerinden ve Merinos Fabrikasında bekçidir)
cevap verdi Selim'e:
'*-Ben uğradım.*
Gözüme gözüktüler.
Altı hafta gece gündüz.
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 41)

"…
Evin alt gözünde beni vurmuş zincire.

Hocalara okundum.
Faydasız.
Çağırmışlar Aliş Ustayı sonunda.
Çingen Aliş
vermiş elime kendi curasını.
Ben başlamışım çalmaya.
Çaldıkça açılmışım
çaldıkça açılmışım.
Derken düşüp bayılmışım.
Bir de kendime geldim ki ne süvari ne kılıç
gitmişler.
Ve lakin o gün bu gündür
benden usta curacı yoktur
Tekmil Bursa vilayetinde…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 44)

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda kimi mahkûmlara, adlarını değiştirerek yer veren Nâzım Hikmet; kimi mahkûmlara, adlarını değiştirmeden yer verecektir: Balaban (Ali), Balcı Nuri (Remzi), Abdülkadir Kemali (Şevki Bey), Kiraz Ali, Kambur Kerim, Kaptan, Basri, Galip, Sarı Seyfettin…

…

Ali Kiraz'ın solunda oturan Kadri Pehlivan sordu:

"- Alaman'ın uçağı sizin oraya düşmüş, öyle mi Kiraz?"

"-Düşmedi, indi."

"-Gazı mı bitmiş?"

"-Uçak gaz yakmaz, benzin yakar, pehlivan dayı."

Ve Ali Kiraz düşündü:

"Atın aptalı rahvan olur,

insanın aptalı pehlivan."

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 504)

Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde portresini

yaptığı mahkûmların ona, bilerek ya da bilmeyerek yığınla belge verdiğini belirtmektedir. Orhan Kemal, 17 Şubat 1943 Çarşamba günü cezaevindeyken tuttuğu notta, düşüncelerini şu sözlerle anlatıyordu:

"… Emin dedeye gelince bu adam bir hayli enteresandı. Nâzım Hikmet 'Memleketimden İnsan Manzaraları' eserinde bahsettiği tiplerden birine 'Kargalar gördüm/Altunun tuncu, insanın piçi' falan dedirttiği sözleri bu Emin dededen almıştı…"

(Orhan Kemal, Yeni Dergi, s. 109, 114, sayı: 71, 1970)

Orhan Kemal, *Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl* adlı kitabında Nâzım'ın *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eseri için şunları söylemektedir:

"Memleketimden İnsan Manzaraları'na kimler malzeme vermemişlerdir ki? Yayalar Köylü İbrahim'ler, Çorbacı Memet'ler, Laz Eyüp Ağa'lar, İlyas Kaptan'lar, Balkanlı Muhacir'ler, Azerbaycanlı Şükrü Bey'ler, Galip Usta'lar…

Memleketimden İnsan Manzaraları, hapishanede her sınıf halka defalarca okunmuş, anlaşılması güç yerler atılıp daha sade, daha açık yazılmıştır.

Ben çok rastladım, Nâzım okurken dehşetli etkilere kapılanlar, ağlayanlar, iç geçirenler olurdu. Ağlayanlar arasında ben de vardım…"

"…
Uludağ.
Bursa.
Bursa düşman elindeyse de
Kâr getirmez değildir
Esrar tekkesi ve kumar kahvesi açmak.
Ezildikçe bazıları insanların
daha çok esrar içer
daha ümitsiz kumar oynar.
Basri kahveyi açtı
Evlendi.
Bir oğlu oldu.

Boşandı.
Ve Bursa kurtulduğu gün
Basri bedava esrar sattı yirmi dört saat.
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 61-62)

İbrahim Balaban, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın Köylü Ressam Ali'sidir. *Manzaralar*'ın bu bölümünde Nâzım Hikmet, Balaban'ın içeri giriş ve resme başlayış öyküsünü anlatmaktadır:

"Köylü Ressam Ali 25'inde vardı.
Ağanın oğlunu vurmuştu bir kız meselesinden.
Kâat gibi beyazdı yüzü.
Gözleri bir buzağının altın gözleriydi
ve dudakları kalın, kırmızı,
Ali diplomalıydı üç sınıflık köy okulundan.
Üç ay önce başlamıştı yağlıboya resme.
Halil'i bir gün resim yaparken gördü.
Uzun parmaklarını ilkönce çekinerek
Sonra cesaretle tuvale sürdü.
Sonra sıcak soluğu ayrılmadı Halil'in ensesinden iki gün."
…

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 444)

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı mektuplarda kendisinin bu eserde yer almadığını belirtmekteydi:

"Kendimden bahse gelince... İşte onu yapamayacağım. Bir gün gelir, yalnız ikimizin romanını yazacağım işte o zaman kendimden bahsederim. Zaten bu kitapta doğrudan doğruya modelden alınmamış, fakat muhtelif modellerin karıştırılmasıyla ortaya çıkarılmış insanlar sadece komünist mahkûmlardır. Halil ben değilim, biliyorsun, Hikmet de değil, Kemal de değil. Halil, Halil."

…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 172)

Oysa bu dev eserde adı geçen Halil; hem cezaevi odası, hem de Balaban (Köylü Ressam Ali) ve Balcı Nuri (Remzi) başta olmak üzere, eserde adı geçen karakterlerle olan ilişkileri açısından değerlendirilecek olursa bazı bölümlerde Nâzım Hikmet, bazı bölümlerde Hikmet Kıvılcımlı'dır.

"Halil, kimi bölümlerde Nâzım Hikmet kimi bölümlerde ise Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dır. Eserde imgesel kahramanların yanı sıra gerçek yaşamdan alınmış kahramanlara da rastlanmaktadır."

(Emin Karaca, Nâzım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih, s. 20)

"…
Başgardiyanın odasını vermişlerdi Halil'e.
Tek başına.
Masası ve karyolası vardı.
Odası tekmil duvarlar ve kitaplardı.
Ve fotoğrafları, Ayşe'nin, Fuat'ın ve Süleyman'ın.
Kapının üzerinde iki harita:
Şimalî Afrika ve Şark cephesi.
Burada bazen kendine kızacak ve utanacak kadar rahattı Halil.
…
Dizine vurup piposunu, külünü döktü Halil,
baktı kapıdan yana.
Şirin bir utangaçlıkla aralandı kapı,
gıcırdadı rezeler
ve yuvarlak başı önde
ürkek bir tosun gibi içeri girdi 'Peder' "
…

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 275-276)

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın yüzlerce satırını cezaevinde hapis yatan Kemal Tahir'e gönderir. Gönderdiği bölümlerle ilgili fikir alır. *Manzaralar*'da geçen *Ayşe,* Halil'in (Nâzım Hikmet'in) karısı Piraye; *Süleyman,* Kemal Tahir, "*Fuat ise Nâzım Hikmet'in imgeleminin bir kahramanıdır.*"

(Emin Karaca, Nâzım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih, s. 60)

…
Bir perşembe günü bıraktılar Fuat'ı
akşam
geç vakit.
Yürüdü elini kolunu sallaya sallaya,
ıslık çalarak
ve arkaya hapishaneye bakmadan.
Orda kalanlar
demirli pencerelerden gözetliyor gideni:
bir parça hasret
bir parça keder
ve "haydi, yolun açık olsun…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 528)

…

Alman faşizminin ilerlediği yıllar… Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde bir şey yapamamanın ezikliği içindedir. Sovyet ordularının ilerleyişini, Alman faşistlerince öldürülen Tanya'ya Bursa'dan müjdeleyecektir:

"…
Tanya,
Bursa Cezaevinde karşımda resmin.
Bursa Cezaevinde.
Belki duymamışındır bile Bursa'nın adını.
Bursa'm yeşil ve yumuşak bir memlekettir.
Bursa Cezaevinde karşımda resmin.
Sene 1941 değil
sene 1945.
Moskova kapılarında değil artık
Berlin kapılarında dövüşüyor seninkiler,
bizimkiler,
bütün namuslu dünyanınkiler.
Tanya,
senin memleketini sevdiğin kadar
ben de seviyorum memleketimi…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 461)

BİR DESTAN KAHRAMANININ EVİNDE…

Bursa Cezaevinde mahkûmların portrelerini yaparken onlarla sohbet eden Nâzım, onlara sorular sorup öykülerini dinler… Onun Bursa Cezaevinde yarattığı *Manzaralar,* gerek tanıkların gerekse Nâzım'ın ifadelerine bakılırsa bu sohbetlerin bir ürünüdür.

Bursa-Ankara yolunun kırk beşinci kilometresinde bulunan İnegöl ilçesini geçtiğinizde sık ağaçların ardında irili ufaklı köyleri, yolun her iki yanına serpilmiş biçimde görürsünüz. Önce Mezitler karşılar sizi, ardından diğer köyler; Rüştiye, Güneykestane… Yeşillikler içinde, dağların yamacında, vadilerin kıyısında, içlerinden derelerin geçip rüzgârların püfür püfür estiği köylerdir bunlar... Ormancılık, geçmiş yıllardan beri bu bölgenin başlıca geçim kaynaklarından biri olagelmiştir.

Bu nedenledir ki özellikle o yıllarda köylüler arasında topraktan ve ormandan kaynaklı tartışmalar, kavgalar hatta cinayetler yaygın hâlde yaşanmaktaydı. Kan davaları, bu bölgeyi de sarıp sarmalamıştı…

ÇERKEZ KÖYÜ MUHTARI SARI SEYFETTİN…

Bursa'nın dört bir yanından; ama özellikle köyleri ve ilçelerinden mahpus damına düşen insanlar, önceleri Nâzım'dan çekiniyor fakat tanıdıktan sonra ona saygı duyuyorlardı.

Sarı Seyfettin de böyle insanlardan biriydi… O, aynı zamanda İnegöl'ün Çerkez köylerinden biri olan Güneykestane köyünün muhtarlığını yapmıştı.

O yılların Çerkez köyünün muhtarı Sarı Seyfettin (Durmaz); tek kızı olan Yüksel Elbir (Durmaz), torunları Dilber Turan ve Rakım Elbir'in anlatımlarına göre bin dokuz yüz kırklı yılların başında ormancılıkla ilgili bir sorun nedeniyle cezaevine girer. Burada Nâzım Hikmet'le tanışır. Nâzım Hikmet, bin dokuz yüz kırk iki yılında Sarı Seyfettin'in (şu an evlerinde bulunan) portresini yapar…

Bundan birkaç yıl önce, sanırım 2006 olacak, Nâzım'ın Bursa

Sarı Seyfettin ve kızı Yüksel Durmaz

yıllarını araştırdığımı öğrenen Müjdat Yılmaz, (Rüştiye köyü doğumlu) bana İnegöl'ün özellikle Çerkez köylerinde nam salmış ve şu gün bile kulaktan kulağa anlatılan Güneykestane köyü muhtarı Sarı Çerkez Seyfettin'in Nâzım Hikmet'le cezaevinde hapis yattığını söylemişti.

Sarı Seyfettin'in veya akrabalarından birinin izini bulmak için yola koyulmuştum. Değişen dünya, değişen Türkiye; değişen köyler; yaşanan göçler, köylerin terk edilmesi… Onun izini bulmak kolay olmamıştı… Günün birinde fakat tamamen bir tesadüf sonucu Sarı Seyfettin'in izine rastlamıştım. Mezit köyünden İhsan Zafer –bir sohbet sırasında– bana bu aileyi tanıdığını, kendisinin de Sarı Seyfettin'in ününü, büyüklerinden duyduğunu söyleyerek beni, Sarı Seyfettin'in ailesiyle buluşturabileceğini ifade etmişti… Heyecanlıydım, çünkü izini bulduğum kişi, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda adı geçen Çerkez köyü muhtarı Sarı Seyfettin'di…

"…
Eskişehirli arabacı Selim:
'-Nafiledir Alaman'ın encamı,' diyordu,
'nasıl olsa bir yerde devrilip kalacak.
Eli bıçaklı, vuran kıran adamın sonu
Ya köpek ölümüdür, ya pezevenklik
Yahut da mahalle bekçiliği.'
İtiraz etti Sarı Seyfettin
(Çerkez köyünün muhtarı):

'-Bilemem Alamanları
Ama vurucu olan pezevenk olmaz.'
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 46)

Eylül iki bin sekiz. Sarı Seyfettin'in Bursa'daki evine gidiyoruz. Hürriyet Mahallesi'nde bir ev… Onların köyden taşındıktan sonra yerleştikleri bu evde Çerkez sıcaklığı ve konukseverliğiyle bizi karşılayan Sarı Seyfettin'in kızı, torunları ve damadı… Her yudumunda dostluğu, güveni pekiştiren bu duyguları yıllar sonrasına götüren kahvelerimizi içip sohbete başladığımızda Yüksel Hanım, bize Sarı Seyfettin'in fotoğraflarını göstermeye başlamıştı. Nâzım Hikmet'le hapis yatan, Nâzım'ın gözlerine bakan bir çift göz, yıpranmış siyah beyaz fotoğrafta bizimle bakışıyordu…

Biz, bu fotoğrafın büyüsüne kapılmışken; Sarı Seyfettin'in torunu Dilber Turan bir başka odaya geçti, bir süre sonra elinde 45x55 cm çapında tuval üzerine yağlı boya ile yapılmış bir portreyle döndü. Portrede Sarı Seyfettin vardı. Fakat o da ne? Portrenin sağ alt köşesinde Nâzım Hikmet, Bursa-1942 imzası... Bu, altmış altı yıldır gün ışığına çıkmamış tablo, şimdi karşımda duruyordu...

"…
Konuştu halı-heybenin sahibi.
Sesi yumuşak ve kabarıktı
atılmış pamuk gibi:
'-Alaman kazanacak.
Ben büyük yerden işittim.
Hitler denilen gâvur
Müslümanmış dediler
gizli din taşırmış.
Tevekkeli bunca düvel birlik oldu yenemediler.'
Arabacı Selim şaşırmış
bir şeyler söylemek istedi.
Sarı Seyfettin
fırsat düşüp

karşılamış gibi kendine yapılan bir hakareti
zaferle baktı Selim'in yüzüne:
'-Vurucu olan pezevenk olmaz,' dedi
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 47)

Bir süredir Bursa'daki ayak izlerini sürdüğüm Nâzım Hikmet'in birçok tanığıyla karşılaşmış, bu tanıklıkları belgelemiştim. Sarı Seyfettin, bu araştırmada ayrı bir önem kazanmıştı. Nâzım Hikmet'in 1942 yılında kendi elleriyle yaptığı tablo, Bursa'da bulduğum ve gün yüzüne çıkmamış ilk tabloydu. Tablonun diğer bir önemi ise *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda adı geçen birine ait olmasıydı…

Sarı Seyfettin'in kızı ve torunlarının anlatımına göre Nâzım Hikmet, Seyfettin'in portresini yapmadan önce şöyle demişti:

"Senin resmini yapacağım ve bu senin elinde ölümsüz bir eser olarak kalacak…" 1911 doğumlu olan Sarı Seyfettin, Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde hapis yatar… Köyünde süren kavgaların, adam öldürmelerin sonu gelmez… Dışarı çıktıktan kısa bir süre sonra tekrar içeri girer…

1954 yılında, bu kez ağabeyi Maksut, köyün ortasında üstelik akrabaları tarafından öldürülür. Bunu işiten Sarı Seyfettin, silahını da üzerine alıp ağabeyinin katillerinin bulunduğu köy camisine dalar, silahını çeker ve ateş etmeye başlar… Birini cami içinde, üçünü cami çıkışında olmak üzere dört kişiyi oracıkta öldüren Sarı Seyfettin, geride üç-dört de yaralı bırakır… O, tekrar Bursa Cezaevine girecek, uzun yıllar hapis yatacak ve çıktıktan kısa bir süre sonra 1974 yılında yaşama veda edecektir.

Ölümünden kısa bir süre önce o, Nâzım Hikmet'in tabloyla ilgili söylediği sözleri, ikinci eşi olan Fehime'ye de söyleyecektir. İkinci eşi Fehime'nin ölümüyle birlikte bu gün ışığına çıkmamış tablo, yeniden Yüksel Elbir'de (Durmaz) kalacaktır.

…

Bu güzel insanlar, tabloya canları gibi bakıyor ve ne kadar değerli bir eserin sahibi olduklarının gururunu ve bilincini yaşıyorlardı...

BURSA'DAKİ "GÜZEL GÖZLÜ DOKTOR"

"Ali: Doktorlar ne dedi?

Nuri: Birisi zaten revirin doktoru, hastaydı der mi? Fakat ötekisi, güzel gözlü, al yanaklı doktor, kendi eliyle parçaladı ölüyü, hemen oracıkta, yolun kıyısında… Ciğerine baktı, sulu satlıcanı varmış Süleyman'cığın. Barsakları da tekmeden ezilmiş…

Güzel gözlü doktor: 'Siz öldürdünüz herifi, raporu öyle vereceğim,' diyor.

Ötekisi 'Sen rapor veremezsin, raporu benden istediler, sen kim oluyorsun?' diyor…"

(Nâzım Hikmet, Ferhad ile Şirin, s. 144)

Nâzım Hikmet'in *Ferhad ile Şirin* adlı oyunlarının bulunduğu kitapta *Sabahat* adlı bir oyun vardır. Onun bu oyunda "güzel gözlü doktor" diye yer verdiği kişi, Verem Savaş Derneğinin kurucusu Neşati Üster'dir. Üster, Nâzım Hikmet'in Bursa'daki dostu ve doktorudur.

Dr. Neşati Üster'in şu an hâlâ Bursa Verem Savaş Dispanseri ve Nilüfer ilçesinde bulunan Veremle Savaş Derneğinde kurucu sıfatıyla fotoğrafları asılıdır.

Verem Savaş Dispanseri memuru Veli Öztürk, on altı yıl boyunca onunla birlikte çalışmış. Veli Öztürk, Nâzım Hikmet'in Bursa'da sağlık durumuyla ilgilenen Neşati Üster'in çok fedakâr ve çok çalışkan bir insan olduğunu söylüyor:

"Neşati Bey, aynı zamanda Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği kurucularındandır. Ben hayatımda onun gibisini tanımadım. O zamanlarda Verem Savaşlar bu kadar yaygın değildi. O, sabah kalkar Bursa'dan Çanakkale'ye gider, hastaların filmlerini inceleyip tedavileriyle ilgilenir ve sonra Bursa'ya gelir, işlerine devam ederdi."

Nâzım Hikmet'le ilgili bir söyleşi sonrası, Bursa Tabip Odası Başkanlığı görevlerinde bulunmuş Dr. Çetin Tor'la tanışma fırsatı bulmuştum. Onun çeşitli kaynaklardan da yararlanarak kaleme aldığı yazı, Dr. Neşati Üster'in bilinmeyen yönlerini de gün yüzüne çıkarmıştı.

"Dr. Süleyman Neşati Üster, Dr. S. Neşati Üster, Dr. Neşati Üster. Tıp Doktoru. Bursa'da verem savaşı örgütlenmesinin öncülerindendir.

1906 yılında Gelibolu'da dünyaya gelir. İzmir'de başladığı lise eğitimini, Yunan işgali nedeniyle İstanbul'da tamamlar. 1921 yılında Mekteb-i Tıbbiye'ye girer. Öğrencilik yıllarında sosyalist akımlardan etkilenir. Nâzım Hikmet'le ilk kez Aydınlık dergisinde tanışır. 1925 yılı tevkifatında Dr. Şefik Hüsnü (Değmer), Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), Mesut Sait, Ali Rasim, Elektrikçi Nuri, Sadrettin Celal, Nuri Haydar, Abdi Recep, Şevket Süreyya (Aydemir), Eczacı Vasıf, Dr. Mümtaz, Tıbbiye Öğrencisi Hüseyin Hikmet (Kıvılcımlı, Doktor) Hasan Ali (Ediz), Nâzım Hikmet, İbrahim Hilmi (Bursa'da Yoldaş gazetesi sahibi) ile Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanır. Yedi yıl hapis cezasına çarptırılır. 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı'nda çıkarılan afla serbest bırakılır. 1927 yılında tıbbiyeden mezun olur. 10 Aralık 1928 tarihinde Sivas Hükümet Tabipliğine atanır. Dâhiliye asistanlığına İzmir Devlet Hastanesinde Dr. Yakup Çelebi'nin yanında başlar, Dr. Kemal Saraçoğlu ile çalışır, İstanbul Aşağı Gureba Hastanesi 3. Dâhiliye

Dr. S. Neşati Üster, Türkiye Verem Savaş Derneğinin kurucusu, Nâzım Hikmet'in doktoru ve mücadele arkadaşı

Servisinde Dr. Tevfik Sağlam'ın yanında tamamlayarak uzman olur. 1934 yılında dâhiliye uzmanı olarak Diyarbakır Numune Hastanesine atanır. Burada 'Klinik' adlı bilimsel bir dergi çıkarır. Neşati Üster, bir süre Sivas'ta da çalışır. Nâzım'ın Çankırı Hapishanesinden Bursa'ya nakledildiğini Sivas'tayken öğrenir. 30 Kasım 1940 tarihinde Bursa Ahmet Vefik Paşa (Memleket) Hastanesine atanır."

Dr. Neşati, bir gün Bursa *Ahmet Vefik Paşa Hastanesi*nin idare binasına çağrılır. Bankta biri oturmaktadır. Bir an göz göze gelirler. Dr. Neşati, Nâzım Hikmet'i tanır. Birbirlerine sarılırlar. Bu, onların ikinci buluşmalarıdır.

…

"Bursa'da, 1942 yılında, İstanbul'dan Dr. İbrahim Berkan ve Dr. Münif Erman; Eskişehir'den Dr. Kemal Tarım; Kastamonu'dan Dr. Muin Memduh Tayanç ve Bursa'dan Dr. Ali Ömer Yörük ile birlikte 'Klinik' dergisini yayınlamaya devam eder. 1945 yılında askere gider. Askerlik dönüşü 29 Şubat 1947 tarihinde Verem Savaş Dispanserine atanır. Bursa Verem Savaş Derneğinin kurucuları arasında yer alır. Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu Üyesi ve 1949 yılında Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu Başkanı olur. Verem Savaş Derneği ile beraber Bursa'da, şimdiki Çocuk Esirgeme Kurumunun olduğu binada yirmi yataklı Göğüs Hastalıkları Hastanesini kurar. Daha sonra kırk yataklı olan hastane 1951 yılında yeni yapılan Bursa Devlet Hastanesinin en üst katına taşınır. Yatak sayısı yüze çıkar. 3 Ekim 1951 tarihinde Göğüs Hastalıkları Hastanesine başhekim olur. 1951 yılında Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu üyeliğine seçilir. 1953 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Verem Savaşı Genel Müdürlüğü Bursa Verem Savaşı Bölge Başkanı olarak görevlendirilir. Göğüs Hastalıkları Hastanesi, 1953 yılında eski Ahmet Vefik Paşa Hastanesinin onarılan dâhiliye pavyonunun olduğu binaya taşındığından 18 Mayıs 1954 tarihinden itibaren kısa bir süre Devlet Hastanesi Başhekimliğini vekâleten yürütür. 15 Temmuz 1954 tarihinde Göğüs Hastalıkları Hastanesinde uzman olarak çalışmaya devam eder. 1960 yılında Paris ve Tunus'ta verem savaşı ve tüberküloz ile ilgili

incelemelerde bulunur. 1963 yılında dâhiliye uzmanının ayrılması üzerine yeniden Devlet Hastanesi Dâhiliye Servisine atanır. 1963 yılında kurulan Bursa Devlet Hastanesi Yardım Derneğinin kurucuları arasında yer alır. 13 Temmuz 1968 tarihinde emekli olur.

1940-1950 yılları arasında Bursa Cezaevinde yatmakta olan Nâzım Hikmet'in doktorluğunu yapar. 1946'da Demokrat Partinin Bursa'da örgütlenme çalışmalarına destek verir.

1961-1963 ve 1967-1969 dönemlerinde Bursa-Bilecik Tabip Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı görevinde bulunur.

1969 yılında Bursa Üniversitesi Kurma Derneğinin yöneticileri arasında yer alır.

Yaşamını yitirene kadar verem savaşı alanında çalışmalarına devam eder. Uzun yıllar Bursa Verem Savaş Derneği Başkanlığı ve Ulusal Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu Üyeliği yapar. Medikal ve medikososyal içerikli yazılarını 'Klinik' ve diğer tıp dergilerinde yayınlar. 1950 yılında Bursa'da tüberküloz konusunda yaptığı araştırmayı II. Ulusal Tıp Kongresine sunar. 'Verem Savaşı Yolunda Denemeler-İncelemeler' ve Dr. Yakup Çelebi ile birlikte 'Türkiye'de Verem Dernekleri ve Dispanserleri' adlı kitapları yayınlanır."

…

Neşati Üster, askerlik dönüşünde de Nâzım'la görüşmeye devam edecektir. Bu görüşmelerin birinde Nâzım Hikmet, Bursa'daki doktoru Neşati Üster'e seslenir, yıl bin dokuz yüz kırk sekizdir:

"Yarısı buradaysa kalbimin
yarısı Çinde'dir doktor.
Sarı nehre doğru akan
ordunun içindedir.
Sonra her şafak vakti, doktor
her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna
diziliyor…"

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 165)

Neşati Üster, Nâzım Hikmet'le görüştüğü zamanlarda *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan parçalar dinler. Nâzım'ın bu eserinde geçen kişiler, Neşati Üster'in anlatımına göre o zaman hayatta olan kişilerdir.

Neşati Üster, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde yazdığı şiirleri dışarıya, Piraye, annesi, kız kardeşi, Vâlâlar ve Balcı Nuri aracılığıyla çıkardığını söylerken, Bursa'da yazıp da dışarıya çıkaramadığı, polisin el koyduğu birçok şiir ve yazısının da kaybolup gittiğini belirtiyor…

Neşati Üster, Nâzım Hikmet ve onu Bursa Cezaevinde ziyarete gelen dostlarının sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilenir:

"… Sağ olasın Doktor Neşati imdadıma yetişti ve beni kötü ve ihtilat yapması mümkün bir gripten kurtardı…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 37)

Neşati Üster, Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım'la da tanışır... Oğlunu görmek amacıyla Bursa'ya gelen Celile Hanım, burada ucuz otellerle cezaevi arasında mekik dokur. Celile Hanım, yine böyle ziyaretlerin birinde hasta düşer ve Nâzım'ın haber vermesiyle Neşati Üster onu tedavi edip iyileştirir…

Bursa'da yaşamını yitirdiği 1986 yılına kadar doktorluk görevini sürdüren Neşati Üster, başta Piraye olmak üzere Nâzım'ın birçok yakını ve arkadaşıyla tanışır. Bu karşılaşmalardan en ilginç olanı –1930'lu yıllarda Mustafa Kemal'in Bursa'ya geldiğinde kaldığı mekânlardan biri olan– Çelik Palas Oteli'nde gerçekleşir. Neşati Üster, o geceyi şöyle anlatır:

"Çelik Palas'ta bir akşam yemeğindeyim. Aynı zamanda oranın doktoruydum. Yanımızdaki masada dört genç hanım vardı. Yemek yediler, konuştular, sonra da kalktılar. O gece hanımlardan biri rahatsızlanmış. Beni aradılar, gittim. Beni hastanın odasına götüren, akşam sofrasında yanımızda oturan hanımlardan biriydi. Orda öğreniyorum ki bu hanım Nâzım'ın dayıkızı Münevver. Hasta hanım ise Ayşe Mocan'mış (İleride 'Nâzım'a af yok' diye bağıracak olan milletvekili Şevket Mocan'ın kızı). Ateşi yükselmişti. İlaçlarla ateşini düşürdüm. Diğer iki hanım ise

hatırladığım kadarıyla Kerime Nadir ve Peride Celal'di. Bu hanımların tümü bir yönleriyle Nâzım Hikmet'le akrabaydılar.

O günlerde cezaevine gittiğimde Nâzım, bana aşk şiirleri okumaya başladı ve 'Yahu doktor' dedi, 'Ben dayıkızına körkütük tutuldum.' "

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 179)

Nâzım Hikmet, Münevver'in Bursa'ya geldiği o günü yine kendine özgü bir biçimde, şiirleriyle anlatacaktır…

"Hoş geldin kadınım benim hoş geldin.
Yorulmuşsundur,
nasıl etsem de yıkasam ayacıklarını
ne gül suyum, ne gümüş leğenim var.
Susamışsındır,
buzlu şerbetim yok ki ikram edeyim.
Acıkmışsındır,
sana beyaz keten örtülü sofralar kuramam,
memleket gibi… yoksuldur odam."
…

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 112)

Dr. Neşati Üster Bursa'ya Nâzım Hikmet'i ziyarete gelen birçok kişiyle tanışır… Nâzım Hikmet'in çevirisini yaptığı *Tosca* adlı eserle ünlenen Semiha Berksoy da Nâzım Hikmet'i Bursa Cezaevinde ziyarete gelmiştir.

Memet Fuat'ın, *Gölgede Kalan Yıllar* adlı kitabında yer alan, Ferit Alnar'ın Nâzım Hikmet'e yazdığı 24 Mart 1940 tarihli mektupta *Tosca* ile ilgili gelişmeler şöyle anlatılır:

"Sevgili Nâzımcığım,

Mektubun beni çok sevindirmişti. Sana cevap yazmak için tercüme işinin halledilmeye yaklaştığını söyleyebilecek vaziyeti bekliyordum. Maatteessüf dayın epi süren bir seyahate çıktı. Onun için meselenin yürüyüşü durdu. Fakat yarın gene Ankara'da olacakmış, herhalde bizim

vekille görüşür, ben de tercüme için emir aldıktan sonra derhal seni görmeye gelirim…"

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 352)

Ferit Alnar'ın sözünü ettiği vekil, dönemin Maarif Vekili (Millî Eğitim Bakanı) Hasan Âli Yücel ve Nâzım Hikmet'in paşa dayısı Ali Fuat Cebesoy'dur…

Nâzım Hikmet hem af hem de *Tosca* ile ilgili gelişmelerin yer aldığı, Semiha Berksoy'dan kendisine gönderilen mektubun bazı bölümlerini Piraye'yle paylaşacaktır:

"Semiha Berksoy'dan bir mektup aldım. Aynen diyor ki: 'Pek yakında hürriyetinize kavuşabileceğinizi dayınız bana katiyetle söylediler ve size böylece yazmamı rica ettiler. Para meselesi ve tercüme işi bayram ertesi halledilmiş olacaktır. Tosca'yı önümüzdeki aylar içinde oynuyoruz ve siz tercüme ettiğiniz bu eserin ilk temsil gecesi tiyatroda olabilirsiniz…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 205)

…

O yıllarda Nâzım Hikmet'i ziyarete gelenler arasında ilginç simaların olması dikkat çekicidir. Dr. Neşati Üster'in anlatımına göre kendisi dâhil Nâzım'ı ziyarete gelenlerin fişlendiği, takibe alındığı bir dönem hüküm sürüyordur... Demokrat Parti döneminde ihbar kurumu daha da yoğunlaşmıştır. Buna rağmen Nâzım'ı ziyaret edenlerin kimlikleri ilginçtir. O yılların ünlü sinema sanatçısı Cahide Sonku da bu ziyaretçiler arasındaki yerini alır…

"… Semiha ile Cahide geldiler. Cahide'nin kocası Bursa'da tütün işleri yapan bir tüccarmış, bana nefis cıgaralar getirdiler. Amerika'ya gideceklermiş. Birisi operaya, ötekisi Holywood'a. Kâatlarını yaptırıp göndermişler. Cevap bekliyorlarmış."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 175)

…

Cahide Sonku, Demokrat Parti içinde sözü geçen İhsan Doruk'la evlidir. İhsan Doruk, Bursalı bir tütün zengini olmakla birlikte Celal Bayar'ın da yakınıdır. Dr. Neşati Üster, Cahide Sonku'nun ziyarete geldiği bir gün Nâzım'a 200 lira para ve giyecek bıraktığını belirtiyor.

…

10 Şubat 1986 tarihinde yaşamını yitiren Neşati Üster, geride müthiş bir tanıklık, birbirinden değerli anılar bırakır…

BURSA'DAKİ NÂZIM DOSTLARINDAN BİRİ, BALCI NURİ

Manzaralar'ın Balcı Remzisi, köylü pazarının Balcı Nurisi… Asıl adı Nuri Doğaç olan iyi yürekli insan… Nuri Doğaç, üç kardeşi ve annesiyle birlikte Üsküp'ten Bursa'ya göç etmiştir. O, eğitimine Bursa Darüleytamda başlar, oradan İstanbul Beyoğlu Darüleytama verilir. Yetim olduğu için, okulu bitirdikten sonra Yıldız Sarayı'ndaki çini fabrikasında çalışmaya başlar…

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllar… Ortalık karışık. Anadolu'ya kaçan kaçana… Açlık, sefalet… Annesi, kardeşlerini alıp tekrar doğdukları Üsküp'e gider. Nuri, okulda başarılı olduğu için müdürün de ricasıyla İstanbul'da kalır.

Fakat sonraki yıllarda o da Üsküp'e gider ve orada iki yıl kalıp mallarını, mülklerini sattıktan sonra 1923 yılında yeniden Bursa'ya gelir. Bursa'da günümüzde de benzer işlerle canlılığını sürdüren Koza Han'da kozacılık yapmaya başlar. Bu iş, geçinmeleri için yetersiz kalınca Nuri, sokakta işportacılık da yapacaktır.

Bursa merkezinde haftanın üç günü açık olan pazarda yağ, bal, peynir satmaya başlar…

Balcı Nuri, eline ne geçerse okur. Dergi, gazete… *Akbaba, Yedigün*… Yıl, bin dokuz yüz kırk bir. *Akbaba*'da Orhan Seyfi'ye ait bir yazıda "Büyük şair hapiste" başlıklı bir yazı okur. O günden sonra

Nâzım'ın kitaplarını arar. Kitaplarını bulur ama bir liralık kitaplara beş lira istenir. O, buna rağmen kitapları alır. Balcı Nuri, o anlardaki duygularını şöyle anlatır:

"Veriyorum beş lirayı, alıyorum kitabını. Ama kimseye gösteremiyorum. Solcuyum demek ne kelime, demokratım diyemezsin o yıllarda. Kendi kendime: 'Yarabbim' diyorum, 'Şu büyük şairle bir görüşsem, elini öpsem…' diyorum."

…

Bir gün Koza Han yakınlarındaki pazar yerinde, fotoğraflardan tanıdığı Nâzım Hikmet'i, bir hamal ve iki jandarma eşliğinde alışveriş yaparken görür. Yanına koşarak: *"Üstat, müsaadenizle siz Nâzım Hikmet değil misiniz?"* diye sorar. Nâzım'dan *'Evet'* yanıtını alınca elinden sıkmak için izin ister. El sıkışırlar. Nâzım, kendisini nereden tanıdığını sorar. Balcı Nuri, onu eserlerinden tanıdığını söyler. O gün sevinç içindedir Nuri, içi içine sığmaz, inanamaz… O günden sonra pazar yerinde onun yolunu gözler... Tüm pazarı gezer ama Nâzım Hikmet'le karşılaşamaz…

İki üç ay sonra Nâzım Hikmet bulur onu. Elini sıkar ve ondan alışveriş yapar. Balcı Nuri'ye, tanışmadıkları hâlde neden böyle ilgili davrandığını sorar. Balcı, öylesine heyecanlanmıştır ki düşüncelerini sözle ifade edemez. Nâzım'a bir mektup yazar…

Balcı Nuri, sonraki zamanlarda Bursa Cezaevine gelip gitmeye başlar. Cezaevine giriş çıkışlarda o yılların cezaevi kâtibi Mehmet Ali Bey'in yardımı olur. Balcı Nuri, aynı zamanda müşterilerinden biri olan Mehmet Ali Bey'in evine kadar gider, erzak bırakır. Balcı, Bursa Cezaevine yüz metre mesafede bulunan Kiremitçi Mahallesi'nde, aylık beş lira verip kiraladığı bir evde oturmaktadır (bu mahalle hâlâ aynı adla anılmaktadır).

Balcı Nuri, cezaevine gittiği günlerde Nâzım Hikmet'le revirde buluşup konuşur, çoğu zaman saatlerce hiç konuşmadan onun çalışmalarını seyreder. Nâzım Hikmet'in ona önerdiği kitapları inceler, okur…

Balcı'nın ziyaretlerinin sıklaşması sonucu, cezaevi müdürü Tahsin Akıncı bir gün onu yumuşak bir dille uyarır…

Balcı Nuri anılarında, Tahsin Bey'den sonraki müdür Kutsi Bey'in de Nâzım Hikmet'le iyi geçindiğinden söz eder.

…

İkinci Dünya Savaşı sürüp gitmektedir... Ekmeğin karneyle verildiği bu açlık ve sefalet yılları içinde Nâzım, Vehbi, Çorbacı Mehmet'le dokumacılığa başlar. Önceleri çorap dokurlar. Balcı Nuri, cezaevine iplik getirir, dışarıda çorapları satar. Nâzım, çorap işini bırakıp ipek dokuma işine başlayınca tezgâhlar alınır… Fakat bu dokuma ürünler, Bursa'da pek gitmez. Nâzım Hikmet, Balcı'yı dokumaları satması için İstanbul'a Ertuğrul Muhsin'e gönderir. Ertuğrul Muhsin de onu, Beyoğlu'nda Ahıskalı Rıza adında, kumaş dükkânı olan birine yönlendirir. Bu alışveriş, böylece sürüp gider…

Balcı Nuri, Nâzım'la sık görüşmekte ve onun İstanbul'daki dostlarıyla haberleşmesini sağlamaktadır. Bu nedenle artık polis takibindedir… Hatta bir seferinde Koza Han'daki dükkânlarına gelen polis, Balcı'nın ağabeyine gözdağı verir. Bunun üzerine Nâzım, konuyla ilgili olarak Bursa Cezaevinden İstanbul'a tayini çıkan müdür Kutsi Bey'e, Nuri aracılığıyla bir mektup gönderir. Bu mektubun sonucunda Kutsi Bey, Bursa Başsavcısı İzzet Akçal'a, Balcı Nuri aracılığıyla bir mektup gönderir… Nuri, bu görüşmelerin sonucunda bir süre rahatsız edilmez…

…

Nâzım Hikmet'in İkinci Dünya Savaşı'nın seyrini, yarı bozuk radyodan dinleyip koğuşunda asılı haritadan takip ettiğine cezaevini sık sık ziyaret eden Balcı Nuri de tanık olur.

Balcı Nuri, o yıllarda Bursa Işıklar Lisesinden Kâmil Hombiş adlı bir Fransızca öğretmeninin Bursa Halkevinde (şu anki Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu civarı) açtığı Fransızca kurslarına tam beş yıl devam eder. O, Fransız ajanslarından dinleyip anlayabildiği savaşın seyrini, bir başka ülkenin sesi ve bakış açısıyla Nâzım'a aktarır.

…

İbrahim Balaban, 2008 yılında yaptığımız görüşmede; Nâzım'la hapisliği boyunca sık sık görüşen Balcı Nuri'nin, sonraki yıllarda İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nde çalıştığını söylemişti…

"Köprüden, emanetçi Nuri Efendiye verip
bir servi sandık yollasa bana memleketim
İstanbul,
bir gelin sandığı
Çınnn! diye çıngırağını çınlatıp kapağını açsam:
'İki top şile bezi,
iki çift bürümcük gömlek,
klaptan işlemeli mermerşahî mendiller,
Edirne sabunları,
tülbent torbalarda lavanta çiçeği
ve SEN' çıksan içinden.
…"

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 270)

Balcı Nuri, yandan İstanbul'a gidip eşi Piraye ve dostlarının verdiği gazete, dergi ve eşyaları Nâzım'a getirirken Nâzım'ın verdiklerini de onlara götürüyordu. Balcı Nuri, bu gidiş gelişler içinde Nâzım'ın bazı şiirlerinin dışarı çıkmasını da sağlıyordu…

"…

Sana 100 lira gönderiyorum Nuri Bey'le. Hamam çantanı ve içinde biraz bisküvi ile biraz şeftali yolluyorum. Vaktin müsaitse, Memet'in hava almasına tesadüf etmemek şartıyla elbette, bir iki günlüğüne gel. İstersen Nuri Bey'le beraber gel…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 196)

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserinde Bursa'daki bu sadık dostunu unutmaz. Balcı Nuri, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın Balcı Remzi'sidir…

…
Peder geldi marangozhaneye
Tombul, çocuk kafası sevinçliydi:

"Muhterem babacığım" dedi.
"görüşmecilerin var muhterem babacığım
odana aldım."
Canım ciğerim
on dördüne basan işçi Kerim
ve Balcı Remzi Efendiydi gelenler.
Kerim karyolaya çıkmış, bağdaş kurmuş
ve sımsıkı koltuğunda defteri.
Balcı Remzi Efendi, sepetini bırakmış yere,
iskemlede oturuyor uslu uslu.
Dizlerinde duruyor biçimli elleri.
Ve kasketinin altında alabros başını sağa eğmiş.
Orta boylu, tombul.
Remzi Efendi.
Balkan Harbi muhacirlerindendi.
İstanbul'da Darüleytam'da okumuş
ve işçilik etmiş Sultan Reşat'ın çini fabrikasında.
Şimdi burada pazar yerinde
altında beyaz, kocaman bir şemsiyenin
bal, bulama, pekmez, zeytinyağı satıyor
ve biricik öğrencisidir Halkevinde Fransızca kurslarının.
Bir gün
Başsavcının izniyle çarşı hamamına gitti Halil,
dönüşte pazar yerinden geçildi
ve Remzi Efendi sordu arkada kalan ikinci jandarmaya?
"Halil Bey, değil mi?
Tanıdım görür görmez,
bende fotoğrafları var,
kestim gazetelerden.
Mümkün mü ziyaretine gelmek?"
İzmirli tütün işçilerinden
Ve Halil'in ahbabı olan jandarma
Süzdü tepeden tırnağa Remzi Efendi'yi:
"Mümkün" dedi, "mümkün.

Zeytinyağı, pekmez filan satmak için gelirsin ama
Böylesi daha iyi…"
Ve Remzi Efendi başladı Halil'e gelmeye.
Müdür Bey'e bal be başgardiyana ucuz bulama veriyor.
Ve görüşme günleri hapishaneye kolayca giriyordu.
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 516, 517)

Balcı Nuri, dünya ozanı dostunu açlık grevine başlayıp serbest kaldıktan sonra bir kez daha görecektir. Telgraf gelmiştir Nâzım'dan "Gel!" diye. Bu kez görüştükleri yer, Kadıköy'dür. Münevver, hamiledir… Nâzım, kendi elleriyle bir akşam yemeği hazırlar. Bir daha görüşmeyeceklermiş gibi kucaklaşırlar… Balcı Nuri, Bursa'ya döner. O, Nâzım'ı artık gazete manşetlerinde görecektir: *"Nâzım yurtdışına kaçtı"* diye… İçi cız eder, Balcı'nın. Dış basında yıllarca onu izler; dış ajanslarda onun şiirlerini, konuşmalarını dinler. Ama iki satır yazı yazamaz üstadına… Balcı Nuri, gezer durur Bursa sokaklarında… Hapishane, Tuzpazarı, Koza Han, Kapalıçarşı… Nâzım, gitmiştir, yetim kalmıştır Balcı; nefesini yitirmiştir Bursa… Uludağ'dan akan pınarlar, serinletemez onu. O artık yalnız ve dumanlıdır; bir yanı felç olmuştur. Gezdiği her yerde Nâzım'ın ayak izleri ve anıları vardır…

"Kendimi bir boşlukta hissettim uzun süre. Üstümden, başımdan bir şeyler kaybetmişim gibi. Ara sıra ceplerimi yokladığım bile oluyordu. Oysa bir şey düşürdüğüm yoktu.

Yaşadığım zaman ve çevre içerisinde bir türlü O'nun yokluğuna alıştıramadım kendimi.

Şu anda da öyle…

Vah Nâzım'ım; ustam, hocam, babam, kardeşim vah!..."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 204)

Balcı Nuri'nin acı, özlem, sevgi dolu; bal gibi tatlı bu sözleri, gelir boğazımızda düğümlenir, gözyaşı olup akamaz…

CEZAEVİ AĞALARINDAN LAZ EYÜP (EYÜP AĞA)

Torunları ve bazı akrabalarıyla görüştüğüm Eyüp Gültekin, Bursa Cezaevine birkaç kez girip çıkmış, ağır cezalara mahkûm olmuş, içeride marangozlukla uğraşmış mahkûmlardan biridir. Eyüp Gültekin aynı zamanda cezaevi ağalarından biridir. Namı diğer Eyüp Ağa, Nâzım Hikmet ve Balaban'ın resimlerinin tahta kasnağını yapan ustadır.

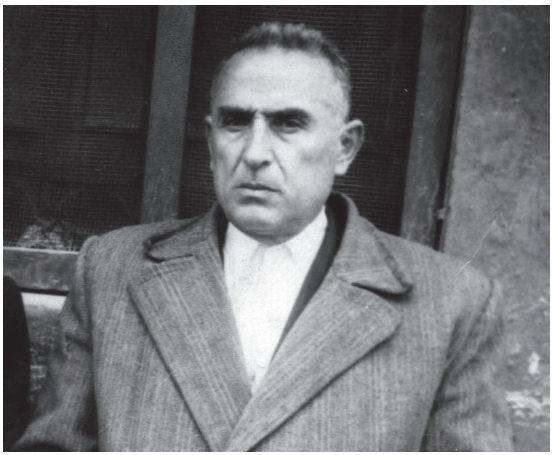
"Ustam Nâzım Hikmet'e kendimi göstermek hırsıyla aynaya bakarak kendi portremi yapmaya karar verdim.

Marangoz Eyüp ustanın yanında bir kasnak yaptım. Bu çatıya gerdiğim bezi, tutkallı üstübeçle muşamba yaptıktan sonra aynanın karşısına geçip kendi kendimi model aldım…"

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 32)

Eyüp Gültekin'in torunu olan Mustafa Gültekin; 1972 yılında kaybettiği dedesinin, Nâzım Hikmet'in bazı şiirlerini cezaevi dışına çıkarılmasını sağladığını belirtiyor.

"Dedem Eyüp Gültekin, Bursa'da hatırı sayılır bir insandı, çok da varlıklıydı. Şu an bile Fidyekızık Mahallesi'nden Uludağ'ın içlerine

Eyüp Gültekin (Laz Eyüp)

kadar olan bir arazi, dedemden bize kalmıştır. Fakat sonraki yıllarda devlet bu arazilerin bir kısmını ormanlık alana girdiği gerekçesiyle bizden almıştır."

Nâzım Hikmet'le karşılaşmaları, Bursa Cezaevine ilk girişinde gerçekleşmiş. Yıl, bin dokuz yüz otuz üç…

Gültekin, kapatıldığı hücrede ağzından burnundan kan gelince kapıya vurmaya başlar. O sırada koridorda dolaşan Nâzım Hikmet, sesi duyup *"Ne var?"* diye sorar, Eyüp Gültekin, *"Ağzımdan burnumdan kan geliyor, idareye haber verin!"* Nâzım'ın çabaları sonucu ilk müdahale yapılır fakat Gültekin revire alınmaz…

Eyüp Gültekin, Nâzım Hikmet'le hücre cezası bitince tanışır... O yıllarda siyasileri, propaganda yapmasınlar diye ayrı bölümde tuttukları için Nâzım Hikmet'le sık görüşemezler.

Nâzım Hikmet, aftan yararlanıp çıkar. Aradan yıllar geçer. Nâzım'ın ikinci cezaevi döneminde, Çankırı Cezaevinden Bursa Cezaevine getirildiği 1940 yılında Eyüp Gültekin hâlâ oradadır. Aralarındaki dostluk, asıl o dönem başlar… Birkaç kez idam cezası alan Gültekin'in sadece mahkemesi yedi yılda biter. Bu süre içerisinde zaman zaman İmralı'ya gönderilir...

Gültekin, o yılların Bursa Cezaevini şu cümlelerle anlatır:

"İçerde bir ağalık sistemi vardı. Fakir mahkûmların ekmekleri dahi ağalara bağlıydı. Kumar oynanır ve bunun karşılığında ağalara haraç verilirdi. Nâzım, bunlara dayanamıyordu. İmralı'da yattığım bir gün hasta olarak revire getirildim, bir yandan da tedavi görüyordum. O sırada hapishane ağalarından biri Nâzım'a bir plan hazırlamış. 'Bu Nâzım, burada olduğu sürece biz rahat edemeyiz. Bunu kaldıralım ortadan…'

Tabii bu benim kulağıma geldi. Bunu bana söyleyen adamdan bu planı hazırlayanların isimlerini aldım. Adlarını hâlâ unutmadım: Biri Kayapa'dan Ali, biri Eşkelli Mustafa, biri gene Kayapa'dan Ömer, gene Kayapa'dan İsmail, İnegöl Mudal'dan Ömer. Daha da var, geçmiş gün unutmuşum. Bu isimleri veren:

'Aman' dedi, 'benden duymuş olma.'

'Demek bana söylememiş olsanız, bu iş olacaktı he mi?'

'Olacaktı' dedi.

'Çağırdım bunları. Birbirimizi iyi tanırız. Bunlar, benim hatırımdan pek de çıkmazlar. Bunlarla bahçede biraz gezindikten sonra konuyu açtım..."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 219)

Eyüp Gültekin, cezaevinde sözü geçen biridir. Bursa'da geniş bir akraba ve ahbabının olması, idamla yargılanması, ona insanlar üzerinde farklı bir üstünlük kazandırmıştır. Laz Eyüp, bir gün cezaevi bahçesinde topladığı ağalara:

"Cezaevinde fakirleri koruyan, herkese iyilik yapan Nâzım'ı öldürdüğünüzde; bunu işitenler sizin hakkınızda ne düşünür! Vicdanınız buna el verecek mi?" der… Ağaların böyle bir şeye yeltenmeleri durumunda karşılarında kendisini ve tüm hanesini bulacaklarını söyler. Bunun üzerine plan bozulur ve cezaevi ağaları, Nâzım'ı öldürmekten vazgeçerler. Gültekin, bu olayı Nâzım Hikmet ürkmesin diye, ona hiçbir zaman anlatmaz.

Eyüp Gültekin, Nâzım Hikmet'le altı yıl boyunca bir arada kalır. Nâzım Hikmet, diğer mahkûmların yanı sıra onun davalarıyla da ilgilenir. Nâzım Hikmet'in içeride yazdığı yazıları, kendisi dâhil birçok mahkûma okuduğunu ve onların görüşlerini aldığını belirten Gültekin, Nâzım Hikmet'in içeride son zamanlarda yazdığı şiir ve yazılara idarece el konduğuna da tanık olur.

…

Orhan Kemal, Bursa Cezaevinde yattığı günlerde bir not defteri tutmaktadır. Bu notlar, sonraki yıllarda kaybolmuştur. Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı mektuplara Orhan Kemal'in notlarından bazı bölümleri olduğu gibi almıştır. Orhan Kemal, 25 Mayıs 1942 tarihli *Bursa Cezaevi Notları*'nın birinde Nâzım Hikmet ve Eyüp Gültekin yakınlığını şu dizelerle anlatacakır:

"… Pantolonu ketendir. Odamızın içinde küçük Japon satının tıkırtısından maada en ufak bir ses yok. Nâzım Hikmet hep aynı hırs ve

aynı rotayla bu keten pantolonunu hışırdata hışırdata giydi. Ceketini aldı. Benim sandığın üzerinde duran ve kendisine ait bulunan kalem, defter, meşin cıgara cüzdanı vesaireyi topladı. Sonra eğilip saata baktı. Ve dışarı çıktı. Nereye gitti bilmem? Galiba radyoya indi.

Ne yapalım etme bulma dünyası. Dün akşam ben yatmıştım. Onlar Eyüp Ağa'yla tavla oynuyorlardı…"

(Orhan Kemal, Yeni Dergi, sayı: 71-1970, s. 109-110)

Aslında Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde mahkûmlarca sevilip sayılmasının ardındaki en önemli gerçek, Eyüp Gültekin ve onun geride kalan akrabalarının şu sözlerinde gizlidir:

"*Nâzım, düşüncelerini kabul ettirmek için insanlara baskı yapmazdı, fakirlerin dostuydu, şakalaşırdı bizlerle, kendini sevdirirdi. O kadar ki onu tanıyan adam, peşinden ayrılmak istemezdi…*"

Nâzım Hikmet'in ileriyi gören bir insan olduğunu belirten Gültekin, anılarını şu sözlerle sürdürür:

"Özellikle İkinci Dünya Savaşı hakkında onunla konuşurduk. Ben, Rusların önce Leningrad ardından Moskova'da yenileceklerini söylemiştim. O, 'Almanlar beş sene uğraşsınlar oraları alamazlar' demişti. Onun dediği oldu…"

Fidyekızıklı Eyüp Gültekin, yıldızlı bir gecede Nâzım Hikmet'e Bursa'nın güneyinde, Uludağ'ın eteklerindeki köylerinin cezaevi revirinin penceresinden göründüğünü söylemişti:

"Şu karşı dağı ve bizim köyü görüyor musun?"

"Evet görüyorum."

"Oraya bir hapishane yaptıracağım."

"E, n'olacak sonra?"

"Sen çıkınca mapustan, bu sefer de orada yatacaksın. Seni oraya tıkacağım."

"Ağa değil misiniz? Hepinizin köküne kibrit suyu... Görürüz, sen mi beni tıkacaksın, ben mi seni?"

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 222)

"NÂZIM HİKMET'İ CEZAEVİNDEN KAÇIRACAKTIM"

"Bir ara Nâzım, hapisten kaçmayı düşündü. Hatta beraber düşündük. Ben tahliye olunca daha da kolaylaşmıştı bu iş. Çünkü onun suçsuz olduğuna inanıyorduk. Hastaydı. Ölebilirdi de, öldürülebilirdi de…"

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 222)

Neşati Üster, Nâzım'ın kaçması veya kaçırılması ile ilgili olarak şunları söyler:

"İkinci Dünya Savaşı'nın ortalarında Nâzım'da sinirlilik belirtileri baş gösterdi. Savaşın seyrini tüm dikkatiyle izliyordu. Bir gün bana dedi ki:

'Bak Neşati Üster; dışarıda emperyalistler bunca insanı katlediyor. Bense demir parmaklıklar ardında seyirci durumundayım. Akıl almayacak bir şey. Dayanılmaz bir şey. Ben buradan kaçacağım.' O sırada hapishane müdürü, Tahsin Bey'di.

'Ve' dedi. 'Ben buradan çıkarım. Yirmi dört saat beni aramazlar. Yirmi dört saat sonra arandığımda ise ben gitmiş olurum.' Bu kaçma işini gerçekleştirebilecek kişinin Eyüp Gültekin olabileceğini söyledi."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 183)

Eyüp Gültekin, gözükara bir adamdır. Dr. Neşati Üster'in, Bursa Cezaevinde onunla hapis yatan hükümlülerin, Bursa'da yaşayan akrabalarının anlattıkları, bunu doğrulamaktadır... Eyüp Gültekin, Nâzım'ı kaçırmayı kabul etmiş hatta onu Uludağ'ın eteklerinde, Kayapınar yamacında ormanın içinde bulunan evinde saklayıp oradan da Şile'ye (İstanbul) götürmeyi planlamıştır. Onun çekindiği tek şey *'yolda yakalanma'* korkusudur:

"Benim için ölüm önemli değil. Ya Nâzım'a bir şey olursa… Sorumluluğu, benim ölümümden çok daha ağır. Ama o ne isterse yaparım."

…

Hapishane içinde ve dışında müdür Tahsin Akıncı'nın Nâzım

Hikmet'e gösterdiği hoşgörü, bu kaçma olayını büyük ölçüde engellemiştir. Kaçma olayı gerçekleştiğinde müdür Tahsin Akıncı'nın başına gelecekler, Nâzım'ı bu düşüncesinden vazgeçirmiştir. Dr. Neşati Üster, Nâzım'ın kaçma olayının o günden sonra hiçbir zaman gündeme gelmediğini söylemektedir.

…

Eyüp Gültekin, tahliye olduktan sonra her pazar Nâzım Hikmet'in ziyaretine gider ve ona elma, armut, kestane; yağ, yoğurt getirirmiş; ama Nâzım Hikmet, her seferinde Gültekin'in getirdiklerini mahkûmlara dağıtırmış…

Eyüp Gültekin, Nâzım Hikmet'in dokumadan kazandığı veya yakınlarından gelen paraları çeşitli hapishanelerde yatan arkadaşlarına gönderdiğini ve mahkûmlardan çoğunun *"Bu kadar iyi bir insan nasıl komünist olur"* diye düşündüklerini belirtiyor.

Gültekin, 1949-50 yılları arasında cezaevinde "komünist" sözcüğünü yadırgayanın olmadığını söylerken, Nâzım Hikmet'i tanımış olmaktan ötürü bu sıfatı kendilerine "onur" yapan çok kişi olduğunu da söylemektedir.

Nâzım Hikmet'i ilk kez Bursa Cezaevi hücre kapısının anahtar deliğinden gören Eyüp Gültekin, onunla en son İstanbul'da görüşecektir…

CELLATOĞLU HALİL'İN ÖYKÜSÜ

Nâzım, İznik'i bu kadar içten anlattığı için olsa gerek İznikliler korumuş ve kollamış onu… Soyadları Özkardeş olan fakat köyde Cellatoğulları olarak anılan aileden biridir Halil…

Halillerin asıl lakabı, *Ahmet Çavuşoğulları*'dır. Aile lakapları, büyük dedeleri Ahmet'in, Abdülhamit'in Hassa Alayı'nda çavuş olmasından gelmektedir. İki farklı hikâyesi olan *Cellatoğlu* lakabını, oğul Cevdet Özkardeş sırasıyla şöyle anlatır:

"Atalarımızdan Habip Dede köyün en güçlü adamıdır. On beş bin

ağaç zeytini vardır. Bu bahçelerin işlenmesi için köy kâhyası, 'Habip Dede'nin çapa işi var' diye ilan edermiş. Müsait olan herkese gidermiş haber. Bu rakam 100 kişiyi bulurmuş. Öğle yemekleri kazanlarla pişerek bahçeye gidermiş. Köylerde genellikle pirinç pilavına erişte (köy makarnası) katılırmış. Habip Dede, karısına 'Bu defa pilava erişte koyma' demiş. Kazanlar bahçeye geldiğinde Habip Dede, pilavı erişteli görünce çok sinirlenmiş ve atını dörtnala eve doğru sürmüş. Karısı da ev dışında, pınar başında kendi yemeğini yemekte imiş... On yedi-on sekiz yaşlarındaki kızı, evin ikinci katında yola bakan odada gergef işlemekte imiş. Kızcağız, babasının geliş biçiminden onun çok sinirli olduğunu anlayarak oda kapısını sürmelemiş, kapı arkasına sessizce yaslanmış. Habip Dede, kapı arkasında saklanan kişiyi karısı zannederek açması için defalarca bağırmış. Kızı, korkudan hiç ses çıkaramamış. Habip Dede, silahını çekip kapıya üç el ateş etmiş. Kapıyı kırdığında kızını öldürdüğünü görünce yeşil sarığını çıkarıp kızının üzerine örtmüş ve atı ile köyü terk etmiş. Habip Dede'den bir daha haber alınamamış…

İkinci hikâye ise şöyle: Dedelerimizden biri, perşembeyi cumaya bağlayan gece odasına çekilmiş. Aylardan mart, kediler fazlaca gürültülü. Kedi sesinden rahatsız olan dedemiz, eline ne geçirirse atıyor

Halil Özkardeş (Cellatoğlu Halil) Bursa Cezaevindeki koğuşunda saz çalarken

ama kedileri uzaklaştıramıyor. Sonuçta kedilerden birini tutup bahçemizdeki dut ağacına asıyor. Cuma sabahı dağa kuru oduna gidenler ağaçta kediyi görüyor. O günden sonra ailemize 'Cellatoğlu' lakabı yakıştırılıyor."

…

1903'te Gemiç'te doğan Halil Özkardeş'in nüfusa kayıt tarihi 1906'dır. Bursa Cezaevine ilk girdiğinde ise tarih, bin dokuz yüz otuz biri göstermektedir.

İKİ OLAY KARIŞINCA…

Cellatoğlu Halil'in şu an 84 yaşında olan oğlu Cevdet Özkardeş'in anlatımına göre, Mustafa Kemal'in Bursa'ya onuncu ziyareti (4-5 Ocak 1931) veya on birinci ziyaretiyle (7 Ağustos 1931) aynı saatlerde Yalova-Bursa güzergâhında seyreden yolcu otobüsünün önü kesilir. Otobüsü durduran çetenin içinde Cellatoğlu Halil, Kopuk Mehmet ve Karsaklı Çingen Nuri de vardır. Aynı saatlerde Mustafa Kemal'e suikast ihbarını alan güvenlik güçleri, suikastın zanlısı olarak otobüsü durduran Cellatoğlu Halil ve arkadaşlarını gözaltına alır…

İdamla yargılanan Halil ve arkadaşları, suikastın başkaları tarafından planlandığı ortaya çıkınca yolcu otobüsünü soymaya teşebbüsten yedi buçuk yıl hapis cezası alırlar ve Bursa Cezaevine götürülürler.

Nâzım Hikmet de o yıllarda Bursa Cezaevindedir. Ancak Cellatoğlu'nun, bu ilk hapislik döneminde, Nâzım Hikmet'le herhangi bir teması olmaz.

...

1938 yılında cezasını tamamlayan Cellatoğlu Halil, iki yıl dışarıda kaldıktan sonra 1940 yılında adam öldürmeye teşebbüsten tekrar Bursa Cezaevine girer ve 1950 yılında çıkarılan affa kadar Nâzım Hikmet'le kesintisiz olarak on yıl hapis yatar.

Hem Nâzım hem de Halil'in Bursa Cezaevine ikinci girişleri olan 1940'ta Cellatoğlu, Nâzım'la karşılaşır. Uludağ'ın kıyısındaki

bu taş binanın demir parmaklıkları ardında *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na bir can dostu daha eklenecektir…

…

Cellatoğlu Halil, Bursa Cezaevinde sözü dinlenen koğuş ağalarından biridir. İlk zamanlarda o da Nâzım Hikmet'i, diğer mahkûmlar gibi "vatan haini" olarak değerlendirmektedir. Nâzım'ın düşüncelerini kendi varlığına bir tehdit olarak algılamaktadır.

…

Cellatoğlu, onu tanıdıkça önyargıları tuzla buz olacak, onunla hapis yatmış olmaktan gurur duyacaktır.

Cellatoğlu Halil'in hayatta kalan tek oğlu Cevdet Özkardeş, babasından dinlediklerini şu cümlelerle anlatır:

"O dönem Bursa Hapishanesindeki koğuş ağaları, hapishanedeki gelişmeleri değerlendirmek için belli aralıklarla bir araya geliyorlarmış. Sonrasında alınan kararlardan bazı hapishane yöneticileri de haberdar ediliyormuş..."

…

Bursa'da bir sonbahar günü... Uludağ yamaçlarında kestanelerin toplandığı bir mevsimde, dağdan aşağılardaki hapishanede koğuş ağaları toplanıyor… Aynı anda bir şair mırıldanıyor:

"Sonbaharda öyledir işte kestanelikleri Bursa'nın/ ve yaz yağmurundan sonra yapraklar…"

Toplantı, öncekilerden uzun ve tartışmalı geçmektedir. Toplantı boyunca: *"Komünist demek, vatan haini demek…"* cümlesi en sık tekrarlanan cümle olur. Yükselen itirazlar, bağrışmalar… Oy çokluğuyla alınan ölüm kararı: *"Nâzım Hikmet, öldürülecek!"*

Nâzım Hikmet'le ilgili yapılan ilk toplantı bu değildir kuşkusuz. Daha önce de bu konuyla ilgili çeşitli toplantılar yapılmış; ancak *'Nâzım'ın anlatıldığı gibi biri'* olmadığına yürekten inanan bazı koğuş ağalarının yardımıyla Nâzım, öldürülmekten kurtulmuştur…

Bu toplantının farkı, toplantıya hemen hemen tüm koğuş ağalarının katılmış olmasıdır...

Toplantı sonucunda Nâzım'ı öldürme kararı alınır. Alınan karar gereği, Bursa Cezaevinde idamları kesinleşmiş iki mahkûm Nâzım Hikmet'i öldürmekle görevlendirilir. İdamlık mahkûmlara görev, şu sözlerle tarif edilecektir: *"Bu vatana hizmet etmek ister misiniz?"* Sorunun kendisi dahi kararın yalnızca koğuş ağalarının kararı olmadığını anlatmaya yetiyordur…

Koğuş ağalarından Cellatoğlu Halil, Nâzım'ın öldürülmesi kararına karşı çıkmak istemiş; ancak toplantıdakileri ikna edemeyeceğini düşünüp kendi ölüm fermanını imzalamamak adına sessiz kalmış, ölüm kararını hapishane müdürüne bildirmiştir.

Soluğu hapishane idaresinde alan Cellatoğlu Halil, gelişmeleri yönetime aktarır ve önlem alınmasını ister. Bazı cezaevi yöneticileri, Cellatoğlu Halil'in Nâzım Hikmet'in yanında yer almasından rahatsız olmuştur. Halil'in bunu idareye söylemiş olması "ölüm planını" bir anlamda bozmuştur. Cellatoğlu Halil, bu olayı oğlu Cevdet'e anlatırken durumu şu cümleyle özetlemiştir: *"Tedbir alınmak zorunda kalındı…"*

Saros'taki yazlığındayken görüştüğüm Cellatoğlu Halil'in oğlu Cevdet Bey, şöyle devam eder:

"Babam, 'Nâzım da Nâzım' derdi, başka bir şey demezdi. Nâzım Hikmet'in içeride herkesin yardımına koştuğunu ve böyle bir insana nasıl olur da kıyılmaya çalışıldığını bir türlü anlayamadığını anlatır dururdu…

Cellatoğlu, yani babam, Allah'a inanır ancak başka bir şeye inanmazdı. Kuran'ın peygamber tarafından yazıldığına inanırdı. Kuran'ı Müslüman anayasası olarak kabul ederdi…

Babamın on yedi yılı hapishanede geçti. İçeriden çıktıktan sonra Gemiç'te yaşamaya devam etti ve kasaplıkla uğraştı… Nâzım Hikmet'in kendisine, Halil değil de 'Kasap Ali' olarak seslendiğini söylerdi…"

Cevdet Bey, bunları anlatırken sesi hüzne bürünmüştü. Ona, *"Söylemek istediğiniz başka bir şey var mı?"* diye sorduğumda, bana şu yanıtı vermişti: *"Nâzım bizim de üstadımız. Ben komünizme karşı değilim. Yeter ki bağımlı olmayalım…"*

Yaşamını yitirdiği 10 Ağustos 1979 tarihine kadar fırtınalı bir yaşam geçiren Halil, İznik ve çevresinde *Nâzım'ı ölümden kurtaran koğuş ağası* olarak anılacaktır…

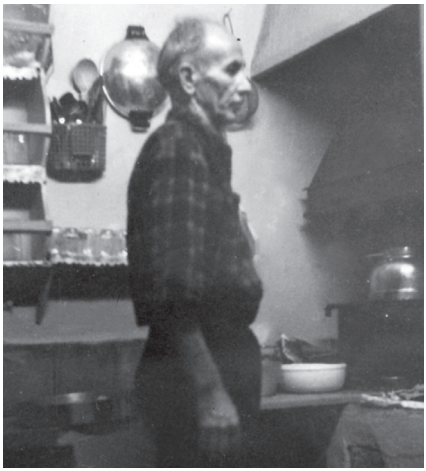
CEZAEVİ AŞÇISI YAKUP USTA

Bursa-Balıkesir karayolunun sekseninci kilometresinde bulunan Mustafakemalpaşa, Bursa'nın ikinci büyük ilçesidir... İlçenin tarihteki adı Kirmasti'dir. Kirmasti adı, bir zamanlar o bölgenin kadın yöneticisi olan Kirmastoya'dan gelmektedir…

Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı Hacıali köyünde doğan Yakup Yıldırım, çocuk denecek yaşta öksüz kalır. Köyün çobanlığını yapmaya başlar. 1938 yılında askere alınır. 1941 yılında terhis olur. Alman harbi, tüm şiddetiyle sürmektedir…

Yoksulluğun, açlığın kol gezdiği yıllar… Yakup Yıldırım, o yılları şöyle anlatır:

"Halk Partisi iktidardayken yeni bir parti teşekkül etti: Demokrat Parti. Bize geldiler, nutuk attılar, memleketi güllük gülistanlık yapacağız; halkı refaha kavuşturacağız, diye… Fakat biz tamamen ezilmiş insanlarız orda. Açlık, sefalet var. Tahsildar gelir, iki buçuk lira tarla vergisini veremeyiz. Bu sefalet bizi, parlak nutuk çekenlerin yanına çekti. Ben inandım bunlara, memleketi kurtaracağız dediler ya! Halkı kurtaracağız… Bu partiye üye oldum. Köyümüzün içinde gizli DP teşkilatını kurdum…"

Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in yiyecekleriyle yakından ilgilenen aşçı Yakup Yıldırım

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 230)

Yakup Yıldırım, halk arasında sevilen bir insandır. Seçimler öncesi ilçe merkezine gidip Demokrat Partinin oy pusulalarını alır ve bütün halka dağıtır.

Kaymakam ve jandarmanın köyleri dolaşıp Demokrat

Partilileri tespit etmeye çalıştığını belirten Yıldırım, tüm faaliyetlerini gizlice sürdürür. Halk, korku ve çaresizlik içindedir. Seçim anında Yıldırım'ın dağıttığı oy pusulalarını kullanmaktan çekinen köy halkı, onun sandık başında yaptığı konuşmadan sonra oylarını kullanır.

…

Yapılan ilk seçim olduğu için Halk Partililer de tedirginlik yaşamaktadır. Muhtar, ilçeyi arar ve köyünde Demokrat Partinin gönderdiği Yakup Yıldırım adında bir temsilcinin olduğunu belirterek ne yapılması gerektiğini sorar. İlçeden gelen yanıt üzerine Yıldırım, heyet odasına hapsedilir. Ardından köy ağalarından Osman Sarı, görev kartını göstererek sandığın başına oturur. Muhtar, bu durumu da anında ilçeye bildirir. İlçedeki yetkililerin Osman Sarı'nın da heyet odasına kapatılmasını istemeleri üzerine köyün diğer ağaları buna karşı çıkar. Yakup Yıldırım hapsedilirken direnmeyen ağalar; kendi içlerinden bir ağa içeri alınınca direnirler. Ağaların ve halkın tepkisi sonucu Yakup Yıldırım ve Osman Sarı serbest bırakılır.

…

Seçim sonuçlanmış, yüz hanelik köyde Halk Partisi 25 oyda kalırken diğer bütün oyları Demokrat Parti almıştır.

Yakup Yıldırım'ı Bursa Cezaevine getirecek, Nâzım Hikmet'le tanıştıracak süreç de o gün başlamıştır… Yakup Yıldırım'ın üç çocuğundan biri olan Semiha Çakmak (Yıldırım) babasından dinlediği bu süreci şöyle anlatır:

"O günden sonra muhtar ve adamları babamla uğraşır. Yolu kesilir, gözdağı verilmeye çalışılır… Bir yatsı namazı sonrası evinin yolunu tutan babamın yolu kesilir. Muhtar ve adamlarının saldırısına uğrayan babam, bıçaklı saldırganlardan birinin elini ters çevirir. Bıçağın karnına saplanması sonucu bu genç oracıkta ölür. Ölen muhtarın yeğenidir. Babam, eve koşar. Muhtar ve adamları evimizi çevirip içerde annemi ve beni yakmaya kalkışırlar… O sırada köyün eski muhtarı jandarmaya haber verir…"

Ölen gencin, Mustafakemalpaşa'da ün yapmış ailelerden olması Yakup'u, Kemalpaşa Cezaevindeki mahkûmların gözünde

büyütmüştür. Yakup, cezaevinde mahkûmun biriyle arkadaş olur. Bu arkadaşı ona, Bursa Cezaevinde yatmakta olan Nâzım Hikmet'ten bahseder.

Yaklaşık üç ay sonra Bursa Cezaevine nakledilen Yakup Yıldırım, cezaevine gelir gelmez ona sahip çıkan Afyonlu Mehmet'in tavsiyesiyle Nâzım'ın dokuma tezgâhlarında çalışmaya başlar.

…

Yakup Yıldırım, Nâzım Hikmet'le ilk karşılaşmasını şöyle anlatır:

"Baktım, dev gibi, sarı bir adam girdi içeriye. 'Nâzım geldi' dediler; işte komünist denen Nâzım'ı o zaman gördüm. Nâzım bana şöyle bir baktı geçti. Tezgâhta çalışanlarla ilgilenmeye başladı. Onun yanına gidiyor, berikinin yanına gidiyor, 'şurası şöyle olsun, burası böyle olsun' diye öğütlerde bulunuyor. Ve az sonra çıktı gitti. Benimle hiç konuşmadı. Ama ben adama dikkatle baktım. Zaten merak ediyordum adamı görmek için."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 238)

Yakup Yıldırım, bu ilk karşılaşmasında Nâzım'la konuşamaz…

Yakup'a kanı ısınan Afyonlu Mehmet, onun Bursa Cezaevi aşçısı Kiraz Ali'nin yardımcısı olması için çaba harcamış, sonunda bu amacına ulaşmıştır.

…

NÂZIM'LA İLK KONUŞMA

Nâzım Hikmet'in kaldığı odayla aynı katta bulunan mutfakta çalışan Yakup Yıldırım, cezaevindeki bu yeni yerinde Nâzım'ı gözlemeye başlamıştır:

"Nâzım Hikmet, mutfağın hemen karşısındaki odada kalıyor. Mutfakta işim bitince dışarı çıkıyorum. O da çıkar odasından koridora, gezer aşağı yukarı. Mır mır mır mır diye konuşur, gider, küçük tank gibi bir daktilosu var, başlar daktiloya vurmaya… Mırıltılar tıkırtı olmaya başlar. Takırtılar, tıkırtılar sürer gider. Bu adam gece gündüz çalışır…

Bir gün beni omzumdan tuttu. O böyle koridorda gezerken ben de koridorun bir ucunda geziniyorum, vesile arıyorum onunla konuşmaya. Fakat bu konuşma teklifi benden değil de ondan geldi. O büyük kartal gibi pençesiyle omzumdan şöyle bir tuttu:

'*Hoş geldin, delikanlı!*' dedi bana.

'*Hoş bulduk!*'

'Adın ne senin?'

'Benim adım Yakup Yıldırım.'

'Sen nerelisin?'

'Mustafakemalpaşa, Hacıali köyündenim!'

'Suçun ne?'

'Adam öldürdüm.'

'İyi etmemişsin. Adam öldürmek iyi şey değil.'

'Belki iyi etmedim ama iyi ettim. Çünkü ben ölecektim, sen meseleyi bilmiyorsun. Adam beni öldürecekti, ben kendimi korudum, kurtardım!..'

Yakup Yıldırım, içeri girme öyküsünü anlatır uzun uzun. Nâzım:

'Demek sen Demokrat Parti için adam öldürdün ha?'

'Evet, evet.'

'Eşek çalmadın, birinin ırzına geçmedin, kız kaçırmadın, tarla sınırı bozmadın? Demek ki sen, halkın, memleketin için bir şeyler arıyorsun?'

'Evet, elbet halkım ve memleketim için bir şey arıyorum, bunun için yaptım bunu!'

'Ama sen onu, dışarıda zor bulacaktın, şimdi burada bulacaksın. Dışarıda doktor çok, ama yanlış ilaç verirler halkımıza. Halkı tedavi etmez onlar, öldürürler. Şimdi sen burada aradığını bulacaksın. Bunu ben sana öğreteceğim. Sen okumayı sever misin be Yakup?'

'Okumayı severim. Çobanım ama okumayı çok severim...'

'Yahu Yakup, sen yıldırım gibi bir adamsın. Sakın kötü yola düşme burada!'

'Verdiğim kitabı anlamayacaksın! Bir kere okuyacaksın o kitabı, anlayamayacaksın, anlayamadığın yeri gelip bana soracaksın. İki sefer okuyacaksın o kitabı, anlayamadığın yeri gelip bana soracaksın. Üç sefer okuyacaksın o kitabı, anlayamadığın yeri gelip bana göstereceksin, soracaksın. Sana öyle bir gözlük takacağım ki, bu dört duvar arasından baktığın zaman, küre-i arzın öteki ucunu göreceksin!'

'Ver şu gözlüğü bir takayım, küre-i arzın öteki ucunda ne var, göreyim.'

'Yok yok, öyle gözlük değil o. Bu gözlüğü ancak, ne kadar çok okursan, o zaman takacaksın.' "

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 240)

İlerleyen günler, aylar içinde Nâzım, Yakup'a; önce *Gazap Üzümleri*'ni ardından sırasıyla *Bitmeyen Kavga, Fontamara, Ekmek Kavgası*'nı verir.

…

Balaban'ın İmralı'da *"komünizm propagandası"* yaptığı iddiasıyla tekrar Bursa Cezaevine gönderildiğini anlatan Yakup Yıldırım, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde en çok Balaban'la ilgilendiğini belirtir:

"Nâzım, kendiyle ne kadar uğraşmışsa Balaban'la da o kadar uğraşmıştır. Balaban'la ne kadar uğraşmışsa benle de o kadar uğraşmıştır; fakat ben o büyük hazineden bir şey alamamışımdır. Balaban bir şey almıştır…"

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 243)

Yakup Yıldırım, o yılların Bursa Savcısı İzzet Akçal'ın Nâzım Hikmet'le arasının iyi olduğunu söylüyor. Buna örnek olarak cezaevine geldiği bir gün Nâzım'ın güneş görmeyen odasının, güneşi bolca gören eczane odasıyla savcının isteği üzerine değiştirilmesini gösteriyor. Bir başka örnek de Nâzım'ın onunla daha yakından ilgilenmesi için yanındaki odanın Balaban'a verilmesini istemesi ve savcı İzzet Akçal'ın bu isteği kabul etmesidir.

Yakup Yıldırım, Bursa Cezaevinde yattığı sürece Nâzım'ı görmeye gelen ziyaretçilerle de tanışır. Başta Piraye olmak üzere; annesi Celile

Hanım, teyzesi Sare Hanım; avukatları ve hapisliğinin son yıllarında Münevver… Nâzım Hikmet'in Piraye'yle biten Münevver'le başlayan ilişki sürecine de tanık olur Yakup…

"Nâzım hastaydı" diye anlatıyor, Yakup Yıldırım. *"O koca vücudu acaba o yediği yemeklerle nasıl yaşıyordu. Ispanak, ıspanak kökünden haşlanmış salata bir de Bursa Cezaevi bahçesinde hindiba denen bir ot çeşidi. Hindibalardan salata yapıyordum ona. Yine kabak salatası, patates salatası, çorba…"*

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 255)

Hindiba; safra kesesi ve karaciğer hastalıklarında mucizeler yaratan kronik karaciğer iltihaplanmalarına karşı tedavi edici özelliği olan aynı zamanda şeker hastalığına da iyi gelen bir bitki olduğundan muhtemelen idarenin de bilgisi dâhilinde Bursa Cezaevi bahçesine ekilmiştir…

ALİ KİRAZ'IN YERİNİ YAKUP USTA ALIR…

Bursa Cezaevi aşçısı Kiraz Ali, Hayrullah adında bir mahkûmla tanışır ve birlikte cezaevinden kaçma planı yaparlar. Kaçış işi başarısızlıkla sonuçlanınca Kiraz Ali, bu sorumluluğundan alınır ve kapalıya atılır. Mustafakemalpaşa Hacıali köyünden Yakup Yıldırım, Bursa Cezaevinin yeni aşçısı olmuştur…

"…
Sarkıtmış rıhtımdan bacaklarını Ali Kiraz.
Kocaman yumrukları dizlerinde.
Ablak yüzünde gözleri iki kara böcek gibi kıvıl kıvıl.
Ali Kiraz'ın sesi güzel.
Ali Kiraz gazel okur
tevatür okur,
gıramofon gibi düzeltir sesini.
Ali Kiraz cesur
…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 498)

"O BENİM HER ŞEYİMDİ…"

"Nâzım, bizi bizden çok düşünürdü. Sinirli zamanları oldu, belki acı konuştu ama ben sükûnetle dinledim. Baş kaldırmadım. Ve gitgide anlıyordum ki o benim her şeyimdi…

Nâzım'a 'vatan haini' derler. Hangi namussuz bu sözü söylüyor? Nâzım'a 'vatan haini' diyorsa gelsin benim karşımda, bana desin. Sözüm cahillere değil. Asıl kendileri vatan haini oldukları halde bunu Nâzım'a söyleyenleredir… Nâzım, ezilen, sömürülen insanlarca büyük, onlarca küçüktü. Ben Nâzım'ı çok iyi tanıyorum. Üç buçuk yıl bir arada kaldım.

Nâzım, biliyorsunuz, içeride halkı için yatıyordu. Nâzım'ın yazacağı mühim yazılar olduğu zaman ben merdiven başındaki kapıda nöbet beklerdim. Aşağıdan, idarecilerden bir gelen olursa hemen döner Nâzım'a haber verirdim. Dışarıya gayet gizli, mahrem yazılar çıkacağı zaman da alüminyum bir kutuya koyar öyle gönderirdi…

Hatta 'Angina Pektoris' şiiri, çeşitli milletlerin dillerine çevrildiğinde ve Türkiye'deki çıkarcılar bunu duydukları zaman kıyamet kopmuştu. Bu şiir nasıl çıkmıştı hapishaneden, nasıl çıktı da ulaştı ecnebilere? İşte Nâzım Hikmet'in çelik duvarlar içine kapatılamayacak kadar büyük olduğunun delili…"

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 263)

DÜNYANIN GÖZÜ BURSA'DAYDI

Sonra açlık grevi… Nâzım Hikmet, açlık grevine her ne kadar Balaban'la sohbeti sırasında karar vermişse de Bursa'da onunla hapis yatan her tanığın birbirinden farklı anıları vardır. Yakup Yıldırım, Nâzım'ın açlık grevine başladığı o günlere de tanıklık etmiştir:

"Nâzım, greve yatmadan önce masasının üstü, dünyanın dört bir yanından gelen mektuplarla dolup taşmıştı. Nâzım Hikmet, beni

çağırıp yazıları okur, mektupların hiçbirini yanıtlamaz; yalnızca şiirler yazardı. Ben, bu şiirlerin o mektupların bir nevi cevabı olduğunu düşünür, böylesine bir hazinenin Türkiye halkından nasıl saklandığına bir türlü akıl sır erdiremezdim…"

DEMOKRAT PARTİDEN KOMÜNİSTLİĞE

Nâzım Hikmet'in, açlık grevine yattığı gün yiyip içmediği için ona suni gıda yolunu önermişlerdi. Yakup Yıldırım, Nâzım'ı alıp İstanbul'a götüreceklerini öğrenince onunla vedalaşır. Nâzım Hikmet, ileriki yıllarda Bursa Cezaevinden ayrılırken Yakup'a zarar gelmesin diye onun kapıya kadar gelmesine izin vermeyecektir.

Yakup, *ona dünyanın en iyi gözlüğünü takan* bu dostunun dediğini yapacak ve kapıya gitmeyecektir. Bursa Cezaevi, derin bir sessizliğe bürünmüş, 800 mahkûmun dili tutulmuştur. Ustaları, öğretmenleri gitmiştir… Yakup yataktan kalkmış, Nâzım'ın odasının önüne gitmiş, kapısının önünde öylece bakakalmıştır…

…

Sonraki zamanlarda Yakup'a, Nâzım'ın dostu olmanın bedelini ödetmeye kalkarlar. Yakup, ilerleyen günlerde önce İmralı'ya, ardından Nihat Sargın'ın bulunduğu Nevşehir Cezaevine gönderilir. Artık adının başına bir sıfat eklenmiştir: Komünist Yakup Usta…

NÂZIM'IN SEMİHA'YA VERDİĞİ KOL SAATİ

Hapisliğinin ardından TİP Bursa çalışmaları içinde aktif yer alan Yakup Usta'nın üç çocuğundan biri ve en büyüğü olan Semiha Çakmak, 19 Nisan 1994 tarihinde yaşamını yitiren babasının Nâzım Hikmet'ten kalan hatıralarını büyük bir özenle saklar.

Setbaşı (Bursa) semtinde oturan Semiha Hanım'ın evinde, babası Yakup Yıldırım'ın 1950 yılında Nâzım Hikmet tarafından yapılan

yağlıboya portresi; Nâzım Hikmet'in yaptığı el işi oymalı tahta tepsi; lale desenli sehpa örtüleri; Nâzım Hikmet'in kahve içtiği fincan ve su bardağı, yıllara meydan okurcasına duruyordu…

Semiha Hanım'ın elinde Nâzım Hikmet tarafından hediye edilen bir de kol saati vardı… Nâzım Hikmet; annesi Haşime Yıldırım'la Bursa Cezaevine, babasını görmeye gelen Semiha'ya bir saat vermişti. Semiha, övüne övüne yıllarca kolunda taşımıştı, büyük şairin bu şirin hediyesini…

"Bu saatin siyah ipekten bir kordonu vardı fakat kolumda uzun yıllar taşıdığım için yıprandı ve çürüdü. Şu an hâlâ çalışıyor…"

Gerçekten de çalışıyordu saat. Semiha Hanım, o yıllarda babasıyla Bursa Cezaevinde hapis yatan diğer mahkûmları da hatırlıyordu bir bir:

"Sanat okulu öğretmenlerinden Celal Ülkü, Eczacı Hasan İzesel, işçi İsmail Taşdelen babamla hapis yatan kişilerdi. O dönem cezaevinde İbrahim isminde, babamın da arkadaşı olan bir gardiyan görevliydi. Babam onun da çok yardımını görmüştü. Bu saydığım isimlerle babam içerden çıktıktan sonra da yıllarca görüştük. İbrahim Balaban ve onun dostları içerden çıktıktan sonra sık sık evimize gelirdi."

"NÂZIM, CEZAEVİ YÖNETİMİNDEN BABAM İÇİN PÖSTEKİ İSTEDİ"

"*Babamın Nâzım Hikmet'le ilgili unutamadığı ve ne zaman bir sohbet açılsa bize anlattığı şöyle bir olay vardı: Babam bir gün beton üzerinde namazını kılarken Nâzım Hikmet namazın bitmesinin ardından 'Sen betonun üzerinde mi namaz kılıyorsun?' diyerek babama çıkışmış. Ondan 'Evet' yanıtını alınca kızgın bir şekilde idare binasına geçip cezaevi müdüründen babamın üzerinde namaz kılması için bir pösteki istemiş ve alıp babama getirmiş.*"

GEMLİK KURŞUNLU BELDESİ'NDE YILDIRIM SOKAK

Yakup Yıldırım, gelip geçen yıllar içinde Gemlik ilçesinin Kurşunlu Beldesi'nde bir yazlığa yerleşir. O yıllarda bir köy olan Kurşunlu'da muhtarlık yapan emekli öğretmen Salih Bey, Yakup Yıldırım'a duyduğu saygının bir ifadesi olarak Yakup ve kızı Semiha'nın oturduğu sokağın adını *Yıldırım Sokak* olarak değiştirmiştir.

İNEGÖLLÜ SAPMAZ KARDEŞLER

Kurşunlu'dan (İnegöl) Ali ve Mustafa Sapmaz kardeşler, 1935 yılından başlayarak yaşamlarının sona erdiği güne kadar cezaevine girip çıkmışlardır… Ali Sapmaz'ın oğlu Namık Kemal Sapmaz, babası ve amcasının yaşamlarını şöyle özetler: *"Onların İnegöl, Bursa ve İmralı cezaevlerinde her zaman bir yatakları olurdu…"*

Ali Sapmaz, 1915; Mustafa Sapmaz 1917 doğumlu. Her ikisi de Nâzım Hikmet ve Nâzım Hikmet'in çevresindekilerle hapis yatmışlardır…

Sapmazlar, 1940'lı yıllardan sonra Bursa Cezaevine bir düzen geldiğini, bir değişikliğin hissedildiğini anlatmışlar:

"Bu düzenin en büyük nedeni, dokuma tezgâhlarıydı. Kumar oynayanların sayısı azalmıştı. Kumarın öyle kötülüklerini gördüm ki… Ne canlar gitti. Ne ocaklar söndü…"

Namık Kemal Sapmaz, babasının anılarındaki Bursa Cezaevini ve Nâzım Hikmet'i bu sözlerle aktarıyor, yaşamına onun öğütleriyle yön verdiğini belirtiyordu.

"Babam, bize sürekli olarak kumarın zararlarını anlatır ve cezaevinden örnekler verirdi. Ben, bundan olsa gerek hayatım boyunca kahvede oyun bile oynamadım. Sigara içmedim. Babamın verdiği örnekler ve telkinlerin hayatımda büyük bir yol göstericiliği oldu."

Nâzım Hikmet'ten üç koğuş ötede kalmış Ali ve Mustafa

Sapmaz. Üç koğuş ötede tanık olmuşlar gardiyanların ondan nasıl çekindiklerine…

"Gençlik yıllarımızda düşüncelerim doğrultusunda, yürüyüşlere katılır, toplantılara giderdik. Düşüncelerimi babamla paylaşmaya kalktığımda babam: 'Ben sizin babanızdan, bu işi en iyi bileninizden öğrendim. Onunla hapis yattım, size ne oluyor' derdi…"

"GÖZLERİME İYİ BAKIN, ONUN GÖZLERİNİ GÖRECEKSİNİZ…"

Yaşar Yaşarer; Sarı Seyfettin ve Ali Sapmaz'la Bursa damında hapis yatan ve Nâzım Hikmet'le anıları olan İnegöllülerden biridir. Ancak onun farkı, içeriye henüz çocuk denecek yaşta, on beş yaşında girmiş olmasıdır.

Yaşar Yaşarer'in o yılları anlatırken kurduğu cümlelerde önemli şeyler gizlidir:

"İnsan, geçmişe baktığında bazı şeyleri hatırlamaktan çok mutlu oluyor ama bazı şeyleri de hiç hatırlamak istemiyor…"

1947 yılının Temmuz ayında hapse giren Yaşar Yaşarer, on sekiz yıla mahkûm olur. Ancak mahkeme, cezasını çocuk yaşta olduğu için dokuz yıl, daha önce sabıkası olmadığı için de altı yıl indirince o, üç yıl hapse mahkûm olur. Hapisliğinin bir kısmını Bursa Cezaevinde diğer kısmını da Ankara Çocuk Islah Evinde geçirir…

Bursa Cezaevindeki kâtip akrabaları sayesinde kundura tezgâhlarında çalışır:

"Bursa Mahpushanesi 80 koğuştu. Bu yapıda zaman zaman 700 hükümlü ve tutsak olurken bu sayı bazen 800'e çıkardı. Mahpushane, muhtelif alanlarda üretimin yapıldığı geniş bir atölyeydi.

Tevkifhanenin zemin katında bulunan marangozlara, çorap dokuyanlara, ayakkabı yapanlara hayran oldum."

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 13)

Henüz çocuk denecek yaşta mahpus damına düşen Yaşar, rahatsızlığı nedeniyle çoğunlukla revirde kalır.

"Nâzım Hikmet'in yanında ona çok yakın davranan eczacı vardı, Vehbi Ağabey… Ben, Nâzım Hikmet'i ve Vehbi Ağabeyi oradan tanırım. Nâzım Hikmet, cezaevinde bir yere geldiği zaman mahpuslar hemen etrafına toplanırlardı. O ne söyleyecek diye beklerlerdi. Nasıl söylesem, 'Nâzım Hikmet, bir konuda açıklama yapacak' diye öylece beklerdik…

Yine böyle bir gün bize bakarak: 'Hiç kimse affı beklemesin. Bu adam (onun 'bu adam' dediği, politikacı İsmet İnönü'dür) *af maf getirmez…'*

Nâzım Hikmet'in saçları çapardı. Ben onu hep 'sol eli havada, işaret parmağını ileri geri götürür halde' hatırlıyorum. Velhasıl iyi adamdı. Hâli vakti yerinde olmasına rağmen fakir fukaranın yanındaydı. Biz ona 'baba' derdik. 'Baba geliyor!' Hepimiz, onun muhabbetini dinlemek isterdik. Kurşunlu'dan Ali Sapmaz da oradaydı. Geyveli İsmail Hakkı'yı bir de Bekir Çavuş'u hatırlıyorum, kendisi kahveciydi. İnegöl'den Ali Pehlivan vardı. Ali Pehlivan dediğin, yüz otuz kilo bir adam. Herkes ondan korkardı ama aslında çok iyi adamdı. Laz Hamit cezaevi ağalarından biriydi. Sabah akşam bağırırdı. Sürekli hücre cezası alırdı.

Bizim İnegöllüler; Boğazköy'den Yetim Süleyman, Olukman'dan Hasan iyi marangozlardı. Cezaevinde bir de çok namlı bir kadın mahkûm vardı. Kadınlar kısmında. Hediye Anne, derdik. Eltisini orakla kesip gelmişti. Yaşlıydı… Kadınlar koğuşunda dam çavuşuydu. İşlediği vukuattan bir de çavuş olduğundan şöhreti vardı.

Benim Ankara'ya götürülmemi Ankara'da kütüphane müdürü olan akrabam Şaban Alper sağlamıştı."

Yaşar Yaşarer'le *Nâzım'ın Bursa Yılları* kitabını gözden geçirmeye başlamıştık. Ben, ona özellikle fotoğrafları gösteriyor, ondan gelecek tepkiyi bekliyordum. Yaşar Amca durdu, şaşkınlık içinde *"Bu Sarı Seyfettin!"* dedi. *"Ben onu mahpus damından tanırım. Onu herkes tanır. Onunla hem Bursa damında hem de İnegöl'de hapis yattım…"*

Yaşar Yaşarer, dışarı çıktıktan sonra İnegöl'de minber ustalığı yapar. Bu işi geçtiğimiz yılın (2010) sonuna kadar sürdürür…

Çocuk yaşta hapse düşmüş, Nâzım'la kısa da olsa yaşamış Yaşar Yaşarer'e *'Ne mutlu size Nâzım'ı görmüşsünüz'* dediğimde şu yanıtı vermişti:

"Ben, onun gözlerini gördüm. Gözlerime iyi bakın, onun gözlerini göreceksiniz…"

MAVİŞ KAPTAN

Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde hapis yatan İstanbullu Kaptan ve İlyas Kaptan'dan söz eden Bursalı tanıklarla karşılaştığım olmuştu… Geçen zaman içinde adı geçen *kaptan*lara veya yakınlarına ulaşamamıştım. Ancak şair dostum Serdar Ünver'in de katkısıyla Nâzım Hikmet'le hapis yatan Gemlikli Maviş Kaptan'a ulaşmıştım...

Bir kaptan ki sessiz, sakin; gittiği her limanı kasıp kavuran, her limanda sevdalıları olan…

Gürcü asıllı olan Hüseyin Maviş'in ailesi, Doksan Üç Harbi'nden sonra Batum'dan göç etmiştir.

Hüseyin Maviş, 1913 yılında Gemlik'te doğar. Bahtiyar Maviş, babasının 1946 yılında adam vurmaktan dolayı Bursa Cezaevine girdiğini, on iki yıl hapis cezasına çarptırıldıktan sonra *Menderes Affı* olarak bilinen aftan yararlanarak 1950 yılında dışarı çıktığını belirtiyor.

Hüseyin Maviş; cezaevi anılarını, Nâzım Hikmet'i uzun yıllar anlatmış çocuklarına. Babasından duyduğu *"Nâzım Hikmet'in, ikna edemeyeceği adam yoktu"* cümlesini unutmamış Bahtiyar Maviş… Unutamadıkları bununla sınırlı kalmamış oğul Maviş'in… Merak etmiş, Nâzım'ın fikirlerini araştırmış, iyi bir dünya mücadelesine omuz vermiş, 12 Eylül 1980 darbesiyle o da babasının hapis yattığı Bursa Cezaevine girmiş…

Nâzım Hikmet, *Maviş Kaptan* diye seslendiği Hüseyin'in yağlıboya tablosunu da yapmış. Fakat tabloyu yapmadan önce bir de iddiaya girmiş *"benzetirsin, benzetemezsin"* diye… Resmi yapmak için tuval bulunamayınca tahta çerçeve üzerine yulaf çuvalı geren Nâzım, Hüseyin'i karşısına oturtarak başlamış çalışmaya… Önde, gözleri

ölümsüz denizlere benzeyen Maviş Kaptan, arkada Bursa Cezaevi... Nâzım Hikmet'in o gün yaptığı resim, bugün Gemlik'te Bahtiyar'ın dönerci dükkânının duvarlarında asılı...

"Bu resim çok badireler atlattı. 12 Eylül'de bizlere zarar gelmesin diye Nâzım'ın resme koyduğu imzayı kazımak zorunda kaldık.

Annem tahta çerçevelerinden çıkarıp uzun yıllar sarılı bir şekilde sakladı bu eş hatırasını…

Babam, reklamı pek sevmezdi, maddi durumu da iyiydi. Mahkûmlar arasında sözü dinlenirdi. Cezaevinden çıktıktan sonra Karadeniz'de takalarda geçen yaşamı, seksen sekiz yaşında son buldu…"

Nâzım, memleketinden uzaklarda *Mavi Liman* şiirinde bir kaptana seslenirken birlikte hapis yattığı Maviş Kaptan'ı anımsamış mıdır?

"NÂZIM HİKMET'İN YETİŞTİRDİĞİ TAHRİKÇİ TUTUKLANDI!"

Yıl 3 Ekim 1947. Bursa'da yayınlanan *Doğru* gazetesinde birinci sayfadaki haberin başlığı: *"Nâzım Hikmet'in Yetiştirmesi"*. Haber şu şekilde devam eder: *"Mudanya'da adam öldürdüğü için yedi yıl yatıp çıkmış Çepneli Halil Cengiz, tahrikçilik yaparken bir kahveci tarafından yaralandı. Adı geçen kişinin Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in yetiştirmesi olduğu anlaşılmış ve tutuklanmıştır."*

Sonraki yıllarda buna benzer çok olay yaşanır Bursa'da. Cezaevine orman kesmekten, adam öldürmekten girmiş birçok mahkûmun dışarı çıktıktan sonra benzer gerekçelerle saldırıya uğradıkları ya da gözaltına alındıkları görülmüştür.

"GAZİLİKTEN DEĞİL KOMÜNİSTLİKTEN…"

Sekiz nisan iki bin on perşembe… Aşağıda göl, tepede zeytin ağaçlarıyla kaplı bir köy… Şair, yazar Halil İbrahim Özcan ve Yeniköy'de doğup büyüyen eğitimci Ersel Ataç'la başladığımız bir yolculuk.

Bir akşamüstü, köy kahvehanesinde Mahir Uçar'ın da yardımıyla Ramis Salman'la tanışmıştık.

Ramis Salman'la tanışıp konuşmaya başladıktan sonra dikkatler onun üzerinde toplanmıştı. 1950 yılında Bursa Cezaevinden çıktıktan sonra Kore'ye götürülen askerlerden yalnızca biriydi Ramis Salman… Onun fotoğrafını çekmeye başladığımda kahvehanede oturanlar: *"Ne o Kore gaziliğinden dolayı mı çekiyorlar fotoğrafını Ramis Dayı?"* diye söze karışıp ona nükteli bir edayla laf atmışlardı.

Ramis Salman, önce çevresindekilere sonra bize bakındıktan sonra şu hoş ve cesur yanıtı vermişti: *"Gazilikten değil, komünistlikten."* Tüylerimiz diken diken olmuş, ona saygıyla bakakalmıştık…

…

Yeniköy, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük bir Ermeni göçüne sahne olur. II. Mahmut döneminde Van'dan Ermeniler getirilmiş, bugün Çarşı camisinin bulunduğu yerde onlar için ayrı bir mahalle kurulmuştur.

1895 yılında köyde 4236'sı Ermeni, 136'sı Türk olmak üzere toplam 4268 kişi yaşamaktadır. Köye gelen Ermenilerin ticaretle uğraşması, köyü zenginleştirmiştir. 1895-1908 yıllığına göre Merkez Bucak olan beldede 1146 hane bulunuyormuş. 1910'lu yıllarda ise nüfusun on bini aştığı görülmektedir. 1895 yıllığına göre, Yeniköy'de hükümet konağı, bir cami, bir kilise, biri Türklerin, ikisi Ermenilerin gittiği üç okul, bir hamam, bir gazino, bir otel, üç han, yüz yirmi dükkân, on iki yağhane bulunuyormuş…

İşgal sırasında köy, çetelerce tamamen yakıldığı için beldede hiçbir ev ve eser kalmamıştır. Kurtuluş Savaşı öncesinde Yeniköy'ün nüfusu 8-10 bin civarındayken ilçe merkezi Orhangazi'nin nüfusu sadece 2500 civarındaymış. Yeniköy, 1880'li yıllardan başlayarak belediye örgütünün kurulduğu bir yerleşke olmuştur.

Kurtuluş Savaşı sırasında Yeniköy'e, Ermenilerin yerine Yunanistan'ın Drama ve Vodina bölgelerinden gelen göçmenler yerleştirilmiş... Büyük tahribat yaşayan Başpınar, Çamurlubayır gibi komşu köylerden Boşnakların da bu köye yerleştikleri görülmüştür.

AYDIN YETİŞEN BİR BELDE

Yeniköy'e tıpkı diğer İznik Gölü yerleşkeleri gibi zeytin ağaçları arasından girmiş, yolun her iki yanında kurulu irili ufaklı zeytinyağı fabrikalarıyla karşılaşmıştık…

Yörede zeytin ağacı kadar bereketli olan bir şey de yetişen aydın kuşağıydı. Seksen öncesinde TRT'de *Köy Kahvesi* programının yöneticisi ve sonraki yıllarda Nâzım Hikmet Vakfının yönetim kurulu üyesi, sanat insanı Nevzat Şenol, araştırmacı-yazar Ali Aksoy… Yeniköylülerden yalnızca birkaçıydı… Nâzım Hikmet'le hapis yatan Yeniköylüler de vardı: Hasan Susay, Ramis Salman, İrfan Yoldaş…

Ailesi, Saraybosna kökenli olan Ramis Salman, 1927 Yeniköy (Cedidiye) doğumludur.

1948 yılında, on birinci ayın on birinde, saatler dokuzu göstermektedir… Ramis Salman; Bursa Ağır Ceza Mahkemesi salonlarının birinde, babasını öldüren Kamil Bozkaplan'ın (Horoz Kamil) duruşmasını izlemektedir.

Duruşma sırasında çevresini kolaçan eden Salman, bıçağını çeker ve babasını vuran Bozkaplan'ı yaralar. O, cinayete teşebbüsten yirmi dört yılla yargılanır. Bozkaplan ölmeyince Ramis Salman, 448. maddeden altı yıl sekiz ay ceza alır ve Bursa Cezaevine götürülür.

Bursa Cezaevinde geçmek bilmeyen günler… Yirmi bir yaşında, yaşamının en verimli çağındaki bu delikanlı, demir parmaklıklar arkasında gün saymaya başlar…

Cezaevindeki ilk ayı dolmamıştır. Nâzım Hikmet adı, mahkûmlar arasında bir efsane gibi dolaşmaktadır. Ramis Salman da merak etmektedir kulağına neredeyse her gün uğrayıp giden bu ismi.

Günlerin birinde Nâzım Hikmet'le karşılaşırlar. Ramis'in içeri girme nedenini öğrenen Nâzım'ın verdiği yanıt çok yalındır: *"Evladım yazık etmişsin kendine…"* Karşılaşmaları ve sohbetleri ileriki günlerde de devam eder…

Yeniköy'deki maşatlığın hemen altında bulunan kahvede Ramis Salman'a *Nâzım'ın Bursa Yılları* kitabının (ilk ve ikinci baskı) kapak

fotoğrafını göstererek fotoğraftakileri tanıyıp tanımadığını sordum. Ramis Salman, geçirdiği bir kazadan dolayı sargıya alınmış koluna aldırmadan kitabın kapağındaki fotoğrafı, gözlerine yaklaştırarak işaret parmağını fotoğrafın üzerinde soldan sağa, sağdan sola gezdirerek fotoğrafın en sağındaki kişinin üzerinde sabitledi ve *"Basri Baba!"* dedi… Sonra sırasıyla Mehmet Ali Bey, Kâtip Harun, Nâzım Baba… Fotoğraftakileri tanımıştı... Nâzım Hikmet'i, onunla hapis yatmayan biri de tanıyabilirdi; ancak Nâzım'la hapis yatmayan birinin Başgardiyan Muavini Hasan Basri Acar'ı, Kâtip Mehmet Ali Bey'i, Kâtip Harun'u tanıması olanaksızdı… Ramis Salman, Balaban ve cezaevi aşçısı Yakup Yıldırım'la da tanışmış, onlarla sohbetler etmiş bir Yeniköylüydü…

Ramis Salman, dönemin savcılarından İzzet Akçal'ı, ona attığı iki tokattan dolayı öbür dünyada da olsa affetmeyeceğini söyledikten sonra bizlerle bir anısını daha paylaşmıştı:

"Saadettin Bey (Görel), cezaevi müdürü olmuştu. O zamana kadar revirde kalan Nâzım Hikmet'e eşyalarını toplayıp hücresine gitme talimatını vermişti. Nâzım Hikmet, bunun üzerine bir dilekçe hazırlayıp müdüre 'imzala' demişti. Paniğe kapılan cezaevi müdürü, Savcı İzzet Akçal'a gitmişti. Savcıyla cezaevi müdürü arasında geçen tartışma ve konuşmalar Bursa Hapishanesindeki mahkûmlar arasında kulaktan kulağa dolaşıyordu. İzzet Akçal, cezaevi müdürüne: 'Sen ne yapıyorsun, bunun arkasında bütün bir dünya var!' demiş, Nâzım Hikmet'le uğraşmamasını öğütlemişti…

Nâzım Hikmet, herkesle konuşmazdı. Ciddi adamlarla konuşurdu. Adapazarlı İsmail isimli bir mahkûmu hatırlıyorum. Nâzım Hikmet en çok onunla konuşurdu. Biz, bütün mahkûmlar ona 'baba' derdik… Ben emniyetli mahkûmdum, cezaevinde her tarafı dolaşabiliyordum. Hiç unutmam o yıllarda Bursa Hapishanesine yeni giren her mahkûma 'meydan dayağı faslı' vardı. Nâzım Hikmet, bunu kaldırtmıştı. Yağlı boyayla uğraşırdı. Mahkûmların resmini yapardı. Benim resmimi yaptırmak istedim ama yirmi beş liram olmadığı için yaptıramamıştım. Bir gün hastalanmıştım ve revir kapalıydı. Birçok kişiye haber salınmıştı.

Ancak bana iyi gelecek ilacı bulamamıştım. En son Nâzım Hikmet'e haber ulaştırdılar. Yarım saat içinde ilacım gelmişti. Sonradan öğrendim ki Nâzım hasta olan kim olursa olsun ne yapar eder ilaç bulur getirirmiş…

O yıllarda Gürle köyünden Hüseyin Altın ve Kerim isimli kişiler de içerideydi ve bu kişiler, Nâzım'ın yakın olduğu kişilerdi.

Nâzım Hikmet'in açlık grevine girdiği günlerde ben de oradaydım. İstanbul'a götürüldüğünü duyduk, çok üzüldük… Daha sonra talebelerin onun için grev yaptığını duyduk. Afla birlikte Bursa Hapishanesi de boşalıyordu. Ben yatma süremi doldurmadığım için aftan üç ay sonra çıktım. Hapishanede ondan iyi adam yoktu…"

Şimdiki aklım olsa kimseyi yaralamaz zarar vermezdim diyerek yeniden söze girmeye çalışan Ramis Salman'a: *"Şimdi Nâzım Hikmet karşınıza çıksa ne yapardınız?"* diye sordum. Onun yanıtı yalın ve samimiydi: *"Ne yapardım, boynuna sarılır kucaklardım…"*

…

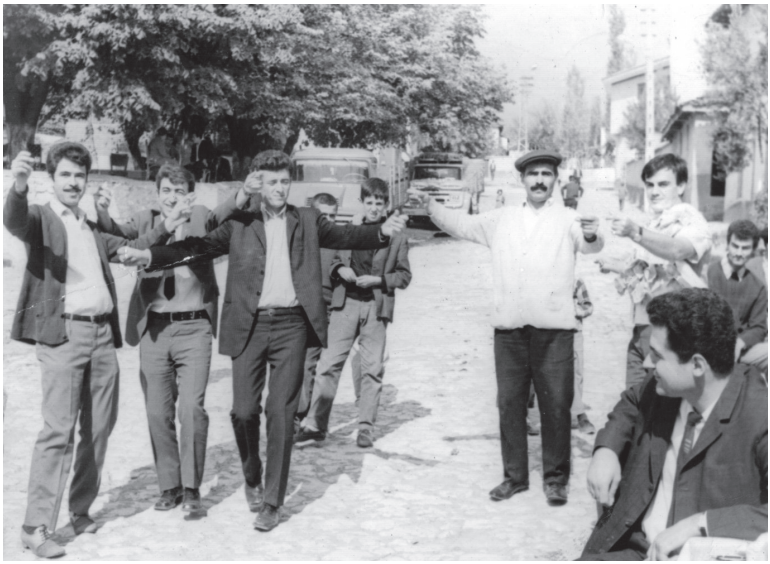
Dönemin savcılarından Halil Atacan'ı hatırladığını ve onun, Nâzım Hikmet'le diğer mahkûmlara iyi davrandığını belirten Ramis Salman; Nâzım Hikmet'in revirin bulunduğu katta, elinde defter ve kalemle notlar alıp mırıldanarak dolaştığına da tanık olur…

Ramis Salman, cezaevi revirinde, başta Nâzım'ın annesi Celile Hanım olmak üzere Münevver'i ve gazeteci Ahmet Emin Yalman'ı da sık sık gördüğünü belirtmektedir.

NİNNO YÂRİM'İN TANIĞI HASAN SUSAY

Bursalı gazeteci-yazar Nahit Kayabaşı, bir sohbet sırasında bana değerli araştırmacı Ali Aksoy'un Yeni Biçem Dergisi'nde Haziran 1992'de yayımlanan yazısından söz etmiş, sonraki görüşmelerimizden birinde adı geçen yazıyı bulmuş ve bana teslim etmişti.

Artık aramızda olmayan sevgili ağabeyim Ali Aksoy'la 2009 Bursa TÜYAP Kitap Fuarı'nda, Nâzım Hikmet'le ilgili söyleşide birlikte

Hasan Susay (ortada), Orhangazi ilçesi, Yeniköy'de bir düğünde

olmuştuk. Ali Aksoy, katıldığı Nâzım etkinliklerinin neredeyse tümünde şu dizelerle başlayan Nâzım şiirini mutlaka okur, söze öyle girerdi: *"… ömrümün bu kadar gerilerde kaldığını görmezdim/ Laypzigli kızların bacakları böyle uzak olmasa…"*

…

Hasan Susay, yaşamını yitireli çok zaman olmuştu... Ailesi de çoktan göçmüştü Yeniköy'den… Susay, Nâzım'la geçen güzel hatıralar bırakmıştı geride bir de solmaya yüz tutmuş birkaç fotoğraf…

"Zayıf, çelimsiz, arkasız, 'işte yumruk kadar' bir mahkûmu, günlerden bir gün iki gardiyan her nedense avluda yumrukla, sopayla dövmekteler. Durumu avluya bakan koğuş penceresinden gören Nâzım, bastı feryadı: 'Gardiyanlaaar!.. Bırakın o adamı, dövmeyin!' Peşinden ekledi: 'Hayvana bile sopayla vurulmaz… Değil ki insana…' Kafama çivi gibi çakıldı o sözü. Bugün bile sesi kulağımda; asla unutamam: 'Hayvana bile sopayla vurulmaz… Değil ki insana…'

Durumu yukarı bildirmiş. Ertesi gün savcı geldi hapishaneye. O sırada biz de dışarıda havalandırmadayız. Savcının yanında 'mapusane müdürü' ve o gardiyanlar. Çağırdılar yine o yumruk kadar adamı. Nâzım Hikmet de geldi. Bizde çıt yok, geniş bir halka olduk, bakıyoruz. Savcı, sordu gardiyanlara: 'Dövdünüz mü bu adamı?'

Gardiyanlar, suçlarını dip inkâr!.. Döndü savcı, dayak yiyene: 'Seni dövdü mü bu adamlar?' Adam, sıktı omuzlarını, yutkundu, dedi: 'Dövmediler…' Savcı, bir kaşını kaldırıp: 'Hanimiş adam dövme?' Gibi şööyle bir baktı Nâzım'a. Nâzım çok bozuldu. Cin ifrit oldu, dövüldüğünü saklayan adama. Adamı tutmasıyla sırtını çevirmesi bir oldu ve sırtındaki gömleği, bir anda elleriyle kürek kemikleri üstünden tutup yırttı. Adamın çıplak sırtı çıktı ortaya. Nâzım, döndü savcıya: 'Dili yalan söyler ama sırtı yalan söylemez…' dedi. Adamın sırtındaki dayak izlerini gören savcı bozuldu sonra. Başladı gardiyanlara bağırmaya. Nâzım da gardiyanlardan dayak yiyen ve korkan adama çıkıştı. Ve çıkardı sonra ona sağlam bir mintan verdi. Yumruk kadar adam –şaşkın– ağlıyordu.

Nâzım'ın en çok söylediği türkü de: 'Ninno Yârim'di.

'Bahçede olur bakla

Güvercinler atar takla'

Hele o, 'Al beni koynunda sakla' kısmını öyle bir içten söylerdi ki… Döner döner söylerdi bu satırı… Dil tarif etmezdi hani, sesindeki özlemi…"

"BABAM, MÜCADELE RUHUNU NÂZIM'DAN ALMIŞ BİR İNSANDI…"

Mehmet Gülmez; 1904 yılında Orhangazi'ye bağlı, İznik Gölü'nü tepelerden seyreden Gürle köyünde doğar.

Gürle ve çevresi; geçmişte Ermenilerle Türklerin ortak yaşam sürdürdükleri bir bölgedir. Zaman içinde Gürle'de mahalleler birbirinden ayrılmış, Yeni Gürle-Eski Gürle köyleri doğmuştur. Mehmet

Gülmez, halk arasında *Müslim Gürle* olarak bilinen köydendir. 1975 yılında yine bu köyde yaşamını yitirir.

…

Üç kardeşten en küçüğüdür Mehmet Gülmez. Kardeşlerden İbrahim Gülmez, Çanakkale Savaşlarına gidip de gelmeyenlerdendir… Gülmezlerin babası 1908 yılında Hac yolunda ölür ve öldüğü yere gömülür. Hemen birkaç yıl sonra annesini kaybeden (1910) Mehmet Gülmez'i, babaannesi büyütür. İşgal yıllarında, tavuk ve eşek sesleri arasında dağa çıkan köy halkı; işgal ve tecavüzden, köyün varlıklı Ermenilerinin yardımıyla kurtulur… Sonraki yıllarda köyün nihai kurtuluşunu Muzaffer Bey komutasındaki birlikler sağlar. Muzaffer Bey, karargâh olarak Gülmezlerin evini seçer. Köyün hemen girişine bugün hâlâ ayakta duran tarihi çeşmeyi yaptırır…

Mehmet Gülmez ve ailesi (1975)

Askerliğini 1925-1928 yılları arasında Suriye sınırında yapan Gülmez, Lazcanın yanında bir de Kürtçeyi öğrenir. Gürle köyünün kurtuluşunda görevli Muzaffer Bey, işgal sonrasında Diyarbakır Alay Komutanlığına atanınca, bu alaya bağlı olarak askerliğini yapan Mehmet Gülmez'e, askerliği boyunca sahip çıkar…

…

İlk eşinin amcasını, askerden getirdiği altınları iç ettiği ve onu eşinden ayırmaya çalıştığı gerekçesiyle köy kahvesinde vuran Mehmet Gülmez, üç yılı Bursa, beş yılı İmralı olmak üzere toplam sekiz yılını (1940-1948) cezaevinde geçirir.

1940'ta adam vurup içeri girmiş, on ikinci koğuş başta olmak üzere yetmiş bir ve yetmiş ikinci koğuşta kalmış Mehmet Gülmez'in anılarındaki mahkûmlar, açlık ve sefalet içindedir:

"Kumardan parasını yitiren mahkûmlar, cezaevi idaresi tarafından verilen ve mısırdan yapılan ekmeklerle tayin haklarını, kumar borcuna yatırırlardı…"

Mehmet Gülmez, Nâzım Hikmet'in dokuma tezgâhlarından yararlananlar arasındadır… Bursa Cezaevinde çorap dokumayı öğrenen Mehmet Gülmez, bu işi İmralı hapisliği yıllarında da sürdürür…

Balaban, o yıllardaki Bursa Cezaevinin yapısı ve çorap atölyeleriyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Tutsaklığımı unutmak için belki ya da bir zanaat edinmek için, önce marangozhaneye girdim. Fakat bir ay çalıştıktan sonra bıraktım. Sonra çorap makinesini çalıştırmayı becerdim…"

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 13)

1948 yılında cezaevinden çıkan Mehmet Gülmez, eşiyle Gürle'deki evlerinde çorap dokumaya devam eder. Dokuduğu çorapları Kapalıçarşı'da satar. Öyle ki o; işlediği cinayetten dolayı mahkûm olduğu altı yüz liralık "kan parası" cezasını, çorap işinden kazandığı parayla öder. Mehmet Gülmez, Nâzım'a minnettardır ve onu yaşamı boyunca saygıyla anacaktır. Kendisi Demokrat Partili olmasına rağmen çocuklarına, Nâzım Hikmet'le ilgili şu cümleyi sık sık söyleyecektir: *"Nâzım Hikmet'e vatan haini diyen, vatan hainidir!"*

…

Nâzım Hikmet, bir gün Mehmet'i karşısına alarak ona: *"Mehmet, senin parmakların yatkın, sana resim yapmayı öğreteyim"* der. Mehmet Gülmez, bu teklif karşısında ne diyeceğini şaşırır. O, Nâzım Hikmet'in kendisini "komünist!" yapmasından korktuğu için bu teklifi çeşitli gerekçeler öne sürerek savuşturur.

Gülmez, Nâzım Hikmet'in içeride kitap çevirilerinden elde ettiği geliri, mahkûmlarla paylaştığını da anlatmış çocuklarına… Köylüleri Halit Bayrak ve Mustafa Aydın'la birlikte Bursa Cezaevinde hapis yatan Mehmet Gülmez, çocukları İbrahim Gülmez ve Halil Gülmez'i Nâzım'dan edindiği bilgilerle yetiştirmiş.

…

İbrahim Gülmez'in yıllarca süren işçilik yaşamı, önemli deneyimlerle doludur... Çalıştığı fabrikalarda yüzlerce işçiyi, sendikal mücadeleye, siyasi mücadeleye kazanmış ve seksen darbesiyle birlikte dört yılını hapishanede geçirmiş bir işçi önderidir İbrahim Gülmez. Çalıştığı fabrikalarda *–sağcısından solcusuna–* işçileri birleştirmeye çalışan bir ömür… DİSK'in Gemlik ve Orhangazi'deki adsız kahramanlarından sadece biri olan İbrahim Gülmez, babasıyla arasında geçen sohbetlerin kendisine çok şey kazandırdığını belirtiyordu:

"Ben askerden geldiğimde dini bilgiler edinmeye çalışıyordum. Babam, bana müdahale etmezdi ama aklımda yer eden şu cümleyi söylerdi: 'Oğlum, teknik bilgi edinmeye çalış.' O yıllarda babamla birlikte Bursa Fuarı'na giderdik. Babam bize müzeyi gezdirip bilgiler verirdi. Nâzım Hikmet, başta babam olmak üzere Halit ve Mustafa amcaların da mevcut bakış açılarını alt üst etmişti!"

Mehmet Gülmez'in küçük oğlu Halil Gülmez, babasından bahsederken duygulanıyor ve şunları söylüyordu:

"*Babam cezaevinden çıkmıştı. Gürle'de o yıllarda iki eve günlük gazete girerdi. Bunlardan biri, evimizdi. Babam Tercüman gazetesinin abonesiydi. O yıllarda gazete, köyde şoförlük yapanlar aracılığıyla getirilirdi. Babam, köyün en şık giyinen insanıydı: İskarpin ayakkabılar, lacivert takım elbise, siyah fötr şapka ve köstekli saat…*

Babam, mücadele ruhunu Nâzım'dan almış bir insandı…"

Peki ya İbrahim ve Halil, mücadele ruhunu kimden almışlardı? Kararan hava, gölün rengini büyülü bir laciverde boyamaya başlamıştı… Zeytinikler arasından Nâzım'ın dizeleri duyuluyordu…

YENİŞEHİR KÖYLERİNDE NÂZIM İZLERİ

Katırlı, Avdan, Ahi ve Samanlı Dağları ile çevrili, bereketli Yenişehir ovası… Uludağ'ın yamaçlarından kopup gelen seksen kilometre uzunluğundaki Göksu çayı, ovaya su verip Sakarya ırmağına katılır…

Yenişehir, adının başındaki yeni sözcüğünün aksine, eski bir şehirdir. Tarihi eserleriyle dikkat çeken ilçede Cumhuriyet Alanı'nda yükselen saat kulesi görülmeye değerdir. İnegöllü İbrahim Usta'nın inşa ettiği kulenin, ağırlık sistemiyle çalışan saat makinesi, Osman Nuri Körüstan imzasını taşımaktadır.

…

Bursa'nın yaklaşık elli beş kilometre doğusunda bulunan Yenişehir ilçesinde hayatta olan bir Nâzım Hikmet tanığının olduğunu öğrenmiştim. Sevgili dostum Hasan Özaydın'la yola koyulmuş, adı geçen ilçede hem öğretmenlik hem de sendika temsilciliği yapan Salih Göç'ün rehberliğinde işe başlamıştım.

98 yaşını doldurmuş bir Nâzım Hikmet tanığıyla, İzzet Çakaloğlu'yla görüşecektim. Çakaloğlu, Yenişehir'e sekiz kilometre uzaklıktaki Karaasıl köyünde mütevazı bir evde yaşıyordu…

Beni, onunla buluşturacak kişinin *Ayrıntı* gazetesi sahibi Hüseyin Şentürk olduğunu öğrendim. Şentürk'ün, *"Gelin Birlikte Yazalım"* çağrısıyla bir araya gelen *öykü atölyesi*, gözlem amaçlı ilk ziyaretini, Karasıl köyünde yaşayan İzzet Çakaloğlu'ya yapmış, onunla görüşüp anılarını dinlemiş, onun fotoğraflarını çekmişti.

***

İzzet Çakaloğlu'yla görüşmek üzere başladığım Yenişehir yolculuğunda onun rahatsızlanıp kızları tarafından acilen İstanbul'a götürüldüğünü öğrenince üzülmüştüm. Çakaloğlu'yla ilgili bilgi alırken sohbetimize katılan emekli öğretmen Sami Çelik'in Yenişehir'in Demirboğa ve Alaylı köylerinde de Nâzım Hikmet'le hapis yatanların olduğunu söylemesi, üzüntümü hafifletmişti; ancak ben yine de öncelikle Çakaloğlu'yu, o da olmazsa onun yaşadığı köyü, oturduğu evi görmek; onunla uzun yıllar yaşamış insanları tanımak istemiştim…

ÂŞKI UĞRUNA HAPSİ GÖZE ALAN SUBAY

Osmanlı'nın son dönemlerine tanık olmuş; Nâzım Hikmet ve Orhan Kemal'le hapis yatmış doksan sekiz yaşındaki İzzet Çakaloğlu, bu satırların yazıldığı 2011 güzünde, Büyükçekmece'deki (İstanbul) evinde kızlarının yanındaydı. Defalarca aramama rağmen kendisine ve kızlarına ulaşamamış, Karasıl köyüne bir kez daha gitmeye karar vermiştim.

…

Yenişehir ilçesinden sekiz kilometre uzaklıkta bir köy, Karasıl köyü… Köyün dışında tarlaların ortasında, dış cephesi boyasız sıvalı, tek katlı mütevazı bir ev… Ekim, iki bin on bir… Yağmur yeni dinmiş, su birikintileri yerli yerinde… Yanımda Yusuf İzzet'in kadim dostları, Necati Baştürk ve Mustafa Ata… İki yıla yakın bir zamandır kapısı açılmayan Sadiye ve Yusuf İzzet'in evine yaklaştıkça heyecanım artıyordu…

Evin kapısında durduk. *"İşte o pencere!"* dedim içimden. Rengi soluklaşmış, yer yer çatlamış mavi çerçeveli pencere…

Açılan kapıdan girdiğimizde önce fotoğraflar sonra da Sadiye Hanım'ın Nâzım Hikmet tarafından yapılmış imzalı yağlıboya bir tablosu karşılamıştı bizi… Nâzım, Sadiye Hanım'ın bir portresini yapmıştı. İzzet Çakaloğlu'nun Orhan Kemal'le olan fotoğrafı da yıpranmış olmasına rağmen orijinal hâliyle duruyordu… İzzet Çakaloğlu ve Orhan Kemal, Bursa Cezaevinde iki yakın arkadaş, iki yakın dosttur… Orhan Kemal'in *"büyük şairin"* cezaevine getirildiği haberini ilk paylaştığı mahkûmlardan biri de İzzet Çakaloğlu'dur.

"Bizim koğuşa geldim. İzzet, kitap okuyordu, benden aldığı Kira Kiranila'yı… Öteki mahpusların her biri bir işle meşgul, kimi maltızına kömür koyuyor, kimi yanmış maltızına küçücük tenceresini oturtmuş, kaynamasını bekliyor, kimi pirinç ayıklıyor, hiçbir iş yapmıyorlarsa toplanmış, yataklarına dayanmış, düşünüyor, bir kişi de gazete okuyordu.

İçim zorla tuttuğum sevinç kasırgasıyla dolu, İzzet'in yanına oturdum. O, kitaptan gözlerini ayırıp bana baktı…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 6)

Orhan Kemal'in dostlarından İzzet Çakaloğlu'nun adı, *Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl* kitabının diğer sayfalarında da geçiyordu.

Şimdi, onun evindeydim… Her şey yerli yerindeydi. Kitaplar, özenle yerleştirilmişti… Kitaplıkta bulunan, Bülent Akkurt'un *Ve Onun Memleketinden İnsan Manzaraları* adlı kitabı, ilgimi çekmişti. Kitabı elime alıp sayfalarını karıştırmaya başladığımda yer yer kırmızı kalem ve el yazısıyla düşülmüş notlara rastladım:

"Biz Işıklar Lisesinde okurken duyardık. Nâzım Hikmet, eşi Piraye'yi görmek için Bursa'daki banyolara çıkarıldığını…"

…

Şimdi Bursa'da Işıklar Askerî Lisesinin iki kilometre kadar ötesinde; Setbaşı köprüsü civarındaki Tabip Lokali'nin bahçesinde, nar ağacının altındaki masada oturmuş, aldığım notları düzenlerken Nâzım'ın bu kentte tutulduğu yıllarda, insanları derinden etkilediğine yeniden yeniden tanık oluyordum…

IŞIKLAR LİSESİ ÖĞRENCİLERİ NÂZIM HAYRANIYDI

Bülent Akkurt, 1943 yılında Bursa Işıklar Askerî Lisesini, 1945 yılında Kara Harp Okulunu, 1954 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsünü bitirmiş. 1955 yılında ordudan ayrılmıştır.

Çeşitli gazetelerde çalışan ve 1963 yılında Ankara'da Asaf Çiğiltepe ile Ankara Sanat Tiyatrosunu kuran Bülent Akkurt *Ve Onun Memleketinden İnsan Manzaraları* adlı kitabının üç yüz altmış beşinci sayfasında (Yusuf İzzet Çakaloğlu'nun el yazısıyla not tuttuğu sayfalar) duygularını şu cümlelerle ifade etmiştir:

"…

Bizim kuşağımız şiiriyle onu, bin dokuz yüz kırklı yılların hemen başlarında, büyük bir gizlilik içinde elden ele dolaşan ve genellikle kurşun kalemle ya da kopya kalemiyle ve kargacık burgacık yazılarla sarı defterlerden koparılmış soluk yapraklar üzerinde tanıdı.

Bu şiirler, o güne kadar bildiğimiz ve okuduğumuz şiirlere hiç mi hiç benzemiyordu. Bu şiirlerde insanı kavrayan, kucaklayan, sarıp sarmalayan bir ruh ve kanını ateşleyen bir dinamizm vardı.

O, Nâzım Hikmet'ti. Bir büyük şairdi…"

Bülent Akkurt'un anlatımına göre Nâzım Hikmet, genelde o dönemin genç kuşaklarına, özelde ise Işıklar Askerî Lisesindeki öğrencilere bir "vatan haini!" olarak yansıtılıyor, askeri isyana teşvikten almış olduğu ağır hapis cezası, dilden dile dolaştırılıyordu.

"… O, bizlere böyle anlatılıyor, böyle tanıtılıyordu. Bursa Işıklar Askerî Lisesinde öğrenciydik ve daha on beş-on altı yaşlarındaydık. O, Bursa Hapishanesinde yatıyordu. İçimizden, gidip onu görmek ve sanki yapabilirsek, onun için bir şeyler yapmak geçiyordu. Bize, bir şeyler yapabilirmişiz gibi geliyordu. O'nun için… Fakat korkuyorduk. Korkudan içimiz titriyordu. O, orada hemen orada okulun şehre bakan tarafından gördüğümüz kadarıyla şehrin ortasında etrafı kalın duvarlarla çevrili, küçücük pencereli ve pencereleri demirli o koskoca binada Bursa Hapishanesinde çile dolduruyordu. Pazar günleri izne çıktığımızda gezdiğimiz, dolaştığımız caddelerin birkaç sokak ötesinde yatıyor ve biz, bu çok sevdiğimiz, kanımızı kaynatan, ateşimizi yükselten, şiirlerini büyük bir zevkle okuduğumuz o koca şair için hiçbir şey yapamıyorduk…"

Bülent Akkurt, o yıllarda Nâzım için bir şey yapamamış olsa da duygularını anlatmayı bir borç olarak görmüştür:

"… Bu metin, 1940'lardan, yani onu tanıdığım tarihten bu yana; şiiriyle ruhumda estirmiş olduğu fırtınalara ve bana vermiş olduğu büyük heyecanlara, hayatımı şiir, sanat ve edebiyat sevgisiyle doldurarak ömür boyu mutlu bir yaşam sürmeme neden oluşuyla ve nihayet, bir yaşam felsefesi oluşturabilme şansını bana kazandırmış olmasıyla doğmuş bulunduğumu kabul ettiğim bir büyük borcun ödenmesine, karınca kararınca karşılık olabilir düşüncesiyle hazırlanmış bir metindir…"

…

Biri Bursa Cezaevinde tutsak şair, diğeri Bursa'nın tepelerine kurulu bir askerî okulun öğrencisi… Onca karşı söyleme rağmen bir şaire duyulan sonsuz sevgi… Nâzım Hikmet, yalnızca birlikte hapis yattığı mahkûmları değil, yüzünü bile görmediği insanları da eğitmiş, onlara umudu öğretmişti…

…

Yenişehirli gazeteci Hüseyin Şentürk, Yusuf İzzet Çakaloğlu'yla 2009 yılında yaptığı sohbeti, gazetesinin sayfalarına şu şekilde taşımıştı:

"*Y. İzzet Çakaloğlu subaylık döneminde girdiği Bursa Cezaevinde, Nâzım Hikmet ile tanışmadan önceki günlerinde Özel Kalem Dairesi'nde kendisi gibi tutuklu olan bir grupla birlikte kâtiplik yapmaya başlamış. Asker geçmişi nedeniyle kendisini 'teğmen' adıyla çağırdıklarını söyleyen Çakaloğlu, cezaevi kayıtlarının düzenlenmesi ve evrak takiplerinin yapılması görevlerini sürdürürken Orhan Kemal ile de o günlerden tanıştıklarını ve tutukluluk sonrasında da arkadaşlıklarının devam ettiğini söylemişti. O, Nâzım aracılığıyla Kemal Sülker'i tanıma olanağı da bulmuştu.*

Nâzım Hikmet'i devletin sıkı takibi ve kurulan baskılar nedeniyle serbest kalışından sonra görme imkânı bulamadığını, bu durumun onu tanıyan herkese çok acı verdiğini söyleyen Çakaloğlu, cezaevinde geçirdikleri günleri anlatırken 'Bugünlerde filmlerde gördüğünüz Nâzım, eksik anlatılmış Nâzım'dır' demiş ve şunu eklemiş:

'Nâzım bunlardan çok daha fazlasıdır. Onunla yaşamak lazım…' 'Hayatınızda en önemli şey nedir?' diye sorduğumda, asırlık çınarın

gözleri doluyor, dört yıl önce kaybettiği eşinin fotoğrafını gösterirken yetmiş bir yıllık birlikteliğin sırlarını anlatıyordu… Bir yandan nemli gözlerini saklamaya çalışan Çakaloğlu diğer yandan seslerini yükseltmeden geçen onca yılın özetini veriyordu. 'Aşk' olarak adlandırdığı bu duygunun giderek azaldığından ve insanların birbirlerini eskisi gibi sevmediklerinden yakınıyordu... Yaşamını sığdırdığı tek odanın duvarında, dışarıdan çekilmiş bir hastane fotoğrafı dikkatimizi çekiyor. Anlamsız hiçbir eşyanın bulunmadığı odadaki bu fotoğrafı soruyoruz. Fotoğrafın yanına yaklaşıyor. Hüzünleniyor. 'Bu pencerenin bulunduğu odada eşim Sadiye'yi kaybettim' diye konuşurken ilk kez zorlandığı hissediliyordu. İki pencere daha işaret ediyor ve 'Bu pencerenin bulunduğu odada ben tedavi gördüm, burada da oğlum öldü.'

Subay olarak görev yaptığı orduda haksız yere suçlandıktan sonra 11 ay ceza alan Çakaloğlu: 'Nâzım gibi bir değeri hayatımda bir kez tanıdım. Bir daha da karşılaşacağımı sanmıyorum' diyerek cezaevinde insan ve memleket sevgisi başta olmak üzere, yaşama dair güzel olan pek çok kavramı, değeri ve anlamı Nâzım'dan öğrendiklerini söylüyor. 'Yetenekliydi. Bildiklerini anlatmaktan, karşılıksız üretmekten ve paylaşmaktan mutluluk duyardı' diye de sürdürüyor konuşmasını…"

…

Yaşanmış ve hafızaya kaydedilmiş onlarca olay, yüzlerce anı ile yıllarını Karasıl köyünde geçirmiştir İzzet Çakaloğlu… Doksan sekiz yaşını devirmiş olmasına rağmen kendi işini kendi yapabilen asırlık bir çınardır o…

Ailesi Diyarbakır kökenli olan Çakaloğlu, İstanbul doğumludur. Daha sakin bir yaşam sürmek amacıyla İstanbul'dan Bursa'nın Yenişehir ilçesi Karasıl köyüne yerleşmiştir.

Yusuf İzzet Çakaloğlu'nun Nâzım Hikmet'le tanışmasında, sonraki yıllarda biricik eşi olacak Sadiye Hanım'a duyduğu derin aşkın da büyük payı vardır. Öyle bir aşk ki Harp Okulundan atılmayı göze alan…

Yaşadıkları evin hemen her köşesinde birlikte çektirdikleri fotoğrafları görmeniz mümkündür. Bu fotoğraflara bakan herkesin Yusuf

İzzet'in gözlerinin aldığı halden çıkaracağı sonuç: Ölesiye bir tutku ve sevgi yüklü bir büyük aşktır…

…

İki bin altı yılı. Sadiye artık yoktur… Yusuf İzzet, sırtı elma ve şeftali ağaçlarına yaslı, ön tarafı artık ekilip biçilmekten yorulmuş, yemyeşil yaban otlarıyla kaplı tarlanın kıyısında, öbek öbek su birikintileriyle kaplı yoldan geçip bir kulübeyi andıran evine her gelişinde sanki Sadiye oradaymış gibi maviye boyalı tahta çerçeveli pencerenin camına iki kez vurup *"Sadiye!"* diye seslenmeye devam etmiş… İki bin dokuz yılında rahatsızlanıp kızları tarafından İstanbul'a götürülünceye kadar her gün iki kez duyulmuş camın sesi… O, oradaymış gibi, kapıyı açacakmış gibi…

DEMİRBOĞALI ÇETE BAŞI CELİL KUMARSLAN

Köyde akşam oluyor… Çoban sürülerinin uğradığı, yapımı 1936 yılına uzanan seramiklerle süslü bir köy çeşmesi... Çeşmenin üzerinde bir yazı: *"İstanbul'da mukim Filibeli Hacı Ahmet Hamdi Efendi hayratıdır."*

İlk bakışta terk edilmiş bir yer izlenimi veren köyde, kahvehaneden içeri girdiğimizde yorgunluklarını masalarda bırakıp dertlerini birbirleriyle paylaşan ve konuklarına meraklı gözlerle *"hoş geldiniz"* diyen insanlarla karşılaşıyoruz. Çayın ocaktan çıkıp dudaklarımızla buluşma anına kadar geçen sürede, çevreyi şöyle bir kolaçan ediyorum. Duvar dibinde bir masa. Masanın üzerinde duvara yaslı kocaman bir ayna. Aynanın önünde tıraş sabunları, tıraş bıçakları, taraklar… Masanın hemen yanında tahta sandalye arkalığına serili yüz havluları…

"Köy berberi!" diye düşünüyorum içimden şaşırarak… Çocukluğumun, ellerinde çantaları, mahalle mahalle gezen berberlerini anımsıyorum…

…

Mustafa Kumarslan, dudağına çengel iğneyle iliştirilmiş, yüzünden sanki hiç eksilmeyecek gülümseme ve sıcak bir *"Hoş geldiniz"*le

selamlamıştı bizi. Henüz sandalyelerimize oturmadan: *"Çay ver misafirlere!"* diye seslenerek yürüdü, camın kıyısındaki masaya oturdu.

Babası Celil'i, büyük bir gururla anlatmaya başlayan Mustafa Kumarslan, arada bir düşünüyor, anımsamaya çalışıyor; aklına yeni bir şey geldiğinde hafif bir tebessümle sözlerine devam ediyordu:

"Babam, aslen Bulgaristan-Osmanpazarlı. Askerliğini Yenişehir'de yapmış. Gözü kara bir adam. İşgal yıllarında çete başı olan babam bundan ötürü kendini komutanlarına sevdirmişti. Komutanlar Demirboğa köyüne gittiklerinde, onlara ziyafet çeken, buraların sayılı ağalarından biri varmış. Bir gün bu ağaya: 'Bizde yiğit, gözü kara bir asker var. Bunu senin kızlardan biriyle evlendirelim, sırtın yere gelmez' diyerek onu razı etmişler… Bizim köye yerleşmemiz de böyle olmuş.

…

Ruhsatsız silah yakalatmaktan 1949 yılında Bursa Cezaevine giren babam, aynı zamanda Demokrat Partinin Yenişehir Teşkilatı kurucularındandı. İçeri alınmasında bunun da payı olduğunu düşünüyorum. Ben 1934 doğumluyum. Bursa Cezaevine babamı ziyarete annem, ağabeyim ve hala çocuklarımla giderdim. Cezaevi ziyareti öncesi pazara uğrar, karpuz ve değişik meyveler alır, yola öyle koyulurduk. Oradakiler buna çok sevinirdi. Babam, hem kalp hastası olduğu hem de altı ay gibi kısa bir ceza aldığı için revirde, Nâzım Hikmet'le kalmıştı. Ben ve yanımdaki çocuklar onların kaldıkları odaya kadar giderdik. Ben, onu ve kaldığı odayı bugün gibi hatırlıyorum:

Nâzım Hikmet, çizgili bir pijama giymişti. Karyolasına uzanmış, elinde de bir kitap vardı. Bizi görünce kitabı kapatıp yastığının başucuna koyarak babama seslenmişti: 'Celil! Bu çocukların hepsi senin mi?' Babam da: 'Bunlar yarısı, yarısı da köyde!' diye cevap vermişti.

Nâzım Hikmet, bizleri çok sevmişti. Babama ve bize başka başka sorular da sorardı. Okuyup okumadığımızı, öğretmenlerimizin cumhuriyeti anlatıp anlatmadıklarını…

Babam, bizi gördüğüne hem sevinir hem de üzülürdü. Onun üzüldüğünü gören Nâzım Hikmet, babama: 'Celil, sen birkaç ay sonra dışarı çıkacaksın. Ya biz ne yapalım!' demişti."

KÖY ODASINDAKİ TABLONUN ÖYKÜSÜ

Bursa'nın daha kaç köyünde Nâzım Hikmet imzalı tablolar vardır? Bilinmez… Ama bilinen şu ki o tabloların girdiği her ev ışımış, her ev başkalaşmıştır geçen zamana inat…

"Cezaevi müdürü, babamı zaman zaman yanına çağırır, onunla konuşurmuş: 'Benden bir talebin var mı Celil?' diye... Babam da bir tek şey istemiş: 'Benim cezam kısa. Sakalıma, bıyığıma karışmayın, o bana yeter.' Müdür, babamın bu talebini yerine getirmişti.

Nâzım Hikmet, babamı çok sevmiş. Ona: 'Senin resmini yapacağım Celil' demiş. Ceviz çerçeveye gerdiği beze, başlamış babamın resmini yapmaya. Ama babam, Nâzım Hikmet'in karşısında sabit durmazmış. Nâzım Hikmet, ara ara seslenir, yüzüne bakıp tekrar gönderirmiş babamı."

Celil Kumarslan, Nâzım Hikmet'in cezaevindeki meydan dayağına çok kızdığını ve bunu engellemek için elinden geleni yaptığını da anlatmış çevresine. Nâzım Hikmet'in yaptığı resmi de alarak gelmiş köyüne. Kalp hastalığı ilerlemiş. 1949 yılının sonlarına doğru ölüm döşeğindeyken tabloyu eline alıp Nâzım Hikmet'in imzasının bulunduğu bölgeyi, çocuklarına zarar gelmemesi düşüncesiyle kazımayı düşünmüş ama sonradan vazgeçmiş…

Bu tablo, şimdilerde Mustafa'nın kardeşi Emin'in evinin duvarında. Hafif sakallı yüzüyle Celil Kumarslan, şairin tanığı olmaya devam ediyor…

…

Nâzım Hikmet'in, yurtdışına çıkıp orada yaşamak zorunda kaldığı yıllarda köyün Heyet Odasında toplanıp "Bizim Radyo" açılır, Nâzım Hikmet'in konuşmaları dinlenirmiş... Mustafa Kumarslan o anları şöyle özetliyor:

"Köyde, Nâzım Hikmet'i seven de vardı sevmeyen de. Ama Heyet Odasında 'Bizim Radyo' kanalı açıldığında herkes toplanır, Nâzım Hikmet ne söyleyecek diye dinlerdi…"

SELANİKLİ AHMET ZEYBEK

Ahmet Zeybek, Nâzım Hikmet'in doğumundan dokuz yıl sonra onunla aynı şehirde, Selanik'te doğmuştur. On bir-on iki yaşlarında, nüfus mübadelesi sonucu Selanik'ten göçüp İznik-Derbent köyüne yerleşen Ahmet Zeybek, sonraki yıllarda evlendiği kadının köyü olan Alaylı'ya göçmüştür...

Babasının Demokrat Partili olduğunu söyleyen Selami Zeybek, onun hapse girme öyküsünü şöyle anlatır:

"Dayım, köyde bir kıza âşıktı. Bir gün âşık olduğu kızı kaçırdı. Kaçırma olayı, o yıllarda Yenişehir'de sayıları üç olan ve bizim 'çom çom' dediğimiz kamyonlardan biriyle gerçekleştirildi. Kızın babası, kızının ortaya çıkması koşuluyla dayımı affedeceğini söyledi. Bu söz üzerine dayım saklandığı yerden çıkmıştı. Ancak kızın babası, kızının on sekiz yaşından küçük olduğu ve kaçırıldığı gerekçesiyle hem dayımı hem de babamı mahkemeye vermişti. On ay hapis cezası alan babam, Nâzım Hikmet'in yanına, Bursa Cezaevine götürülmüştü.

Ben ve kardeşlerim, babamın Nâzım Hikmet'le hapis yattığını sonradan öğrendik. O, bize zarar gelir düşüncesiyle Nâzım Hikmet'le ilgili anılarını, uzun yıllar boyunca bizimle paylaşmamıştı."

…

Ekim 1999'da yaşamını yitiren Ahmet Zeybek, yirmi beş yıl boyunca taş ocağı çalıştırmış. Oğlu Selami'nin anlattığına göre yanında çalıştırdığı işçilerin kalbini bir kez bile kırmamış, onlara arkadaşları gibi davranmış…

Ahmet Zeybek'in Alaylı köyündeki yakın dostlarından biri de köyün öğretmeni Kerim Dönmez'dir. Ahmet Zeybek, Kerim öğretmenle de paylaşmıştı Nâzım'la geçen zamanlarını:

"Nâzım Hikmet, ayrı bir odada kalırdı, inançlı bir adamdı. Özellikle gardiyanlar ondan çok çekinirlerdi. Cezaevi personelinden ve mahkûmlardan çok saygı görürdü. Zamanın siyasileri, sizin gibi

çok işkence görmediler. Disiplin suçu işleyen birinin dövülmemesi için, ona: 'Sana vurdukları zaman hatta vurmadan önce tüm sesinle 'İmdat, adam öldürüyorlar!' diye bağıracaksın' der; bize de, bu sesi duyduğunuz zaman elinizdeki madeni kap ve bardaklarla demir parmaklıklara vurarak 'İnsanlık yok mu, adalet yok mu, vicdan yok mu? İnsanlara işkence yapılıyor!' diye bağıracaksınız' derdi. Nâzım Hikmet'in nasihatına uymuştuk, birçok mahkûm dayak yemekten kurtulmuştu."

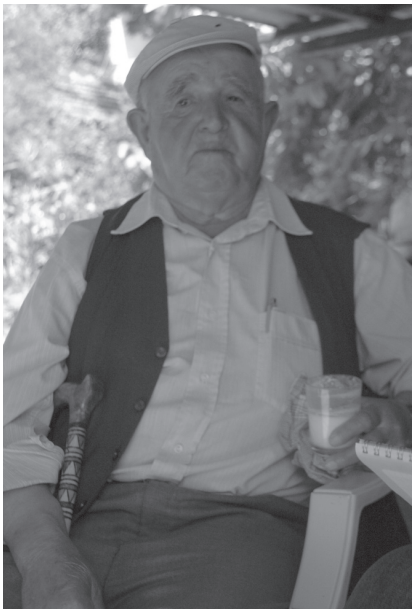
DOKUMA TEZGÂHLARINDAKİ MÜBADİL

Yıl, iki bin on bir. Temmuzun ilk günü. Bursa-İzmir karayolunun kıyısında kurulu mübadele köylerinden Yenikaraağaç'a doğru yola koyuldum…

Köye varır varmaz gördüğüm ilk kişiye Ali Türk'ün evini sordum. Verilen tarif üzerine geriye, köyün girişine döndüm. Gökte yorgun bir güneş, sokakta tavuklar ve çocuklar; uzakta kumral, dingin bir su parçası… *Apolyont* dedim içimden, ne de güzel görünüyor uzaktan…

Köyün hemen girişinde, bahçesinde dut, erik ve kiraz ağaçlarının bulunduğu, kenarları derme çatma tahta parçalarıyla çevrili bahçede, günlük işlerini görmekte olan orta yaşta bir kadına seslendim:

"Ali Türk bu evde mi yaşıyor?"

Bursa Cezaevinde Nâzım'ın dokuma tezgâhlarında çalışan Ali Türk (2011)

"Evet, yukarıda. Siz neden aradınız onu? Hemen çağırayım."

Ali Amca, bir yandan ağır adımlarla aşağıya inerken diğer yandan soru soran gözlerle bana bakıyordu. Merdivende durunca hemen söze girdim:

"Sizin Nâzım Hikmet'le hapis yattığınızı duydum…"

84 yaşını deviren Ali Amca; Nâzım adını duyunca, gözünden akan yaşlara engel olamamıştı… Onunla bahçedeki tandıra kadar öylece, hiç konuşmadan yürüdük…

1927 yılında Uluabat Gölü'nü tepeden seyreden Yenikaraağaç köyünde dünyaya gelen Ali'nin babası Drama, annesi Gümülcine'den göç ettirilmişti. Hıdır ve Hatice, göçün belirsizliğini ve hüznünü taşıyan *Gülcemal* adlı vapurla doğup büyüdükleri topraklardan koparılmışlardı…

Hıdır ve yanındaki mübadiller, dönemin yetkililerinin onlar için uygun gördükleri yerleşim yerini beğenmezler. Bunun üzerine, kendi istedikleri ve o zamanlar ormanlık bir bölge olan Yenikaraağaç köyüne yerleştirilirler.

Ali Türk, yöre halkının Apolyont dediği, Uluabat Gölü'nün kıyısında geçirir gençliğini… Daha on sekizine varamadan köydeki genç bir kıza vurulur. Kızın ailesinin ayak diremesi sonucu sevdiğini kaçırır… Kaçırdığı kızın babası, köyün azasıdır…

…

Gece, turna balıklarının uykuya daldığı bir vakit... Genç âşıklar, sazlıklardan gelen kurbağa seslerinin eşliğinde Harmanlı (Kirmekir) köyüne doğru yol alırlar…

O zamanki kanunlara göre kaçış, köyün merasından değil de köyün içinden olsaydı *dağa sayılıp* dört yıl hapis yatmayacaktı Ali…

Olayı haber alan jandarma çok geçmeden Harmanlı'ya gelir. Ali, köy kahvesine çıktığı bir gün jandarma tarafından gözaltına alınır. Buradan Karacabey'e götürülür. Yıl 1945, aylardan Ekim'dir… Ali'nin tutukluluğu, cumhuriyet bayramına denk geldiği için savcı ona, üç

gün izin verir. Birkaç gün sonra muhtar tarafından jandarmaya teslim edilir. Ali Türk, kendisini cezaevine götüren olayı ve cezaevi yıllarını şöyle anlatır:

"Birbirimizi seviyorduk, kız da gönül rızasıyla geldi. Ama babası ve diğer akrabaları onu ikna edip caydırınca benden şikâyetçi oldu. Gece, köy çıkışındaki karakolda kaldım. Sabah, İrfaniye Karakolu… Böyle karakoldan karakola aktarılarak sonunda Bursa Heykel'e yakın bir karakola teslim edildim. Bursa Hapishanesine ertesi gün götürüldüm. Üç-dört mahkemenin ardından cezam verildi. Şu an Kent Müzesi olan, Nâzım Hikmet'in de sık sık getirildiği Bursa Ağır Ceza Mahkemesinden hapishaneye götürüldüm…

…

Cezaevi avlusunda sabah saat 10.00 ila 17.00 arasında zaman geçiriyorduk. Sonra bizi içeri alıyorlardı. Hapishanede on sekiz tane çay ocağı vardı. Gel zaman git zaman ben Nâzım'ın dokuma tezgâhlarında çalışmaya başladım. Onlar bir ekipti. Aleeddin Bey vardı. Yanılmıyorsam bir de Vehbi Bey vardı. Böylece babamın da isteğini yerine getirmiş, çalışmaya başlamıştım. Nâzım Hikmet'in yanındaydım artık… Onlar üç kişiydi. Aleeddin, Nâzım, Vehbi. Fakat ben işe başladıktan kısa bir vakit sonra satış durmuştu. Bana dokumayı Vakıfköylü (Şimdilerde Bursa merkezde bir mahalle) Mehmet öğretmişti. O yıllarda içeride 8 tezgâh vardı. Nâzım Hikmet sık sık yanımıza gelir, bize işi iyice öğrenmemiz gerektiğini söylerdi.

Artık dokumaya alışmıştım. O yıllarda seyrek perdelik üretiyorduk. Metresi, yanlış hatırlamıyorsam 10 kuruştu. 8 dokuma tezgâhı da işlemeye başlamıştı. Ürettiğimiz malları Bursa'da ticaretle uğraşan Yahudi bir esnaf satın alıyordu. Yahudi esnaf; beni örnek göstererek: 'Hepsi böyle Ali gibi birayak dokusa çok iyi netice verecek' derdi.

Sonraki zamanlarda perdelik kumaş 10 Kuruş'tan 25 Kuruş'a çıktı. Babam arada bir ziyaret eder, işimi sorardı. Aleeddin Bey de 'sen günde ne dokursun?' diye sorar, ben de ona 10-11 metre dokurum deyince, 'Sen dışarıda bu kadar para kazanamazsın' derdi.

Nâzım Hikmet sık sık dışarı çıkar, Bursa'daki bazı atölyeleri gezer ve bize desen getirirdi. O, genelde revirdeydi. Annesinin onu ziyaret ettiğini ve revirde o küçük gözlüklerini takıp incecik fırçasıyla resim yaptığını duyardık. Bursa Valisi hapishaneye geldiği vakit, tezgâhlar dururdu. Bir Gürcü mahpus vardı. O, valiyi dikkate almayıp işine devam ederdi. Vali, Nâzım Hikmet'le birlikte tezgâhları gezerdi.

…

Biz damdakiler, Nâzım Hikmet'in çok faydasını gördük. Mahkûmların dilekçelerini hep o yazardı. Bir keresinde mahkûmun biri muayene edilmiş ama ona rapor verilmemişti. Nâzım Hikmet, bu durumla da ilgilenmişti.

Ben, hapishanede bıçak satıldığına çok şahit oldum. Feriköylüyü işittim mesela, ben mahpusa düşmeden önce öldürülmüştü. Feriköylünün kardeşi Yaşar'la hapis yattığım için onun hakkında anlatılanları birinci ağızdan öğrenmiştim."

Ali Türk'ün birlikte hapis yattığı Feriköylü Yaşar'a, 30 Mart 1950 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde de rastlıyoruz. Ferdi Öner'in Bursa Cezaevine giderek izlenimlerini aktardığı *"Bursa Cezaevinde Mahkûmlarla Konuşma"* başlığıyla birinci sayfadan verilen haberin devamı, dördüncü sayfada şu şekilde devam eder:

"…

Hapishaneden, hürriyet diyarına göç etmeye hazırlananlar arasında ağır cezalılar ekseriyeti teşkil ediyorlar. İçlerinde kimler yok ki! 30 yıl hapse mahkûm olup 17 senedir cezaevinde bulunduğunu, aftan veya ölümden gayrı bir kurtarıcı tasavvur etmediğini söyleyen Feriköylü Yaşar'dan tutunuz da, cezaları 20 yılın üstünde olan diğer hükümlüler ve bu meyanda siyasi mahkûmlar.

Bilindiği gibi şair Nâzım Hikmet de burada…"

(Ferdi Öner, 30 Mart 1950 Cumhuriyet)

…

"İçeride çorap atölyeleri de vardı. Tahtalı köyünden Süleyman'da da yirmi iki çorap makinesi vardı.

Nâzım Hikmet, kumarı hiç sevmezdi. Tezgâhlarda çalışanlardan birinin kumar oynadığını öğrense onu hemen işten çıkarırdı. Tezgâhlarda çalışan mahkûmlar onun himayesindeydi. Nâzım Hikmet, bize akıl verirdi vermesine ama bazen bize de akıl danışırdı.

Aziz Usta'yı hatırlıyorum tezgâhlardan. Ama o, dokuma yapmazdı. Marangoz ustalarından biriydi. Tezgâhları tamir ederdi. Bir gün Aziz Usta'nın firar ettiğini duyduk… Çok geçmedi yakalayıp getirdilerdi…

O senelerde kantinde Barbaros isimli biri çalışıyordu. Onun bir de Ermeni çırağı vardı. Kantin, meydan yerindeydi.

Sonraki senelerde cezası azalan diğer mahkûmlar gibi beni de İmralı'ya gönderdiler. Sene 1947. Orada iş atölyeleri, iş tarlaları ve bahçeleri vardı. Ben, balıkçı grubuna girmiştim. Uzun zaman balık işinde çalıştırıldım.

Bir gün toplantı yaptık. Nâzım Hikmet'e bir mektup yazıp gönderilecekti. Mektup yazıldı. Mehmet, bir numara çevirip hasta bahanesiyle Bursa'ya gidecekti. Ama olmadı, mektup yakalandı.

1949'da cezam bitince köyüme döndüm. Benim küçük kardeşim Yaşar, İmralı'da gardiyandı. Daha doğrusu bizim köyden üç kişi daha vardı İmralı'da gardiyan olarak çalışan…

Sonraki senelerde de İmralı'ya kardeşimi ve arkadaşlarımı ziyarete gittim. Bu gidişlerden birinde Yılmaz Güney'i de görmüştüm…

Altmışlı senelerden sonra köyde kahvecilik yapmaya başladım. Kahvemde Yılmaz Güney filmleri izletirdim. Duvarlarda hep onun resimlerini asardım…"

BURSA'DA YAZILAN SAAT: 21.00-22.00 ŞİİRLERİ

"… 'Manzaralar'ı işliyorum, düzeltiyorum. Bu böyle geceye kadar sürüyor. Saat 21 oldu mu artık yalnız seni düşünüyorum. Bu, öteki

zamanlarda seni düşünmediğim manasına gelmesin. Fakat saat 21'den sonra senden başka hiçbir şey düşünmüyorum ve 21 ile 22 arasında bir saat sana şiir yazıyorum. Bunların adını: 'Piraye için yazılan saat 21-22 şiirleri' koydum…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 206)

Nâzım Hikmet'in 20 Eylül 1945-14 Aralık 1945 tarihleri arasında yazdığı otuz iki şiirden oluşan *Saat 21-22 Şiirleri*'nde aşk, kavga ve yaşama sevinci; onun birçok şiirinde olduğu gibi iç içedir.

21.00-22.00 saatleri arasını sadece Piraye'yi düşünmeye ayıran Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı mektupların birinde, 1945 yılında Bursa'da yazdığı bu şiirler için şunları söyleyecektir:

"… Eğer günün birinde büyük bir şair olursam ve ölmeyecek bir iki satırcık yazabilirsem bu 1945 yılında sana duyduğum hasretin kuvvetiyle olacak…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 214)

Nâzım'ın dediği gerçekleşir. Hani dünyanın öbür ucu denir ya… Ekvador'da *Dünya Şiiri* adıyla basılan kitapta on iki şaire yer verilir. Bu şairlerden bazıları: Valery, Claudel, Eliot, Neruda… Türkiye'den Nâzım Hikmet'tir... Üstelik o, bu kitapta Bursa'da Piraye için yazdığı *21. 00-22. 00 Şiirleri*'yle yer alacaktır…

Yorgun bir günün sonu… Bursa'da bir sonbahar akşamı… Uzaktadır Keşiş Dağı, kestanelikler uzaktadır. Kentin dışında, yalnız kalmış taş binanın içinde kalabalık bir adam, bir çınarın hüznü ve umudu içindedir…

"…
Ne güzel şey hatırlamak seni.
Sana tahtadan bir şeyler oymalıyım yine:
bir çekmece
bir yüzük,
ve üç metre kadar ince ipekli dokumalıyım.
Ve hemen
fırlayarak yerimden

penceremde demirlere yapışarak
hürriyetin sütbeyaz maviliğine
sana yazdıklarımı bağıra bağıra okumalıyım...

Ne güzel şey hatırlamak seni:
ölüm ve zafer haberleri içinden,
hapiste
ve yaşım kırkı geçmiş iken...”

20 Eylül 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 96)

İkinci Dünya Savaşı sona ermiştir; ama asıl kavga bitmemiştir… Nâzım, direnci ve sevgiyi insanlara öğretmek için Piraye'ye seslenir…

“…
İkimiz de biliyoruz, sevgilim,
öğretebiliriz:
dövüşmeyi insanlarımız için
ve her gün biraz daha candan
biraz daha iyi
sevmeyi...”

5 Ekim 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 103)

Nâzım Hikmet, Piraye'nin sesini çoğu zaman telefondan duyardı, *“Bu, üç dakikalık bir zamandı…”*

“Uzaktaki şehrimin damları üzerinden
ve Marmara denizinin dibinden geçip
sonbahar topraklarını aşarak
olgun ve ıslak
geldi sesin.
…”

8 Kasım 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 109)

Uludağ, lodos, kestane, kar; *Kirezli-yaylada şipşirin ayılar…* Bursa'yı dizelere işlemiştir şair…

"Damardan boşanan kan gibi ılık ve uğultulu
son lodoslar esmeye başladı.
Havayı dinliyorum:
nabız yavaşladı.
Uludağ'da, zirvede kar
ve Kirezli-yaylada şahane ve şipşirin yatmış uykudadır
kırmızı kestane yapraklarının üstünde ayılar.
Ovada kavaklar soyunuyor.
İpekböceği tohumları kışlaklarına gitti gidecek,
sonbahar bitti bitecek,
…"

12 Kasım 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 110)

"…
Ve zeytin devşirilmekte.
Bir yandan kışa girilmekte,
bir yandan bahar fidelerine yer açılıyor.
Bense hasretinle dolu
ve büyük yolculukların sabırsızlığıyla yüklü
yatıyorum demirli bir şilep gibi Bursa'da..."

20 Kasım 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 112)

Bin dokuz yüz kırk beş. Tutsaklığın yedinci yılı... Nâzım'ın içi dışı her yanı umut, her yanı hürriyet…

"…
– çürüyen diş, dökülen et –
bir daha geri dönmemek üzre yıkılıp gidecekler.
Ve elbette ki, sevgilim, elbet,

dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya,
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...”

6 Aralık 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 113)

Nâzım Hikmet, şiirlerinde yer verdiği bazı karakterleri Bursa'dan seçecek, onlara sınıfsal konumlarıyla seslenip düşmanlarını gösterecektir...

“Bursada havlucu Recebe,
Karabük fabrikasında tesviyeci Hasana düşman,
fakir-köylü Hatçe kadına,
ırgat Süleymana düşman,
…
vatan ki bu insanların evidir,
sevgilim, onlar vatana düşman...”

7 Aralık 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 114)

O içeride dışarıyla birlikte yaşamakta, Uludağ'ı ve Bursa'yı pek yakından tanımaktadır…

“Gece kar birdenbire bastırmış.
Bembeyaz dallardan dağılan kargalarla başladı sabah.
Göz alabildiğine Bursa ovasında kış:
başsızlık ve sonsuzluk geliyor akla.
Sevgilim,
değişti mevsim
…”

13 Aralık 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 116)

BURSA'DAN YAZILAN MEKTUPLAR

Piraye'nin Bursa serüveni, Nâzım Hikmet'ten çok daha önce başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul işgale uğrayınca gazeteciliği bırakan Ahmet Muhtar Bey, eşi Nurhayat ve kızları Fehamet, Piraye ve Selma'yı da alarak Bursa'ya göç etmiştir…

"…

Şimdi Atatürk Müzesi olan eve yakın bir yerde oturuyorlardı. Mahallelerinde Müslüman olmayanların da bulunduğunu, onların Türkleri Yunanlılara karşı, kendilerinin de onları Türk çetelerine karşı koruduklarını anlatırdı nenem…"

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 57)

Piraye, 1920-1921 ile 1921-1922 öğrenim dönemlerinde Bursa'da American School For Girls adlı okulda okumuş, bir başka deyişle on dört yaşından on altı yaşına kadar bu okula devam etmiştir.

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı 1 Haziran 1933 tarihli mektupta ve *Haydi Güle Güle Gülüm* adlı şiirinde o yıllara göndermelerde bulunur:

"…
Biliyorum:
Demirlerden seyrettiğim bu şehir
kaplıcalar
türbeler
ipek fabrikaları ve kocaman bir çınardır.
Ve sahici insanları
benim insanlarım
nasıl da perişan...
Fakat yüzlerine güneş vurmuş gibi olmuştur
sen gözyaşları arasından
onlara baktığın zaman.
Sen bu şehre bundan önce de geldin demek?
Sen bu şehre gelesin de beni aramayasın!
…"

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 175)

PİRAYE'YE MEKTUPLAR

21 Birincikânun 1933

"…

Dün gece, bütün gece kar yağdı. Demir parmaklıkların dışındaki Bursa bembeyaz... Hapishane avlusu kar içinde. Koğuşta teneke mangalın başında ısınıyorum. Sen üşüyorsun, senin sızıların var, oğlumuz hasta ve ben sana teselli verecek bir imkâna bile malik değilim… Boş ver! Diyemiyorum. Artık boş veremiyorum sevgili!

…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 43)

Dönemin Bursa Belediye Başkanı Muhittin Dinçsoy, Mustafa Kemal'e yakınlığıyla bilinen ve Bursa'da içindeki benzin istasyonuyla hâlâ işleyen Sırameşeler'deki Paşa Çiftliği'nin sahibidir. Bursalılar, Muhittin Dinçsoy adını, 1 Şubat 1933'te Ulucami'yi basarak ezanın Türkçe okunmasına karşı çıkan bir grup Nakşibendi'nin gövde gösterisine karşı takındığı tutumla da bilirler.

6/2/1934

"…

Karıcığım,

Senden ricam, eğer paran varsa git Cavide'yi gör. 10-15 lira masraf ederek buraya geliniz. Burda bir gece Belediye Reisi Muhittin Beyin evinde kalabilirsiniz. Burda müddeiumumîye gidip beni görmek için kâat alabilirsiniz, yalnız pazartesi ve perşembe olmasın. Gel!"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 51)

…

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde dokuma işinin yanı sıra tahta oymacılığı, sandık yapımı işiyle de uğraşır. O, dışarıda bu ürünleri satıp Piraye ve başta Kemal Tahir olmak üzere diğer cezaevlerinde yatan arkadaşlarına para gönderir. Yakın dostlarına hediyeler yapar.

Hediyelerini, günümüzde hâlâ faal olan *Bursa Birlik Ambarı* aracılığıyla gönderir.

"Karıcığım,

Dün sana ve Leyla'ya bir mektup ve bir hayli şiir gönderdim. Bugün birinci sandığı yola çıkardım. Bu mektubun içindeki kartta 'Bursa Birlik Ambarı'nın İstanbul'daki adresi ve telefon numarası vardı…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1 s. 261)

…

23 Ocak 1943'te Vatan gazetesinin sahibi Ahmet Emin Yalman, Bursa Cezaevine bir muhabirini gönderip bir teklifte bulunur. Nâzım Hikmet bu teklif hakkındaki düşüncelerini ve kaygılarını Piraye'yle paylaşır:

"Karıcığım,

İyi dinle, gayet mühimdir; Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman bugün bana bir muharririni gönderdi ve şu teklifte bulundu: 'Memleketimden İnsan Manzaraları' isimli kitabımdaki 'Destan' parçasını satın alıp neşretmek…

'Destan'ın 'Manzaralar'dan ayrı ve onun havası dışında neşredilmesi filhakika gerek muhteva, gerekse teknik bakımdan ona bir hayli şey kaybettirir. Bunu sonra 'Manzaralar' topyekûn çıkınca telafi etmek mümkünse de yine de üzerinde düşünmeye değer. Lakin bilhassa son günlerde benim şahsımı da ileri sürerek Marksistleri vatansızlık falan filanla itham etmek küstahlığında bulunan cereyana karşı iyi bir cevap olur ve bu cereyanı baltalar…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 263)

…

Nâzım Hikmet, dışarıdaki siyasal ortamı daha iyi algılamak için Piraye'den Babıâli Caddesi'nde olup bitenleri; Zekeriya Sertel, Kemal Sülker ve Rasih Nuri İleri'nin, *ülkenin siyasal ortamı hakkındaki düşüncelerini* öğrenmesini ister...

Bursa, Balkan göçünün yoğun olarak yaşandığı bir şehirdi. Bursa

Cezaevi hem Anadolu'nun değişik bölgelerinden gelen insanları hem de Balkanlardan, Kafkaslardan gelip çeşitli nedenlerle cezaevine giren insanları barındırıyordu. İşte *Memleketimden İnsan Manzaraları* da böyle bir sosyal ortamda oluşuyordu.

Nâzım Hikmet'e cezaevi dışında yardımcı olan ve *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda adı geçen, Üsküp doğumlu Nuri Doğaç da (Balcı Nuri) Balkan kökenli insanlardan biriydi.

Orhan Kemal'in anılarında "*Nâzım'ın dostlarının başında gelirdi*" dediği yetmiş yaşlarındaki ihtiyar da Balkan göçmeniydi…

"… Sonra bir ihtiyar tanıdım, göğsünde Sultan Reşat nişanıyla, bir kabuk kadar kuru ve hafif, ak sakallı, makasla kırpılmış, Balkan Harbinin 'Rumeli muhaciri' kıyafetinde… Nâzım sık sık ihtiyarın koğuşuna gider, kırk yamalı fakat temiz, aşırı derecede temiz yatağının ucuna ilişir, onun hürmet edilmeyi, sayılmayı –her şeyden üstün olarak– isteyen ağır bakışı ve hesaplı hareketleri içindeki konuşmalarını, öğütlerini –asla eleştirmeden– dinler, ona sezdirmeden bir kenara notlar alır, yine ona sezdirmeden onun hatıralarını kurcalayıp daha daha çok konuşmasını sağlama yolları arar, bulurdu…"

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 74-75)

Nâzım Hikmet, bu dev eserini parça parça Piraye'ye göndermekte, ona eserdeki karakterler hakkında bilgi vermekte, Bursa Cezaevinde tanıdığı insanları, *Manzaralar*'a tek tek yerleştirmektedir...

"Geçen, yani bundan evvelki mektubumda yolladığım şiiri aldın mı? İçinde Basri Şener ve Kambur Kerim diye iki insanın hayatı yazılıydı. Bu iki adamdan birisini, Kambur'u tanırsın, hani sana ipekle örülmüş iki çerçeve hediye etmişti. Bizim revirin hastabakıcısı, sahici ve yegâne doktorudur. Bu iki adamın hayatlarını merakla okuyacağını sanıyorum. Fikrini bildir bana..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 272)

…

"…
Adapazarlıydı Kambur Kerim.

Seferberlikte ölen babası marangozdu.
Seferberlik denince aklına Kerim'in:
çok beyaz bir yastıkta kara sakallı bir ölü yüzü,
Fahri Bey çiftliğinde patates toplayıp kaz gütmek,
mektep kitapları
ve bir de saçları altın gibi sarı
fakat alnı çizgiler içinde
nasıl gelir.
335'te Kerim Eskişehir'e gitti,
mektebe, teyzelerine ve dayısına.
Dayısı şimendiferde makinistti.
Düşman elindeydi Eskişehir.
Kerim 14 yaşındaydı.
Kamburu yoktu,
dümdüzdü fidan gibi
ve dünyaya meraklı bir çocuktu…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 63)

…

Bursa Koza Kooperatifi, 1942 yılındaki broşürlerini ve broşürlerin kaynak resimlerini Nâzım Hikmet'e yaptırmaya karar verir.

"… İpekçilik broşürleri işi gitgide yoluna giriyor. Şimdi bana broşür başına kaç para vermek lazım geldiği hakkında müzakere olunuyor. Broşürlerin kaynak resimlerini de bana yaptırıyorlar."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 330)

…

Nâzım Hikmet, 1942 yılında Bursa Cezaevinden gönderileceğine ilişkin kuşkuya kapılır. O, Bursa'yı sevmiştir. Piraye'ye yakın oluşu, dokuma işiyle uğraşabilmesi ve en önemlisi, hastalığını düzeltmese de ilerlemesine engel olan kaplıcalara gidebilmesi, hapiste olmasına rağmen onu rahatlatıyordu…

"Dayım İstanbul'a geldiği vakit, hele bu yakında gelirse onu mutlaka

gör. Bursa'da oldukça rahat ettiğimi ve hele bozulan sıhhatimi ancak kaplıcalar vasıtasıyla, düzeltmeye olmasa da daha çok bozmamaya muvaffak olduğumu, kör topal da olsa burdaki tezgâhlar vasıtasıyla katık bulabildiğimizi söyle ve hiç olmazsa beni Bursa'dan başka yere sürmemeleri için yardım etmesini söyle. Çünkü her nedense içime böyle bir şüphe düştü. Kanunsuzluk, kanunla inkâr edilerek 5 senedir hapiste yatırılıyorum."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 358)

…

Nâzım Hikmet, eşinin kendisine yazdığı aşk mektuplarını Bursa'daki arkadaşı Balcı Nuri'nin (Nuri Doğaç) aşağıdaki adresine göndermesini ister:

Bay Nuri Doğaç, Narlı Mahallesi, Doğan Bey Caddesi, No: 13, BURSA

…

Yüzyılın en büyük aşklarından birine tanıklık etmiş Bursa, ayrılığa da tanık olur… Nâzım Hikmet, *"kalbinin kızıl saçlı bacısı"*ndan ayrılmaya karar verir. Vâ-Nû'lara söylediği gibi Piraye'ye hemencecik bir mektup yazarak ondan ayrılmak istediğini dile getirir. Piraye'ye iletilecek bu mektubu, Bursa'ya onu ziyarete gelen yakın dostu Rasih Güran'a, elden verecektir.

"Piraye,

Her şeye rağmen birbirini anlayan, birbirini seven, birbirini sayan iki cesur insan gibi konuşmamız gerekiyor. Aramızdaki münasebetler iki insan arasında bulunabilecek en dürüst, en temiz, en güzel ve çok çeşitli münasebetlerdir. Bunlardan birinin değişmesi hiçbir şeyi değiştirmez. Birbirimize yalan söyleyemeyiz, birbirimizi aldatamayız. Sana yalan söylemekten, seni aldatmaktansa seni büsbütün kaybetmeyi tercih edecek kadar sana ve kendime hürmetim var. Mesele şu: aramızdaki münasebetlerden bir tanesi olan, fakat bilfiil çoktandır mevcut bulunmayan ve daha senelerce de mevcut olamayacağı anlaşılan karı kocalık münasebetimizi, kadın erkek münasebetimizi tasfiye etmemiz,

kesmemiz gerekiyor. Bunun icabettiğini uzun muhakemelerden, nefsimle yaptığım işkenceli muhasebelerden sonra anladım. Ve sana bir gün bile daha fazla yalan söylememek için, bu münasebetin artık kesilmesi gerektiğini işte hemen yazıyorum…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 327)

Nâzım Hikmet, Piraye ile bu mektuptan sonra da yazışmaya devam eder. O, yazdığı 11 Kasım 1949 tarihli mektupta Piraye'ye, tam on altı yıl önce yani 11 Kasım 1933'te yine Bursa'da yazdığı *Birtanem* sözcüğüyle başlayan *Karıma Mektup* şiirini anımsatır ve Türk dili konuşulduğu sürece bu şiirin okunacağını söyler:

"… Türk dili konuşulduğu sürece –ki ebediyen konuşulacak yeryüzünde, bu yeryüzünün en güzel dillerinden biri olan bizim dilimiz– 33.11.11 tarihinde yazılan o şiir okunacak ve sen Nâzım Hikmet'in bir tanesi olarak kalacaksın, istesen de istemesen de, çatlasan da patlasan da, ben seni boşamaya kalkmış olsam da, sen bana büyük dostum desen de."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 355)

…

Piraye, bu mektuba cevap vermeyince Nâzım Hikmet ona yeniden bir mektup yazarak birkaç şiiriyle birlikte *Bir Nehre Atılan Cenaze* şiirini gönderir.

"Hapisliğimin on ikinci yılındaydım
üç aydan beri de
canlı cenaze hâlindeydim
cenaze olan ben
serilmiş yatıyordu
canlı olan ben
onu ibretle seyrediyordu"
…

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 357)

Ruhsal yönden karmaşık duygular içinde olan Nâzım Hikmet'in gözleri –*kendi cesedi bir nehre atılırken bile!*– kuzeyden akan ışıl ışıl ordulardadır…

…
ana oğul cenazeyi kaldırdık
ben ayaklarından tuttum o başucundan
ağır ağır indirdik
attık Yang-tse nehrine
kuzeyden akıyordu ışıl ışıl ordular

1949-Bursa

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 357)

"OĞLUM MEMET! KİTAPLARI HAYATLA İLGİLENDİREREK OKURSAN AKILLI OLURLAR…"

Bursa Cezaevi, yalnız orada hapis yatan mahkûmlar için değil dışarıda, Bursa'dan uzakta olan birçok insan için de okul olmuştur. Nâzım Hikmet, felsefe, edebiyat, sanat ve politika alanındaki bilgilerini dışarıyla da paylaşarak o daracık hapishane koğuşlarından birçok insanın dünyasını genişletiyordu…

O, 1943 yılında oğlu Memet Fuat'a Bursa'dan yazdığı mektupta, kitaplar hakkındaki düşüncelerini şu satırlarla dile getirir:

"Kitapları kitap olarak okursan sade, hakikaten aptaldırlar, fakat onları hayatla ilgilendirerek okursan akıllı olurlar. Kitapla hayatı birbirinden ayırma. Ve yalan söyleyen, ümitsiz olan kitaplardan yalan söyleyen ve ümitsiz olan insanlardan kaçtığın gibi hatta daha çok kaç ve ne öyle kitaplar, ne de öyle insanlarla konuş…"

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar, s. 10)

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde Orhan Kemal'i, Balaban'ı, Çankırı Cezaevinde Kemal Tahir'i, İstanbul'da canından çok sevdiği Memet Fuat'ı edebiyat dünyasına kazandırmıştır...

Nâzım Hikmet açısından, kan bağının belirleyici bir neden olmadığı Piraye'nin oğlu Memet Fuat'la olan iletişiminde apaçık görünmektedir. Nâzım, Bursa Cezaevinden Mehmet Fuat'a yazdığı tarihsiz bir mektupta, ona duyduğu sevgiyi o kadar yalın, o kadar içten dizelerle anlatmıştır ki…

"Oğlum

…

Dünyada en çok sevdiğim insanlardan biri anandır ve senin sevgin hemen bunun yanındadır ve ondan ayrılmaz. O kadar ki ne zaman ananı düşünsem derhal senin çocukluğundan çeşitli basamaklar gözümün önüne gelir. Seni Kadıköy'de apartmanda, bana kapıyı açarken ve boynuma sarılırken görürüm. Seni Erenköy'de ilk mektebe gittiğin zamanki önlüklü hâlinle görürüm. Velhasıl sen benim en güzel yıllarımın ve yüreğimin içinde dünyanın en güzel ve en iyi kadın başıyla yan yana ve ondan ayrılmaz bir hâldesin. Sen benim oğlumsun…"

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar, s. 9)

Nâzım Hikmet, Piraye'ye, dostlarına ve oğlu Memet'e yazdığı mektuplarda değerlendirmeler yapıyor, onlara sorular sorup yanıtlarını dinliyor, kendine sorulan sorulara büyük bir anlayış ve olgunlukla yanıtlar veriyordu. 22 Kasım 1943 tarihinde Memet Fuat'a, Charles Dickens'in *Ocak Çekirgesi* adlı eserini değerlendirirken hayata bakış açısının kısa bir özetini de sunuyordu:

"Sevgili oğlum,

Sorduğun suallere sırasıyla cevap verelim, rahat rahat konuşalım.

1- Ocak Çekirgesi piyesinin mahiyetini iyice anlayamadım, diyorsun. Cevap vereyim: Bu piyesin aslını, piyes olarak değil, Dickens yazmıştır. Sonra Fransızlar ve Ruslar ondan piyes yapmışlar. Ben sanırsam Rusçasından tercüme etmiştim. Ve senin methine teşekkür ederim ama tercümenin iyi olmadığını sanıyorum yahut aklımda böyle bir intiba kalmış. Niçin iyi tercüme etmedin, dersen. Değmezdi de ondan, derim. Öyleyse niye tercüme ettin, diye ısrar edersen, sadece, nafaka temini için, derim. On sene yahut daha önce Muhsin (Ertuğrul) bunu bana tercüme

etmem için bir parasız günümde vermişti. İyi ki vermiş, yine dar bir zamanımızda imdadımıza biraz olsun yetişti. Ne yaparsın, bugünkü dünyada insanların büyük bir çoğunluğu sevmediği işleri yaparak hayatlarını kazanmak zorundadırlar: Kapitalist silah fabrikalarındaki işçilerden, orospulara kadar yüz milyonlarla insan kendileri için zevk değil azap olan bir iş görmektedirler. İşin bir zevk değil azap olması ne müthiş şeydir, bunu belki büyüyünce anlarsın. Ama belki de böyle bir felaketten kurtulursun. İşte Ocak Çekirgesi'ni tercüme işi de benim için böyle zoraki ve azaplı bir işti. Amma ve lakin yapmaya mecburdum.

Gelelim piyesin ne demek istediğine: Sana bir mektubumda daha yazmış olduğum gibi, Dickens büyük bir muharrirdir, ama halis küçük burjuva muharriridir. Yani bir taraftan yaşadığımız dünyanın kötülüklerini görür, bir taraftan da bunu yumuşatmaya, buna mücerret iyilik, mücerret ahlak, din filan gibi şeylerle deva bulmaya kalkışır. Bu hususiyet küçük burjuva edebiyatının bir çeşidinde göze batacak kadar kuvvetlidir."

...

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar, s. 13)

"TARİHİ BÜYÜK İNSANLAR DEĞİL, BÜYÜK İNSANLARI TARİH YAPAR..."

Nâzım Hikmet, 22 Kasım 1943 tarihinde gönderdiği mektubun son bölümünde, Memet Fuat'ın sorusundaki bir bilgi yanlışını düzeltirken şunları söyleyecektir:

"4. O mısraın aslı: 'Tarihi yazan benim yapan siz'dir. Zaten 'Tarih-i Cevdet'i yazan benim yapan siz' diye olmaz, çünkü vezin bozulur. Size aruz veznini okutmuyorlar mı? Okutuyorlarsa, veznin bozulacağını anlarsın zaten. Kaldı ki, o mısra Aristo ile İskender-i Kebir arasında geçen bir konuşmaya aittir. Büyük İskender devrindeyse 'Tarih-i Cevdet'[1] henüz yazılmamıştı.

1 Tarih-i Cevdet, Ahmet Cevdet Paşa, 26 Mart 1822, Lofça 1895, İstanbul.

Bu mısra dolayısıyla sana bir şey söyleyeyim. Bu mısraın iddiası doğru değildir. Bu mısraa göre tarihi büyük insanlar, kahramanlar yapıyor. Bu çok yanlış bir tarih telakkisidir. Tarihi büyük insanlar değil, büyük insanları tarih yapar. Yani tarih, büyük insanların verimi değil, büyük insanlar tarihin verimidir."

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar, s. 14-15)

…

Nâzım Hikmet, Memet Fuat'a edebiyat tarihinin önemli kişileri hakkında düşüncelerini söylemekten çok, onları değerlendirebileceği bir yöntem gösteriyordu:

"Sana filanca ve falanca yazıcı hakkında şahsi fikirlerimi söylemektense, eline bir metod vermek ve o metodla sen kendin onları ölçüye vurarak onlar hakkında hüküm sahibi olman daha doğru değil mi? Metod en önemli şeydir. Bak sana bu mektubumda metod etrafında kısa birkaç şey söyleyeyim:1. İnsanlar, bu arada, muharrirler, mücerret değil, müşahhas, konkre olarak mütalaa edilmeli, incelenmeli: Yani bir insan, bir muharrir, yaşadığı devir, içinde bulunduğu memleket, sınıf, zümre, muhitler göz önünde tutularak filanca devirde, filanca memlekette, filanca sınıfa mensup insan, muharrir diye incelendikten sonra, o devrin, o memleketin, o sınıfın imkânları içindeki başarılarına göre hakkında bir hüküm verilmeli."

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar, s. 38-39)

…

Memet Fuat'ın şiir yerine öyküyü tercih etmesinde de Nâzım Hikmet'in payı ve katkısı vardır:

"Öyküyü seçmem ise Nâzım'ın, şiirlerimi değil de öykülerimi beğenmesinden olmalı.

Eleştirmesi için kendisine gönderdiğim şiirlerimi hiç övmüyor, öykülerimi ise bayağı beğeniyordu."

Memet Fuat'ın yazdığı *Kız Yusuf* öyküsü için Nâzım Hikmet, şu değerlendirmeyi yapacaktır:

"Senin 'Kız Yusuf' hikâyesi şimdiye kadar okuduğum bütün küçük hikâyelerin –yalnız seninkiler değil ve yalnız Türkçe değil– arasında en acılarından, en facialılarından, en cesur ve isyan ettiricilerinden biridir. Tüylerim diken diken oldu ve bu dünyanın değişmesi gerektiğine bir kere daha iman ettim. Sağ ol evladım. Mükemmel bir hikâye yazmışsın. Kusursuz. Hatta kusursuzdan da fazla bir şey…"

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 107)

Oğlu Memet Fuat'a da yön verir Nâzım. Onu yazmaya teşvik eder. O, Memet Fuat'ın biyolojik olarak babası değildir ama onu, öylesine benimsemiştir ki Piraye'ye yazdığı nerdeyse bütün mektuplarda Memet'in durumunu sorar. Ona okuması için kitaplar önerir. Memet hastalandığında büyük üzüntü duyar. Bursa'daki dostları aracılığıyla oğluna yardımcı olmaya çalışır.

"Karıcığım,

Film burda da bitmiş. Doktorla düşündük taşındık. Bir çare bulduk: Erenköy Verem Mücadele Sanatoryumu'nun baş doktoru Bay Seyfi, doktorun gayet yakın dostuymuş. Ona bir mektup yazdık. Memet bu mektupla oraya gitsin, mektubu versin. Neticeyi baş doktor bizim Neşati'ye bildirecek, siz de bana bildirin, çünkü dehşetli merak ediyorum…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 156)

Memet Fuat, annesi Piraye ve kız kardeşi Suzan'la defalarca gelmiştir Uludağ'ın koynundaki Bursa'ya. Kimi zaman kısa bir görüşme yapılıp dönülmüş, kimi zaman günlerce kalınmış; kaplıcalı mütevazı otel bahçelerinde sohbetler edilmiş, şiirler okunmuştur.

"Bir gün annem, İzgen, ben sabah Nâzım'a gitmiş, öğle yemeği için Çekirge'ye otele dönmüştük. Öğleden sonra tekrar cezaevine gideceğimiz saati bekleyerek otelin arkasındaki kahvede Bursa Ovası'na doğru oturuyorduk. Ben ezberden Nâzım'ın şiirlerini okuyordum. Annemle İzgen de dinliyorlardı.

'Salkımsöğüt'e başladım:
Akıyordu su

gösterip aynasında söğüt ağaçlarını
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!"

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 541)

…

Memet Fuat'ın sözünü ettiği otel Çekirge'de bugün hâlâ işleyen Servinaz Otel ve hemen arkasındaki Hüsnügüzel Çay Bahçesi'dir.

…

Gölgede Kalan Yıllar'ı gün yüzüne çıkaran Memet Fuat'ın, Bursa Cezaevinden gönderilen mektuplarla yaşamı algılayışı değişmiştir artık…

"… Nâzım'dan çok şey öğrendiğimi anlıyorum. Fethi Naci, eski yazılarımdan söz ederken 'Sen gençliğini yaşamamışsın,' demişti bir gün.

Bunda Nâzım'ın etkisi çok büyük…

Örnekse bir gittiğimizde müdürün odasında oturuyorduk. Birden bana dönüp;

'Ankara'da bir dergi Yahya Kemal'le ilgili bir soruşturma açmış, gençler bol keseden atıp tutuyorlar. Sen de söyledin mi yoksa bir şeyler?' diye sormuştu.

'Hayır,' demiştim.

…

Nâzım,

'Aman oğlum,' demişti. 'Bunlar çok büyük sanatçılar, bütün o sözleri söyleyenler unutulup gider, Yahya Kemal gene dimdik ayakta kalır. Sonradan pişman olacağın şeyler söyleme bu çapta ustalar için…'

Bunlar benim eleştiri anlayışımın temelinde yer alan anılar…

Nâzım Hikmet bu değerlendirmeleri, eylemiyle pek az insanın ulaşabildiği bir siyasal konumdan yapıyordu."

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 531, 532)

SEMİHA BERKSOY'A MEKTUPLAR

Zeliha Berksoy; annesi Semiha Berksoy'un, Bursa Cezaevinde hapis yatan Nâzım Hikmet'le Ali Fuat Cebesoy arasında bağlantıyı sürdüren önemli insanlardan biri olduğunu belirtiyor:

"…

Yıl 1941: Semiha, bir yandan büyük bir heyecanla Tosca'nın provalarına devam ediyor, bir yandan da Ali Fuat Paşa ile yeğeni Nâzım Hikmet'in haberleşmesini ve şairin elbise, yiyecek, içecek vb. gibi bazı ihtiyaçlarını karşılamasını sağlıyordu…"

(Semiha Berksoy, Nâzım Hikmet ve Tosca'sı-Mektuplar, s. 145)

Nâzım Hikmet, Semiha Berksoy'a 25 Nisan 1941 tarihinde bir mektup yazar ve onun Bursa'ya gelmesini ister.

"Kızım,

Mektuplarını muntazaman alıyorum. Seviniyorum. Tatilinde Bursa'ya gelirsen, beni yoklarsan çok bahtiyar olurum.

…

Tosca operasını, radyomuzun başında ve saatinde dinlemek iznini müdürümüzden almıştım. Binaen aleyh harikulâde sesinin dalgalarıyla avunabildim, müteselli oldum…"

(Semiha Berksoy, Nâzım Hikmet ve Tosca'sı-Mektuplar, s. 82)

Zeliha Berksoy, o yılları ve Semiha'nın Bursa Cezaevi ziyaretini şöyle anlatıyor:

"Nâzım Hikmet, ağır mahkûmiyetle hapisteydi; Semiha'nın ziyaretleri devam ediyordu.

Günlerden bir gün Semiha, elinde bir fotoğrafla Nâzım'a gitti ve 'Bu adamla evlenmeyi düşünüyorum" dedi. Şair, 'Buradan çıkınca seninle oturacağım' dese de Semiha, suskun ayrıldı yanından; seçimini yapmıştı… Ercüment Siyavuşoğlu'yla 1943'te evlendi. 1946'da ben dünyaya geldim. Semiha ile Ercüment, Nâzım Hikmet'le yakın dostluklarını evlendikten sonra da sürdürdüler. Hatta benim adımı, Nâzım Hikmet koydu…"

(Semiha Berksoy, Nâzım Hikmet ve Tosca'sı-Mektuplar, s. 146)

BURSA'DAN KEMAL TAHİR'E YAZILAN MEKTUPLAR

"*Mektupları okurken –hele genç kuşaklar– şu noktaları göz önünde tutmalıdır: Bunlar bir mahpushaneden bir başka mahpusaneye gönderildi. Yazıldıkları sıra, içeride tek parti idaresi, dışarıda tarihin örneğini görmediği kanlı bir dünya savaşı, var kıyıcılığıyla sürüyordu.*

Nâzım Hikmet bu iç ve dış şartların maddi-manevi baskıları altında, şair olarak herhangi bir insandan kat kat fazla bunalmıştı. Bu bunalımı, ancak devrimci dâhi sanatçılarda rastlanan insanüstü bir güçle umut ve iyimserlik çizgisinde yiğitçe tutmayı başarmakla kalmamış, korkunç mahpushane şartlarından yararlanarak Anadolu Türkçesinin sağlam temellerini, yani Anadolu insanının tarihsel-sosyal gerçeğini de bulmuştur."

…

1938 yılında Nâzım Hikmet'le Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesinde *askeri isyana teşvik* suçlamasıyla yargılanıp 15 yıl hapse mahkûm olan Kemal Tahir, 1968 yılında Adam Yayınlarınca basılan *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar* kitabının önsözünde bunları yazıyordu…

Nâzım Hikmet'in, sırasıyla Çankırı, Malatya, Çorum, Nevşehir ve Kırşehir cezaevlerinde yatan Kemal Tahir'le mektuplaşmaları, Nâzım'ın Bursa'ya nakledilmesiyle başlayacaktır. Mektuplar, 1940-1950 yılları arasında Bursa'dan gönderilen mektuplardır…

Nâzım Hikmet'i Çankırı'da özgürlükten, Piraye'den, İstanbul'dan uzak kalması dışında üzen şey: Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı ile bazı konularda anlaşamamalarıydı. Bu durum, Nâzım Hikmet'in sinirlerini yıpratıyor, çalışmalarını engelliyordu.

"Piraye cezaevine gittiğinde Nâzım'ı gözler kan çanağı gibi, sinir içinde buldu mu hemen anlıyordu:

'Gene kavga etmişsiniz…'

Nâzım önceleri saklamaya çalıştığı duygularını sonunda saklayamaz

olmuş, sabahlara kadar süren bu tartışmalara dayanamadığını, sinirlerinin çok yıprandığını, o yüzden çalışamadığını söylemeye başlamıştı."

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 346)

…

Nâzım Hikmet, hoşlanmadığı bu tartışmaların dışında, İstanbul'a yakın bir ile gönderilirse Piraye ve çocuklara daha yakın olma düşüncesiyle de Çankırı'dan ayrılmayı kafasına koymuştu. Geriye Ali Fuat Cebesoy'la konuşmak kalıyordu…

"…

Nâzım Hikmet, yaşanan bu tartışmalara rağmen arkadaşlarını seviyordu. Bursa Cezaevine gitme özleminde onlardan ayrılma isteğinin de payı olduğunu kendinden bile saklıyordu."

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 346)

Bu ruh hâlinin etkisiyle midir bilinmez ama Nâzım, Bursa'ya ayak bastığı 5 Aralık 1940 tarihinde ilk mektubunu Kemal Tahir'e yazmıştır…

Geçen zaman içinde Kemal Tahir'in yazarlık yönünün gelişimine sunduğu katkının yanında onu maddi yönden de destekleyen Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde dokumadan elde ettiği gelirin bir payını da ona ayırmıştır...

"Sana arka arkaya beş ve iki buçuk lira gönderdim. Alıp almadığını bildir. Gazeteleri de postaya verdim, bugün mektupla beraber eline ulaşırlar. Gelecek posta kitap da bulup gönderirim. Şeker, çikolata gönderemediğim öyle içime dokundu, öyle yüzüm kızardı ki, ilk imkânda, şu hafta içinde derhal yollarım. Sana gazetelerin birinin içinde bir ağızlık göndermiştim, aldın mı? Eğer çıkma, hürriyete kavuşma işi daha uzayacaksa seni buraya aldırmak için bütün imkânları seferber edeceğim. Yol parasını buluruz. Üzülme. Orada daha fazla yalnız kalman manasız. Hele bir nisanın sonuna kadar bekleyelim. Ondan sonra ya dışarıda kavuşuruz, ya içerde… Sen vardın, Piraye'ye hasrettim, Piraye var, sana hasretim. Piraye mektubunu hazırladı. Yollayacak. Bugün onunla

bol bol şiir okuduk. Senden bahsettik. Zaten her sefer yanımızdasın, canım kardeşim."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 44)

…

Kemal Tahir'in ilk önemli eseri olan *Göl İnsanları* öyküsü, *Tan* gazetesinde tefrika edilmiş, 1955'te kitap olarak basılmıştır.

"Fizyolojik imtidadın ne olduğunu bilmiyorum. Çünkü çok sevdiğim iki çocuğum var ama bu fizyolojikman benim imtidadım değil. Sen bana 'fikri imtidadın' zevkini verdin. Düşündüğüm, hazırladığım bir yığın sanat ruşeymlerinin sende inkişafı benim ömrümü senin ömrünce uzatacak. Çok yüksek bir yere çıkıp haykırmak istiyorum: Şu 'Göl İnsanları' hikâyelerini yazanı biliyor musunuz? O daha ne güzel, ne güzel şeyler yazacaktır ve hepsinin içinde, temelinde benim tohumlarım var."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 49)

Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'in yazdıklarını büyük bir sabır, anlayış ve ustalıkla değerlendirir; eleştirilerini sıralar onu teşvik edip cesaretlendirir.

"Romanla hikâye arasındaki fark sayfa sayısında değildir, fakat onların kuruluşundadır, üremesinden, nescindendir. Kalın hatlar, ince hatlar meselesini nesc, örme imajı ile tarif daha sarih olacak. Şimdi kanaatimce 'Sağırdere'nin roman nescine, örgüsüne malik olabilmesi, böyle örülebilmesi için neler lazımdı…"

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 53)

…

Nâzım Hikmet, yaşanası bir dünya yaratma mücadelesi uğruna hapiste yatmayı da görev sayar. O, zaman zaman içine düştüğü bunalımlardan her zaman umutla ayağa kalktığı gibi bu umudu çevresine de yayar…

"Her gün daha güzel, daha cesur daha büyük şeyler yapmaya mecburuz. Türk halkı, dünya halkı bizden bunu istiyor. Görüyorsun ki geçen

senenin 'demir kafesteki aslanlığını' duymuyorum. Kendimi cephede dövüşen bir nefer gibi silah başında sayıyorum. Bu beni her gün daha çok ve daha derin ve daha daha büyük çalışmaya, dövüşmeye sevkediyor."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 146)

…

Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e yazdığı 9 Kasım 1943 tarihli mektupta sanatçının her şeyden önce insanları ve memleketini sevmesi gerektiğini belirterek sadece yazmanın, bir insanı sanatçı yapmayacağını anlatır:

"Memleketini ve memleketinin çalışan insanlarını sevmeyen insan, dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevemez ve dünyayı ve dünyanın çalışan insanlarını sevmeyen insan kendi memleketini ve kendi memleketinin çalışan insanlarını sevemez. Sevmeyen insan da edebiyat, resim, mimarlık filan yapamaz. Bizim yüksek mi, derin mi, bilmem, fakat halis edebiyat yapabilmemiz bu sevgiyi yüreğimizin başında duyabilmemizdendir…"

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 202)

KEMAL TAHİR'İN İSMET BOZDAĞ'LA SOHBETLERİ

Bursalı gazeteci İsmet Bozdağ; kaleme aldığı *Kemal Tahir'in Sohbetleri* adlı kitabın *İkinci Baskıya Önsöz* bölümünde Kemal Tahir'e ait olduğunu iddia ettiği şu satırlara yer verir:

"Bir konuşması sırasında bana: 'Komünistlik suçundan 15 yıl hapse mahkûm edildiğim gün kitaplığımı birisi elden geçirseydi, yüzlerce sağ kitaba karşılık 5-6 sol kitap ya bulur ya bulmazdı' demiştir. O kadar pisi pisine hüküm giymişti.

Bu mahkûmiyetten sonradır ki Kemal Tahir, Marksizmi iyiden iyiye öğrenmeye koyuldu. Çok az kitap bulabiliyordu. Çevresindeki kimselerden, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dan, Nâzım Hikmet'ten kaptığı fikirleri, kendi görüş açısı içinde değerlendirerek geliştirmeye çalışıyordu. Daha

sonraları, Marx'ın Kapital'ini Fransızcadan hak etmeye çalıştı! Bana birçok defalar: 'İşte Nâzım'ın bana yazdığı mektuplar ortada... Marksizmden haberi bile olmadığı; sadece sloganlarla düşünmeye çalıştığı meydanda. Hem cezaevinde tezgâh kurup mahpusların sırtından para kazanmanın hem komünist olmanın mümkün olduğunu sanıyordu. Marksizmin bir hayat biçimi olduğunun farkında bile değildi... Benim kendisine yazdığım mektuplar kaybolmamış olsaydı, bu konuları kendisiyle tartıştığımı görecektiniz. Bunu söylerken böbürlenmek istemiyorum; sadece o dönemdeki fikir fukaralığımızı anlatmak istiyorum' demiştir."

(İsmet Bozdağ, Kemal Tahir'in Sohbetleri, s. 8)

Kemal Tahir, aynı adlı kitapta yer alan 6 Temmuz 1965 tarihli *Yumruklu Devrimcilik* başlığı altındaki satırlarda da şunları söyleyecektir:

"Ben komünistlikten 16 yıl ceza giydiğim zaman bile Marksizmi doğru dürüst bilmiyordum. Ne öğrendimse mahpus damında ve çıktıktan sonra öğrenmişimdir. Bizim o zamanki komünistliğimiz, bildiğin, Nâzım Hikmet komünistliği, canım… Trum, trum, trum/ tram tiki tak/ makinalaşmak/ istiyorum!.."

VÂ-NÛ'LARA MEKTUPLAR

Nâzım Hikmet, iç dünyasını tüm açıklığıyla yansıttığı mektuplarını Bursa Cezaevinden yazmıştır. Özellikle Vâ-Nû'lara gönderdiği mektuplarda, edebiyat anlayışı, sanat anlayışı; direngenliği, zaafları; dostluk ve aşk karşısındaki tutumu, gözler önündedir. Nâzım Hikmet, hepsinin farkındadır. İnkâr etmez. Dürüsttür. Kendisidir. Onun Bursa'dan yazdığı satırlar, yaşamının her karesini özetleyen birer belgedir…

"Müzehher kardeşim, 1946-Bursa

…

Yahu mektubunun bir yerinde, tuhaf bir laf etmişsin; gelinlik kızın varmış da ihtiyarlamışsın da aşk romanları yazmak tuhafına gidiyormuş da çünkü bizzat kendin bu işten uzaklaşmışsın da gibi bir şeyler.

Ne yalan söyleyeyim bu yazdıklarımı beğenmedim. Aşkın, âşık olmanın –ama en geniş mânâsıyla ve yalnız münhasıran bir şeye ait değil, birçok şeye ait– yalnız yirmi yaşında baştan geçen bir iş olduğunu sanmıyorum. Bak, mesela ben, kırk beş yaşımı bitirdim, ama her gün biraz daha âşık oluyorum. Karımdan, sanattan, tabiattan, insanlardan, idealimden tut da kanaryama kadar her şeye dolu dizgin âşık oluyorum ve çok şükür âşığım. Bu aşk mistik mânâda aşk filân değil, platonik aşk değil, her birinde ayrı ayrı pratik tezahürleriyle faal bir aşk. Bana öyle geliyor ki bir tek insana, yüz milyonlarca insana; bir tek ağaca, bütün bir ormana; bir tek düşünceye ve fikre âşık olmadan yaşamak, yaşamak değildir…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 57)

Nâzım Hikmet, 1947 yılı bahar aylarında Vâ-Nû'lara gönderdiği bir mektubun sonuna şu dizeleri ekler:

"Bu işte insafsız olmalı, birazcık da kibirli,
ne kahır ne keder, ne zulüm
seni ancak ölüm
teslim alabilmeli
…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 73)

"… *1947-Bursa*

Memleketi Evliya Çelebi gibi karış karış dolaşmanız imkânı ne büyük bir saadettir bunu ancak bütün azametiyle benim gibi on yıl hapiste yatan ve memleketinin taşını, toprağını; denizini, havasını ve insanlarını, hele insanlarını oldukları gibi ve olacakları gibi yazmak isteyen bir insan bilebilir.

Memleketime ve insanlarıma ve dünyama her gün bir kat daha âşık olmaktayım. Hani bir halk türküsü vardır:

'Bu dert beni böyle böyle yer gider'

İşte bu sevda da öyle…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 76)

Nâzım Hikmet, rahatsızlıkları nedeniyle Tophane sırtlarındaki Ahmet Vefik Paşa (Bugünkü Memleket Hastanesi civarı) Hastanesine sık sık getirilirdi. O, beraberinde gelen jandarmaları ikna ettiği zamanlarda hastane civarındaki çay bahçelerinde oturup hapislik yaşadığı şehri tepelerden izlerdi. Tophane sırtlarındaki tarihi Yıldız Cafe de onun uğradığı mekânlardan biriydi...

Nâzım, Tophane sırtlarından Bursa'yı seyrettiği günlerde kendi hastalığını unutur, aynı adı taşıyan ama üç ayrı şiirden oluşan *Yaşamaya Dair* başlıklı umut dizelerini mırıldanır... Nâzım bu şiirleri, geçirdiği rahatsızlık nedeniyle sinirleri bozulan dostu Müzehher'e yollayarak ona moral vermeye çalışmıştır.

Yaşamaya Dair adlı şiirlerin önce ikincisini, sonra birincisini, ardından da üçüncüsünü, *Donkişot* şiiriyle aynı zarfın içine yerleştirip Müzehher'e gönderen Nâzım, bahtiyardır...

"Diyelim ki ağır ameliyatlık hastayız,
yani, beyaz masadan,
bir daha kalkmamak ihtimali de var.

Duymamak mümkün değilse de biraz erken gitmenin kederini
biz yine de güleceğiz anlatılan Bektaşi fıkrasına,
hava yağmurlu mu, diye bakacağız pencereden,

yahut da sabırsızlıkla bekleyeceğiz
en son ajans haberlerini.
…"

1948-Bursa

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, "Yaşamaya Dair II", s. 163)

Attila İlhan; 1948 yılında henüz lise birinci sınıf öğrencisiyken kız arkadaşına yazdığı Nâzım Hikmet şiirleriyle yakalanmış, 1941 Şubatında 16 yaşındayken tutuklanmış, bu olaydan dolayı okuldan uzaklaştırılmıştır.

Müzehher Vânû; Attila İlhan'ın ilk şiirlerinin yer aldığı *Duvar* ile İlhan Berk'in *İstanbul* adlı şiir kitaplarını Nâzım Hikmet'e gönderir. Nâzım, Bursa'dan yazdığı mektupta bu iki genç şair için şu yorumu yapacaktır:

"Bana gönderdiğin kitaplar arasında iki şiir kitabı bilhassa beni çok sevindirdi, birisi Attila İlhan'ın 'Duvar'ı, ötekisi, İlhan Berk'in 'İstanbul'u. İkisi de gayet soylu, özlü şair, pek beğendim. Aşk olsun delikanlılara..."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 93)

Nâzım Hikmet, *kalbimin kızıl saçlı bacısı* diye seslendiği Piraye'den ayrılacağı bir sürecin içine girmeye başlayacaktır.

Ekim bin dokuz yüz kırk sekiz. Münevver, Bursa Cezaevine onu ziyarete gelmiştir…

Nâzım Hikmet; bu görüşme sonrasında yazıp Vâ-Nû'lara gönderdiği şiirinden anlaşılacağı üzere Münevver'i geç tanımış olmanın üzüntüsü içindedir…

"Günler gitgide kısalıyor,
yağmurlar başlamak üzre.
Kapım ardına kadar açık bekledi seni.
Niye böyle geç kaldın?
Soframda yeşil biber, tuz, ekmek.
testimde sana sakladığım şarabı
içtim yarıya kadar bir başıma
seni bekleyerek."
…

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar-"Sonbahar", s. 111)

Nâzım, 1948 yılında Müzehher Vânû'ya yazdığı bu mektup ve şiirlerden kimseye bahsedilmemesini ister. Mektubu Bursa'daki dostları aracılığıyla elden gönderir…

"Sende; ben, kutba giden bir geminin sergüzeştini,
Sende; ben, kumarbaz macerasını keşiflerin,
Sende uzaklığı,
Sende ben, imkânsızlığı seviyorum.
…
Fakat asla ümitsizliği değil..."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 113)

İlerleyen günlerde Nâzım, Vâ-Nû'lara, içinde bulunduğu durumu anlattığı birçok mektup yazar. Bu mektuplarından birinde Piraye'den ayrılmaya karar verdiğini ifade eder:

"Vâlâ kardeşim,

Senden bir recam var. Ben karımdan ayrılmaya karar verdim. Öyle icabediyor. Sen orda Avukat İrfan Emin beyi gör. Kendisi benim umumî vekâletimi haizdir. Eğer bu vekâletname hâlâ kanunî değerini kaybetmemişse mesele yok. Derhal benim namıma gereken makamlara baş vurarak boşanma dâvâsını açsın. Yok eğer o vekâletname kanunî değerini kaybetmişse, orada yeni bir vekâletname yaptırıp hemen bana yollayın. Ben burada imzalayıp hemen size göndereyim. Ben bugün gerekli mahkemeye buradan başvurarak –ki bu mahkeme Kadıköy İkinci Sulh Hukuk Hâkimliğidir– Piraye'yi vasiliğimden azlettiğimi bildirdim..."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 115)

Nâzım Hikmet'in vasisi olan Piraye'nin bu görevi 11 Ocak 1949 tarihinde sona erecek, Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu, mahkeme tarafından Nâzım'ın vasisi olarak atanacaktır…

Nâzım ve Münevver arasındaki ilişkiden haberdar olan Nurullah Berk, Bursa'ya gelir. Nâzım'la yaptığı görüşmede ona: *"Eğer böyle bir şeye karar vermişseniz beni oyalamak doğru olmaz"* der. Nâzım, şaşkındır fakat Nurullah Berk'e karşı dürüst davranılmasından yanadır.

Cuma. 29 İlkteşrin 1948 (29 Ekim). Nâzım, Vâ-Nû'lara gönderdiği mektupta bu ziyaretten bahsedecek ve düşüncelerini yedi madde hâlinde anlatacaktır:

"Pakize'nin (Nâzım'ın Münevver'e taktığı isim) boşanma işini daha fazla sürüncemede bırakması ve adama yalan söylemekte devam etmesi, işi idareye kalkışması, büsbütün aksi bir netice verebilir…

Pakize'den aldığım son mektupta da adamın kendisine: 'Tahammül edemiyorsan kendini zorlama' dediğini yazıyordu. Bundan dolayı Pakize; meseleyi, verdiği kararı hemen söylemeli, evden çıkmalı, birkaç gün Fatma hanımlarda, birkaç gün sizde kalmalı, bir yandan da boşanma istidasını vermeli."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 116)

Mektubun üçüncü maddesinde Münevver'in Bursa'ya gelmesini isteyen Nâzım, bunun Nurullah Berk'ten saklanmaması gerektiğini belirterek ona karşı açık ve hilesiz davranılmasını ister…

Nâzım Hikmet, dayıkızı Münevver'e olan duygularını kimseden saklamaz. Vâlâ'ya yazdığı mektupta ondan, Piraye'yi vasilikten azil ve Avukat İrfan Emin'i kayyum tayin etmek istediğini belirtir ve ondan İstanbul'a göndermiş olduğu evrakı takip etmesini rica eder:

"Vâlâ kardeşim,

Vasilikten Hatice Pirayendeyi azil ve avukat İrfan Emin'i kayyum tayin etmek istediğime dair: Kadıköy İkinci Sulh Hâkimliğine verdiğim birinci istidanın numarası 14711'dir. Ek olarak yolladığım ve kayyum tayinini ve vasimin azli sebeplerini bildiren istidanın numarası ise 15010'dur. Bunlar bu numaralar Bursa C. Savcılığının havale muhabere numarasıdır… Tarihlerine gelince birinci II/II/1948'dir. İkincisinin I8/II/1948'dir.

…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 123)

Nâzım Hikmet, bu mektubun ardından çektiği bir telgrafta Vâlâ'nın veya Müzehher'in Bursa'ya gelmesini isteyecektir…

Vâlâ'lar, Bursa Cezaevinin müdüriyet binasında, gardiyanların yattığı odada Nâzım Hikmet'le görüşürler:

"Bir gün kalmak üzere gittik Bursa'ya. Müdüriyet binasında gardiyanların yattığı odaya bizi aldı… Çok heyecanlıydı. Onu o günkü kadar heyecanlı görmedim; af dalgalanmaları sırasında bile… Kararı karardı, ayrılacaktı karısından. 'Kör kütük âşığım' diyordu ve şiir okurken her zaman olduğu gibi yüzünden terler süzülerek aşk şiirlerini okuyordu…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 118)

Nâzım Hikmet, o yıllarda Vâ-Nû'lara yazdığı mektuplarda ömründe çekmediği acılar içinde olduğunu, kendinden ilk kez nefret ettiğini belirtiyor:

"Nefretimin ve acımın sebepleri bir değil. Evvelâ düşünün ki bir insanı ben ansızın, habersizce bıçakladım. O bana, hiçbir zaman, 'seni seviyorum' demedi. 'Seni her gittiğin şehirde peşinden gelerek bekliyeceğim' demedi, bilakis böyle fırsatlar çıktığı zamanlar bile 'Ben burda tek başıma fazla oturamam sıkıntıdan ölüyorum' dedi. Fakat beni on bir sene, insanlık şerefimi, haysiyetimi koruyarak sanatımda bana daima en doğru yolu göstererek bir defa bile yalan söylemeden altından kalkamayacağı taahhütlere girmeden sabırla, vakarla bekledi. En iyi, en güvendiğim dostumdu ve ben onu ansızın bıçakladım…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 139)

Nâzım Hikmet, Piraye'yi ansızın bıçakladığını söylediği gece Münevver'e duyduğu sevgiye rağmen şu dizeleri yazacaktır:

1 Kasım 1948 Bursa

"Bu akşam, belki şimdi şu dakka sen
Göğsünden bıçaklandın kızım,
hem de ben bıçakladım seni,
kanın damlıyor ellerimden.
…
Bir tek sözüm var:
seni arkadan vurmadım.
Ve kanınla kızaran ellerim
yine dostundur sonuna kadar…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 139)

Nurullah Berk'in Münevver'i tercih yapması yönünde sıkıştırması ve çevreden yapılan telkinler, Münevver'in kararsız tutumunu derinleştirir. Nâzım Hikmet, bütün bunları Münevver'le konuştuğu halde, ondan uzaklaşmasına anlam veremez.

Yaşamı eşit, özgür bir dünya yaratma mücadelesiyle geçen; bu uğurda çoğu insanın çekmediği çileleri çeken ve cezaevinde geçirdiği *on bir yıl hapisliğe* meydan okuyup direnen *mavi gözlü dev,* sarsılmıştır…

"… Ömrümde ilk defa kayıtsız şartsız sevdiğim kadın nasıl bu işi yapabildi? Ben en yakın, en iyi, bana tek yalan söylememiş dostumu arkadan bıçaklarken yepyeni bir dünya keşfeder gibi aşkı keşfetmiştim bre. Ötekisi beni bıçaklarken neyi keşfetti?"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 140)

Nâzım Hikmet; Münevver'e duyduğu aşk nedeniyle Piraye'yi *arkadan bıçakladığını* itiraf ederken Münevver'in kendisini hangi duyguyla terk ettiğini anlamaya çalışıyordur. Bu duygular içinde olan Nâzım, *Aşka inanarak aldandığını* belirterek *Kanto* şiirini yazacaktır:

"Eyvah ne yazık, aldanarak aşka inandım:
Odeon Rekor
nevadan gazel
ne gelen var, ne haber, gün uzun, yollar uzak.
Yaşlar akıyor çeşme gibi didelerimden.
Ah!..
…
Ne kadar kandı gönül o güzel sözlerine:
Hicazkâr.
Kâfir aldattın beni niye döndün sözünden:
İşte bu kanto…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 148)

Nâzım Hikmet, Müzehher ve Vâlâ'ya yazdığı bir mektupta Münevver'le bu meseleyi konuşmalarını, Münevver'in "ayrılma gerekçelerini" öğrenmelerini; Münevver'e yazdığı mektupları, ondan alıp göndermelerini ister. Onun haberleşme için verdiği adres, annesi Celile Hanım'ın kaldığı evin adresidir.

Nâzım, Münevver'e yazdığı hiçbir şeyden pişman değildir. Aksine onları yazdığı için kendi deyimiyle bahtiyardır… Gelgitler yaşayan Nâzım, içinde bulunduğu durumu beş perdeden oluşan *Melodram* şiiriyle anlatacaktır:

Oynayanlar: Ben, kızıl saçlı bacım ve siz
En ümitsiz macera:
yedi yerden yara almak değil.

En ümitsiz macera:
ipin ucunu kaybetmek elinden
ve gözlerimiz koyun gözü gibi mahzun
bıçağın altına kendiliğinden
bıçağın altına bıkkın ve uzun
yatıvermesi boynumuzun.

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 145)

Nâzım Hikmet, iç dünyasında sarsıntı yaşamasına rağmen *Melodram* şiirinin *Epilog* bölümünde oğlu Memet'ten; *Çin komünistlerinin Nankin'e girişini*, Piraye'ye haber vermesini istemiştir. O, acılar içindedir ama ülkesinden çok uzak bir yerlerde, başka insanların mutluluğuna ortak olmaya da hazırdır…

"Bu melodram
burda biter
tek kepaze aktörü bendim bu oyunun.
Oğlum Memet,
müjdesini ver
belki bana bir daha dönmeyecek olan kızıl saçlı bacıma:
bizimkiler,
bizimkiler nerdeyse Nankin'e girecekler."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 147)

İnsani değerler uğruna ölmenin ayıp olmayacağını düşünen Nâzım, aşkı için kuzey kutbunu keşfe gidecek güce de sahiptir. *O, Tahir'le Zühre Meselesi* şiirini Bursa'da yazar ve Vâ-Nû'lara gönderir…

"Tahir olmak da ayıp değil Zühre olmak da
hatta sevda yüzünden ölmek de ayıp değil,
bütün iş Tahir'le Zühre olabilmekte
yani yürekte.
Meselâ bir barikatta dövüşerek
meselâ kuzey kutbunu keşfe giderken
meselâ denerken damarlarında bir serumu
ölmek ayıp olur mu?"

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 189)

Ülkesinde ve dünyada yaşanan acılardan payına düşeni o da almıştır; ama umudunu asla yitirmemiştir…

Kardeşim
Sonu tatlıya bağlanan kitaplar yollayın bana.
Uçak sağ salim inebilsin meydana.
Doktor gülerek çıksın ameliyattan.
Kör çocuğun açılsın gözleri.
Delikanlı kurtarılsın kurşuna dizilirken.
Birbirine kavuşsun yavuklular,
düğün dernek yapılsın hem de.
…

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 170)

Nâzım, Vâ-Nû'lara yazdığı mektuplarda dönemin yazarlarını değerlendirir. Onlarla bazen duygu ve düşüncelerini bazen okuduğu bir kitabı paylaşır. Müzehher'e, yazı yazması yönünde telkinlerde bulunur. Onunla aynı ortamdaymış gibi sohbet eder. Bu sohbetlerin birinde *yaşam* üzerine düşüncelerini anlatır. Son dönem çektiği sıkıntılar, satırlarına sinmiştir…

"Üç türlü yaşamak var: Birincisi, yaşadığının farkında olmazsın, yani yaşadığını, yaşamak denen hadiseyi bütün azametiyle idrak etmeden yaşarsın, yani insanların büyük bir çoğunluğu gibi.

İkincisi, nerede olursan ol, hangi şartlar içinde bulunursan bulun, yaşamak bir saadettir senin için; düşünmek, dokunmak, sevmek, döğüşmek, görmek, işitmek, çalışmak, işkence çekmek, nefret etmek hâsılı bütün bu maddî ve manevî şeyler bir saadettir senin için, yani bizatihi yaşamak denen nesne güzel şeydir, bunu her an ve her şart içinde idrak edersin.

Üçüncüsü, yaşamak sadece bir vazifedir senin için. Bazan nasıl ölmek bir vazife olursa, yaşamak da öyle bir vazifedir, verilmiş bir sözü yerine getirmektir. Benim için yaşamak denen hadise, ister hapiste olayım, ister dışarda, ister sevgilinin eli elimde ay ışığını seyredeyim, ister hapishanedeki odamın tavanında yürüyen tahtakurusunu, yaşamak bir saadetti… Şimdi iş değişti. Yaşamak benim için sadece bir vazife oldu…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 171)

Nâzım, kendi deyimiyle *"ne ızdırap çekmektedir ne de saadet duymaktadır…"* Yaşadıkları karşısında –her şeye rağmen– umutsuz ve küskün değildir:

21 Mayıs 1949 tarihinde Müzehher'e gönderdiği mektupta şunları yazar:

"… Biz de etten, kemikten insanız, yine karaciğerdi, kalpti, mideydi iyi dayandı vallahi aşk olsun onlara. Ha çok zayıflıktan, ruhen zafiyete düşmekse ve siz bunu duydunuzsa, halt etmişler, o bakımdan canlı cenaze hâline geldiğimiz devrede bile yine bir tarafımız dipdiri, capcanlıydı..."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 182)

Nâzım Hikmet, bunları söylerken hem Piraye'ye hem de Münevver'e tepkilidir. O, sevdiği kadınlara çok şey verdiğini; ama onu seven kadınların ona hiçbir şey vermediklerini düşünürken her şeye rağmen –yetmiş beş yaşına da gelse– aşktan, âşık olmaktan vazgeçmeyeceğini düşünmektedir…

"Kulunuz Allah sağlık verirse, yetmiş beşine basacak ve bastığı yıl, yine âşık olacak, hem de aksi şeytan en olmaz şartlar içinde, en entipüften hatunlara âşık olurum, çünkü bir illetim var: Âşık olduğum mahlûkun boyunu posunu; huyunu, suyunu ille biraz ben yaratacağım…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 182)

MÜNEVVER YENİDEN BURSA'DA

Nâzım Hikmet'in *"yine âşık olmadım, yeni âşık oldum…"* dediği ve ileride tek öz evladı olacak Mehmet'in annesi, dayıkızı Münevver 22 Şubat 1950'de kendisine yönelen telkinleri bir kenara bırakıp kararsızlıklarını karara dönüştürerek Bursa'ya gelir…

"… Bak bir gün nasıl olsa –bütün öfkelerime, vicdan azaplarıma, telaşlarıma rağmen– bir gün nasıl olsa bir başkasının da geleceğini

biliyordum netekim geldi. Merak mı ettin gelen kim diye? Münevver, dayımın kızı geldi. Şaştın mı? Ben hiç şaşmadım ve sanki hiç gitmemişmiş gibi oturup konuştum, yüzünü seyrettim, içim açıldı; sesini dinledim ferahladım…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 221)

İNSAN MANZARALARI'NIN REMZİ'SİNE DESTEK

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi günlerinde kendisine yardımcı olan Balcı Nuri (Nuri Doğaç) için Müzehher'den bir ricada bulunur.

Nâzım'ın Bursa'daki en güvenilir dostlarından, hayranlarından biri olan *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın 'Remzi'si (Nuri Doğaç), yeni bir alanda iş kurmaya karar vermiş, Nâzım'dan yardım istemiştir.

"Müzehher kardeşim,

Burada bir bildik sırf bayanları ilgilendirecek olan manikür âleti piyasaya çıkaracak, fakat şöyle dört başı mâmur bir ilân yapmak istiyor. Bundan dolayı da tirajı en yüksek olan ve okuyucularının çoğunu kadınlar teşkil eden dergilerin hangileri olduğunu, isimlerini yazarak lütfen aşağıdaki adrese yolla…

Bursa, Posta Kutusu No: 32 Bay Nuri Doğaç..."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 226)

CELİLE HANIM'IN BURSA'DAKİ EVİ

Bursa'nın o zor günlerinin kahrını en fazla çekenlerden biridir Celile Hanım… Oğlu yıllarca hapislerde tutulmuş, yirmi birinci yüzyılın en değerli insanlarından birini dünyaya getirmiş olan bu kadın; özellikle 1938-1950 yılları arasında dışarıda içeriyi yaşamış; kâh

İstanbul kâh Ankara kâh Bursalarda oğlunun haksız yere içerilerde tutulmasına karşı mücadeleler vermiş bir dünya ozanının fedakâr anasıdır…

Celile Hanım, oğluna daha yakın olabilmek için çoğu zaman Bursa'da üçüncü sınıf otel odalarını kiralamak zorunda kalmıştır.

Celile Hanım, yokluk içinde olmasına rağmen Bursa'da ev kiralamaya karar verir. Bunun nedenini en iyi Sare Hanım anlatacaktır:

"Zamanın Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, çeviri yapması için Nâzım'a yeni kitaplar yollar ve bu alış-verişi de cezaevi müdürü sağlardı. Bu olay üzerine müdür de komünist oldu iddiasıyla görevden alınır. Yeni gelen müdür ilk iş olarak Nâzım'ın saçlarını keser. Akciğer, siyatik, kalp rahatsızlığı olan Nâzım'ın bu hastalıklarına can sıkıntısı da eklenince kötüleşir ve revire kaldırılır. Yeni müdür telaşlanır, İstanbul'a gelir ve Sare Hanım'a durumu anlatarak Bursa'ya gelmelerini ister."

Celile Hanım ve küçük kardeşi, Bursa'ya gelirler. Nâzım, ateşler içindedir. Bu gelişmeler üzerine Celile Hanım, Bursa'da oturmaya karar verir.

…

Celile Hanım, Bursa Cezaevi revirinde oğlunun resmini yapar, Nâzım'ın dostları ve mahpus arkadaşlarıyla sohbetler eder.

O, Bursa Cezaevindeki oğluyla daha sık görüşebilmek, cezaevine daha rahat gidebilmek ve onun soluğunu daha yakından hissedebilmek için cezaevine yakın mahallelerde ev kiralar…

Nâzım Hikmet, Vâ-Nû'lara yazdığı bir mektupta, cevap yollamaları için Bursa'daki şu adresi verecektir:

"Müzehher, kardeşim, kızım,

Bu mektubu ne yap et kendi elinle Münevver'e ver ve bana cevabını mutlaka yazdır. Vuzuha kavuştuğum an acım dayanılacak hâle gelecektir. Size dün de bir mektup yolladım. Onu da almışsındır. Sen cevabını annemin adresine yaz. Bursa Selçuk Hatun Mahallesi, Irgandı Sokağı,

No: 24, Bayan Celile. Münevver isterse bu adrese, isterse Vehpi'nin adresine yazsın…"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 143)

Bu mahalle ve bu sokak, günümüz Bursa'sında hâlâ aynı isimle aynı yerde varlığını korumaktadır. Üzerinden tarihi İpek Yolu'nun geçtiği ve yakın bir zamanda aslına uygun bir biçimde restore edilen, irili ufaklı dükkânların bulunduğu Irgandı Köprüsü ve Irgandı Sokak, bir zamanlar Celile Hanım'ı ve Nâzım Hikmet'i ziyarete gelenlerin ayak izlerini taşımaktadır…

Nâzım Hikmet'in küçük teyzesi Sare Hanım da bu adresi onaylamaktadır:

"… Nâzım kriz geçirdiğinde bitik düştü. Biz de öyle. Bu hastalık üzerine anası Bursa'da oturmaya karar verdi. Irgandı Köprüsü'nün yanında, ablama, kirası ucuz bir ev tuttuk…"

Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar adlı kitabın 143. sayfasındaki mektupta yer alan isimlerden biri, Nâzım Hikmet'in cezaevi arkadaşı Vehpi'dir. Nâzım, Müzehher'e yazdığı mektubun cevabının, Vehpi'nin adresine gönderilmesini istemektedir.

…

Celile Hanım'ın, Mart 1949'da Bursa'da tuttuğu evin adresi de geçen zaman içinde pek değişmemiştir. Bu ev, eski cezaevinin, günümüz Bursa Adliyesinin arkasına düşmektedir.

Celile Hanım, 4 Nisan 1949 tarihinde Müzehher'e gönderdiği bir mektupta Bursa'da kaldığı evin adresini de yazar:

"Yine Bursa'dayım. Bu üçüncü evdir ki değiştiriyorum. Şimdi çocuğa yakın, bahçe içinde, kerpiç köy evinde bir yer tuttum. Ferah büyük aydınlık bir oda... Sobamı, şövalemi hemen kurdum. Çocuğa gidiyorum, resim yapıyorum…

Yeni adres: Bayan Celile, Apdal Caddesi Eskihamamaltı No: 65"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 241)

BASKILARIN ARTTIĞI YILLAR

Tahsin Bey ve Kutsi Bey'in cezaevi müdürlüğü döneminde pek rahatsız edilmeyen Nâzım, daha sonraki müdürlerin baskıcı uygulamalarına maruz kalmıştır. Bu yıllarda, zorla saçları kesilmiş ve cezaeviyle birlikte kendisine bazı kısıtlamalar getirilmiş; örneğin kaplıcalara gidişi yasaklanmıştır.

"Karıcığım,

Bu, sensiz geçen yirmi ikinci bayram... Mektubuna hemen cevap veremeyişimin sebebi de araya bu yirmi ikinci bayramın girişi oldu. Hepinizin bayramını –geç de olsa– tebrik ederim.

Yeni müdürümüz geldi. Saçlarımızı yine sıfır numarayla tıraş ettik. Ne tuhaf şey, biz icraata, yapmakla değil, yasakla başlarız…"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar, s. 312)

Baskıların arttığı bu dönemde, Bursa'da dürüstlüğüyle tanınan Savcı Hayrettin Şakir Perk, başka bir göreve atanır. Nâzım, Hayrettin Bey'in gidişine üzülür… Aynı dönemlerde Adalet Bakanı Fuat Sirmen, Bursa Cezaevine gelir. Nâzım'ın kaldığı koğuşta yirmi dakikalık bir görüşme yaparlar. Nâzım, cezaevindeki baskıcı uygulamaları Adalet Bakanına şikâyet edecek ve durumun düzeltilmesi için gerekenin yapılmasını isteyecektir…

Artan rahatsızlıklarına, cezaevi şartlarının bozulmasına rağmen direncini yitirmeyen Nâzım, zamanının büyük bölümünü geçirdiği revirin parmaklıkları arasından, Piraye'nin saçlarına benzettiği kırmızı yapraklı kestane ağaçlarına, çınarlara, dutluklara ve derdini paylaştığı Uludağ'a bakarak hayaller kuracaktır:

"İlerleyen aydınlığın içindeyim,
ellerim iştahlı, dünya güzel.

Doyamıyor gözlerim ağaçlara:
öyle ümitli onlar, öyle yeşil.

Güneşli bir yol gidiyor dutlukların arasından,
hapisane revirinde penceredeyim.

Duymuyorum ilâçların kokusunu,
bir yerlerde karanfiller açmış olacak.

İşte böyle karıcığım, işte böyle
mesele esir düşmekte değil,
teslim olmamakta bütün mesele...”
…

YILAN HİKÂYESİNE DÖNEN AF

Af konusu, Nâzım’ın hapisliği boyunca gündemdeki yerini korumuştur.

Nâzım Hikmet’in Bursa’ya gönderildiği yıllarda dayısı Ali Fuat Cebesoy, Ulaştırma Bakanı’dır. Danışmanı Zeki Meriç’e bir dilekçe hazırlatıp onu imza için Bursa’ya gönderen Cebesoy, Nâzım’ın suçsuz yere hüküm giydiğine inanmaktadır. Dönemin Başbakanı Refik Saydam’a yazılan dilekçeyi imzalayıp Zeki Meriç’e veren Nâzım Hikmet umutlanır. Bin dokuz yüz kırk bir, bin dokuz yüz kırk iki, kırk üç, kırk dört, kırk beş, kırk altı… Ancak beklediği gerçekleşmez…

Gerek Alman faşizminin dünya halklarına zulüm saçtığı dönemde, gerekse Almanya’nın koşul öne sürmeden teslim olduğu dönemde gündeme getirilen af konusu, haksız yere yıllarca hapse mahkûm olan Nâzım’ı kimi zaman umutlandırıyor; söylentilerin boş çıkması üzerine artan rahatsızlığına yeni –özellikle sinirsel– rahatsızlıklar ekliyordu.

Karaciğer, kalp ve siyatik ağrıları çeken Nâzım; dişinin çürümesi sonucu vücudunda oluşan apseden dolayı zehirlenmiş, “hastalıktan kurtuldu” denilen günlerde ise bu kez böbreği iltihaplanmıştı. Nâzım’ın böbreklerindeki kum ateş yapıyor, onu yazmaktan, çalışmaktan alıkoyuyordu. Piraye’nin, Nâzım’ın son zamanlarda yazdığı mektuplara yanıt vermemesi ve Bursa’ya eskisi gibi gelmemesi, onun

üzüntüsünü kat be kat arttırmıştı. Tüm bu olumsuzluklara dayıkızı Münevver'in Bursa Cezaevine ziyarete gelmesi eklenince Nâzım, uyku uyuyamaz olmuştu…

1949 yılı Mart ayının ilk haftasında Bursa Cezaevi revirinde nöbetler içinde kıvranan Nâzım, uyuyabilmesi için verilen uyku hapının ikinci şişesini de ağzına atar. Yere düşen kalemini almak için eğildiğinde karyoladan düşer…

Hastaneye kaldırılan Nâzım'ın midesi yıkanır. Sabah saat dokuzda kendine gelen Nâzım, doktordan bir ricada bulunur:

"N'olursunuz bu çocukluğumu kimseye söylemeyin, olmaz mı?"

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 8)

GAZETE YÖNETİCİLERİ BURSA'DA…

Nâzım Hikmet'in ünü dünya genelinde duyulmaya başlamıştır. Onun serbest bırakılması için çeşitli girişimler, bir süreden beri devam etmektedir. Nâzım'ın serbest bırakılması artık güncel bir konu olmuştur…

Bu nedenle onun Bursa'da yazdığı şiirler, bir şekilde duyuluyor; gazeteler onun eserlerini "en önce yayınlamak" için birbirleriyle yarışıyorlardı. Yıllardır hapislerde olan Nâzım Hikmet hakkında cesur davranmayan basın, 1949 yılında onun şiirlerinin peşinde koşuyordu…

Bursa'da tamamladığı *Kuvâyi Milliye Destanı ve Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserleri, gazete patronlarının ilgisini çekiyordu.

Her Gün gazetesi başyazarı M. Faruk Gürtunca Nâzım'ın Bursa'da *İstiklal Savaşı Destanı*'nı yazdığını duymuş, daha önceki yıllarda yaptığı ziyaretlerde şiirin bazı parçalarına ulaşmayı başarmıştı.

…

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, 1949 yılı Haziran ayında Bursa Cezaevinde Nâzım'ı ziyarete gelir. Yirmi dakikalık

görüşme sırasında siyasal ortam nedeniyle ona yeteri kadar sahip çıkamadıklarını belirten Yalman'ın Nâzım'a bir de haberi vardır:

"Bilmem haberiniz var mı? Bulgaristan'da birkaç okula sizin adınızı vermişler, hatta Sovyetler Birliği'nde sizin için PTT idaresi bir seri pul çıkarmış…"

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 69)

Yalman sözü şuna getirecektir:

"Sosyalist ülkelerin sizin davanızı sahiplenmeleri, Türk aydınlarının sizi tutmasını engelliyor…"

Nâzım Hikmet, sinirlenir ve şu cevabı verir:

"*Ne yapalım yani? Bursa Cezaevinden Moskova'ya talimat mı vereyim? Benim için ne yazı yazdırın ne pul çıkartın mı diyeyim, bu mümkün mü üstat?*

Eğer söylediklerinizi doğruysa bizim posta idaresi ve Millî Eğitim Bakanlığı ibret alsınlar da çoktan yapmaları gereken böyle bir işi yapsınlar. Bizim de bu memleket edebiyatına, kültürüne hizmetimiz var üstat."

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 71)

YENİ BİR AF GİRİŞİMİ

Nâzım Hikmet, 1946 başlarında siyasal havanın görece yumuşadığı düşüncesiyle suçsuz olduğunu belirterek *yapılan adli hatanın* düzeltilmesi için Büyük Millet Meclisine defalarca başvurmuş; ancak bir sonuç elde edememiştir.

1949 yılı ortalarına doğru Büyük Millet Meclisine, Nâzım Hikmet için bir girişimde daha bulunulur.

Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan*'da yazdığı bir dizi yazı ve gazetenin avukatı Mehmet Ali Sebük'e yaptırdığı on yazıdan oluşan bir inceleme sonucunda, Nâzım Hikmet'in bir *adli hata* yüzünden cezaevinde olduğu görüşü kamuoyunda ağırlık kazanır.

Ankara'da avukatlar, İstanbul'da aydınlar, topluca imzaladıkları dilekçelerle Cumhurbaşkanlığına başvururlar.

Yurtdışında da sanatçıların, hukukçuların öncülüğü ile benzer girişimler yapılır. Bu arada Birleşmiş Milletler Örgütünün danışma organlarından olan Uluslararası Hukukçular Derneği, 9 Şubat 1950'de Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması talebiyle Büyük Millet Meclisi Başkanına, Millî Savunma ve Adalet bakanlarına birer mektup gönderir.

NÂZIM HİKMET AÇLIK GREVİNDE

Seçköylü Balaban, birkaç yıl aradan sonra yine Bursa Cezaevindedir. "Şair Baba"sıyla avluda dolaştığı bir gün, Nâzım ona oruç tutup tutmadığıyla ilgili sorular sorar. Sohbetin ilerleyen anlarında, Nâzım'ın

ALKIN KULAĞI
ALKIN DİLİ

Son Posta

Sene 20 — No. 5637 — 1437 Telefon: 20203 Sabahları çıkar siyasî gazete Fiatı 10 Kuruş PAZAR 9 NİSAN 1950

Şehrimizde seçim hazırlığı hummalı bir şekil aldı

Partiler milletvekili adaylarını bugün tesbit edecekler

Milletvekilliğine aday gösterilmesini isteyenler dün gizli ve açık olarak geniş propaganda yaptılar

D. P. nin Balıkesir adayları seçildi

C. H. P. teşkilâtı listeler üzerinde anlaşamıyor

Muhtelif grupların hazırladığı aday listeleri üzerinde münakaşalar yapılıyor

Bir akademi faciası

Yazan: Selim Ragıp EMEÇ

Ankara Radyosunda İngilizce dersleri dün başladı

Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet açlık grevine başladı

Şair bugün şehrimize getiriliyor

Bugün Sinan ihtifali yapılacak

Ahmet Mithat'ın hâtırası da dün anıldı

Mareşalın sağlık durumu ciddiyet kesbetti

M. P. Fevzi Çakmak'ın beyannamesile seçim kampanyasını açtı

Basketbol takımımız Suriye

Son Posta gazetesi, 9 Nisan 1950

aklına *açlık grevi* yapma fikri gelir. On yıldır cezaevinde suçsuz yere tutulduğunu düşünen Nâzım, artık yapacak başka bir şeyi kalmadığını söyleyerek açlık grevine başlamaya karar verir… Nâzım Hikmet, bu kararını, 30 Mart 1950'de karısı ile çocuklarına şu cümlelerle duyurur:

"Piraye, Mehmet, İzgen, Suzan, yavrularım,

Başka türlü hareket etmek kabil olmadığı için bu kararı verdim. Sizden yalnız bir şeye kayıtsız şartsız inanmanızı istiyorum: Bu kararım, herhangi bir yeis, bir yılgınlık, bir korkaklık, bir sabırsızlık neticesi değildir. Sabırlı, şuurlu, ümitliyim. Fakat hakkın ve hakikatın ortaya çıkması için meydana hayatımı atmaktan başka imkânım kalmadığına kaniim. Bundan dolayı bu son imkânımı şuurla ümitle kullanıyorum. Hakkın ve hakikatın tecellisi uğrunda ölürsem de bu sizin babanıza layık bir ölüm olacaktır.

Hepinizi hasretle kucaklarım.

Babanız, Piraye'nin, Mehmet'in, İzgen'in,

Suzan'ın sabırlı, şuurlu, cesur ve ümitli babası"

DÜNYADAN BURSA'YA MEKTUP YAĞMURU

Nâzım Hikmet'in açlık grevine başlayacağı haberi, tüm dünyada yankı uyandırmış ve birçok ülkeden Bursa Cezaevine destek mesajları gönderilmiştir. Fidyekızıklı Eyüp Gültekin, açlık grevi öncesi cezaevindeki havayı şu cümlelerle anlatır:

"Nâzım, greve yatmadan evvel masasının üstü yazılarla dolup taşıyordu. Nâzım beni çağırır, yazıları okurdu. Kimisi İngiltere'den kimisi Fransa'dan kimisi Almanya'dan kimisi Çin'den kimisi Amerika'dan gelmiş mektuplar bunlar. Bana Türkçesini çevirip söylerdi. 'Bu suçsuz, günahsız adamı hapishanede nasıl yatırıyorsunuz? Nâzım Hikmet, sadece Türkiye'nin malı değil, bütün insanlığın adamı' diyorlardı…"

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 263)

İlginçtir ki Birleşmiş Milletlere bağlı olan UNESCO, Türkiye yöneticilerine destek veren bir tutum izliyordu.

UNESCO, 9 Aralık 1949'da –özellikle Fevzi Çakmak'ın açıklamasından sonra– tutum değiştirir. Genel Müdürü J. Terre Badet ağzıyla İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine göre "Bir tek insanın haklarına tecavüz edildikçe UNESCO'nun ihmalcilik, insancıl olmamak, korkaklık ve tembellik" ile suçlanacağını kabul eder ve aşağıdaki açıklamayı yapar:

"*UNESCO'ya karşı 'kabul veya münakaşa' etmek istemediği barış ve ulusların uymak zorunda olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini savunan bizler, Nâzım Hikmet sorununu ortaya atarak aynı suçlamaları yineliyoruz!*

Türkiye faşist hükümeti nezdinde itiraz ve müracaatlarla isteklerini açıklayarak Nâzım Hikmet'in kurtuluşu için bütün demokratik örgütlerden bu savaşıma devam etmelerini istiyoruz."

Ardından Nâzım Hikmet konusunu hem Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine hem de UNESCO'nun tavrına karşı savunan ve bazı gerçekleri kamuoyuna duyuran 10.000'i aşkın mektup imzalanır.

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 90)

BURSA'DAKİ SON GÜNLER…

7 Nisan 1950 tarihli *Son Posta* gazetesinde Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde açlık grevine başlayacağı haberi birinci sayfadan şu cümlelerle verilir:

"Nâzım Hikmet yarın açlık grevine başlayacak!

Avukatı dün Ankara'da mühim temaslar yaptı ve bir formül teklif etti.

Ankara 6 (Hususi muhabirimizden) –Bursa Cezaevinde mahkûm bulunan şair Nâzım Hikmet'in yarınki Cumartesi günü açlık grevine başlayacağı ve bu grevi önlemek için bugüne kadar muhtelif teşebbüslere geçildiği malûmdur.

Yarın başlayacak olan bu greve mâni olmak üzere Nâzım Hikmet'in vekili avukat Mehmet Ali Sebük bu sabah İstanbul'dan şehrimize gelmiştir."

…

Bütün bu girişimlerden bir sonuç alınamadığını gören Nâzım Hikmet 8 Nisan 1950'de açlık grevine başlar.

8 Nisan 1950 tarihli *Son Posta* gazetesi, önceki gün verdiği haberin devamını *"Nâzım Hikmet bugün açlık grevine başlıyor"* başlığıyla yine birinci sayfadan verecek, alt başlıkta ise şunları yazacaktır:

"Dün şairi iki doktor muayene etti. Yüksek makamlar nezdinde af teşebbüsleri genişledi. Nâzım Hikmet'in muayenesi için şehrimize (İstanbul) getirileceği bildiriliyor."

"Bursa 7 (Hususi muhabirimizden) –Şair Nâzım Hikmet'in 8 Nisan'da açlık grevine başlayacağını bildirmiştim. Bugün geç vakit öğrendiğime göre, dostlarının ve arkadaşlarının ve avukatlarının yapmış oldukları muhtelif teşebbüslere ve telkinlere rağmen Nâzım Hikmet kararından vazgeçmemiştir."

Haber, aynı gazetenin yedinci sayfasında şu şekilde devam edecektir:

…

"Ankara'da Cumhurbaşkanına dilekçe verildi.

Ankara 7 –Bugün şair Nâzım Hikmet'in affı hakkında Cumhurbaşkanlığı makamına, Ankara'daki tanınmış şair, ressam, müzisyen, muharrir, mühendis ve sanatsevenlerin imzasını taşıyan yeni bir dilekçe verilmiştir. Bu dilekçede şairin yarın açlık grevine başlayacağı haberinin memleket münevverlerini heyecan ve üzüntüye düşürdüğü belirtilmekte, on iki yıldır çektiği ıstırabına nihayet vermek için devlet reisinin elinde bulunan salâhiyetleri kullanması rica edilmektedir. Dilekçedeki imzalar arasında İbrahim Çallı, Refik Fersan, Fahire Fersan, Falih Rıfkı Atay, Cahit Sıtkı, Orhan Veli, Adnan Saygun, Mesut Cemil, Melih Cevdet, Nurullah Ataç, Mithat Fenmen, Behçet Kamay ve tanınmış birçok imza vardır."

Tepkiler bununla sınırlı kalmayacak, İstanbul'daki aydınlar da harekete geçecektir. Bu haber *Son Posta* gazetesinde bir başka alt başlıkla şu şekilde verilecektir:

"Şehrimizden Gönderilen İstidalar

Nâzım Hikmet'in affı için birkaç günden beri şehrimizde hazırlanan bir dilekçe de dün Cumhurbaşkanlığına gönderilmiş bulunmaktadır. Bu dilekçede şehrimizin yüksek şahsiyetlerinin, bu arada birçok profesör, doçent ve asistan, avukat, doktor, ressam, heykeltıraş, artist ve gazetecilerin imzaları bulunmaktadır. Bundan başka yine Cumhurbaşkanlığıyla Meclis Başkanlığına ve Başbakanlığa hitaben 125 imzalı ve yüksek tahsil gençliği adına dilekçeler gönderilmiştir."

Mehmet Ali Sebük'ün girişimleri sonucu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran aracılığıyla Nâzım Hikmet hakkında bir rapor sunulur. Bu raporun bir bölümünde Nâzım Hikmet'in derhal İstanbul'daki tam teşekküllü bir hastaneye nakil talebi vardır.

İnönü, Mehmet Ali Sebük'e sorar:

"Bursa hastanelerinde muayenesi yapılıp bir rapor verilmedi mi?

'Paşam, muayene edildi. Rapor da verildi… Ama Bursa hekimleri Nâzım konusunda kararsızlık gösteriyorlar, daha doğrusu korkuyorlar. Gerçeği yazamıyorlar, cezasının ertelenmesi veya affı gerektiğini ortaya koyamıyorlar.' "

(Mehmet Ali Sebük, Nâzım'ın Özgürlük Savaşı, s. 142)

Mehmet Ali Sebük, İnönü'yle yaptığı görüşmede, Nâzım Hikmet'in sağlık durumunun ciddiyetinin farkına varılması için Bursa Cumhuriyet Savcılığına vermiş olduğu dilekçede yer alan hastalıkları da sıralar:

1-Anjin de poatrin

Mehmet Ali Sebük, verdiği raporda bu hastalığı Dr. Neşati Üster'in teşhis ettiğini de belirtir:

"Müvekkilimde bu hastalık nöbetlerine benzeyen sık sık yinelenen nöbet ve belirtiler vardır. Gerçekten Bursa Adli Tabipliği, Bursa

Verem Savaş Dispanseri Başhekimi ve Dâhiliye Uzmanı Neşati Üster ve İstanbul Gureba Hastanesi birinci dâhiliye kliniği şefi Profesör Nebil Bilhan dahi bu hastalığı teşhis ve tespit eylemiş bulunmaktadırlar."

Nâzım Hikmet, bu hastalığını *Angina Pektoris* adlı şiirine de taşıyacaktır:

"…
Sonra şu on yıldan bu yana
benim fakir milletime ikram edebildiğim
bir tek elmam var elimde, doktor,
bir kırmızı elma:
Kalbim.
Ne arteryo-akleroz, ne nikotin, ne hapis,
işte bu yüzden, doktorcuğum, bu yüzden
bende bu ANGİNE PEKTORİS.
Bakıyorum geceye demirlerden
ve iman tahtamın üstündeki baskıya
rağmen
kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor."

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 165)

2- Karaciğer bozukluğu

3- Tüberküloz

4- Sinirsel karışıklık ve bunalımlar

(Mehmet Ali Sebük, Nâzım'ın Özgürlük Savaşı, s. 143)

İnönü, Sebük'e Nâzım Hikmet'e rapor vermeyen cezaevi hekiminin adını sorar. Sebük, duraklar ve asıl sorunun cezaevi hekiminden değil Bursa hastanesinden kaynaklandığını belirtir ve yakın arkadaşı olan Bursa Cezaevi hekimi Füruzan Badana'yı işten atılma tehlikesine karşı korur.

"O anda ya Nihat Erim'e ya Adalet Bakanlığına telefon edildi ve Nâzım Hikmet'in hâlâ Bursa'da olması hâlinde derhal İstanbul hapishanelerinden birine aldırılmasını emretti."

(Mehmet Ali Sebük, Nâzım'ın Özgürlük Savaşı, s. 145)

Nâzım Hikmet, aynı gün savcının talimatıyla Heykel'deki adliye binasına getirilir. Savcı, onunla kısa bir görüşme yapar. Tekrar Bursa Cezaevine götürülen Nâzım Hikmet, kanaryası Memo'nun sesini son kez dinleyecek, Bursa şehrini, demir parmaklıklardan son kez seyredecektir.

BURSA'DAKİ SON TANIKLAR

Yıl, bin dokuz yüz elli. Nisanın sekizi. Saat, on sekiz. Nâzım Hikmet, Tophane sırtlarındaki Ahmet Vefik Paşa Hastanesine (Bugünkü Memleket Hastanesi civarı) getirilir. Buradaki doktor kısa bir muayeneden sonra onu İstanbul'a sevk eder. Nâzım Hikmet'in yaklaşık on yılını geçirdiği Bursa'daki ikinci hapisliği, sabahın erken saatlerinde iki sivil polisin eşliğinde son bulur.

"Nâzım ikisine de sordu:

Sizler nerelisiniz?

Ben Gaziantepliyim, dedi komiser Emin, Reşit de hemşehri sayılır o, Adanalı…

Nâzım sevindi. Nedense güneylilere bir garip yakınlık duyardı.

Ne hazin, dedi Nâzım, ben güneyi hiç bilmem, görmedim. Adana'nın pamuk tarlalarını görmeyi çok isterdim. Raşit diye bir mahkûm arkadaşım vardı, adını duymuşsunuzdur, Orhan Kemal diye imza atıyor hikâyelerine…"

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 148)

NÂZIM HİKMET CERRAHPAŞA'DA…

Kalbinden ve karaciğerinden rahatsız olduğu bilinen Nâzım, Ankara'dan gelen emirle İstanbul'a götürülerek önce Sultanahmet Cezaevi revirine sonra Cerrahpaşa Hastanesine yatırılır.

Onu açlık grevi kararından vazgeçiremeyen avukatı Mehmet Ali

Sebük, Ankara'ya gitmiş, ilgililerle yaptığı ilk görüşmelerden sonra Nâzım Hikmet'e bir telgraf çekmiştir.

Mehmet Ali Sebük, çektiği telgrafta onun serbest bırakılması için çareler arandığını, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim ve Adalet Bakanı Fuat Sirmen'le ikişer kez, Cezaevleri Genel Müdürü Sakıp Güran'la üç kez bu meseleyi konuştuklarını belirtir.

Sebük, telgrafın devamında Nâzım'a, ertesi gün Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kendisini kabul edeceğini, bu durumda açlık grevini şimdilik ertelemesi gerektiğini bildirir.

NÂZIM HİKMET AÇLIK GREVİNİ BIRAKTI MAREŞAL ÖLDÜ…

Dönemin cumhurbaşkanı İnönü, Ali Fuat Cebesoy'la yaptığı görüşmelerde Nâzım Hikmet için çıkarılacak bir affın Mareşali incitebileceğini söylemiş, bu konuyu ertelemiştir.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 18 Şubat 1946 tarihinde *komünistlik* suçlamalarından kurtulmak için basına şu demeci verecektir:

"Nâzım Hikmet'i askerî mahkemelerde verdiğim emirlerle 30 yıla mahkûm ettirdim…"

Günler sonra Ankara kaynaklı bir dedikodu dolaşır. Bu dedikodu, Bursa'da hapis yatan Nâzım'ın kulağına da gelir. Nâzım, Piraye'ye yazdığı mektupta bu dedikodudan duyduğu rahatsızlığı ifade eder:

"Bak, yalnız bir habere, bir dedikoduya şaştım. 'Cumhuriyet' gazetesi 'Ankara' gazetesinden naklen yazdı, Mareşal bana selam yollamış, affımı müjdelemiş. Şaştım, diyorum, hayır daha doğrusu kahkahayı atasım geldi. Dokuz yıldan beri kanunsuz, haksız yere hapislerde sürünmemde başlıca amil olan bir insan bana selam göndermeye cesaret edebilir mi, farzımahal o böyle bir selam göndermeye kalksa ben onun selamını, kelamını –her şeyi bırak– sırf seni ve çocuklarımı dokuz yıldır öksüz yaşattığı için kabul eder miyim?"

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 265)

…

Nâzım Hikmet, birkaç gün sonra avukatının isteğine uyarak –10 Nisan 1950 sabahı– açlık grevini erteler. Ne ilginçtir ki o gün yani 10 Nisan 1950 Pazartesi günü saat: 7. 35'te onun cezaevinde tutulmasının asıl sorumlusu olarak gösterilen Mareşal Fevzi Çakmak yaşamını yitirmiştir.

11 Nisan 1950 tarihli *Son Posta* gazetesinin birinci sayfasında Mareşal Fevzi Çakmak'ın öldüğü ve Nâzım Hikmet'in açlık grevini bıraktığı haberi yer alacaktır…

Vatan'daki yazılarıyla ortada bir *adli hata* olduğunu açıkça kanıtlamış bulunan Mehmet Ali Sebük, bütün ilgililerle olduğu gibi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile de olumlu geçen bir görüşme yapar.

Nâzım Hikmet, açlık grevini erteleyince Cerrahpaşa Hastanesinde muayeneden geçirilir. Sağlıklı olduğu saptanınca eşyalarını almak için önce Sultanahmet Cezaevine sonra Üsküdar Paşakapısı Cezaevine götürülür.

Ne var ki Cerrahpaşa Hastanesinin verdiği rapor yeterince açık değildir. Şairin *sağlık durumu nedeniyle serbest bırakılması* uygun görülmemiştir.

Mehmet Ali Sebük, 22 Nisan 1950'de Adalet Bakanlığına verdiği dilekçeyle Nâzım Hikmet'in serbest bırakılıp bırakılmayacağını öğrenmek ister.

İstanbul Cumhuriyet Savcılığı, Bursa Hastanesi ile Cerrahpaşa Hastanesi doktorlarının verdiği raporları tutarlı görmeyerek onu Adli Tıp Meclisine gönderir. Adli Tıp Meclisinden gelen yanıt şöyledir:

"Üç ay müddetle bir hastanede tedavisine devam edilmesi ve bu müddetin sonunda alınacak neticeye göre muamele ifası lüzumlu görülmüştür."

Ama bu rapora bile uyulmaz. Üsküdar Paşakapısı Cezaevinde bekletilen Nâzım Hikmet, 2 Mayıs 1950 sabahı yeniden açlık grevine başlar. Nâzım'ın vasisi Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu ilgililere durumu bildiren bir dilekçe yazarak Ankara'ya gider ve Adalet Bakanıyla görüşür.

Şair bu kez ölünceye ya da serbest kalıncaya kadar grevi sürdürmeye kararlıdır.

9 Mayıs 1950 günü bir cankurtaranla cezaevinden Adli Tıp Müdürlüğüne götürülür. Üç saat süren bir muayene sonucunda doktorlar, tam teşekküllü bir hastanede gözetim altında kalması gerektiğine karar verir. Cerrahpaşa Hastanesinde tek kişilik bir odaya yatırılmak istenen Nâzım Hikmet'in, *"Ben kobay değilim, hakkımın verilmesi için açlık grevi yapıyorum. Greve cezaevinde devam edeceğim,"* diye diretmesi üzerine hastane yetkilileri bu isteği bir tutanakla saptayıp imzasını alırlar. Nâzım Hikmet, yeniden Üsküdar Paşakapısı Cezaevine götürülür.

Bu arada, yurtiçinde, yurtdışında gösteriler, toplantılar birbirini izliyor, bildiriler dağıtılıyor, imzalar toplanıyor, *Nâzım Hikmet* adında iki sayfalık bir gazete çıkarılıyor, ilgililere sürekli mektuplar yazılıyordu.

GARİP AKIMI'NDAN GARİP OLMAYAN BİR TAVIR

Gazete manşetlerini seçim haberlerinin kapladığı ve Demokrat Partinin iktidara yürüdüğü günlerde, Ankara kökenli 11 Mayıs 1950 tarihli *Zafer* gazetesinin ilk sayfasında şu haber göze çarpar:

"*Üç genç şair daha açlık grevine başlıyor" "Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet, cuma ve cumartesi günleri aç durmaya karar verdiler.*"

Haber şöyle devam eder: *"Bir adli hata ile mahkûm edilip on iki yıldan beri bu adli hata yüzünden mahpus tutulduğu kendisi ve avukatları tarafından iddia olunan şair Nâzım Hikmet'in bu vaziyeti protesto için bir müddetten beri açlık grevi yaptığı malumdur. Bu grev, şairin esasen bozuk olan sıhhi durumu üzerinde menfî tesirler göstereceğinden sanatının takdirkârları arasında endişe uyandırmıştır.*

Haber verildiğine göre şair Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday ve Orhan Veli Kanık, Nâzım Hikmet'in durumu hakkında hâlâ bir karar verilmemesini protesto için açlık grevi yapmaya karar vermişlerdir. Bu

üç genç şair niçin böyle bir protesto grevine karar verdiklerini şöyle izah etmektedirler:

Şair Nâzım Hikmet'in durumunun bir an evvel düzeltilmesi için el'an harekete geçilmemesi, yetkili makamlar nezdinde yapılan memleket içi ve memleket dışı muhtelif müracaatların bir netice vermemesi cemiyetimizi ağır bir sorumluluk altında bulundurmaktadır. Başladığı iki açlık greviyle Nâzım Hikmet'in her saat ölüme yaklaşması karşısında Türk vatandaşı olarak, insan olarak, meslektaş olarak bu duruma katılmadığımızı önemle belirtir ve bu maksatla 11 Mayıs tarihinde başlamak üzere iki gün aç durmaya karar verdiğimizi halk huzuruna arz ederiz."

Orhan Veli Kanık tarafından yayına hazırlanıp *"Her ayın biriyle on beşinde çıkan"* fikir sanat gazetesi *Yaprak*'ın 26. sayısında da *Nâzım Hikmet Meselesi* başlıklı bir yazı yayımlanır.

Melih Cevdet, Oktay Rifat ve Orhan Veli'nin imzasının bulunduğu yazının son paragrafı *"… Aynı haksızlığa bir başka şair de uğramış olsaydı aynı işi yapardık"* cümlesiyle bitiyordu. Bu üç şair, açlık grevine 12 Mayıs'tan başlayarak iki gün devam edeceklerini de kamuoyuna açıklıyorlardı…

NÂZIM'A DESTEK VEREN İŞÇİLER VE YAŞAR KEMAL TUTUKLANIR…

Dünyada ve Türkiye'de Nâzım'a destek kampanyaları sürmektedir. Adana'nın Kadirli ilçesinde Nâzım'ın şiirlerini okuyan işçiler; ardından Nisan 1950'de Nâzım'a özgürlük isteyen şair Kemal Sadık Gökçeli, tutuklanacaktır. Asıl adı Kemal Sadık Gökçeli olan bu duyarlı genç sonraki yıllarda ustalaşıp sesi sınırları aşacak romancımız Yaşar Kemal'dir.

***

Nâzım Hikmet, açlık grevinin on ikinci gününde sekiz kilo kaybedince Cerrahpaşa Hastanesi Cerrahi Kliniğine kaldırılır ardından

vücuduna serum takılır. Buradaki tedavisi tamamlanınca Verem Pavyonundaki tek kişilik odaya yatırılır.

Açlık grevinin on altıncı gününde ona, yaşamının artık *tıbbi müdahalelerle* uzatılmakta olduğu söylenir.

Nâzım dostları, destek telgrafları ve mektuplarını yoğunlaştırır. Topluca imzalanmış dilekçeler yeniden ve art arda yollanmaya başlanır…

14 Mayıs 1950'de ise yeniden seçim yapılacaktır. Siyasi süreç Halk Partisinin aleyhine, Demokrat Partinin lehine doğru bir yön izlemektedir…

CELİLE HANIM GALATA KÖPRÜSÜ'NDE

9 Mayıs 1950. Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım, oğlunun açlık grevine destek vermek için Galata Köprüsü üzerinde imza toplar. Celile Hanım'ın elindeki imza metninde şunlar yazılıdır:

"Haksız yere mahkûm edilen oğlum Nâzım Hikmet açlık grevindedir. Ben de ölmek istiyorum. Gece gündüz oruçluyum. Bizi kurtarmak isteyenler bu deftere adreslerini yazarak imzalasınlar…"

ŞEHNAZ HANIM NÂZIM İÇİN DESTEK İSTEYENLER ARASINDA

15 Mayıs 1950 tarihinde İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, *Nâzım'ı Kurtarınız* başlıklı bir bildiri dağıtır ve Laleli'deki Çiçek Palas Oteli'nin salonunda bir toplantı düzenler. Olaylı toplantıdan sonra gözaltına alınanlar arasında Nazife Cemgil ve öğrencisi Şehnaz Akıncı da vardır.

Bir dönemin Bursa Cezaevi Müdürünün kızı Şehnaz Akıncı, düzenlenen toplantıda Nâzım'dan bir şiir okur ve *Yaşasın komünizm* diye bağırır. Polisler, Şehnaz Hanım'ı alıp götürürler. Yargılama sonucu

Şehnaz Akıncı,
Sultanahmet Cezaevinde (1950)

hüküm giyen Şehnaz Hanım, sonraki günlerde memuriyetten uzaklaştırılır.

***

Nâzım Hikmet, 19 Mayıs 1950 Cuma günü saat 17.03'te kendisine gelen mektupları coşkuyla okuyan vasisi Avukat İrfan Emin Kösemihaloğlu'ya, açlık grevini sona erdirdiğini bildirir.

Nâzım, çok hırpalanmıştır. Hastanede doktorların yakın denetimi altında bile sağlığının düzelmesi oldukça uzun sürmüş, iki aya yakın bir süre Cerrahpaşa Hastanesinde kalmıştır.

***

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanan Demokrat Partinin çıkardığı "af yasası", Büyük Millet Meclisinde tartışılırken Nâzım Hikmet'in bağışlanmaması için konuşmalar yapılır. Bu konuşmayı yapanlardan birisi de Nâzım'ın küçük teyzesi Sare Hanım'ın ilk eşi ve onu Bursa Cezaevinde ziyaret eden Ayşe Mocan'ın babası Demokrat Parti Tekirdağ Milletvekili Şevket Mocan'dır.

Gergin bir ortamda çıkarılan yasadan doğrudan yararlanamayan Nâzım Hikmet, bu yasayla *cezasının üçte ikisi indirilenler* kapsamına alınıyordu. 12 yıl 7 ay hapis yatan Nâzım Hikmet'in *yirmi sekiz yıl dört ay*lık hapis cezasının geri kalanı bağışlanıyordu.

15 Temmuz 1950'de, Cerrahpaşa Hastanesinde artık serbest olduğu kendisine avukatlarınca bildirilir…

Nâzım'ın, Bursa'da 8 Nisan 1950'de başlayan açlık grevi süreci, 15 Temmuz 1950'de İstanbul'da son bulur.

…

CEZAEVİ YIKILMADAN ÖNCE…

Bursa Baro Başkanı Yahya Şimşek ve Bursa Barosuna bağlı avukatlar, Nâzım Hikmet Vakfı Başkanı Kıymet Coşkun, Atilla Coşkun, Müzehher Vâ-Nû, Şahap Bakırsan, Samiye Yaltırım, Fevzi Kavuk ve kalabalık bir heyet doksanlı yıllarda boşaltılan, duvarları çatlamış, boyaları dökülmüş; içinde yılların hüznünü biriktirmiş Bursa Cezaevinin önündedirler.

Bursa Cezaevi yıkılmadan önce vakfın girişimiyle kamera çekimi yapılacaktır. Çekimde Nâzım'ı ziyaret canlandırılacak, onun Türkiye'deki yaşamının dörtte birini geçirdiği cezaevi, kayıtlara alınacaktır.

…

Gardiyan kıyafeti giyen biri, koridorda bağırmaya başlar: *"Nâzım Hikmet Ran! Ziyaretçin var!"* İçerideki kalabalık, gözyaşlarını yüreklerinin ta derinliklerine bırakır…

Nâzım Hikmet'in en sevilen şiirlerini yazdığı; arkadaşlarıyla volta attığı, türkü söylediği cezaevi, bunca tanıklığına rağmen yıkılmaktadır…

BURSA CEZAEVİNİN BELGELERDEKİ TARİHİ

Bursa Cezaevi; 19. yy sonunda dini bir yapı kimliğinde, Akdeniz mimarisi karakterinde ve kâgir yapı tekniğiyle Alman uyruklu bir kadın mimar tarafından inşa edilmiştir. Binanın kullanım biçimiyle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde, binayla ilgili envanter kayıtlarını incelediğimizde bu tarihi binanın, Zekeriya Efendi ve Sinanbey vakıflarından hazine mülkiyetine geçtiği, 4. 12. 1934 tarihinde kapalı cezaevi ve tutukevine dönüştürüldüğü yazılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgeleri incelediğimizde, Bursa Cezaevi inşaatının 1915 yılında devam ettiğini görürüz. UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümünden

Dr. Turgay Akkuş'un, Başbakanlık Osmanlı Arşivini tarayarak ulaştığı belgede Bursa Cezaevi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

"20 Kanun-ı evvel 1330 (2 Ocak 1915) tarihli mezkure veçhile Bursa Hapishanesi inşaatı hakkında tetkikat ifası için mahalline azimetle ifayı vazife olunmuş ve neticede tetkikat bervechi ati arz edilmiştir."

Yedi maddeden oluşan belgenin birinci maddesinde, Bursa Hapishane binası için istimlak edilen arsanın Bursa eteklerinde ve Demirtaş İstasyonu Caddesi üzerinde olduğu belirtilmektedir.

"*Bursa Daire-i Belediye Mühendisliğinin onaylanmış haritaya nazaran mahallinde yapılan ölçümde, arazinin 26 dönüm iki evlik miktar olduğu görülmüştür.*"

(BOA. DH. MB. HPS./ Dâhiliye Mebani Hapishane D. 113/22-25 Safer 1333/12 Ocak 1915)

İttihat ve Terakki iktidarı, 1911 yılında temelleri atılan ve 1917 yılında faaliyete geçen "hapishaneleri iyileştirme projesi" kapsamında, bundan böyle vilayetlerde inşa edilecek hapishanelerin hepsinin aynı tarz ve aynı şekilde, ihtiyaca uygun olarak yapılacağına dair bir karar alır.

"*1919 yılına kadar Hapishaneler Müfettiş-i Umumisi sıfatıyla istihdam edilen Alman uzman Doktor Paul Pollitz, imparatorluğun çeşitli yerlerinde teftişler yapmış, hapishanelere ilişkin yapılacak nizamnameler konusunda önerilerde bulunmuş, raporlar hazırlamıştır.*

Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdürlüğü tarafından yürütülen inceleme çalışmalarına göre Bursa Cezaevi, 1917 Kasımında bitmek üzeredir."

(BOA. DH. MB. HPS. Dosya No. 69 Gömlek No. 26)

Nâzım Hikmet ve Faik Bercâvi'nin anıları ve mektupları ile Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerindeki bilgiler örtüşürken, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun cezaevi envanter bilgilerinde çelişkiler bulunmaktadır.

TARİHİ BURSA CEZAEVİ YIKILIYOR!

Bursa Cezaevi yıkılıyor (Fotoğraf Yüksel Baysal arşivi)

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu, 1989 yılına kadar kullanılan Bursa Kapalı Cezaevi ve Tutukevi binası üzerindeki tescil kararını, 15. 10. 1990 tarihinde kaldırır...

Aydınlarına, sanatçılarına sahip çıkan ülkeler; sanatçılarının kısa bir anını geçirdiği sokakları, mola verdiği mekânları müzeye dönüştürürken ülkemiz yöneticileri, dünyanın en güzel şiirlerinin yazıldığı, tarihe tanıklık eden bu binanın yıkılması için ellerinden geleni yapıyorlardı…

…

Cezaevinin yıkılmaması için sivil toplum kuruluşlarının açtığı davalar sürmesine rağmen Nâzım Hikmet'in (Bursa'daki her iki hapisliğinin toplamında) yaklaşık on bir yıl hapis yattığı, ipekli dokuduğu, onlarca insanı yetiştirdiği Bursa Cezaevi, yangından mal kaçırırcasına yıkılmaya başlanmıştı…

Şairin göz göze bakıştığı o dağ, tanığıydı yaşananların… Artık hiçbir göz, şairin baktığı yerden bakamayacaktı bulutlara…

***

"…
Derime yapışıyor sıcak.
Cibinliğin altında çırılçıplağım.
Cibinliğin üstünde kertenkeleler.
Kertenkeleler minicik timsahlar gibi ve dillerini
çıkarıyorlar ve belki
bunlar kertenkele değil.
Bursa cezaevinde cibinlikler yaptıktı yatak
çarşaflarından.
Sabahları kovaya doldurup dökerdik tahtakurularını.
…"

(Nâzım Hikmet, Son Şiirleri "Tanganika Röportajı, On Mektupta"-Beşinci Mektup-, s. 165)

Nâzım Hikmet, Şubat 1963'te yazdığı Tanganika Röportajı adlı şiirin "Dokuzuncu Mektup"unda Bursa Cezaevini ve orada geçirdiği günleri anımsar:

"…
Hapisane hâlâ düşlerine girer,
uyanırsın sıçrayarak.
Yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla yasakları hapisane
yıllarının.
Kapatamazsın mektuplarının zarflarını,
karavana vakitlerini, beklersin
ve akşamlar kararınca kapının dışardan kilitlenmesini,
yanmasını ampullerin kendiliğinden."

(Nâzım Hikmet, Son Şiirleri "Tanganika Röportajı, On Mektupta"-Dokuzuncu Mektup-, s. 170)

Şiirlere, romanlara konu olan Bursa Cezaevi hakkındaki karar,

cezaevi yıkılmaya başlandıktan iki yıl sonra verilir. Bursa Birinci İdare Mahkemesinin 1 Aralık 1992 tarih ve 699 sayılı kararı şöyledir:

"Cezaevi binası yıkılacak!"

DOĞUMUNUN 100. YILINDA NÂZIM'I BURSA'DA YAŞATMAK…

Nâzım Hikmet, *Otobiyografi* şiirinde 1902'de doğduğunu söylese de onun asıl doğum tarihi 20 Kasım 1901'dir. Ailesi, yıl kaybetmemesi için doğum tarihini 15 Ocak 1902 olarak yazdırmıştır.

Onun Bursa'daki dostları; ülkemizde ve dünyanın dört bir yanında olduğu gibi Bursa'da da çeşitli etkinliklerle Nâzım Hikmet'in 100. doğum yılını kutlamak, Nâzım adına bir şeyler yapmak için girişimlerde bulunurlar.

Avukat Ramazan Hoça'nın başkanlığındaki Bursa Barosu, gerçekleştirdiği toplantıda oy birliğiyle şu kararları alır:

> 1- Dönemin Belediye Başkanı Erdoğan Bilenser'e ve Belediye Meclisine, Nâzım'ın on bir yıla yakın hapis yattığı, yıkılan Bursa Cezaevi (Günümüzün Adliye Binası) önünden geçen caddenin adının *Nâzım Hikmet Caddesi* olarak değiştirilmesi.
>
> 2- Santral Garaj önüne (Günümüzün Kent Meydanı) Nâzım'ın anısını yaşatacak bir heykel dikilmesinin önerilmesi.

Alınan kararlar, başta akademik odalar olmak üzere diğer demokratik kitle örgütleriyle paylaşılır ve bir platform oluşturulur.

…

Bursa Barosu öncülüğünde toplanan akademik odalar büyük bir heyecan içindedir. Konuşmalar, tartışmalar ve fikir alışverişlerinin ardından bir platform kurulur. Dönemin Baro Yönetim Kurulu üyesi Av. Necati Yentürk'e göre gelişmeler şöyle olur:

"Platform, Baro öncülüğünde toplandı ve Nâzım'ın 100. doğum yılında Belediye Başkanı Bilenser'le görüşmeye gitti. Bilenser, bizlere bu projeden duygulandığını ve projenin hayata geçmesi için elinden geleni yapacağını belirtti. Biz kurum temsilcileri, başkanın tutumundan memnun kalmıştık...

Fakat Belediye Başkanı Bilenser, Bursa Belediye Meclisinde bu öneriyi gündeme getirdiği an, bazı partilerin Belediye Meclisi Üyeleri ve Grup Sözcüleri 'Kıbrıs Şehitleri Caddesi'ne bir 'vatan haini'nin heykelinin dikilmesi veya bu caddeye onun adının konması, şehitlerimize yapılacak en büyük ihanettir!' diyerek öneri aleyhinde konuşma yaptılar. Sonraki günlerde Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin adının değiştirilmesi ihtimaline karşı Bursa Şehit Aileleri Derneği'ni de harekete geçirerek meydanlarda imza kampanyası düzenlediler. Bu gelişmelerden ve hassas durumdan dolayı dönemin Belediye Başkanı, bu öneriyi bir daha gündeme getiremedi…"

ANKARA'DAN GELEN TELEFON!

Avukat Necati Yentürk'ün anlattıklarıyla ilgili dönemin Bursa Belediye Başkanı Erdoğan Bilenser, şunları söylüyordu:

"Konuyla ilgili Baro ve kitle örgütleriyle görüşmelerimiz oldu. Özellikle Avukat Ekrem Demiröz'le birkaç kez görüştük. Biz o caddenin adının 'Nâzım Hikmet Caddesi' olarak değiştirilmesini Belediye Meclisinden geçirebilirdik. Bazı Belediye Meclis Üyelerinin buna engel olması söz konusu değildi. Şanssızlığımız caddenin adının 'Kıbrıs Şehitleri Caddesi' olmasıydı. Bursa tutucu bir kent değildir. O caddenin adı farklı olsaydı kesinlikle 'Nâzım Hikmet Caddesi' olarak değiştirirdik. Hassasiyetleri dikkate aldık. Bir de konuyla ilgili Ankara'dan adını veremeyeceğim biri arayıp 'Böyle bir iş hoş olmaz' demişti…"

Avukat Necati Yentürk, anlatmaya devam eder:

"*İlerleyen aylarda dönemin Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk, Bursa Adliyesini ziyarete geldi. Adliyeyi ziyaret etmişken bir de Bursa*

Barosuna uğramıştı. Bu ziyaret sırasında Baro Yönetim Kurulu Üyesi Avukat Ömür Bulun, Adliye binasının Nâzım Hikmet'in hapis yattığı yıkılan Bursa Cezaevinin yerine yapılan bina olduğunu belirterek ön bahçeye Nâzım Hikmet anısına bir çınar dikilmesini önerdi. Hikmet Sami Türk'ün yanıtı kısa ve bu yeni adliye binası kadar soğuktu:

Geçmişe takılı kalmamak lazım…"

ULUDAĞ'IN ETEKLERİNDEKİ NÂZIM ETKİNLİĞİ

Yıl, iki bin iki. Nâzım'ın 100. doğum yılı etkinliklerinden biri de Bursa'da düzenlenecektir. Etkinliğin mekânı, Nâzım'ın 1936 Mayısında Bursa'ya kelepçesiz gelip kelepçesiz gittiği Tayyare Kültür Merkezi'dir. Nâzım'ın yıllar önce *Akşam* gazetesinde birlikte çalıştığı arkadaşı Cemal Nadir'in sergisini izlemek ve haberini yapmak için geldiği bu tarihi mekânda, şimdi onun doğum günü kutlanacaktır.

PEN Yazarlar Derneği Türkiye Merkezi Başkanı Üstün Akmen, Cengiz Bektaş, Sennur Sezer ve Adnan Özyalçıner Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası Bursa Şubesinin düzenlediği etkinliktedirler.

Nâzım Hikmet'in büyük boy fotoğrafları ve şiirlerinin bulunduğu sergi, binlerce Nâzım hayranının akınına uğrayacaktır…

Yine aynı yıl, Bursa Yazın ve Sanat Derneği (BUYAZ) tarafından düzenlenen *Yedi Dilde Nâzım* etkinliği, Nâzım Hikmet'in yıllarını verdiği bu şehirde büyük bir katılımla gerçekleşecektir.

BURSA NÂZIM'IN ŞEHRİDİR

Bursalı yazar ve gazeteciler sahip çıkmışlardı Nâzım'a... Artık aramızda olmayan Ali Aksoy ve Yılmaz Akkılıç'ın çabaları büyüktü… Nahit Kayabaşı, Raif Kaplanoğlu, Yüksel Baysal, Şaban Akbaba ve Hacı Tonak… Kalemlerinde buruk bir sızı, hüzün ve umutla "*Bursa Nâzım şehridir!*" diye not düşmüşlerdi tarihin sayfalarına, yıllarca…

NÂZIM'A BURSA'DA YER AÇIN!

Nâzım Hikmet'in Bursa'da çeşitli mekânlarda onlarca hatırası var. Cezaevinde yaptığı tablolar, el işi oyma tepsiler; ondan kalan fotoğraflar...

...

Haziranın üçü... Tayyareyi andıran Bursa Cezaevinin önü ana baba günü. Bursa yeşil bir örtüye bürünmüş. Uludağ'ın ovaya gönderdiği rüzgârlar yüzümüzü okşuyor...

Yurtiçinden ve yurtdışından gelen ziyaretçiler uzun bir kuyruk oluşturmuşlar kapıda... Görevli gençler, Nâzım'ın Bursa'da yazdığı şiirlerin yer aldığı kitapçıkları uzatıyor ellerimize...

Merdivenlerin üzerindeki duvarda Nâzım Hikmet, Orhan Kemal, İbrahim Balaban'ın kabartma heykelleriyle karşılaşıyoruz...

İdare binasının girişinde, 1940-1950 yılları arasında görev yapmış cezaevi müdürlerinin; malta boyunda ise mahkûmların Nâzım Hikmet tarafından yapılan portrelerini görüyoruz. Nâzım'ın dizelerini anımsıyoruz: *"ister hapisaneme, ister hastaneme gel/ gözlerin gözlerin gözlerin hep güneşte…"*

Müdürün, cezaevi kâtiplerinin ve gardiyanların odasında Nâzım'ı ziyarete gelenlerin fotoğrafları asılı: Müzehher Vâ- Nû, Vâlâ Nurettin, Abidin Dino, Celile Hanım, Samiye Yaltırım, Cahide Sonku, Kerime Nadir, Peride Celal, Kemal Sülker, Naci Sadullah, Esat Adil, Piraye, Semiha, Münevver...

Koğuşlar ama özellikle yetmiş bir ve yetmiş ikinci koğuşta; Kemali'nin elinde kitaplar, Balaban'ın önünde resim, Nâzım'ın dilinde bir şiir:

"Sevdalınız komünisttir
On yıldan beri hapistir
Yatar Bursa kalesinde
…"

Cam sehpalar, çerçeveler, havlular ve ipekler sevgiyle işlenen; rengini Nâzım'ın terinden alan… En başta Bursa'da ürettiği kitaplar

dizilmiş İnegöl yapımı raflara: *Manzaralar, Yusuf ile Züleyha, Ferhat ile Şirin, Kuvâyi Milliye*... Bursa'da çevirdiği ve Bursa'da okuduğu kitaplar…

Odanın birinde Nâzım'la ilgili haberlerin yer aldığı gazete kupürleri… Bursa'dan Piraye, Memet Fuat, Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Vâ-Nû'lara gönderilen mektuplar... İpek Film Stüdyoları için yazılan senaryolar... Duvarda film afişleri... Pikapta, Nâzım'ın sesinden şiirler…

Balcı Nuri, müdürden izinli girmiş içeriye, Nâzım'ı izliyor hayranlıkla. Kiraz Ali, Kambur Kerim, Bobi Niyazi, Sarı Seyfettin sonra Başaran, Gültekin, Galip koğuşlarına çekilmiş. Revirde Dr. Neşati Üster, çantasını toparlamış gitmeye hazırlanıyor. Yakup, mutfakta ziyaretçilere yemek hazırlıyor. Üçüncü kat... Nâzım'ın Uludağ'ı seyredip şiirlerini kuşlara, bulutlara uzattığı odadayız. Demir parmaklıklar ardında bir parça dağ bir parça gök, uzaklarda kırmızı yapraklı kestanelikler...

Daktilonun şaryonunda *21-22 Şiirleri*'nden biri... Vazoda kasımpatları katmer katmer... Duvarda kırklı yılların Avrupa haritası, kafeste sarı kanarya...

Dokuma sesleri geliyor atölyelerden... Avludayız. Nâzım'ın şiirlerini mırıldandığı, duvarlara kazıdığı, volta attığı gri avluda... Duvardaki şiirleri izleyerek ön bahçeye geçiyoruz. Müşküleli çınarlar karşılıyor bizi. Tahta bir iskemle alıp ortasında kedi heykeli bulunan havuzun başına oturuyoruz.

Avlunun orta yerinde tunçtan heykeller... *Korkak, cesur, cahil, hakim* insan yüzleri ve yüreğimize işlenmiş bir şiir:

"Ben, bir insan,
ben, Türk şairi komünist Nâzım Hikmet ben,
tepeden tırnağa iman,
tepeden tırnağa kavga, hasret ve ümitten ibâret ben..."

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 221)

"O DUVARINIZ VIZ GELİR VIZ…"

"… Nâzım'ın hayatının en güzel yılları hapishanelerde geçti. Bursa Hapishanesinin duvarlarının kalın ve sağlam olması, onun sesinin duyulmasına ve bize kadar ulaşmasına engel olamadı."

Philippe Soupalt, Nâzım'ın ölümü üzerine bu sözleri söylüyordu. Halkın acılarını, özlemlerini, umutlarını anlatan ozanların, sanatçıların sesini hangi duvarlar engelleyebilirdi? Ne duvarlar ne parmaklıklar ne ölüm ne geçen zaman hep yüreğimizdesin Nâzım Hikmet Ran…

"*Hangi şairlere anıt-heykel dikilmesini istediğini*" sorduklarında Nâzım: *Yunus, Karacaoğlan, Fuzuli, Nedim, Tevfik Fikret, M. Akif, Namık Kemal, Hamid, Şinasi, Ziya Paşa, Yahya Kemal, Orhan Veli, Halit Ziya ve Sabahattin Ali*'nin adlarını sayarmış. Bizler buna Nâzım Hikmet'i de ekliyoruz gururla…

…

"ÇINARIN YERİNİ KİMSEYE SÖYLEMEYİZ…"

Aradan geçen zaman içinde İznik Müşküle köylüleri Fevzi Kavuk'un öncülüğünde Nâzım Hikmet ve İsmail Başaran'ın anısına bir çınar daha dikerler:

"Bir çınar daha diktiğiniz söyleniyor?"

"Sadun Aren'le dikilen bir çınar var. Nerede olduğunu üç-beş kişi biliyoruz. Gizli tutuyoruz. Bilinmesini istemiyoruz. Nâzım için bakıyoruz. Gösteremeyiz…"

O sırada Ahmet Yılmaz (1975-76 TİP İznik İlçe Başkanı) söze girer:

"Çınar büyüyor… Gizli… Kimseye göstermeyiz…"

İznik'te bir köy Müşküle… İsmail Başaran hariç yüzünü dahi görmedikleri bir ozanın onlara İznik Gölü ve dünyaya bir başka pencereden bakmasını öğrettiği bir Anadolu köyü… Nâzım'ın özlemi henüz

gerçekleşmemiş, tarlalar orta malı olmamıştır; ama bu çınar, gelecek kuşakların İznik'te, Bursa'da, Türkiye'de, dünyanın dört bir yanında Nâzım'ın, uğruna hapis yattığı düşüncelerle buluşmalarında yol gösterici olmuştur.

Müşküle'den aşağılara baktığınızda gözünüzün önüne gümüş zeytinlikler, ardından İznik Gölü; kulağınıza Nâzım'ın şiirleri, türküler gelecektir…

"…
Biz bu türküleri elbette işitecek değiliz,
toprağın altında yatar upuzun,
çürür kara dallar gibi ölüler,
toprağın altında sağır, kör, dilsiz.

Ama bu türküleri söylemişim ben
daha onlar düzülmeden,
duymuşum yanık benzin kokusunu
traktörlerin resmi bile çizilmeden.

Benim sessiz komşulara gelince,
şehit Ayşe'yle ırgat Osman
çektiler büyük hasreti sağlıklarında
belki de farkında bile olmadan.

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,
–öyle gibi de görünüyor–
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani..."

(Nâzım Hikmet, Yeni Şiirler, s. 33)

KAYNAKÇA

Akkılıç, Yılmaz, "Bursa Ansiklopedisi Cilt: 2-3" BURDEF Yayınları, 1. Basım, 2002.

Akkuş, Dr. Mine, "Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi" Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2011.

Aksoy, Ali, "Bursa Yazıları" Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları-Bursa Kitaplığı: 13, 1. Basım, Ocak 2004.

Alagöz, Op. Dr. Hüseyin, "Bursa Devlet Hastanesi 118. Hizmet Yılında" Derleyen: Bursa Devlet Hastanesi Yardım Derneği, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1986.

Anadol, Zihni T., "Truva Atında İlk Akşam" Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, Şubat 2006.

Aydemir, Aydın, "Nâzım Nâzım" Gri Ajans, 3. Basım, Şubat 1999.

Balaban, İbrahim, "Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl" Berfin Yayınları, 1. Basım, Haziran 2003.

Balaban, İbrahim, "Şair Baba ve Damdakiler" Milliyet Yayınları, 1. Basım, Eylül 1996.

Bercâvi, A. Faik, "Nâzım'la 1933-1938 Yılları" Adam Yayınları, 1. Basım, Mayıs 1995.

Berksoy, Semiha, "Nâzım Hikmet ve 'Tosca'sı-Mektuplar" Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, Ekim 2008.

Bezirci, Asım, "Nâzım Hikmet-Yaşamı, Şairliği, Eserleri, Sanatı" Çınar Yayınları, 3. Basım, Kasım 1993.

Bezirci, Asım, "Nâzım Hikmet-Yaşamı, Şairliği, Eserleri, Sanatı" Evrensel Basım Yayın, 3. Basım, Ocak 2007.

Bezirci, Asım, "Orhan Kemal-Yaşamı, Sanat Anlayışı, Hikâyeleri, Romanları, Oyunları, Röportajları, Anıları" Evrensel Basım Yayın, Kasım 1994.

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Bursa Cezaevi Arşivi.

Bozdağ, İsmet, "Kemal Tahir'in Sohbetleri" Emre Yayınları, 2. Basım, Nisan 1995.

Bozdağ, İsmet, "Kemal Tahir'in Sohbetleri" Bilgi Yayınları, 1. Basım, Eylül 1980.

Coşkun, Atilla, "Nâzım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları" Cem Yayınları, 2. Basım, Ağustos 1995.

Çalıkuşu, Nevzat, "5. Bursa Edebiyat Günleri-İpek Şehrin Günlüğü", Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Mart 2000.
Fuat, Memet, "Gölgede Kalan Yıllar" Adam Yayınları 2. Basım, Kasım 1997.
Fuat, Memet, "Yazarlığın Eteklerinde" Literatür Tanıklar Dizisi, 1. Basım, Mayıs 2002.
Guevara Lynch, Ernesto, "Oğlum Che (Mi Hijo El Che)" Çeviri: Saliha Nazlı Kaya, Çiviyazıları Yayınları, 1. Basım, Kasım 1997.
Güngör, Necati, "Safiye Ayla'nın Anıları" Heyamola Yayınları, 2. Basım, 2006.
Hikmet, Nâzım, "835 Satır" Adam Yayınları, 6. Basım, Kasım 1991.
Hikmet, Nâzım, "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" Adam Yayınları, 14. Basım, Ocak 1998.
Hikmet, Nâzım, "Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar" Cem Yayınevi, 2. Basım, Aralık 1993.
Hikmet, Nâzım, "Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar-2" Adam Yayınları, 9. Basım, Aralık 1994.
Hikmet, Nâzım, "Ferhad ile Şirin" Adam Yayınları, 9. Basım, Kasım 1989.
Hikmet, Nâzım, "İlk Şiirler" Adam Yayınları, 5. Basım, Şubat 1992.
Hikmet, Nâzım, "İlk Şiirler" Yapı Kredi Yayınları, 10. Baskı, Şubat 2011.
Hikmet, Nâzım, "Kafatası" Adam Yayınları, 1. Basım, Eylül 1989.
Hikmet, Nâzım, "Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar" Bilgi Yayınevi, Haziran 1975.
Hikmet, Nâzım, "Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar-3" Adam Yayınları, 2. Basım, Haziran 1975.
Hikmet, Nâzım, (Yayına hazırlayan: Cevdet Kudret) "Kuvâyi Milliye" Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ocak 1974.
Hikmet, Nâzım, "Kuvâyi Milliye" Adam Yayınları, 15. Basım, Şubat 1998.
Hikmet, Nâzım, "Kuvâyi Milliye" Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, Ocak 2011.
Hikmet, Nâzım, "Memleketimden İnsan Manzaraları" Yapı Kredi Yayınları, 12. Basım, Aralık 2006.
Hikmet, Nâzım, "Piraye'ye Mektuplar-1" Adam Yayınları, 2. Basım, Ocak 2002.
Hikmet, Nâzım, "Piraye'ye Mektuplar-2" Adam Yayınları, 2. Basım, Ocak 2002.
Hikmet, Nâzım (Baskıya hazırlayan: Memet Fuat), "Piraye İçin Yazılmış: Saat 21-22 Şiirleri" De Yayınevi, 1. Basım, Eylül 1965.
Hikmet, Nâzım, "Son Şiirleri" Adam Yayınları, 7. Basım, Nisan 1992.

Hikmet, Nâzım, "Son Şiirleri" Yapı Kredi Yayınları, 14. Baskı, Ocak 2011.
Hikmet, Nâzım, "Yatar Bursa Kalesinde" Adam Yayınları, 16. Basım, Ekim 1998.
Hikmet, Nâzım, "Yatar Bursa Kalesinde" Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, Nisan 2010.
Hikmet, Nâzım, "Yayınlanmamış Eserler", Cem Yayınevi, İstanbul, 1977.
Hikmet, Nâzım, "Yazılar (1936)" Adam Yayınları, 1. Basım, Ekim 1991.
Hikmet, Nâzım, "Yazılar (1924-1934)" Adam Yayınları, 4. Basım, Kasım 1993.
Hikmet, Nâzım, "Yeni Şiirler" Adam Yayınları, 6. Basım, Kasım 1991.
Hikmet, Nâzım, "Yeni Şiirler" Yapı Kredi Yayınları, 10. Baskı, Nisan 2010.
Kanık, Orhan Veli, "Yaprak, Fikir Sanat Gazetesi" yıl 2, sayı: 26, 15 Mayıs 1950.
Kaplanoğlu, Raif, "Nâzım Hikmet'in Sedası Bursa Semalarında" Bursa 2000 Pazar, 11 Haziran 2000.
Karaca, Emin, "Nâzım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih" Çınar Araştırma, 2. Basım, Ocak 1995.
Kayabaşı, Nahit, "İsmail Başaran'ın Anılarıyla Nâzım Hikmet", Varlık Dergisi, Haziran 1988.
Kemal, Orhan, "Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl", Everest Yayınları 5. Basım, Haziran 2007.
Kemal, Orhan, "Yeni Dergi" sayı: 71, Ağustos 1970.
Kurdakul, Şükran-Sezer, Sennur, "Nâzım, Dünya ve Biz" Evrensel Basım Yayın, 2. Basım, Şubat 2007.
Nureddin, Vâlâ, "Bu Dünyadan Nâzım Geçti" Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1965.
Özbilgen, Füsun, "Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum" Broy Yayınları, 2. Basım, 1985.
Öztürk, Hasan, "Çınarlı Köyün Muhtarı" TÜSTAV Yayınları, 1. Basım Eylül 2007.
Sebük, Mehmet Ali, "Nâzım'ın Özgürlük Savaşı" Cem Yayınevi, 1990.
Seçkin, Nalân, "Musalladan Şöhrete Safiye Ayla" Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Mayıs 1998.
Sülker, Kemal, "Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı" Yalçın Yayınları, 1. Basım, Kasım 1989.
Sütunç, Nebahat, "Palyaço'ya Selam" Elçi Yayıncılık, 2. Basım, 2005.
Tarancı, Cahit Sıtkı, (Derleyen: Asım Bezirci) "Otuz Beş Yaş" Can Yayınları Mart 2007.

Temuçin, Turhan, "Azrail'in Öbür Adı" Ümit Yayınları, Nisan 1995.
Tonak, Hacı, "Bursa Araştırmaları" (Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in Komün Yoldaşı Adanalı Mehmet Raşit Kemali) sayı: 26, Güz 2009.
Toros, Taha, "Nâzım Hikmet" Cumhuriyet Kitapları 1. Basım, Ekim 2005.

GAZETE VE DERGİLER

Akşam, 1-30 Mayıs 1936.
Bursa Araştırmaları, sayı: 26, Güz-2009.
Bursa Hâkimiyet Gazetesi Matbaası, 1983-1985.
Bursa Hâkimiyet Gazetesi, 1988-1993 Yılları Arşivi.
Bursa Tabip Odası Belgeleri.
Bursa Üniversitesi 1975-1981, Bursa Üniversitesi Yayınları No:1, Bursa Üniversitesi Basımevi, 1981.
Bursa'da Yaşam Dergisi (Olay gazetesi eki), Bursa, Nisan 2002.
NTV Tarih, Şubat 2010, sayı: 13, (Haluk Oral, Senede Bir Gün'ün Ardında Nâzım Hikmet mi Vardı?).
Radikal, 21 Temmuz 2010.
Radikal, 30 Temmuz 2010.
Son Posta, 7, 8, 9 Nisan 1950.
Uludağ, Mayıs-Haziran 1944.
Varlık, 1946 Temmuz, sayı: 312.
Yaprak, 15 Mayıs 1950, yıl: 2, sayı: 26.
Yeni Biçem, Haziran 1992.
Yeni Dergi, sayı: 71, 1970.

DİZİN

A

Abdi Recep 186
Abdullah Palaz 96, 97, 98, 101, 103, 104
Abdurrahim Sütman 122
Abdülkadir Kemali 48, 55, 56, 57, 176
Abidin Dino 73, 74, 306
Adalet Ağaoğlu 76, 77, 79
Adnan Cemgil 74, 152, 153
Adnan Özyalçıner 305
Adnan Saygun 289
A. Faik Bercâvi 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35
Agâh Efendi 18
Ahmet Atak 157, 158, 159, 160, 161
Ahmet Caferoğlu 170
Ahmet Emin Yalman 82, 225, 252, 284, 285
Ahmet Kabaca 161
Ahmet Mithat 170
Ahmet Muhtar Bey 250
Ahmet Örenler 115, 119
Ahmet Vefik Paşa 92, 167, 187, 194, 270, 292
Ahmet Zeybek 240
Alaaddin Özedar 64
Ali Aksoy 223, 225, 226, 305
Ali Ekrem Bolayır 170
Ali Fuat Cebesoy 71, 191, 263, 265, 283, 293
Ali Işık 161
Ali Ömer Yörük 187
Ali Rasim 186
Ali Sapmaz 217, 218, 219
Ali Türk 241, 242, 243, 244
Asaf Çiğiltepe 234
Aslan Kavlak 96
Ataol Behramoğlu 2, 15, 152, 156
Attila İlhan 270, 271
Ayşe Mocan 189, 298
Aziz Nesin 18

B

Basri Şener 253
Behçet Kamay 289
Behice Boran 77
Behram Kür 87
Behzat Butak 35
Börklüce Mustafa 146
Burhan Toprak 108
Bülent Akkurt 233, 234

C

Cahide Sonku 33, 34, 35, 36, 125, 191, 192, 306
Cahit Peksayar 137
Cahit Sıtkı Tarancı 17
Catherine Hepburn 125
Celal Bayar 87, 192
Celaleddin Ezine 42
Celal Sılay 86
Celal Ülkü 216
Celile Hanım 62, 90, 189, 212, 225, 275, 279, 280, 281, 297, 306
Celil Kumarslan 239
Cemal Hakkı Selek 151, 152
Cemal Reşit Rey 33, 35
Cemil Bey 169, 170
Cengiz Bektaş 305
Cihan Alptekin 18

Ç

Çetin Tor 185

D

Deniz Gezmiş 18
Dilber Turan 181, 183
Doğan Nadi 59
Dr. Mümtaz 186

E

Eczacı Vasıf 186
Eftel Kumla 126
Ekrem Demiröz 304
Ekrem Reşit Rey 59
Elektrikçi Nuri 186
Emile Zola 135
Emin Alper 147, 154
Emin Canpolat 151, 152, 154
Emin Öner 36
Engin Özpınar 152
Ercüment Siyavuşoğlu 263
Erdoğan Bilenser 303, 304
Ersel Ataç 221
Esat Adil Müstecaplıoğlu 73, 145
Eyüp Gültekin 87, 88, 119, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 287

F

Fahire Fersan 289
Fahrettin Oral 134
Fakihe Odman 86, 169, 170, 171, 172
Falih Rıfkı Atay 289
Faruk Fenik 83, 84
Fazlı Güleç 85
Fehamet 32, 250
Feriha Tevfik 33
Feriköylü İbrahim 103
Ferit Alnar 190, 191
Fethi Naci 151, 262
Fevzi Çakmak (Mareşal) 140, 288, 293, 294
Fevzi Kavuk 110, 147, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 299, 308
Fevziye Gökçora (Bektöre) 137
Fuat Köprülü 170
Fuat Sirmen 282, 293
Fuzuli 308
Füruzan Badana 291

G

Galip Arcan 35
Galip Uzunca 126, 127, 128, 129, 130
Giulip Mongeri 125
Gürbüz Akkök 152, 153

H

Hacı Tonak 75, 140, 305
Hadi Ün 35
Hafız Ahmet Irsoy 58
Halikarnas Balıkçısı 59, 61
Halil Cengiz 221
Halil Gülmez 230
Halil İbrahim Özcan 221
Halil Özkardeş 204, 205
Halit Bayrak 230
Haluk Oral 36, 37, 38
Handan Görel 78, 79
Harun Tabakoğlu 94
Hasan Ali Balaban 110, 111
Hasan Ali Yücel 18, 67, 280
Hasan Basri Acar 94, 95, 224
Hasan Çakır 110, 147, 150
Hasan İzesel 216
Hasan Özaydın 231
Hasan Susay 223, 226

Hasan Tahsin Akıncı 70, 71, 72, 88, 95
Haşime Yıldırım 216
Haşim İşcan 63, 65, 92
Hayrettin Şakir Perk 89, 282
Hayri Terzioğlu 86
Hazım Körmükçü 35, 36
Hicviyeci Kör Kâmil 170
Hikmet Kıvılcımlı 42, 179, 264, 267
Hikmet Sami Türk 304, 305
Hilmi Uran 290
Hilmi Ziya Ülken 42
Hüseyin Altın 225
Hüseyin Maviş 220
Hüseyin Sevinç 112
Hüseyin Şentürk 231, 235
Hüsnü Tümer 125

İ

İbrahim Balaban 14, 93, 104, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 144, 152, 153, 154, 156, 173, 178, 195, 198, 216, 218, 229, 306
İbrahim Berkan 187
İbrahim Çallı 289
İbrahim Göleber 80, 81
İbrahim Gülmez 228, 230
İbrahim Halil Atacan 91
İbrahim Hilmi 186
İbrahim Öktem 92
İhsan Doruk 192
İhsan İpekçi 37, 38
İhsan Zafer 182
İlhan Başgöz 76, 77
İlhan Berk 270, 271
İrfan Emin Kösemihaloğlu 109, 272, 294, 298
İrfan Yoldaş 223
İsmail Başaran 110, 119, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 308
İsmail Taşdelen 216
İsmet Bozdağ 22, 82, 86, 171, 267, 268
İsmet İnönü 71, 219, 290, 293, 294
İzzet Akçal 117, 194, 212, 224

J

J. Terre Badet 288

K

Kambur Kerim 19, 79, 80, 176, 253, 307
Kâmil Paşa 169
Karacaoğlan 308
Kemal Saraçoğlu 186
Kemal Sülker 61, 174, 175, 235, 252, 284, 285, 288, 292, 306
Kemal Tahir 12, 14, 37, 42, 47, 50, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 69, 73, 74, 79, 80, 108, 133, 156, 179, 195, 251, 257, 264, 265, 266, 267, 268, 307
Kemal Tarım 187
Kerim Dönmez 240
Kerime Nadir 78, 190, 306
Kerim Korcan 42
Kıymet Coşkun 156, 299

M

Mahir Uçar 222
Mahmut Moralı 35
Mehmet Ali Aybar 153
Mehmet Ali Bey 46, 94, 140, 193, 224
Mehmet Ali Sebük 285, 289, 290, 291, 292, 293, 294
Mehmet Başaran 147

Mehmet Gülmez 227, 228, 229, 230
Mehmet Öydeş 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119
Melih Cevdet Anday 295
Memduh Sami Gökçen 85
Memduh Ün 71
Mesut Sait 186
Metin Güven 152
M. Faruk Gürtunca 284
Mithat Fenmen 289
Moliere 135
M. Tankut Sözeri 152
Muhittin Dinçsoy 251
Muhsin Ertuğrul 34, 35, 36, 37
Muin Memduh Tayanç 187
Mustafa Atak 161
Mustafa Aydın 230
Mustafa Kemal 55, 56, 59, 60, 71, 125, 189, 205, 251
Mustafa Kumarslan 238, 239
Mustafa Naci Gültekin 87, 88
Mustafa Sapmaz 217
Mübeccel Kıray 77
Müjdat Yılmaz 182
Mümtaz Bey 170
Münif Erman 187
Müzehher Vâ-Nû 109, 299

N

Naci Sadullah (Danış) 59, 60, 61, 62, 73, 306
Naciye Hanım 169, 170
Nahit Kayabaşı 225, 305
Naif İşlek 45
Nalan Görel 76, 77, 78
Nalân Seçkin 59, 60, 61
Namdar Karatay 86
Namık Kemal 217, 308
Nâzım Atak 159, 160, 161
Nazife Cemgil 74, 75, 76, 297
Nebahat Çehre 71
Nebahat Sütunç 162, 163, 167, 168, 169, 171
Necati Akgün 138, 139, 140
Necati Yentürk 45, 303, 304
Necmettin Acar 94, 95, 122
Necmi Umut 76, 77
Necmiye Çulfa 94, 95
Nedim 308
Neşati Üster 83, 86, 88, 129, 135, 152, 171, 173, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 202, 203, 290, 291, 307
Nevzat Çalıkuşu 170, 172
Nevzat Şenol 151, 223
Nihat Behram 152
Nihat Erim 291, 293
Nihat Sargın 156, 215
Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) 186
Nuran Bektöre 137
Nurhayat 250
Nuri Doğaç 110, 192, 253, 255, 279
Nuri Haydar 186
Nurullah Ataç 289
Nurullah Berk 272, 273, 274

O

Oğuz Özdeş 71
Orhan Günşiray 71
Orhan Kemal (Raşit Kemali) 7, 14, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 67, 84, 107, 124, 138, 139, 140, 143, 144, 149, 176, 177, 200, 201, 232, 233, 235, 253, 257, 292, 306, 307

Orhan Veli 14, 69, 289, 295, 296, 308
Orhon Murat Arıburnu 86
Osman Fevzi Efendi 169

Ö

Ömer Biltekin 36
Ömer Deniz 44, 45
Ömer Faruk Aydınlar 121, 122
Ömer Ferit Kam 170
Ömer Rıza Doğrul 59, 60, 62
Ömür Bulun 305
Özhan Oral 134

P

Peride Celal 125, 190, 306
Pertev Naili Boratav 77
Pervin Par 71
Philippe Soupalt 308
Piraye 12, 14, 19, 20, 21, 23, 32, 37, 49, 50, 54, 62, 72, 74, 76, 80, 82, 93, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 168, 170, 178, 179, 189, 191, 195, 200, 212, 213, 233, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 261, 264, 265, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 282, 283, 287, 293, 306, 307

R

Raif Kaplanoğlu 22, 85, 86, 305
Raif Yiğit 161
Rakım Elbir 181
Ramazan Hoça 303
Ramis Salman 222, 223, 224, 225
Rasih Güran 255
Rasih Nuri İleri 252
Rasim Tüfek 87, 89, 90
Recep Birgit 137
Refik Fersan 289
Refik Saydam 283
Rıza Tevfik 59
Ruhi Su 77
Ruşen Eşref Bektöre 135

S

Saadettin Görel 78, 224
Saadettin Kaynak 58, 59
Sabahattin Ali 308
Sabahattin Selek 85
Sabiha Sertel 76
Sadık Tahsin Arsal 85
Sadrettin Celal 186
Sadun Aren 156, 308
Safiye Ayla 58, 59, 60, 61
Said Kesler 62
Sait Köknar 35
Sait Sargın 126
Sakıp Güran 293
Salih Göç 231
Sami Çelik 232
Samiye Yaltırım 156, 299, 306
Sare Hanım 213, 280, 281, 298
Saygı Yağmurdereli 152
Selami Zeybek 240
Selim Deveci 35
Selma Lagerlöf 33, 34
Semiha Berksoy 35, 125, 127, 190, 191, 263
Semiha Çakmak 209, 215
Sennur Sezer 305
Serdar Ünver 220
Seyfi Alp 147, 150
Sezai Ersöz 150
Sıdıka Su 77, 78

Sinan Cemgil 74, 153
Süleyman Ersöz 120
Süleyman Nazif 18

Ş

Şaban Akbaba 305
Şaban Yıldız 153
Şahap Bakırsan 156, 299
Şakir Mansur 81
Şefik Hüsnü 186
Şehnaz Akıncı 75, 76, 297, 298
Şevket Mocan 189, 298
Sevket Süreyya Aydemir 186
Şeyh Bedrettin 18, 146
Şeyh Servet Efendi 58
Şinasi Beken 18, 88, 89, 90, 308
Şükran Kurdakul 151, 156
Şükrü Akmansoy 153
Şükrü Kaya 55, 60

T

Taha Toros 64
Talat Artemel 34, 35, 36
Tevfik Fikret 76, 308
Tevfik Sağlam 187
Torlak Kemal 146
Turan Çalay 35
Turgay Akkuş 300
Turgut Kazan 156
Turhan Temuçin 96, 104

U

Udi Nevres 58

Ü

Üstün Akmen 305

V

Vâlâ Nurettin 109, 306
Vefa Poyraz 152
Veli Öztürk 185
Victor Hugo 135

Y

Yahya Kemal 13, 14, 59, 262, 308
Yahya Şimşek 299
Yakup Çelebi 186, 188
Yakup Yıldırım 152, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 224
Yalçın Bektöre 136
Yalçın Kaya 138
Yaşar Kemal 151, 154, 296
Yaşar Yaşarer 218, 219, 220
Yılmaz Akkılıç 305
Yılmaz Güney 18, 245
Yunus Emre 87, 108
Yusuf İzzet Çakaloğlu 124, 234, 235, 236
Yüksel Baysal 301, 305
Yüksel Elbir (Durmaz) 181, 184

Z

Zekeriya Sertel 252
Zeki Baştımar 65, 66, 67
Zeki Meriç 283
Zeliha Berksoy 263
Zihni Anadol 66, 67
Ziya Paşa 308
Zühtü Durukan 85